

STUDII

DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

VOLUME XI, ISSUE 4, DECEMBER 2015
VOLUME XI, N° 4, DÉCEMBRE 2015
VOLUMUL XI, NR. 4, DECEMBRIE 2015

Revistă editată de / revue éditée par / journal published by:
UNIVERSITATEA DE VEST „VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD, ROMÂNIA

în parteneriat cu / en partenariat avec / in partnership with:

LE DÉPARTEMENT DE ROUMAIN
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE

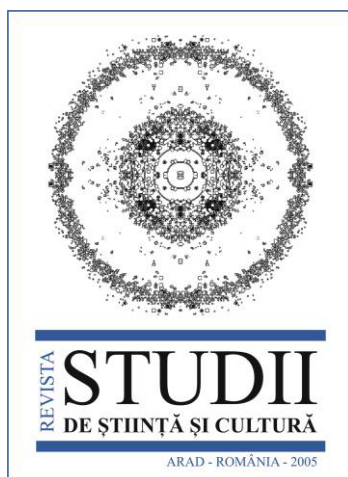
LE CAER - EA 854
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE

LE CIRMI
DE L'UNIVERSITÉ PARIS 3 - SORBONNE NOUVELLE, FRANCE

FACULTATEA DE FILOSOFIE,
DEPARTAMENTUL DE LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ,
UNIVERSITATEA NOVI SAD, SERBIA

UNIVERSITY OF JENA, INSTITUTE FOR SLAVIC LANGUAGES, JENA, GERMANY

„Vasile Goldiș” University Press
Arad – România



ISSN 1841-1401 (print)
ISSN - L 1841-1401
ISSN 2067-5135 (online)

Revistă **evaluată pozitiv**, după criteriul citărilor, în **I. C. Journals Master List 2012**, cu un scor **ICV** (Valoare Index Copernicus) de **6,03 puncte**.

Colegiul editorial / Editorial Board

Editor șef / Editor-in-Chief: Prof. univ. dr. Gilles BARDY – Université d'Aix-Marseille AMU, France

Director executiv / Executive Director, Redactor șef fondator/ Editor-in-Chief founder: Prof. Vasile MAN – Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Coeditori / Co-Editors-in-Chief: Prof. univ. dr. Sophie SAFFI – Université d'Aix-Marseille AMU, France; Prof. univ. dr. Louis BEGIONI – Université d'Aix-Marseille AMU, France; Prof. univ. dr. habil. Emilia PARPALĂ –, Universitatea Craiova; Conf. univ. dr. Laura SPĂRIOSU – Universitatea Novi Sad, Serbia; Acad. Prof. univ. dr. Thede KAHL – University of Jena, Germany; Prof. univ. dr. Rodica BIRIȘ – Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Consiliul științific – Referenți / Scientific Board

Acad. Mihai CIMPOI – Academia de Științe a Republicii Moldova

Prof. univ. dr. Alvaro ROCCHETTI - Université Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France

Conf. univ. dr. Romana TIMOC-BARDY, Université d'Aix-Marseille AMU, France

Prof. univ. dr. Ștefan OLTEAN – Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, România

Prof. univ. dr. Mihai Mircea ZDRENGHEA – Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, România

Conf. univ. dr. Ștefan GENCĂRĂU – Université d'Aix-Marseille AMU, France și Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, România

Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA – Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș, România

Prof. univ. dr. Christine Patricia Nelly BRACQUENIER - Université Charles-de-Gaulle – Lille 3, France

Prof. univ. dr. Didier BOTTINEAU – CNRS, UMR 7114 MoDyCo, Université Paris Ouest (Nanterre - La Défense) France

Prof. univ. dr. Elżbieta JAMROZIK – Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Wydział Lingwistyki Stosowanej, Warszawa, Poland

Conf. univ. dr. Stăncuța LAZA - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Conf. univ. dr. Iveta KONTRIKOVA – Universitatea „Matej Mel”, Banská Bystrica, Slovakia

Prof. dr. Dres. H.c. Rudolf WINDISCH – Universität Rostock, Philosophische Fakultät, Germania

Conf. univ. dr. Mihaela BUCIN – Universitatea din Szeged, Ungaria

Prof. univ. dr. Lucian CHIȘU – Muzeul Național al Literaturii Române, București, România

Prof. univ. dr. Gheorghe BÂRLEA – Universitatea „Ovidius” Constanța, România

Conf. univ. dr. Narcisa SCHWARZ - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Secretariat de redacție:

Dr. Daniel ALBU - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România, **Lect.**

univ. dr. Virginia POPOVIĆ - Universitatea Novi Sad, Serbia, **Conf. univ. dr.**

Speranța MILNCOVICI - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România **Lect. univ. dr. Oana Aurelia GENCĂRĂU** - Universitatea din Oradea,

Design: Otilia PETRILA, Foto: dr. Virgiliu JIREGHIE Site: Claudiu GRIGORE

Adresa / Editorial Office: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
310025 ARAD, Bd. Revoluției nr. 94-96; telefon: 0040/0257/280335; mobil 0724039978;
fax 0040/0257/280810; www.revista-studii-uvvg.ro, e-mail: vasileman7@yahoo.com

Copyright © 2010
„Vasile Goldiș”
University Press



Revistă fondată în anul 2005, indexată în Bazele de Date Internaționale (BDI) CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt, Germania, EBSCO Publishing din Statele Unite (www.ebscohost.com), Index Copernicus International, Varșovia, Polonia (www.indexcopernicus.com) și DOAJ Land University Libraries, Suedia (www.doaj.org). Revistă științifică evaluată și clasificată de CNCS, 2012, *categoria B*, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

CONTENTS / SOMMAIRE / CUPRINS

1 DECEMBRIE – ZIUA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI – VIDEO – CONFERINȚĂ UNIVERSITARĂ ROMÂNNO-FRANCEZĂ (26 noiembrie 2015) 7

I. ROMANCE CULTURES – ROMANIAN CULTURE / CULTURES ROMANES – CULTURE ROUMAINE / CULTURI ROMANICE – CULTURĂ ROMÂNEASCĂ 19

Sophie SAFFI, Béatrice CHARLET-MESDJIAN 21
De-flexion, animation and spatiality from latin to french and italian
Deflessione, animazione e spazialità dal latino al francese e italiano
De-flexie, animație și spațiu din latină în franceză și italiană

Luciana T. SOLIMAN 33
Future and anticipation
Futur et anticipation
Viitor și anticipare

Maria Marietta GAVRA 41
About migration and the identity searches of the romanians from Pesta
Despre migrație și căutările identitare ale aromânilor din Pesta

Șerban AXINTE 49
The theme of provisionality in Gabriela Adameșteanu's literary work
Tema provizoratului în opera Gabrielei Adameșteanu

Grațiela BENGHA 57
Identity and alterity. Zoomorphic emblems in contemporary poetical imaginary
Identité et alterité. Des emblèmes zomorphes dans l'imaginaire poétique contemporain
Identitate și alteritate. Embleme zoomorfe în imaginarul poetic contemporan

Raluca BOCA 67
Premises of the volume *One hundred and one poems* by Tudor Arghezi
Prémises pour le volume *Cent un poèmes* par Tudor Arghezi
Premisele volumului *Una sută una poeme* de Tudor Arghezi

Oksana SVYEZHENTSEVA 71
Features of solving the Transylvanian issue in the middle of the 1940th
Les caractéristiques de la solution du problème Transylvanienne au milieu des années 1940
Caracteristici ale rezolvării problemei transilvănene la mijlocul anilor 1940

Alexandru OLTEAN-CÎMPEAN 79
The monsters of Kurt Vonnegut's *Cat's cradle*
Les monstres du roman *Cat's cradle* par Kurt Vonnegut
Monștrii din romanul *Cat's cradle* de Kurt Vonnegut

Aurelia-Nicoleta PETRE 91
The specific properties of proverbs in relation to other paremiological statements
Les propriétés intrinseques du proverbe par rapport aux autres formules sententieuses
Proprietățile intrinsece ale proverbului în raport cu celelalte formule sentențioase

Remina SIMA 95
Public spaces in the modern romanian novel
Spații publice în romanul românesc modern

Gabriela VASILESCU 101
The meaning of Beauty as a mark of the entire culture
Le sens de la beauté comme repère de l'ensemble culture
Sensul Frumosului ca reper al întregii culturii

Constantin-Georgel STOICA 107
The correlation between the vision of the teacher-author and how the student relates to the interpretation of the literary text through the interrogative structures of written didactic discourse
La corrélation entre la vision du professeur-auteur et la manière dont l'élève se rapporte à l'interprétation du texte littéraire par l'intermédiaire des structures interrogatives du discours didactique écrit
Corelarea dintre viziunea profesorului-autor și maniera în care elevul se raportează la interpretarea textului literar prin intermediul structurilor interogative ale discursului didactic scris

II. GERMAN CULTURE AND LANGUAGE – ROMANIAN CULTURE / CULTURE ET LANGUE ALLEMANDE – CULTURE ROUMAINE / CULTURĂ ȘI LIMBĂ GERMANĂ – CULTURĂ ROMÂNEASCĂ 117

Rudolf WINDISCH 119
Gabriele Beck-Busse, *Grammaire des Dames Grammatica per le Dame* Grammatik im Spannungsfeld von Sprache, Kultur und Gesellschaft, Peter Lang EDITION (SPRACHE GESELLSCHAFT GESCHICHTE, Herausgegeben von Gabriele Beck-Busse, BAND 1, Peter Lang GmbH, Frankfurt/Main, 2014, 416 S. ISBN 978-3-631-56991-7

Miruna CIOCOI-POP 129
THEDE KAHL, MICHAEL METZELTIN – *Sprach-typologie*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2015

III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE – ROMANIAN LANGUAGE AND LITERATURE / LANGUE ET LITTÉRATURE SLAVE – LANGUE ET CULTURE ROUMAINE / LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ – LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ 131

Virginia POPOVIĆ 133
Đura Daničić and the popularization of Fr. Miklosich's Papers about the Romanian language
La contribution de Djura Danicic à la vulgarisation des travaux de Fr. Miklosich sur la langue roumaine
Dura Daničić și popularizarea lucrărilor lui Fr. Miklosich despre limba română

Diana POPOVIĆ, Tatjana ĐURIN 137
Translating the centre and periphery: an example of French and Serbian medieval literature
Traducerea centru și periferie: un exemplu de literatură medievală sârbească și franceză

Milorad DJURIĆ 147
Identical and different: the identity in the decentered world
Identic și diferit: identitatea în lumea descentrată

Mircea MĂRAN 155
Scientific and journalistic concerns by Teodor Filipescu
Preocupările științifice și publicistice ale lui Teodor Filipescu

IV. TRANSLATIONS – TRANSLATIONS STUDIES / TRADUCTIONS – ÉTUDE DES TRADUCTIONS / TRADUCERI – TRADUCTOLOGIE 161

Liliana Gabriela (VOȘ) HABINA 163
Interiority and exteriority. Mythical landmarks at Eliade and de Saint Exupéry
Intériorité et extériorité. Repères mythiques à Eliade et de Saint Exupéry
Interioritate și exterioritate. Repere mitice la Eliade și de Saint Exupéry

Mădălina-Cerasela IACOB 169
Translations, communion between the past and present
Traducerile, comuniune între trecut și prezent

Ionel CORDOVAN 175
Carpathian roma's dialect - language development and loans from romanian and hungarian
Roma dialecte carpates - développement du langage et prêts roumains et hongrois
Dialectul rromilor carpatici – evoluția și împrumuturile din limba română și maghiară

V. BOOK REVIEWS / CRITIQUES DE LIVRES / RECENZII 183

Vasile MAN 185
Klaus Iohannis – *THE FIRST STEP*, Curtea Veche Publishing Company, Bucharest, 2015
Klaus Iohannis – *PRIMUL PAS*, Editura Curtea Veche, București, 2015

Lia F. FAUR 189
Un colocviu tematic „Promovarea literaturii și culturii europene, prin traduceri”

Valentina RĂDULESCU 193
Cecilia Condei, *(Re)configurations discursives. Articulations textuelles*, éditions modulaires européennes, coll. proximités, fernelmont, 2015, 170 p.
Cecilia Condei, *Discursive (re)configurations. Textual articulations*, éditions modulaires européennes, coll. proximités, fernelmont, 2015, 170 p.

Mioara CODLEANU 197
Maria Teresa Zanola, *Arts et métiers au XVIIIe siècle. Etudes de terminologie diachronique*, Harmattan, 2014

Virginia POPOVIĆ	201
Mizeriile vieții și bolile sociale exprimate prin condeiul unui bănățean	
Mircea Măran, <i>Mizeriile vieții. Folclor, amintiri, povestiri, I</i>, Zrenianin, Editura ICRV, 2014, 199 p.	
Corina BOZEDEAN	203
Cristian Stamatoiu, <i>Etimologii populare „francoafone” în dramaturgia românească / Des fausses étymologies «franco-aphones» dans la dramaturgie roumaine</i>	
Sorin D. VINTILĂ	205
Communication, Culture, Creation: New Scientific Paradigms. Editors: Virginia Popović, Ivana Janjić, Speranța Milancovici și Eugen Gagea. „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2015, 916 pagini	
Dumitru MIHĂILESCU	207
Virgiliu Bradin, <i>Poezia modernă între rostire și devenirea poetică</i>	
Dumitru MIHĂILESCU	211
Virginia Popović, Ivana Janjić, <i>Cultura (a)română din Serbia în context european</i>, Editura Gutenberg Univers, 2015	
Alina ȚENESCU	213
ManifestAzioni. I manifesti avanguardisti tra performance e performatività edited by Alessandro Catalano, Massimo Maurizio e Roberto Merlo	
Instructions for Authors	217
Instructions pour les auteurs	220
Instrucțiuni pentru autori	223
Subscriptions	226
Abonnements	226
Abonamente	227

1 Decembrie
ZIUA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

VIDEO – CONFERINȚĂ UNIVERSITARĂ
ROMÂNNO-FRANCEZĂ
(26 noiembrie 2015)

Premieră națională universitară:

Ziua de 1 Decembrie, sărbătorită prin video-conferință între Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad și Université d’Aix Marseille AMU din Franța

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, prin Revista Studii de Știință și Cultură a UVVG, a organizat, în data de 26.11.2015, la Centrul de Conferințe, din cadrul Campusului Universitar „Vasile Goldiș”, în premieră națională, o video-conferință cu Université d’Aix Marseille AMU din Franța, Departamentul de Limba Română, Masteratul Ariei Culturale Romanice.

Tema video-conferinței a fost „Relații interuniversitare de cercetare științifică și culturală”, unde cadre didactice, masteranzi și doctoranzi din cadrul celor două universități au prezentat lucrări de cercetare științifică privind însemnătatea zilei de 1 Decembrie și rolul lui Vasile Goldiș în actul Marii Uniri, precum și lucrări științifice din domeniile științelor umaniste.

Din partea Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad au prezentat lucrări: prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele Universității – *„1 Decembrie, Ziua Națională a României. Rolul lui Vasile Goldiș la înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918”*; conf. univ. dr. Crisitan Bește, decanul Facultății de Științe Socio-Umane și Educație Fizică și Sport – *„Activitatea de cercetare științifică în domeniul științelor umaniste”*; prof. univ. dr. Marius Grec – *„Muzeul „Vasile Goldiș”, Centru de cercetare a personalității corifeului Marii Uniri, Vasile Goldiș”*; prof. Vasile Man, Director executiv, Redactor șef fondator al Revistei Studii de Știință și Cultură - *Revista Studii de Știință și Cultură în parteneriat cu Universități europene*; conf. univ. dr. Speranța Milancovici și conf. univ. dr. Lia Faur – *„Proiecte de cercetare științifică în domeniul traductologiei”*; Cezara Lăzărescu, director al Bibliotecii Universitare „Tudor Arghezi” – *„Manuscrise argheziene în fondul de cercetare al Bibliotecii”*; conf. univ. dr. Eugen GAGEA – *Rolul istoriei în educație*.



Din partea Université d'Aix Marseille AMU France, Departamentul de Limba Română, Masteratul Ariei Culturale Romanice au prezentat lucrări prof. univ. dr. Gilles Bardy, Editor șef al Revistei Studii de Știință și Cultură, Arad –*Importanța revistei Studii de Știință și Cultură în promovarea limbilor romanice*; prof. univ. dr. Romana Bardy –*Realizarea unor numere tematice în revista Studii de Știință și Cultură*; conf. univ. dr. Ștefan Gencărau – *1 Decembrie, Ziua Națională a României, în comunitatea românească din sudul Franței*.

Prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele Universității de Vest „Vasile Goldiș”, a transmis un mesaj de salut din partea Conducerii și Senarului Universității: „Aducem salutul nostru pentru toți francezii, pentru cei care sunt în relații cu noi prin protocoale academice. Ne exprimăm, de asemenea, condoleanțele pentru victimele atentatelor din Franța, iar credința noastră este că popoarele noastre, român și francez, vor ști să lupte împotriva terorismului în orice moment și vom avea puterea să depășim împreună acest impas în care se găsește Europa la ora actuală”.

Prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad a subliniat, în lucrarea *1 Decembrie, Ziua Națională a României. Rolul lui Vasile Goldiș la înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918*, personalitatea distinsului cărturar și om politic, Vasile Goldiș, care este prețuită pentru aportul său deosebit la realizarea statului național unitar, din care spicuim câteva idei. „Vasile Goldiș a fost omul providențial care a redactat „Declarația” de la Oradea a Consiliului Național Român, precum și cunoscutele manifeste: *Către națiunea română* și *Către popoarele lumii*, cel care a știut să organizeze Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 și să mobilizeze participarea celor o sută de mii de români care „au votat” prin însași prezența lor „Actul Unirii”.

Vasile Goldiș a rostit *Cuvântarea solemnă*, încheiată cu proiectul de Rezoluție, prin care se decreta Unirea tuturor teritoriilor intracarpătice locuite de români, și a făcut parte din delegația care a prezentat Actul Unirii la București, la 14 decembrie 1918, alături de episcopii Miron Cristea, Iuliu Hossu și Alexandru Vaida Voievod, ca apoi să facă parte din Consiliul Dirigent de la Sibiu, ca titular al sectorului Cultelor și Instrucțiunii.

Un rol însemnat în afirmarea lui Vasile Goldiș ca personalitate de talie europeană l-a avut ziarul „Românul”, la a cărui conducere se afla. Aici s-a tipărit în limba română și franceză, manifestul *Către popoarele lumii*, primul document european, bazat pe principii democratice, receptat cu deosebit interes de către opinia publică din alte părți ale Europei. Directorul publicației a știut să întrețină legături cu străinătatea prin intermediul unor corespondenți și prin colaborarea unor scriitori și oameni politici englezi, norvegieni, francezi, sârbi, slovaci etc.

Prin activitatea desfășurată în cadrul Consiliului Dirigent și în Parlamentul de la București, Vasile Goldiș a urmărit realizarea cerințelor înscrise în Rezoluția Marii Uniri și a contribuit la organizarea pe temeiuri democratice a României Mari care, prin constituția din 1923, devenea un stat național unitar și indivizibil unde, minoritățile se bucurau de numeroase drepturi. Constituția din 1923, produs al clasei politice românești a fost considerată în epocă drept una dintre cele mai democratice constituții din Europa.

În mai multe legislaturi Vasile Goldiș și-a slujit țara ca ministru al Cultelor și Artelor (1926-1927). Vasile Goldiș a fost și un excepțional om de cultură, cu strălucite studii la Universitățile din Viena și Budapesta, când a activat în cadrul societăților literare „România Jună” și „Petru Maior” alături de Mihai Eminescu și Ioan Slavici.

Ilustră personalitate, patronul spiritual al Universității de Vest „Vasile Goldiș”, a desfășurat o multiplă activitate de-a lungul vieții sale ca profesor, autor de manuale școlare, secretar eparhial, orator strălucit, ziarist de mare curaj și militant pentru drepturile românilor aflați sub stăpânire străină, sufletul acțiunilor legate de Unirea de la 1 Decembrie 1918, președintele ASTREI, om de omenie, fiu devotat al Bisericii Ortodoxe și bun român.

Pentru meritele sale excepționale, consemnate în cărțile de istorie, Vasile Goldiș avea să devină în anul 1919 membru al Academiei Române. Spirit vizionar, omul politic Vasile Goldiș prevede necesitatea înființării Statelor Unite ale Europei. El vede dincolo de Societatea Națiunilor, o și mai strânsă unire în viitor a tuturor țărilor lumii, ca o împlinire în ceea ce numește undeva, sub

semnul lui Hristos, idealul marelui suflet universal. În viziunea lui Vasile Goldiș, după care „statele naționale sunt columnele umanității”, crearea unei solidarități între state de sine stătătoare le va oferi acestora posibilități de a fi ajutate să progreseze mai ușor și mai repede. Asemenea poziții îl apropiu de concepțiile profesate de Nicolae Titulescu.

Întreaga comunitate academică a Universității de Vest „Vasile Goldiș” împreună cu D-voastră, aducem un omagiu celui care îi datorăm cel mai important act din istoria postmodernă a României: apariția statului unitar român”, a evidențiat prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad.

„Vă mulțumesc pentru cuvintele frumoase, care caracterizează spiritul universitar românesc și totodată pentru această lecție de istorie, în care profesorii și cercetătorii Universității de Vest „Vasile Goldiș” au prezentat, cu suflet, o personalitate de talie europeană, Vasile Goldiș. În Europa avem nevoie de personalități de talia lui Vasile Goldiș și ar fi bine ca principiile lui să fie difuzate pe o scară mult mai largă, în contextul românesc, european și mai departe”, a precizat prof. univ. dr. Gilles Bardy, Editor șef al Revistei Studii de Știință și Cultură.



Conf. univ. dr. Ștefan Gencărau, a precizat: „Aproximativ 200 de articole ale colegilor francezi au fost publicate cu sprijinul Universității de Vest „Vasile Goldiș” în Revista Studii de Știință și Cultură, iar prezența masteranzilor și studenților la video-conferință se dorește a fi o continuitate a parteneriatului dintre cele două universități. „Ne bucurăm că redacția acestei publicații, Studii de Știință și Cultură, un liant între cele două universități, ne permite acest moment și, ca român, mă simt mai acasă aici, sărbătorind Ziua Națională în acest mod virtual, dar real în același timp, în care avem atâția colegi care ne vor aminti importanța zile de 1 Decembrie. Mărturisesc că sintagma „Statele Unite ale Europei”, pe care o regăsim în scrierile lui Vasile Goldiș, îmi era îndepărtată în memorie, dar este bine că românii aveau o astfel de concepție și un astfel de construct al Europei”.

„Suntem onorați că, în cadrul acestei video- conferințe, dintre Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România și Université d’Aix Marseille din Franța, am omagiat împreună, ca

membrii ai familiei limbilor romanice, Ziua Națională a României, 1 Decembrie, și l-am sărbătorit pe patronul nostru spiritual, Vasile Goldiș, care a realizat cel mai important act din istoria post modernă a României, unificarea provinciilor românești într-un stat național, în anul 1918. Peste câțiva ani ne apropiem de marele eveniment, 100 de ani de la realizarea Marii Uniri. Pentru masteranzi și pentru colegii noștri, am evocat personalitatea distinsului cărturar și om politic, Vasile Goldiș, pentru că îl prețuim pe acest om și contribuția lui la realizarea statului unitar România”, a precizat prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad.

**Biroul de presă al U.V.V.G.,
Daniel Albu**

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Revista Studii de Știință și Cultură

Data: joi, 26 noiembrie 2015, ora 16-17

Locația: Campus Universitar „Vasile Goldiș”, str. Liviu Rebreanu, nr. 86, Centrul de Conferințe

**Cuvântul Președintelui Universității,
Prof. univ. dr. Aurel Ardelean,**

**În cadrul desfășurării video-conferinței dintre Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
și Université d’Aix Marseille AMU France, Departamentul de Limba Română, Masteratul
Arii Culturale Romanice**

**1 Decembrie, Ziua Națională a României. Rolul lui Vasile Goldiș la
înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918**

*Distinși colegi de la Université d’Aix Marseille AMU France, Departamentul de Limba
Română,*

Stimați masteranzi,

Sunt onorat ca, în cadrul acestei video-conferințe dintre Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România și Université d’Aix Marseille din Franța să omagiem împreună, ca membri ai Familiei limbilor romanice, **1 Decembrie, Ziua Națională a României** și rolul lui Vasile Goldiș, patronul spiritual al Universității noastre, la înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, de la a cărei realizare se împlinesc 97 de ani.

Personalitatea distinsului cărturar și om politic, Vasile Goldiș, este prețuită pentru aportul său deosebit la realizarea statului național unitar. Vasile Goldiș a fost omul providențial care a redactat „Declarația” de la Oradea a Consiliului Național Român, precum și cunoscutele manifeste: „*Către națiunea română*” și „*Către popoarele lumii*”, cel care a știut să organizeze Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 și să mobilizeze participarea celor o sută de mii de români care „au votat” prin însăși prezența lor „Actul Unirii”.

Vasile Goldiș a rostit *Cuvântarea solemnă*, încheiată cu proiectul de Rezoluție prin care se decreta Unirea tuturor teritoriilor intracarpătice locuite de români, și a făcut parte din delegația care a prezentat Actul Unirii la București, la 14 decembrie 1918, alături de episcopii Miron Cristea, Iuliu Hossu și Alexandru Vaida Voievod, ca apoi să facă parte din Consiliul Dirigent de la Sibiu, ca titular al sectorului Cultelor și Instrucțiunii. Aceste documente îl situează pe militantul, Vasile Goldiș, între liderii europeni din epocă ce au luptat pentru libertatea popoarelor, lansând o nouă concepție prin care consideră că rezolvarea tuturor problemelor trebuie făcută pe calea tratativelor, a toleranței și bunăvoinței internaționale.

Un rol însemnat în afirmarea lui Vasile Goldiș ca personalitate de talie europeană l-a avut ziarul „Românul”, la a cărui conducere se afla. Aici s-a tipărit în limba română și franceză, manifestul *Către popoarele lumii*, primul document european, bazat pe principii democratice, receptat cu deosebit interes de către opinia publică din alte părți ale Europei. Directorul publicației a știut să întrețină legături cu străinătatea prin intermediul unor corespondenți și prin colaborarea unor scriitori și oameni politici englezi, norvegieni, francezi, sârbi, slovaci etc.

Astfel, istoricul sârb Arpad Lebl (1898-1983) în studiul său (publicat la Biblioteca din Novi Sad, Serbia și comentat de Pavel Gătăianțu) *Vasile Goldiș și problema națională a românilor din*

Ardeal și Banat (1885-1918), îl prezintă pe Vasile Goldiș ca politician, activist în domeniul învățământului, cultelor, culturii, publicist și istoric. Istoricul sârb prezintă intervențiile lui Vasile Goldiș în Parlamentul de la Budapesta în perioada 1906-1909, cu privire la problemele învățământului și cultelor la români, democratizarea țării, legând problema națională de cea socială. Vasile Goldiș este apreciat ca „un cetățean progresist, apropiat poporului muncitor și luptei sale pentru emanciparea civică și națională”.

Prin activitatea desfășurată în cadrul Consiliului Dirigent și în Parlamentul de la București, Vasile Goldiș a urmărit realizarea cerințelor înscrise în Rezoluția Marii Uniri și a contribuit la organizarea pe temeiuri democratice a României Mari care, prin constituția din 1923, devenea un stat național unitar și indivizibil unde, minoritățile se bucurau de numeroase drepturi. Constituția din 1923, produs al clasei politice românești a fost considerată în epocă drept una dintre cele mai democratice constituții din Europa.

În mai multe legislaturi Vasile Goldiș și-a slujit țara ca ministru al Cultelor și Artelor (1926-1927).

Vasile Goldiș a fost și un excepțional om de cultură, cu strălucite studii la Universitățile din Viena și Budapesta, când a activat în cadrul societăților literare „România Jună” și „Petru Maior” alături de Mihai Eminescu și Ioan Slavici.

Ilustră personalitate, patronul spiritual al Universității de Vest „Vasile Goldiș”, a desfășurat o multiplă activitate de-a lungul vieții sale ca profesor, autor de manuale școlare, secretar eparhial, orator strălucit, ziarist de mare curaj și militant pentru drepturile românilor aflați sub stăpânire străină, sufletul acțiunilor legate de Unirea de la 1 Decembrie 1918, președintele ASTREI, om de omenie, fiu devotat al Bisericii Ortodoxe și bun român.

Pentru meritele sale excepționale, consemnate în cărțile de istorie, Vasile Goldiș avea să devină în anul 1919 membru al Academiei Române.

Spirit vizionar, omul politic Vasile Goldiș prevede necesitatea înființării Statelor Unite ale Europei. El vede dincolo de Societatea Națiunilor, o și mai strânsă unire în viitor a tuturor țărilor lumii, ca o împlinire în ceea ce numește undeva, sub semnul lui Hristos, idealul marelui suflet universal. În viziunea lui Vasile Goldiș, după care „statele naționale sunt columnele umanității”, crearea unei solidarități între state de sine stătătoare le va oferi acestora posibilități de a fi ajutate să progreseze mai ușor și mai repede. Asemenea poziții îl apropiau de concepțiile profesate de Nicolae Titulescu.

Prin concepția sa filosofică, despre istoria omenirii, Vasile Goldiș a fost un spirit vizionar al Europei Unite.

Ca precursor al ideii europene și al unei societăți a națiunilor libere, egale, solidare, Vasile Goldiș – împreună cu discipolii săi, și-ar putea evalua ca împlinite, în bună măsură, preconizările în ceea ce privește destinele României și ale națiunilor lumii, globalizarea societății în general.

Aceste elemente vin să sublinieze actualitatea idealurilor și atitudinilor politice – sociale promovate de Vasile Goldiș, a modelului de lider politic de orientare prometeică – repere atât de utile formării și afirmării în acțiunea practică a noii elite politice atât din România, cât și din Uniunea Europeană. Modelul de personalitate, de gândire și de acțiune practică dedicate semenilor săi de către Vasile Goldiș, reprezintă coordonate de referință pentru tânăra generație din întreaga Europă, în sensul formării acesteia în spiritul *cetățeniei europene*.

Sunt actuale și astăzi ideile susținute de Vasile Goldiș privind: organizarea de școli pentru popor, apărarea drepturilor omului, necesitatea pluralismului politic, votul universal, libertatea religioasă etc., având și o viziune modernă asupra organizării muncii în agricultură, îmbrățișând ideea cooperatistă, intens propagată în Europa timpului său.

Toate acestea confirmă rolul politic european de mare anvergură, jucat în epocă de Vasile Goldiș, influența sa pozitivă asupra mișcării de idei contemporane. El a fost un reprezentant al sufletului românesc, o voce distinct românească în mișcarea politică și de idei din Europa.

Prin viața, opera și activitatea sa politică și culturală, Vasile Goldiș și-a înscris pentru totdeauna numele cu litere de aur în cartea de istorie a neamului, constituind pentru contemporani și

posteritate un reper moral fundamental, iar pentru Europa Unită un model de gândire politică ce pune mai presus valorile universale ale democrației.

Întreaga comunitate academică a Universității de Vest „Vasile Goldiș” împreună cu D-voastră, aducem un omagiu celui care îi datorăm cel mai important act din istoria postmodernă a României: apariția statului unitar român.

Distinși colegi de la Universitatea franceză d’Aix Marseille,

Vă mulțumesc pentru deosebita onoare de-a sărbători împreună **1 Decembrie Ziua Națională a României** și îmi exprim speranța ca relațiile dintre universitățile noastre să se dezvolte, în continuare, în domeniul cercetării științifice și culturale, asigurându-vă de stima și prețuirea comunității academice a Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad.

Contribuția lui Vasile Goldiș la consolidarea și dezvoltarea României Mari

Eugen GAGEA

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Personalitate a culturii naționale și europene, omul politic Vasile Goldiș a avut un rol esențial în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

În Cuvântarea solemnă rostită la Alba-Iulia, la 1 Decembrie 1918, adresându-se „Marii Adunări Naționale” Vasile Goldiș a schițat, în cuvinte alese istoria dramatică, dar eroică a poporului român de-a lungul veacurilor. Îi subliniază obârșia și trecutul și-i admiră trăinicia prin vreme.

Subliniind necesitatea istorică vitală a eliberării și unirii românilor, Vasile Goldiș conchide: „Națiunile trebuiesc eliberate. Între aceste națiuni se află și națiunea română din Ungaria, Banat și Transilvania. Dar libertatea acestei națiuni înseamnă unirea ei cu Țara Românească, deoarece unirea românilor într-un singur stat este cea mai firească pretențiune a civilizațiunii”.

În perioada 1906-1918, Vasile Goldiș a militat pentru dezvoltarea conștiinței naționale și a mișcării de eliberare națională a românilor, în special prin documentele adoptate la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, care au marcat apogeul gândirii și carierei politice a marelui cărturar, părinte al patriei și ideolog al Marii Uniri.

Contribuția lui Vasile Goldiș la consolidarea și dezvoltarea României Mari (1918-1934) este reflectată prin activitatea sa în mai multe organisme oficiale ale Statului Român.

1. Activitatea în cadrul Consiliului Dirigent (2 Decembrie 1918-10 Aprilie 1920). La 1 Decembrie 1918, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a ales, din cadrul celor 1.228 de delegați, Marele Sfat Național compus din 250 de membri. Pentru conducerea curentă a treburilor interne ale Transilvaniei până la unirea definitivă a României, acesta alege un guvern provizoriu - Consiliul Dirigent, format din 15 membri. Președinte al Consiliului Dirigent este Iuliu Maniu. Cealalți membri sunt: Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voievod, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciu, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Emil Hațeganu, Victor Bontescu, Romulus Boilă, Ioan Fluieraș, Iosif Jumonca, Vasile Lucaciu, Valeriu Braniște, Octavian Goga. Erau 10 membri ai P.N.R., trei independenți și doi membri P.S.D., din Transilvania și Banat.

În vederea repartizării judicioase a sarcinilor, membrii Consiliului Dirigent și-au împărțit sferele de activitate. **Vasile Goldiș a condus resortul Instrucției Publice și al Cultelor**, în perioada 2 decembrie 1918 – 14 martie 1919.

Pentru a veni în ajutorul învățământului secundar, Vasile Goldiș a dat Circulara „Cu privire la recuperarea de catedre în învățământul secundar românesc”.

La începutul anului 1919, într-o ședință a Consiliului Dirigent, Vasile Goldiș a obținut scutirea elevilor de serviciul militar pe perioada școlarizării.

Printr-o altă circulară, Vasile Goldiș a cerut autorităților bisericești să rupă legătura cu guvernul de la Budapesta asigurându-le sprijin în rezolvarea tuturor problemelor „în spiritul larg democratic și liberal, care transpiră din hotărârile de la Alba Iulia”.

După sosirea lui Valeriu Braniște, Vasile Goldiș a plecat la București ca **ministru** fără portofoliu în guvernul român.

2. Deputat și Ministru în vâltoarea vieții politice

Ca reprezentat al Ardealului din 17 decembrie, alături de Alexandru Vaida Voievod și Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș a făcut parte din guvernul I. C. Brătianu (29 noiembrie 1918 – 12 septembrie 1919). În cadrul resortului Cultelor și Instrucțiunii, fruntașul politic transilvănean se arată preocupat de stabilirea statutului bisericii în cadrul statului unitar român.

Vasile Goldiș a fost prezent în viața politică a Aradului în vara anului 1919, ocupându-se de organizarea Partidului Național Român, în județul Arad.

La 25 noiembrie 1919, s-a constituit „Blocul parlamentar” format din cinci partide, din care făcea parte și Vasile Goldiș, fiind propus pentru președinte al Camerei Deputaților. În noiembrie 1919, Vasile Goldiș este ales deputat de Radna.

Intrând în guvernul Averescu, Vasile Goldiș, ca ministru, a contribuit la perfecționarea morală a poporului. Ministrul Vasile Goldiș militează și împotriva privilegiilor deținute de unele culte religioase. Tot ca ministru, s-a interesat și de problemele sociale.

În cuvântul rostit în Senat, la 7 februarie 1927, Vasile Goldiș, ministrul Cultelor și Artelor face unele precizări cu privire la proclamarea Unirii de la 1 Decembrie.

În ultima perioadă a vieții, Goldiș va fi membru al Partidului Național Agrar, condus de Octavian Goga.

3. Militant al reformării Partidului Național Român

În aprilie 1920, după desființarea Consiliului Dirigent, Vasile Goldiș acceptă funcția de **Ministru de stat** însărcinat cu girarea problemelor Ardealului, împreună cu Octavian Goga – la propunerea Partidului Național Român.

În ideea consolidării Unirii, Vasile Goldiș a lansat teza „Blocului ardelenesc”, expusă la Sibiu, în aprilie 1921.

4. În centrul tratatelor pentru semnarea concordatului între Statul român și Vatican

Vasile Goldiș a contribuit la modernizarea relațiilor dintre Vatican și statul român, militând pentru autonomia Bisericii Ortodoxe naționale, fără a fi subordonată Sfântului Scaun de la Roma.

5. Președinte al ASTREI

În cadrul Adunării generale a ASTREI, din 29 august 1923, Ion Lupaș propune pentru funcția de președinte pe Vasile Goldiș „fost profesor din Brașov și îndrumător strălucit cu graiul și cu condeiul al poporului nostru”.

În calitate de președinte al ASTREI, Vasile Goldiș reorganizează, în 1924, o vizită la București, la societățile literare similare, cu scopul de a întări mișcarea culturală românească, prin conlucrare și unirea eforturilor, stabilind un contact direct cu cântecul, arta populară, obiceiurile poporului român de peste Carpați, strângându-se astfel unitatea sufletească a românilor. După câțiva ani, în 1930, Goldiș vede asociația pe care o conduce, înființând o universitate populară, care să cuprindă întregul tineret al României Mari.

6. Problema minorităților naționale în România Mare

În spiritul ideilor sale general democratice, Vasile Goldiș pune problema recunoașterii deputaților minorităților naționale din Transilvania și din întreaga țară, odată cu noul stat rezultat în urma Unirii de la 1 Decembrie 1918.

El susține ca „minoritățile să se bucure de aceleași drepturi ca și membrii națiunii dominante”, concomitent cu respectul integral al legilor ce apără ordinea publică, libertatea de opinie, securitatea statului român și onoarea cetățenilor săi.

Evidențiind câteva ordonanțe ale profilului personalității politice a lui Vasile Goldiș, Octavian Goga având în vedere calitățile acestuia de a fi „bun să conducă o țară”, „să croiască legi pentru o viață nouă”, „diriguitorspiritual”, „codificatorul voinței populare de la Alba Iulia”, „părinte al patriei”.

Pentru meritele sale excepționale în contribuția la realizarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, Vasile Goldiș a fost ales Membru Onorar al Academiei Române – alături de mari personalități: Valeriu Braniște, Miron Costin, Iuliu Maniu, Gh. Dima.

Vasile Goldiș a făcut parte din delegația transilvăneană, care a prezentat Actul de la Alba Iulia regelui Ferdinand, iar în discursul său, în fața regelui, amintea că unirea reflectă voința poporului român de-a se uni ca Țară Mamă.

Fiind un bun observator al politicii mondiale, Vasile Goldiș anticipa, în 1933, un conflict și arată că viitorul Europei depinde de modul în care vor fi rezolvate conflictele.

„Vasile Goldiș a fost un promotor pentru idei europene, aducând argumente pentru realizarea statului universal: justificări din orizontul spiritual al creștinismului, din solida sa cultură istorică, sociologică, juridică și de psihologie etnică”.

Bibliografie

1. Eugen Gagea, Vasile Goldiș (1862-1934) *Monografie istorică*, Editura „Vasile Goldiș” University Press Arad, România, p. 230;
2. Adevărul, 29 iulie 1923, nr. 79, p. 2;
3. Liviu Marghitan, *Academicieni originari din județul Arad, sec. XIX-XX*, Ed. Fundația „Moise Nicoară” Arad, 2004, p. 49;
4. Eugen Gagea – *Vasile Goldiș, Studii și documente*, Editura Gutenberg Univers, Arad 2015, p. 117;
5. Aurel Ardelean, *Pro Universitaria, vol. XII, Colecția Excelsior*, Ed. Gutenberg Univers Arad, 2014, p. 104.

**I. ROMANCE CULTURES – ROMANIAN CULTURE /
CULTURES ROMANES – CULTURE ROUMAINE /
CULTURI ROMANICE – CULTURĂ ROMÂNEASCĂ**

DE-FLEXION, ANIMATION AND SPATIALITY FROM LATIN TO FRENCH AND ITALIAN

DEFLESSIONE, ANIMAZIONE E SPAZIALITÀ DAL LATINO AL FRANCESE E ITALIANO

DE-FLEXIE, ANIMAȚIE ȘI SPAȚIU DIN LATINĂ ÎN FRANCEZĂ ȘI ITALIANĂ

Sophie SAFFI, Béatrice CHARLET-MESDJIAN

CAER EA 854, AMU – Aix-Marseille Université

Email: sophie.saffi@univ-amu.fr, beatrice.charletmesdjian@univ-amu.fr

Abstract

The study of Romance deflection solutions can show that information extracted from the word ending flexion concerns the agency and animation redistributed under gender and number categories. The article highlights correspondences between the genesis of the semiologic categories of gender and number, and space representation. The psychomechanics methodological framework allows us to highlight systematic and diachronic consistencies of specific language systems.

Rezumat

Studiul de soluții de deviere romanice poate demonstra că informațiile extrase din cuvânt se referă la agent și la animația redistribuită în categoriile de gen și număr. Articolul subliniază corespondențe între geneza categoriilor semiologice de sex și număr și reprezentarea spațiului. Cadrul metodologic psihomecanic ne permite evidențierea consistenței sistematice și diacronice a limbajelor specifice.

Keywords: *gender, number, flexion.*

Cuvinte-cheie: *gen, număr, flexiune.*

Lo studio di soluzioni romanze del movimento evolutivo di perdita della flessione e anteposizione della morfologia permetterà di mostrare che le informazioni estratte dalla desinenza casuale e ridistribuite sotto le categorie del genere (gen.) e del numero (num.) concernono l'agentività e l'animazione – due criteri di definizione della persona – e di osservare lo slittamento del criterio di animazione verso un criterio spaziale. Si mostrerà come dalle lingue semitiche alle lingue indoeuropee (ie.) il legame intrinseco tra animazione e semantesi viene ricoperto dalle concezioni del gen. e del num. che, di nuovo, tramite criteri spaziali distribuiscono l'agentività. Si proporranno cenni storici sulle categorie del gen. in ie. e in latino (lat.), prima di presentare l'elaborazione psichica del gen. e del num.

1. Gli esiti in italiano e in francese dell'accusativo e del nominativo (Saffi, 2011: 66-69).

La morfologia del sostantivo italiano ha un'origine composita, plurale nominativo (pl. nom.) e singolare accusativo (sg. acc.) (Genot, 1998: 125) allorché in francese, nel corso del XIV, si è generalizzato il caso regime (CR), uno dei due casi che caratterizzavano l'antico francese (a. fr.) (Leclerc, 2015: 3.4.2). Esso è il risultato della fusione progressiva, in lat. volgare, di seguito in

galloromanzo, dell'acc. con i casi obliqui del dativo (dat.) e ablativo (abl.). Il caso soggetto (CS) invece è diretta filiazione del nom. lat. In francese contemporaneo (fr.) è anteposta l'intera morfologia nominale nel determinante e annullata nel sostantivo, ciò tuttavia, non accadeva in a. fr.:

	CS sg: <i>li murs</i>	CS pl: <i>li mur</i>	CR sg: <i>le mur</i>	CR pl: <i>les murs</i>
Morfema 1 (nell'articolo)	-i	-i	-e	-es
Morfema 2 (desinenza)	-s	Ø	Ø	-s

Questo esempio evidenzia una differenziazione tra la funzione-soggetto e il ruolo di agente. La funzione (-soggetto o -oggetto) è anteposta nell'articolo, la -i dell'articolo è la marca della funzione-soggetto opposta alla -e marca della funzione-oggetto. La -s marca la *puissance d'activité* (potenza d'attività o di animazione) nel sostantivo soggetto agente sg. che è al 100% attivo, e nel sostantivo oggetto pl. Gli oggetti pl. suddividono la passività, recuperando ciascuno, rispettivamente, una propria parte di attività. Si osserva che l'agentività è parzialmente anteposta al CR e non lo è al CS. Finché vi sono 2 casi in francese, il CS scaturito dal nom. marca la funzione soggetto. Ciò non equivale a dire che il soggetto si comporta *sic et simpliciter* sempre da agente (si pensi alle frasi con predicati al passivo). Generalizzato il CR, il soggetto si distingue per la posizione sintattica preverbale. L'evoluzione storica mostra che il fr. privilegia la forma attiva e la sintassi SVO, l'agentività passa dal lato della sintassi.

Si profilano dunque svariate strategie in a. fr., fra loro intersecate, per l'espressione della *puissance d'activité*: la gerarchia vocalica (-i/-e) nell'articolo che distingue il CS (animazione più marcata) o CR (animazione in procinto di sparizione, intercettazione anticipata sul movimento di pensiero dell'animazione); l'aggiunta di -s risulta dalla combinazione caso/quantità. L'esistenza di 2 morfemi permette dunque 4 possibilità, in italiano (it.) come in a. fr.: la ridondanza del morfema 1 e del morfema 2 (it.: *il muro*, *i muri*; a. fr.: *les murs*, *li murs*); l'assenza del morfema 1 (non espressione del partitivo, elisione davanti a vocale); l'assenza del morfema 2 (it.: *la città*; a. fr.: *le mur*, *li mur*); la complementarità dei morfemi 1 e 2 (it.: *le mura* [-a < lat. neutro pl.] dove -e marca il pl. e -a il sg., l'insieme marca il collettivo che esprime il pl. interno). Quest'ultima possibilità non sembra, di primo acchito, essere espletata dall'a. fr., ma esaminando con maggior attenzione l'articolo dell'a. fr. al CR pl., si osserva che esso presenta un morfema dai 2 componenti complementari giacché il secondo funge da morfema 2 anticipato (*les*: -e- = animazione -, -s = animazione +). L'opposizione dell'a. fr. (*lelles*) è attribuita in fr. alla gerarchia vocalica: [lɛ]/[lɛ] (sostrato oïl) o [le] (sostrato oc).

La -s rappresenta la marca del pl. in lat. di 4 casi differenti (nom. parzialmente secondo i paradigmi, acc., dat. e abl.). Da notare che si tratta dei 4 casi che hanno conosciuto degli esiti nelle lingue romanze. Il tentativo fr. di dissociazione delle informazioni fuse in lat. di gen., num. e caso, sembra avere origine nella distribuzione della desinenza -s su un numero di casi ridotti a 2: CS e CR. La distribuzione combinatoria della marca -s secondo il caso e il num., esprime nel discorso la capacità del sintagma o della parola a preservare la sua attività. Da ciò l'impiego della marca -s per la seconda persona verbale, l'altro attore dialogale; da ciò la -s per gli avverbi (per la loro capacità d'intervento sulla semantesi in corso, sia in un verbo sia in un aggettivo).

Esempi in italiano antico:

	Forma dominante al maschile singolare	Forme dominante al maschile plurale
XIIIe	<i>lo muro</i>	<i>li muri</i>
XVe	<i>'l muro</i> <i>el muro</i>	<i>e muri</i>
XVIIe	<i>il muro</i>	<i>i muri</i>

Esempi in italiano contemporaneo:

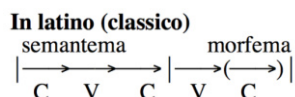
masc. sg.	femm. sg.	pl. interne	femm. pl.	masc. pl.
<i>il muro</i>	<i>la casa</i>	<i>le mura</i>	<i>le case</i>	<i>i muri</i>

(U→)O → A → E → I Gerarchia vocalica italiana

L'it. conserva la simbiosi soggetto-agente nelle marche della morfologia pl., ma la morfologia italiana è marcata due volte in italiano antico (a. it.) come in it. Nel XIII, le forme *lo* e *li* dominano, caratterizzando l'articolo definito m.; nel XV fanno la loro apparizione le forme *el* e *e*, e a partire dal XVII si impongono *il* e *i*. Le forme del f. sono più stabili: *la* al sg. e *le* al pl. Parallelamente al pl. di addizione o moltiplicazione, l'italiano possiede un pl. interno che si costruisce con l'articolo f. pl. e la desinenza f. sg., ma che era in lat. neutro pl. (Genot, 1998: 98-99) Risalta un'identità di evoluzione al sg. per il francese e l'italiano (dopo la generalizzazione del CR in francese, poiché il sg. si costruisce sull'acc. in italiano) ma una divergenza al pl.: il francese opta per la consonante (cons.) *-s* quando l'italiano sceglie la vocale *-i*. L'it. favorisce la regolarità sillabica CV. Rappresentante degno della Romania orientale, esso riduce le cons. finali e oppone, per esempio, al masc. i morfemi *-o/-i* scaturiti rispettivamente dall'acc. e dal nom. Il francese che ammette le consonanti finali conserva l'acc. per il pl. che esso marca con l'aggiunta della desinenza *-s*. Qui preme sottolineare il ruolo della cons. nella costruzione sillabica e l'interesse per una lingua di premurarsi, o no, di conservare la regolarità sillabica. L'accettazione delle cons. finali non è contraddittoria con lo sviluppo della varietà vocalica (come dimostra il sistema vocalico fr.) ma si accompagna all'abbandono della regolarità sillabica.

Se si osserva l'evoluzione storica dal lat. classico alle lingue romanze, si nota che l'azione della regolarità sillabica (con la perdita delle cons. finali per ottenere la regolarità CVCV ecc.) ha preceduto l'anteposizione della morfologia:

Es.: *mur(u)s* nom. sg., *mur(u)m* acc.sg., *muri* nom. pl., *muro(s)* acc. pl.

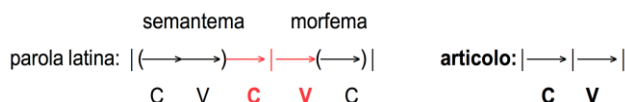


Si è verificata una separazione delle informazioni raccolte nella desinenza casuale per sfociare nel CS opposto al CR in a. fr. o a un incrocio, una contaminazione acc. sg./nom. pl., in italiano. Le 2 soluzioni danno luogo a delle informazioni che permettono di distinguere l'agente dall'oggetto in correlazione con anim./inanim. sotto gen. e num.

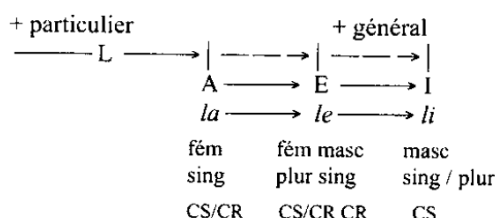
Torniamo all'esempio in a. fr. e vediamo le informazioni portate dalla vocale nell'articolo:

- i* → CS masc., senza distinzioni di numero
- e* → CR masc. sg.
- es* → CR masc. pl. e fem. pl. senza distinzioni di caso
- a* → fem. sg. senza distinzioni di caso

Sotto quest'apparente disordine, si verifica un'azione sistematica: considerando l'articolo come una parola e ritenendo che la sua struttura è ancora quella di uno stadio antico della storia delle lingue romanze, si constata che la sua costruzione in lingua (parola-in-potenza) integra una flessione paragonabile a quella dello schema di una parola lat., perché la semantesi è in questo caso al servizio della meccanica morfologica (Charlet- Mesdjian, Caddeo, 2015: 9).



La cons. *l-* fa da semantema ma si è già detto che è una semantesi tutta dedicata alla morfologia (significa "articolo definito che introduce nel discorso la nozione che segue presentandola nella sua globalità, nella sua generalità") e la vocale che segue fa da morfema indicando il gen. e/o il num. La gerarchia vocalica parziale applicata al movimento generalizzante della nozione associata alla cons. *l-* dell'articolo definito permette di cogliervi delle intercettazioni più o meno anticipate, e di ottenere la distribuzione seguente (Saffi, 2010: 119):



Si nota che il gen. attivo al 100%, distingue il CS attivo dal CR passivo ma non il gen. che non è attivo al 100%. Il CR m. è intermedio, in attività, tra CS f. e CS m. Così, nelle lingue romanze, la ridistribuzione delle informazioni estratte dalle desinenze casuali lat. fa sì che i criteri di animazione e di agentività passino via via sotto criteri di gen. e di num. Questo movimento evolutivo è solo il prolungamento di un'evoluzione già cominciata con il passaggio dalla parola-frase dell'ie. alla flessione lat. Nelle lingue romanze, il neutro sarebbe sparito in seguito all'inutilità della marca dell'inanim. nella morfologia, quando nom. e acc. sono divenuti soggetto e oggetto dalla posizione sintattica determinante. Il neutro sparisce quando i concetti di questa categoria possono ridistribuirsi tra f. e m. secondo un criterio interiore/esteriore. Si ha dunque uno slittamento del criterio di animazione verso un criterio spaziale con un'affinità dell'interiorità con il f. e dell'esteriorità con il m.

Dal punto di vista della diacronia dei sistemi di lingua, si constata che le caratteristiche d'animazione sono intrinsecamente legate alla semantesi, qualsiasi il tipo di costruzione della parola.

2. Dalla doppia all'unica intercettazione lessicale

L'atto di linguaggio è un'operazione di pensiero alla base di ogni produzione del linguaggio, la sua descrizione consente di capire il funzionamento dell'intero sistema studiato. Secondo Guillaume, l'atto di linguaggio è diviso in due sistemi separati ma interdipendenti, consequenziali, ma comunque distinti: la lingua e il discorso. Segue quindi la distinzione saussuriana *langue/parole* (Guillaume, 1971: 19; Saffi, 2010: 17-24). Il movimento di pensiero percorre successivamente due aree di costruzione ma l'atto di linguaggio forma un tutto. Il passaggio dalla lingua al discorso è una frontiera mobile da un sistema di lingua all'altro, quindi non si posiziona allo stesso modo nel sistema dell'it. e in quello del fr. Questa linea di spartizione varia secondo il grado di sviluppo della pre-costruzione di lingua, la costruzione di discorso diminuisce o aumenta proporzionalmente. L'analisi cinetica di Guillaume rivela due movimenti: uno ascendente, di produzione del discorso, che va dal particolare (l'elemento formatore) al generale (il discorso), e un movimento discendente inverso che porta all'analisi nozionale del discorso. All'interno di questa dinamica doppia, analitica nel senso discendente, e sintetica nel senso ascendente, conviene definire le differenti intercettazioni che il pensiero può operare sul sistema per controllarne le diverse tappe di costruzione. Guillaume ne conta tre possibili ma che non sono indispensabili: l'intercettazione radicale (IR) analitica, al più profondo del pensiero, il cui esito sono gli elementi formatori; l'intercettazione lessicale (IL) sintetica, che opera a diversi livelli della profondità del pensiero e che sfocia nelle parole; l'intercettazione frastica (IF) sintetica, operativa al livello del discorso a partire dai risultati dell'IL (Guillaume, 1971: 31). La linea di divisione tra lingua e discorso si sposta sull'asse che parte dalla prima IR e porta all'IF terminale, secondo il punto in cui interviene l'IL. La pre-costruzione in lingua produce la parola-in-potenza; la costruzione nel discorso genera una frase particolare e quindi utilizza una delle possibilità d'uso contenute nella parola-in-potenza e determina la parola-in-effetto.

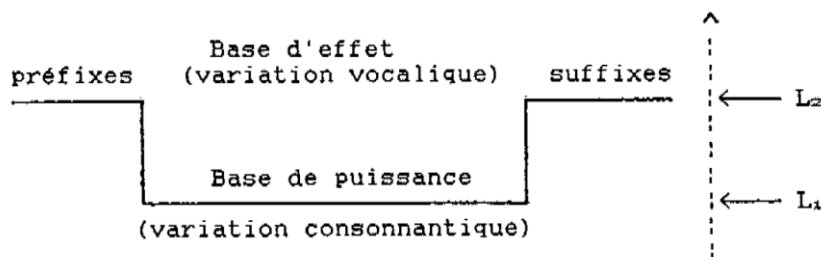


(Saffi, 2010: 17)

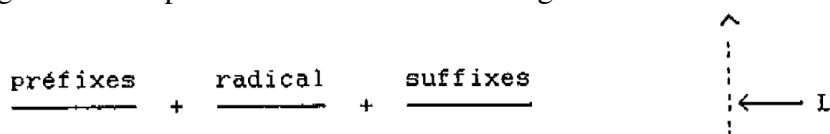
Nelle lingue romanze attuali, l'IL forma un tutto che Guillaume (1971: 46) analizza come la fusione di due IL consecutivi (IL1 e IL2), l'una ascendente originaria dall'IR, l'altra discendente di origine frastica. Il punto di equilibrio ottenuto nelle lingue romanze è stato preceduto da uno stato di lingua in cui 2 IL operavano a diversi momenti dell'atto di linguaggio. Questo stato strutturale perdura nelle lingue semitiche. Le alternanze vocaliche del fr. di tipo *veux/voulons, peux/pouvons* sono un vestigio di questa morfologia a doppia IL (Guillaume, 1971: 48).

La differenza tra il carattere delle lingue isolanti e la radice cons. delle lingue semitiche si spiega con il cambiamento di analisi psichica del vocabolo e la sua partizione nelle nozioni che lo compongono: finché una sillaba corrisponde a una nozione, il meccanismo analitico rimane la divisione della parte di discorso in un numero finito di sillabe costitutive che corrispondono allo stesso numero di nozioni, non c'è pre-costruzione di lingua, unicamente una costruzione di discorso; quando certe nozioni si legano per formare un blocco indissociabile, la parola non può più essere divisa in x sillabe che corrispondono a x nozioni, allora sorge la radice cons. e il meccanismo analitico muta in cerca della struttura di un blocco indissociabile. Il rapporto 'una struttura consonantica/una nozione' sostituisce il legame 'una sillaba/una nozione' e l'analisi fonematica soppianta l'analisi sillabica (Guillaume, 1971: 31-35, 54; Dubail, 1991: 134-135).

Il passaggio dalla radice al radicale, e quindi dalla doppia IL a un'unica IL corrisponde alla semplificazione della costruzione della parte di discorso. Le lingue semitiche presentano una morfologia doppia che si costruisce secondo due assi: la vocalizzazione della radice cons. sull'asso verticale dell'atto di linguaggio (passaggio da L1 a L2), e sull'asso orizzontale del discorso, l'associazione dei componenti precostruiti tali i prefissi e i suffissi (Guillaume, 1971: 55; Dubail, 1991: 136):



Nelle lingue indoeuropee è rimasta solo la morfologia orizzontale:



Nelle lingue semitiche, la radice cons. integra la morfologia vocalica, poi la parte di discorso integra la morfologia orizzontale. Nelle lingue ie. sembra integrante solo la parte di discorso. Per Guillaume dalle lingue semitiche alle lingue ie. c'è stato spostamento della funzione integrativa che è passata dalla materia semantica alla forma perché gli elementi formativi della parola fr. si presentano sotto parte di discorso, fuori dalla base di parola e che i principali elementi formativi della parola semitica si presentano nella base di parola, sotto radice, e Guillaume precisa che la radice agisce sugli elementi formativi come materia integrante (Guillaume, 1971: 56). Non condividiamo quest'analisi e, invece di un trasporto della potenza integrativa dalla materia alla forma, privilegiamo l'ipotesi di un cambiamento delle informazioni integrate dalla materia (da morfologiche sono diventate semantiche) accompagnato da una distribuzione selettiva delle informazioni integrate: la materia integra la semantica per dare la parola-in-potenza e la forma integra la morfologia per dare la parte di discorso, cioè la parola-in-effetto. In ambedue i casi, la materia non ha perso funzione integrativa, c'è stato solo un cambiamento dell'oggetto sul quale si applica questa funzione. La meccanica integrativa della morfologia verticale delle lingue semitiche è utilizzata nei sistemi di lingue ie. nella struttura stessa della sillaba per integrare il senso. Un indizio è la similarità nel gerarchizzare i componenti: prima la cons., poi la vocale. La prima IL (L1) nelle lingue semitiche corrisponde a un'universalizzazione della materia portata al suo più alto grado di generalità, da qui il peso semantico delle cons. equivalenti. Ma la prima IL non è niente senza la seconda IL (L2) con cui si compie la parte di discorso. Allo stesso modo senza la vocale, la sillaba non c'è (Buyssens, 1980: 44-47; Martinet, 1980: 80-81; Rocchetti, 1980: 502-503) benché la superiorità informativa delle cons. sia notata (Jakobson, Waugh, 1980: 107).

Dalle lingue semitiche alle lingue ie., la meccanica d'integrazione della morfologia verticale vocalica con la radice cons. della parola è riciclata nella struttura semplice delle particelle monosillabiche anteposte che sono le preposizioni, i pronomi e i determinanti. Il collegamento intrinseco tra senso e forma vi esiste ma il relè si effettua non più in una relazione superficiale, apparente, con la nozione portata dalla parola che segue, ma nella sua classificazione in categorie di gen. e num. che, di nuovo, distribuiscono l'agentività tramite criteri spaziali. In altri termini, il legame intrinseco tra animazione e semantesi sembra in superficie essere stato rotto, poiché l'uso delle preposizioni, pronomi e determinanti si è generalizzata indipendentemente dalla nozione che introducono nel discorso, ma contrariamente alle apparenze, questo legame non è stato distrutto: è stato nascosto più profondamente nell'ambito della concezione del gen. e del num.

La ripresa del legame tra animazione e semantesi con la categoria del gen., e sotto di essa, quella del num., segue cronologicamente la storia del passaggio dalla flessione alla deflessione. Sotto flessione, la parola si costruisce in lingua e la nozione è legata a una radice o a un radicale-in-potenza che non possono mai apparire in superficie nel discorso, e sono così protetti. Sotto deflessione, la parola-in-potenza passa tale e quale nel discorso: a farne una parola-in-effetto è la costruzione del contesto sintattico. La prima semantesi è trasferita al servizio di una morfologia (come abbiamo visto con l'articolo definito) – morfologia che esiste anch'essa in potenza e in effetto – nella struttura sillabica delle particelle-parola summenzionate: le cons. non potendo formare loro stesse delle sillabe, la loro protezione è dunque garantita.

3. Cenni storici sul genere

I 3 generi dell'ie. non avevano lo stesso valore. Secondo Meillet e Vendryes (1979: 534-535), m. e f. sono suddivisioni di uno stesso gen. anim., al quale si oppone il gen. inanim. rappresentato dal neutro. La flessione opponeva m.-f. e neutro. Dall'opposizione binaria dell'ie., si passa a un'opposizione ternaria in lat. nella flessione degli aggettivi: m. *nouos*/f. *noua*/neutro *nouom*. Ma la distinzione fra *nouos* e *nouom* risiede solamente nella flessione perché entrambi i casi sono temi in*-o-, mentre la distinzione tra *nouos*, *nouom* e *noua*, risulta da una differenza di tema. Così, il lat. non marca necessariamente la distinzione di gen. tra m. e f. nell'insieme del tipo atematico (tipo che non include la vocale tematica, la vocale che si aggiunge alla radice per costituire il tema portante le desinenze). Anche in questo caso, vi è una forma flessionale distinta

per il neutro. Tuttavia, Meillet e Vendryes (1979: 538) sottolineano che il nom.-acc. di molti aggettivi del tipo atematico presentano la stessa forma per il neutro sg. e per il masc.-fem. (lat. *audāx*, *concors*, *felīx*, *ferōx*, *hebes*, *prūdēns*), un fatto che essi definiscono “insolito” e “inspiegabile”.

Il concetto di animazione sembra non essere sempre discriminante. Per Meillet e Vendryes (1979: 537) l'importanza dell'opposizione dell'agente e del paziente nel gen. anim. risulta dal fatto che il dimostrativo prende in prestito da due radici differenti la forma del suo CS e del suo CR diretto. Si tratta di un'opposizione ereditata dall'ie., giacché la si ritrova in greco, in sanscrito (*sá* e *tām*, *sā* e *tām*) e in germanico (got. *sa* e *pan-a*, *sō* e *pō*). Ma il nom.-acc. dimostrativo neutro mostra la stessa radice degli altri casi: kr. *tāt* e got. *pat-a*. I linguisti ritengono che in lat., l'opposizione, antica, del nom. *egō* e dell'acc. *mē*, è dello stesso ordine. Infatti, è il dimostrativo nom. (soggetto, agente) nel gen. anim. che funziona tramite una radice diversa dagli altri casi. In seno all'anim. si discrimina agente/paziente, cioè nuovamente anim./inanim. nel senso della potenza attribuita attraverso l'azione. Discriminata in seno all'anim. la parte dell'inanim. (che torna a riferirsi al paziente), il gen. neutro rappresentante del gen. inanim. perde la sua ragione di essere.

D'altra parte, si osserva che nella flessione dei dimostrativi lat., il nom. acc. pl. del neutro non si distingue dal nom. f. sg. (*haec*, *ista*, *illa*). Collegando il gen. e l'animazione, Guillaume (1992: 114-115) distingue 3 generi di mobilità: la mobilità esterna dell'oggetto inanim. che si sposta, da associare al neutro; la mobilità interna ma operante all'esterno per spostamento, da associare al m.; e la mobilità interna ma operante all'interno senza volizione, il movimento vitale associato al f. Così, il nom. f., benché faccia parte dell'anim., si concepisce come contenente una parte di passività, ciò che denota l'inanim., dunque il neutro. D'altra parte, il pl. attenua l'opposizione attivo/passivo che sottende l'opposizione anim./inanim., poiché se molti agenti si spartiscono l'attività, nessuno di essi può accaparrarsela per se e dunque nessuno è attivo al 100%, alla stregua di un nom. sg.; allo stesso modo, molti pazienti condividendo l'azione subita, ciascuno ne recupera una parte, anche minima, di attività, e nessuno è passivo al 100% come può esserlo un acc. sg. La similarità tra nom. sg. f., nom. e acc. neutro pl. sta nel fatto che sono impossibilitati ad essere del tutto agente o del tutto paziente: ciò caratterizza la forma unica dei dimostrativi lat.

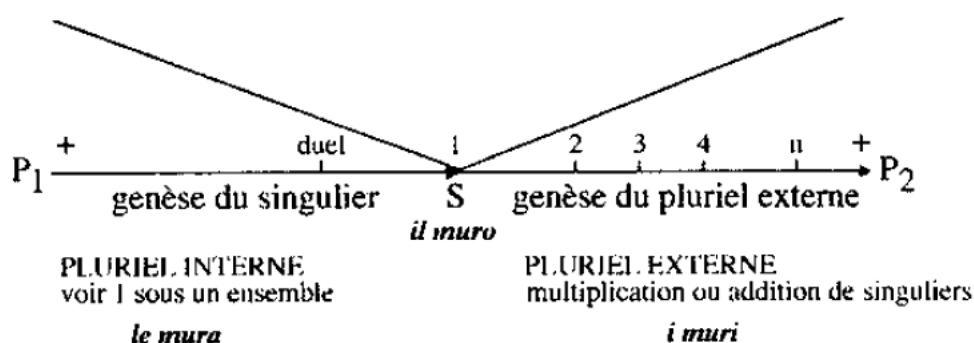
Le evoluzioni delle categorie del gen. nell'ambito dei sistemi di lingua che si sono succeduti sono rappresentative di una trasformazione della concezione dell'animazione, della sua manifestazione in diversi e separati concetti di agentività e di attività. Tuttavia, questi cambiamenti non sono sempre facili da comprendere per il linguista. Essendo le marche flessionali interne alla parola, i criteri morfologici sono dipendenti dall'apprensione della nozione portata dal radicale e gli eventuali suffissi semantici. Ciò dà luogo a molti trattamenti particolari. Meillet e Vendryes (1979: 539) condividono la difficoltà di prevedere il gen. di un sostantivo che designa questo o quel concetto, a causa di “influenze diverse”, di “esitazioni”. Per esempio, gli alberi perché producono dei frutti partecipano al carattere anim. e sono f.: lat. *fāgus*, *abiēs*, *pōpulus*, *quercus* ecc., e ciò avrebbe portato il gen. f. in *arbor*. I nomi di frutto corrispondenti sono generalmente neutri: lat. *pirus* f. e *pirum*, *fāgus* f. e *fāgum*, ecc. Tuttavia il nome del frutto della quercia è di gen. anim.: lat. *glans*, f. Meillet e Vendryes (1979: 541, 544) spiegano tali constatazioni per il fatto che i nomi di oggetto scaturiti da una radice verbale, che esprimono quindi un processo, sono di gen. anim., ma che in generale i nomi d'oggetto sono del gen. inanim., come i nomi di strumento (lat. *iugum*, *arātrum*) o i nomi che segnano il risultato dell'azione (lat. *dōnum*); eppure in molti casi anim. e inanim. erano giustificati; infine ricordano l'esistenza di piccole categorie di parole collegate dal senso che tendono ad avere lo stesso gen. o la stessa flessione (lat. *ossa/ossua* sotto l'influenza di *cornua*, *genua*; *artua* (Pl. Mén. 856)/*artūs*).

Da questi esempi proponiamo l'ipotesi che la distribuzione del gen. sia legata ai significati, o più precisamente, all'analisi che se ne fa. L'albero che ambivale tra anim. per via della produzione fruttifera e inanim. per via dell'immobilità, è integrato agli anim. ma è di gen. f.: ciò rinvia alla “passività” del suo movimento vitale. Si osserva di nuovo che l'animazione interna invisibile – ma sensibile – è associata al f. quando lo spostamento esterno visibile è associato al m.

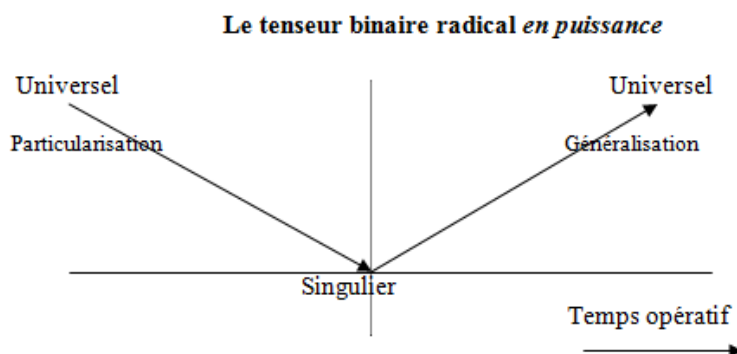
4. L'elaborazione psichica del genere

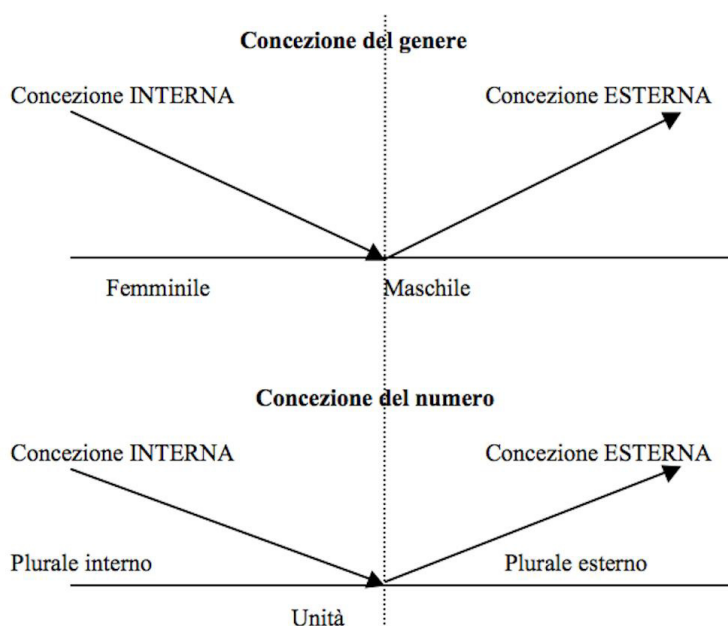
Anim. e inanim. sono due percezioni classificatrici che permettono di discriminare i referenti dell'universo esperienziale secondo il criterio dinamico/a-dinamico. L'anim. sarà dunque visto come dotato di potenza; l'inanim. sprovvisto di potenza (Guillaume, 1973: 180). Tale opposizione pone in un primo tempo l'opposizione sessuato/neutro, e in un secondo tempo, in seno al gen. sessuato, l'opposizione m./f. con associazione del m. al dinamismo esterno e del f. al dinamismo interno.

Si può organizzare sul tempo operativo le tappe della concezione del gen., e quelle della concezione del continuo e del discontinuo; si può sistematizzare le concezioni del num., della quantità e della totalità mettendole in rapporto con le loro comprensioni spaziali interne o esterne (Saffi, 2010: 127-129; Saffi, Danciu, 2014: 77-78). La concezione del pl. di moltiplicazione necessita prima quella del sg., e quest'ultima succede a una concezione che riunisce le idee di pl. e sg.



La concezione psichica del num. descritta da Molho e Rocchetti (1987: 53-54, 63-64, 68), poggia sui principi teorici di Guillaume. Essi mettono in luce l'affinità meccanica della pluralità interna con il f. e quella della pluralità esterna con il m. L'espressione di una totalità in it. tramite un pl. in -a (it. *le mura*) o di un quantificatore in -ata (it. *annata*), corrisponde a una concezione interna della nozione. Invece, l'espressione totalizzatrice tramite un sg. generalizzato (it. *muro*, *anno*) e moltiplicato (it. *muri*, *anni*) è esterna. La prima corrisponde sul tensore binario radicale al movimento di particolarizzazione che porta dall'universale al particolare, la seconda al movimento di generalizzazione che si sviluppa dal particolare verso l'universale.





La nostra ipotesi di tensore binario radicale fondato sulla costruzione psicologica del locutore propone che i criteri spaziali vengano considerati come fondamentali. Ciò che fonda il f. come prima tappa della concezione del gen. è il parallelo stabilito tra i modelli biologici sessuati che offre la natura e le nostre concezioni psichiche che associano criteri molteplici (animazione, mobilità, agentività, pluralità, spazialità) per creare un gen. semiologico sessuato che rappresenti la distinzione spaziale tra interiorità e exteriorità. Il f. deriva dal duale i cui componenti interni sono indivisi, egli è derivato da una relazione simbiotica della quale si estrae una singolarità: l'unità. L'esteriorità si concepisce dunque a partire dall'interiorità.

La seconda tappa sul tempo operativo della concezione del gen. associa il m. alla pluralità esterna di cui è il punto di partenza. La distinzione tra f. e m. nell'ambito dell'anim. è formatrice del gen. vero binario. Il gen. vero poggia su una dualità a esclusione reciproca (*maschio/femmina*), questa coppia non è fondata sull'identità come un paio, ma sulla differenza.

Il duale rappresenta un'intercettazione anticipata sul movimento di pensiero che conduce all'unità, questa intercettazione permette di concepire ancora congiuntamente l'interiorità e l'esteriorità, il che rende possibile la distinzione m./f. racchiusa nel contenuto unico di un semantema (fr. *le chat, la chatte* ; it. *il gatto, la gatta*), appena prima di passare al sg. e al pl. esterno che lasciano posto soltanto a relazioni esterne ed esclusive fra le quali si svilupperà il gen. fittizio non binario (fr. *le papillon*, it. *la farfalla*).

Paragonando il tempo operativo della concezione del gen. con quello della rappresentazione spaziale (Saffi, Danciu, 2014: 147) si pone la questione del legame che collega opposizione anim./inanim. e num. A dare coerenza alle rappresentazioni è la gestione dello spazio *in extenso* esterno e dello spazio interno del frammento di spazio che è la persona del locutore. L'interazione con l'ambiente spaziale è una messa in relazione delle sensazioni interne ed esterne del locutore, sfocia in un parallelo tra anim./inanim. e interno/esterno, due criteri di valutazione e di gestione dell'esistenza umana definitasi piccola frazione nell'ambito dello spazio *in extenso*. Meillet e Vendryes (1979: 537) osservano che i tre casi del m.-f. come gen. anim. e del neutro come gen. inanim. sono distinti soltanto al nom.-acc. e al vocativo. Ricordano che si può indirizzare la parola soltanto a esseri vivi o considerati tali. La distinzione dell'agente e del paziente ha ragion d'essere soltanto quando si tratta di esseri attivi o considerati tali. Di là viene secondo loro che solo il gen. anim. ha caratteristiche distinte per il personale e l'acc. e che il gen. inanim. si oppone al gen. anim. per questi due casi. Il che sottolinea il legame tra vitalità, animazione e agentività.

Abbiamo accenato alla scomparsa del neutro nelle lingue romanze, contemporaneamente al trasferimento dalla morfologia alla sintassi di parte delle informazioni sull'agentività, e della redistribuzione dei neutri tra f. e m. secondo un criterio spaziale interno/esterno.

L'organizzazione del gen. e del num. in lingua riflette le modalità di apprensione del mondo e di concezione della persona nel suo ambito, che sono preliminari necessari alla comunicazione linguistica. Il dialogo tra coscienze individuali presuppone la loro determinazione, tramite la distinzione dell'IO e del Fuori-IO, ed è fondatrice del pensiero umano (Guillaume, 1991: 111).

5. Conclusioni

Abbiamo visto come il movimento, l'animazione e l'agentività sottendono le categorie del gen. e come il cambiamento del criterio di animazione verso un criterio spaziale ha accompagnato la storia della deflessione delle marche di gen. e num. in it. e fr. Dopo la separazione delle informazioni raccolte nella desinenza casuale lat., la soluzione dell'a. fr. (CS/CR) o quella dell'italiano (acc. sg./nom. pl.) danno luogo a delle informazioni che permettono di distinguere l'agente dall'oggetto in correlazione con anim./inanim. sotto gen. e num. Questo movimento evolutivo prolunga un'evoluzione cominciata con il passaggio dalla parola-frase dell'ie. alla flessione lat. Le chiavi di questa distribuzione sono, nell'ambito della categoria degli anim., l'associazione dell'animazione interna invisibile – ma sensibile – al f. mentre lo spostamento esterno visibile è associato al m.

Abbiamo mostrato come la meccanica integrativa della morfologia verticale delle lingue semitiche è utilizzata nei sistemi di lingue ie. nella struttura stessa della sillaba per integrare il senso, il legame intrinseco tra animazione e semantesi viene sostituito in superficie dalle concezioni di gen. e num. che redistribuiscono l'agentività tramite criteri spaziali. Quindi proponiamo che i criteri spaziali vengano considerati come componenti fondamentali del tensore binario radicale guillaumiano fondato sulla costruzione psicologica del locutore, considerato come il sostrato invariabile dell'attività mentale e dell'intero sistema di lingua.

Bibliographie

- Buyssens E. (1980), « Les notions de voyelle et de consonne sont d'ordre exclusivement phonologique » in *Recherches de linguistique. Hommage à Maurice Leroy*, Univ. de Bruxelles.
- Charlet-Mesdjian B., Caddeo S. (2015, sp), « Latin et intercompréhension : historique et perspectives », éd. Archives contemporaines, 19 p.
- Dubail S. (1991), La place et la fonction de l'accent en italien, doctorat, Sorbonne Nouvelle Paris 3.
- Genot G. (1998), *Manuel de linguistique de l'italien, approche diachronique*, Paris Ellipses.
- Guillaume G. (1971), *Leçons de linguistique 1948-1949 série B*, Paris/Québec, Klincksieck/P.U. Laval.
- (1973), *Leçons de linguistique 1948-1949 série C*, Paris/Québec, Klincksieck/P.U. Laval.
- (1991), *Leçons de linguistique 1943-1944 série A*, P.U. Lille/ P.U. Laval-Québec.
- (1992), *Leçons de linguistique 1938-1939*, P.U. Lille/ P.U. Laval-Québec.
- Jakobson R., Waugh L. (1980), *La charpente phonique du langage*, Paris, Minuit.
- Leclerc J. (2015), « La période féodale : l'ancien français I (X-XIII) » in *L'aménagement linguistique dans le monde*, Québec, CEFAN, Univ. Laval.
- Martinet A. (1980), *Éléments de linguistique générale*, Paris, Colin.
- Meillet A., Vendryes J. (1979), *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris, Champion.
- Rocchetti A. (1980), *Sens et forme en linguistique italienne*, doctorat d'Etat, Sorbonne Nouvelle-Paris 3.
- (1987), *Chroniques italiennes*, 11/12, Sorbonne Nouvelle-Paris 3.

Saffi S. (2010), *La personne et son espace en italien*, Limoges, Lambert-Lucas.

- (2011), « Le concezioni della persona e dello spazio in latino, italiano e francese » in *Studii de Știință și Cultură*, Arad, 2011/2: 63-80.

Saffi S., Danciu A. (2014), « Genere, numero e spazialità nell'espressione di una totalità totalità in italiano, francese e rumeno » in *Quaderni di AIΩN*, Napoli L'Orientale, 2014/2: 135-159.

FUTURE AND ANTICIPATION

FUTUR ET ANTICIPATION

VIITOR ȘI ANTICIPARE

Luciana T. SOLIMAN

Chercheure, Université de Padoue

E-mail: luciana.soliman@unipd.it

Abstract

*This article analyses the use of future tense in Jules Verne's novels *De la Terre à la Lune* et *Autour de la Lune*. A sort of « plausible future » (future de la vraisemblance) appears to be context-dependent. All forms of future tense are studied on a quantitative level. As for their semantic values, different types are identified thanks to the discursive interpretation of contextual items: empathetic future (futur empathique); straight future (futur de franchise); double future (futur à deux plans); hypothetical future (futur d'hypothèse). Moreover, the complementary interpretation of some temporal indicators in Verne mostly explains the difference between categorical future and periphrastic future.*

Résumé

*Le présent article analyse l'emploi du futur dans les romans de Jules Verne *De la Terre à la Lune* et *Autour de la Lune*. Une sorte de « futur de la vraisemblance » apparaît comme dépendant du contexte. Toutes les formes du futur ont été étudiées au niveau quantitatif. Relativement aux valeurs sémantiques, différents types sont identifiés grâce à l'interprétation discursive des éléments contextuels : futur empathique ; futur de franchise ; futur à deux plans ; futur d'hypothèse. Qui plus est, l'interprétation complémentaire de certains indicateurs temporels chez Verne justifie pour la plupart la différence entre futur catégorique et futur périphrastique.*

Rezumat

*Acest articol analizează folosirea timpului viitor în romanele lui Jules Verne *De la Terre à la Lune* și *Autour de la Lune*. Un fel de « viitor plauzibil » (future de la vraisemblance) apare ca fiind contextul-dependent. Toate formele timpului viitor sunt studiate la un nivel cantitativ. În ceea ce privește valorile lor semantice, tipuri diferite sunt identificate mulțumită interpretației discursive a elementelor contextuale: viitorul empatic (futur empathique); viitorul drept (futur de franchise); viitorul dublu (futur à deux plans); viitorul ipotetic (futur d'hypothèse). De asemenea, interpretarea complementară a unor indicatori temporali din creațiile lui Verne în cele mai multe cazuri explică diferența dintre viitorul categoric și viitorul perifrastic.*

Keywords: French, future tense, semantics, context, science-fiction

Mots-clés: Français, temps futur, sémantique, contexte, science-fiction

Cuvinte-cheie: Franceză, timp viitor, semantică, context, science-fiction

1. Jules Verne et l'avenir

Le 21 juillet 1969 l'Américain Neil Armstrong mit le premier pied sur la Lune. Jules Verne (1828-1914) fut le pionnier de l'astronautique en publiant le dyptique *De la Terre à la Lune* (1865 dans le *Journal des débats* en feuilleton) et *Autour de la Lune* (1869 dans le *Journal des débats*, 1870 en volume). Le discours fantastique et le discours réaliste cohabitaient chez cet écrivain qui insérait l'imagination dans le champ de la raison. Sous le coup de l'enthousiasme pour la vulgarisation scientifique du XIX^e siècle, animée par la conquête des airs (découverte en 1846 de la planète Neptune, sélénomanie¹) et la recherche du progrès, Verne projetait dans l'avenir, sur un ton mêlant l'humour à l'exactitude de la science et de la technique, ses aventures fictives. Pas d'imagination visionnaire donc, car l'expression d'un avenir fondée sur les connaissances de l'époque voulait véhiculer essentiellement la confiance attribuée aux capacités de réalisation humaines.

Dans ses ouvrages, d'une part le futur catégorique et d'autre part le futur périphrastique, qui n'entame ni la force ni la fréquence du premier, témoignent de la conviction que le savant a du pouvoir de sa pensée novatrice. Les formes futures suivent le changement de mentalité du siècle : « l'histoire ne va plus être une succession de références anciennes, mais au contraire un processus logique qui doit conduire vers un toujours mieux » (Sadaune 2010 : 48). Les temps du futur ne servent pas à se projeter vers une dimension allant au-delà du présent, mais bien à établir avec l'avenir une sorte de lien stable axé sur les éléments du présent : l'objectif principal ne serait pas uniquement d'emporter le lecteur dans les temps à venir. Il y aurait, d'après Del Pizzo (1995a : 7), « l'istintiva necessità di creare un movimento, uno spostamento reale e/o puramente immaginario, di rompere un equilibrio, di provocare risposte definitive per l'uomo, e per ogni uomo ».

La science-fiction de Verne vise à engendrer un climat de certitude par le biais d'une technique du détail descriptif (*ibid.* : 9-13). On pourrait même aller jusqu'à dire que Verne utilise les formes verbales du futur en vue de donner une certaine vraisemblance à ses aventures : ces formes corroborent le récit en réduisant l'effet fictif-utopique. En effet, Verne voulait garantir au public un récit aussi réaliste que possible. Forme et sens devaient aller de pair : il fit relire le manuscrit d'*Autour de la Lune* par son cousin Henri Garcet, mathématicien, pour sonder la crédibilité d'un tel voyage (Brasey 2005 : 221).

2. Dépouillement du corpus

Le dépouillement des formes futures (futur catégorique simple, futur catégorique composé, futur périphrastique) réparties selon la personne dans l'ouvrage *De la Terre à la Lune* (TL) témoigne de 278 cas de futurs simples sur 283 figurant pour la plupart dans les dialogues des personnages (Tab. 1). Le pourcentage élevé, soit 98,2%, montre une hégémonie du futur catégorique non accompli dans les projets des héros, qui font preuve d'une énergie et d'une activité importantes : les échanges conversationnels des artilleurs, les calculs de Maston, les intentions d'Ardan sont parsemés de futurs. Leur esprit d'entreprise soutenu par un courage téméraire trouve ses racines idéales dans l'expression du temps du futur. Il en est de même pour l'ouvrage *Autour de la Lune* (AL), où le taux de 92,6% des futurs simples (165/178) confirme l'optimisme du premier volume (Tab. 2) : la découverte de la face cachée de la Lune et le retour sur la Terre. Le discours dialogal est encore une fois le milieu où le futur se met à l'aise.

<i>De la Terre à la Lune</i>			
<i>Personne</i>	<i>Futur catégorique simple</i>	<i>Futur catégorique composé</i>	<i>Futur périphrastique</i>
JE	32	0	9
TU	3	0	0
IL/ELLE	164	6	5
NOUS	34	1	2

¹ A partir de 1835 un grand intérêt pour la Lune se développe aux Etats-Unis et en Europe. Les deux romans de Verne s'inscrivent dans le développement de cette passion scientifique.

VOUS	21	1	1
ILS/ELLES	29	0	1
Total	283	8	18

Tab. 1 : Formes futures dans *De la Terre à la Lune* (TL).

<i>Autour de la Lune</i>			
<i>Personne</i>	<i>Futur catégorique simple</i>	<i>Futur catégorique composé</i>	<i>Futur périphrastique</i>
JE	13	0	4
TU	9	1	3
IL/ELLE	88	7	0
NOUS	55	2	4
VOUS	1	0	1
ILS/ELLES	12	0	1
Total	178	10	13

Tab. 2 : Formes futures dans *Autour de la Lune* (AL).

2.1 Futur et exploration contextuelle

Si l'on examine de près les énoncés où apparaissent les temps exprimant l'anticipation des événements, on comprend que le rôle du contexte linguistique a des effets sur les différentes unités verbales. L'exploration du contexte est une affaire d'énoncés où l'on actualise de manière plus ou moins importante la valeur sémantique de la forme temporelle en question. Le degré de variation de cette actualisation découle de l'extension de l'analyse : tantôt le verbe est autonome dans la communication du sens, tantôt il fait appel à ce qui l'entoure.

Quand on examine le verbe (dans sa triade aspectuelle, temporelle et modale, selon les priorités que le cas spécifique accorde à ces catégories), on évalue sa valeur de base et la possibilité d'effets de discours. Ceux-ci permettent de creuser non seulement le sens de la forme verbale inscrite dans le contexte linguistique, mais aussi de repérer dans le texte une sorte d'isotopie sémantico-formelle dictée par la récurrence de cette forme et de sa valeur. Il n'est pas inutile de souligner en premier lieu que l'axe narratif ne peut négliger les structures isotopiques, qui assurent l'acheminement de l'histoire et qui peuvent expliciter les différentes attitudes des personnages, en deuxième lieu que cet axe est solidaire avec les axes sémantique et morphologique.

Au niveau général, le contexte agit comme i) une sorte de filtre interprétatif pour éliminer les ambiguïtés, ou comme ii) un générateur d'interprétation, ou encore comme iii) un correcteur d'interprétations anormales, ou enfin iv) comme un complément interprétatif (Kleiber 1997). Sur le plan de la sémantique temporelle, sa fonction est limitée à une explication discursive (le contexte justifierait certains effets de sens et engendrait l'interprétation tout court) et à une explication complémentaire (le contexte décrit la situation d'emploi de la forme en donnant les coordonnées temporelles). La première explication prend en compte le verbe et sa matière notionnelle, le temps et la situation où le procès a lieu, alors que la seconde se fonde sur les informations d'ordre temporel fournies par les circonstanciels.

2.1.1 Futur catégorique : interprétation discursive

L'analyse des deux romans de Verne révèle quatre isotopies sémantico-formelles tracées par les temps du futur catégorique, à savoir le futur simple de l'indicatif. L'itération des sens évoqués par les formes futures uniformise la narration.

Nous signalons d'abord le futur « empathique » (Sini 2006), ou d'atténuation, qui neutralise ou contrebalance des objections éventuelles. L'interprétation discursive explique l'effet stylistique de ce futur, qui dépend de la sémantèse du verbe *admettre* [1], temps et lexème étant donc étroitement liés, de la situation décrite et de la personne inclusive « on ».

[1] Qu'ajouter à ces nombres si éloquents par eux-mêmes ? Rien. Aussi **admettra**-t-on sans conteste le calcul suivant, obtenu par le statisticien Pitcairn : en divisant le nombre des victimes tombées sous le boulets par celui des membres du Gun-Club, il trouva que chacun de ceux-ci avait tué pour son compte une « moyenne » de deux mille trois cent soixante-quinze hommes et une fraction. (TL 8)

Une sorte d'atténuation du dire est également repérable dans l'exemple suivant [2] :

[2] A ces questions, on ne saurait répondre. Mais, connaissant l'audacieuse ingéniosité de la race anglo-saxonne, personne ne **s'étonnera** que les Américains aient cherché à tirer parti de la tentative du président Barbicane. (AL 236)

Un intéressant futur catégorique que nous qualifierons « de franchise » est détectable dans les énoncés [3 - 4] : soit les questions ne méritent pas beaucoup de réflexion, soit la teneur du dialogue est orientée vers l'absolu. L'interprétation de ces effets de sens appartient encore une fois au premier type.

[3] [...] Donc, sauf meilleur avis, convoquez vos amis, vos collègues, toute la ville, toute la Floride, toute l'Amérique, si vous voulez, et demain je **serai** prêt à développer mes moyens comme à répondre aux objections quelles qu'elles soient. Soyez tranquille, je les **attendrai** de pied ferme. Cela vous va-t-il ?

– Cela me va, répondit Barbicane.

[4] – Mais enfin, en supposant que toutes les difficultés soient résolues, tous les obstacles aplanis, en réunissant toutes les chances en votre faveur, en admettant que vous arriviez sain et sauf dans la Lune, comment reviendrez-vous ?

– Je ne **reviendrai** pas !

– Vous **vous tuerez** infailliblement, s'écria-t-il, et votre mort, qui n'aura été que la morte d'un insensé, n'aura même pas servi la science !

– Continuez, mon généreux inconnu, car véritablement vous pronostiquez d'une façon fort agréable. (TL 177)

Il existe un futur catégorique « à deux plans » qui combine la croyance avec le savoir : dans l'énoncé [5], la chaîne de futurs catégoriques mêle imagination et réalisme. Les membres du Gun-Club, qui raisonnent activement sur la forme et la composition du boulet, la disposition et la nature du canon, la qualité et la quantité de la poudre, déclarent :

[5] [...] la pesanteur du boulet **décroîtra** rapidement, et **finira** par s'annuler complètement au moment où l'attraction de la Lune **fera** équilibre à celle de la Terre, c'est-à-dire aux quarante-sept cinquante-deuxièmes du trajet. En ce moment, le projectile ne **pèsera** plus et, s'il franchit ce point, il **tombera** sur la Lune par l'effet seul de l'attraction lunaire. (TL 34-35)

Il en va de même pour l'exemple [6], où l'on associe les formulations théoriques aux connaissances :

[6] – [...] il ne mettrait que neuf heures environ à se rendre à sa destination ; mais comme cette vitesse initiale **ira** continuellement en décroissant, il se trouve, tout calcul fait, que le projectile **emploiera** trois cent mille secondes, soit quatre-vingt-trois heures et vingt minutes, pour atteindre le point où les attractions terrestre et lunaire se font équilibre, et de ce point il **tombera** sur la Lune en cinquante mille secondes, ou treize heures cinquante-trois minutes et vingt secondes. Il **conviendra** donc de le lancer quatre-vingt-dix-sept heures treize minutes et vingt secondes avant l'arrivée de la Lune au point visé. (TL 35-36)

On signale aussi le futur catégorique « d'hypothèse » [7 à 9], qui exploite un scénario de conjecture bien structuré, mais qui présente peu d'indices crédibles. Ce type de futur intervient lorsque les personnages se laissent emporter dans le domaine sans bornes des hypothèses lunaires, où le satellite a déjà préparé le terrain de l'avenir de la Terre [7]. Ou encore ce temps figure quand on établit des suppositions en alternance [8]. Il peut apparaître également dans les cas des questionnements hypothétiques [9] : le défilé de futurs simples ouvre alors un espace cognitif libre.

[7] – Mon ami, dit Barbicane, si la Lune est habitée, ses habitants ont apparu quelques milliers d'années avant ceux de la Terre, car on ne peut douter que cet astre ne soit plus vieux que le nôtre. Si donc les Sélénites existent depuis des centaines de mille ans, si leur cerveau est organisé comme le cerveau humain, ils ont inventé tout ce que nous avons inventé déjà, et même ce que nous **inventerons** dans la suite des siècles. Ils n'**auront** rien à apprendre de nous et nous **aurons** tout à apprendre d'eux. (AL 61)

[8] – C'est l'inconnu ! répondit Barbicane.

– Mais on peut faire des hypothèses, je suppose ?

– Deux, répondit Barbicane. Ou la vitesse du projectile **sera** insuffisante, et alors il **restera** éternellement immobile sur cette ligne de double attraction...

– J'aime mieux l'autre hypothèse, quelle qu'elle soit, répliqua Michel.

– Ou sa vitesse **sera** suffisante, reprit Barbicane, et il **reprenra** sa route elliptique pour graviter éternellement autour de l'astre des nuits. (AL 196)

[9] Et maintenant, cette tentative sans précédent dans les annales des voyages **amènera**-t-elle quelque résultat pratique ? **Etablira**-t-on jamais des communications directes avec la Lune ? **Fondera**-t-on un service de navigation à travers l'espace, qui **desservira** le monde solaire ? **Ira**-t-on d'une planète à une planète, de Jupiter à Mercure, et plus tard d'une étoile à une autre, de la Polaire à Sirius ? Un mode de locomotion **permettra**-t-il de visiter ces soleils qui fourmillent au firmament ? (AL 236)

2.1.2 Futur périphrastique : interprétations discursive et complémentaire

Généralement, le futur périphrastique a chez Verne une valeur d'inéluctabilité. Selon l'interprétation discursive [10 à 15], cette valeur temporelle implique une contiguïté au moment de l'énonciation et l'exigence d'une validation forte du procès verbal (généralement assurée par l'environnement linguistique). Dans l'énoncé [10], par exemple, la discussion est vive et le président enflamme les membres du comité prêts à adopter le nouveau projectile à envoyer vers la Lune, le canobuso-mortier :

[10] – Mes amis, dit-il, je **vais** vous **mettre** tous d'accord ; notre Columbiad tiendra de ces trois bouches à feu à la fois. Ce sera un canon, puisque la chambre de la poudre aura le même diamètre que l'âme. Ce **sera** un obusier, puisqu'il **lancera** un obus. Enfin, ce **sera** un mortier, puisqu'il **sera braqué** sous un angle de quatre-vingt-dix degrés, et que, sans recul possible, inébranlablement fixé au sol, il **communiquera** au projectile toute la puissance d'impulsion accumulée dans ses flancs. (TL 72)

Dans [11] l'orateur, Maston, parle avec véhémence à l'auditoire et introduit l'idée de la gloire du pays en la donnant pour sûre :

[11] – Honorables collègues, la question qui va se traiter aujourd'hui a une véritable importance nationale, et elle **va** nous **fournir** l'occasion de faire un grand acte de patriotisme. (TL 93)

Dans [12] Ardan, l'amoureux de l'impossible, différencie le voyage sur la Lune (*on va aller à la Lune*) des autres voyages dans l'espace cosmique (*on ira aux planètes, on ira aux étoiles*) : le départ pour la Lune est un fait désormais acquis dans son esprit. Aucun scepticisme ne peut ruiner son rêve de conquête. Le futur périphrastique est donc un futur de proximité temporelle, qui tranche avec les futurs catégoriques « hors validation » (Franckel 1984).

[12] – Mes chers auditeurs, reprit-il, à en croire certains esprits bornés – c'est le qualitatif qui leur convient –, l'humanité serait renfermée dans un cercle de Popilius qu'elle ne saurait franchir, et condamnée à végéter sur ce globe sans jamais pouvoir s'élancer dans les espaces planétaires ! Il n'en est rien ! On **va aller** à la Lune, on **ira** aux planètes, on **ira** aux étoiles, comme on va aujourd'hui de Liverpool à New York, facilement, rapidement [...]. (TL 160-161)

Aller + infinitif peut rendre compte non pas d'une immédiateté future, mais plutôt d'une visée à sens unique. Dans [13] Ardan parle à la foule : l'habitabilité des mondes ne persuade pas certains savants, mais lui, il est disposé à partir et à vérifier personnellement sur place :

[13] – [...] dans ma parfaite ignorance des grandes lois qui régissent l'univers, je me borne à répondre : Je ne sais pas si les mondes sont habités, et, comme je ne le sais pas, je **vais y voir** ! (TL 167)

Par contre, dans l'énoncé [14], le futur périphrastique s'inscrit dans l'interprétation complémentaire : l'adverbe *bientôt* en micro-contexte ne donne que des indications temporelles relatives à la proximité de l'action future.

[14] – Oui ! S'écria-t-il alors, oui ! Nous marchons ! Cette étouffante chaleur transsude à travers les parois du projectile ! Elle est produite par son frottement sur les couches atmosphériques. Elle **va bientôt diminuer**, parce que déjà nous flottons dans le vide, et après avoir failli étouffer, nous subissons des froids intenses. (AL 26)

L'exemple [15] aussi implique une interprétation complémentaire du futur périphrastique avec des coordonnées temporelles périphériques (en macro-contexte) énonçant la vitesse du procès envisagé (*rapidement*). Le sens véhiculé par le verbe *se précipiter* qui précède les propos d'Ardan transmet l'idée d'accélération de l'action. Il faut donc avoir recours à un contexte élargi pour déterminer la valeur de ce futur. Ce qui prouve que l'unité verbale ne doit pas être analysée de manière isolée, mais en combinaison avec d'autres éléments en dehors du noyau fort de l'énoncé où figure le verbe en question.

[15] Le président Barbicane avait rapidement saisi les conséquences de ces trois hypothèses qui, d'une façon ou d'une autre, amenaient fatalement l'insuccès de sa tentative. Ses compagnons, muets, regardaient à travers l'espace. L'objet grossissait prodigieusement en s'approchant, et par une certaine illusion d'optique, il semblait que le projectile se précipitât au-devant de lui !

– Mille dieux ! s'écria Michel Ardan, les deux trains **vont se rencontrer** ! Instinctivement, les voyageurs s'étaient rejetés en arrière. Leur épouvante fut extrême, mais elle ne dura pas longtemps, quelques secondes à peine. (AL 30)

Les deux interprétations discursive et complémentaire de la périphrase *aller* + infinitif contribuent à décrire son authenticité chez Verne : elle ne remplace pas le futur catégorique en se

confondant avec lui, comme il arrive de plus en plus souvent dans le français écrit d'aujourd'hui, mais garde ses propres finalités sémantiques.

3. Remarques conclusives

Notre tentative d'enquête de l'expression des formes du futur chez Jules Verne se justifie par la réduction générale de l'incertain de la part de l'écrivain dans ses deux ouvrages lunaires *De la Terre à la Lune* et *Autour de la Terre*. Explorant minutieusement la gamme des futurs, nous avons remarqué que le contexte linguistique joue un rôle essentiel dans l'appréhension de la valeur sémantique de chaque unité verbale. Nous estimons qu'une analyse du sens véhiculé par les formes verbales en emploi absolu sans tenir compte des relations nouées avec le reste de l'énoncé, voire avec le paragraphe en vertu d'une transphrastique efficace, ne permettrait pas de saisir le rapport actif-passif du verbe avec les autres éléments du texte : le verbe détermine le sens de l'énoncé et l'énoncé dans sa globalité caractérise les effets de sens du verbe. La seule prise en compte de la valeur intrinsèque du temps verbal limiterait les valeurs sémantico-stylistiques à un éventail restreint. Dans la sémantique temporelle, la fonction des contextes analysés au niveau interprétatif est double : soit le contexte agit au niveau discursif en englobant le lexème du verbe, la situation dialogale et l'interaction entre les coénonciateurs, soit il opère de manière complémentaire en livrant les indicateurs temporels utiles à définir la durée du procès ou sa position sur la ligne du temps.

Chez Jules Verne les formes futures témoignent de son optimisme dans le progrès technico-scientifique. Sur le plan culturel, donc, on peut parler d'une sorte de futur futuriste. Mais au niveau plus strictement linguistique, c'est un futur de la vraisemblance qui affleure dans les dialogues des héros verniens. Selon la spécificité du contexte, le futur catégorique a dans les ouvrages sélectionnés quatre effets de sens : un futur empathique ou atténuatif ; un futur de franchise ; un futur à deux plans ; un futur d'hypothèse. Ces valeurs mettent en évidence l'espoir des personnages non seulement dans leurs connaissances et leurs projets, mais aussi dans leurs constructions imaginaires. Par contre, le futur périphrastique, qui marque généralement chez Verne une destination inéluctable des événements, n'établit pas uniquement avec le futur catégorique une opposition en termes de proximité psychologique et/ou temporelle. Certes, certains adverbes clarifient la localisation événementielle, mais faute de détermination, c'est souvent une notion plus vague de temps orienté vers une fin à laquelle on ne peut échapper qui a le dessus. La concurrence avec le futur catégorique est parfois bornée à une relation de validation ou non du procès, le futur périphrastique étant inscrit dans une dimension aspectuelle sécante que le futur catégorique ne possède pas. Même si la périphrase *aller* + infinitif peut remplir parfois les fonctions du futur simple, on trouve dans les deux romans des énoncés où elle côtoie les futurs catégoriques : elle en est distincte de manière assez nette. Le lecteur saisit cette différence aussi bien grâce à l'intrigue que moyennant la perspective des personnages.

Bibliographie

- BRASEY, E., *Les univers de Jules Verne*, Paris, Ed. Du Chêne, 2005, pp. 209-234.
BUTCHER, W., « Le verbe et la chair, ou l'emploi du temps », in Raymond, F. (éd.), *Jules Verne: texte, image, spectacle*, 4, Paris, Minard, 1983, pp. 125-148.
COMPERE, D., « L'incertain », in Raymond, F. (éd.), *Jules Verne: émergences du fantastique*, 5, Paris, Minard, 1987, pp. 15-26.
DEL PIZZO, M., « Jules Verne : l'anamnesi lunare », in *Viaggi e passaggi. Letture di Jules Verne*, Chieti, Solfanelli, 1995a, pp. 7-28.
DEL PIZZO, M., « Jules Verne e la fantascienza », in *Viaggi e passaggi. Letture di Jules Verne*, Chieti, Solfanelli, 1995b, pp. 89-104.
FLEISCHMAN, S., *The future in thought and language*, Cambridge, CUP, 1982.

- FRANCKEL, J.-J., « Futur 'simple' et futur 'proche' », *Le Français dans le monde*, 182, 1984, pp. 65-70.
- KLEIBER, G., « Quand le contexte va, tout va et... inversement », in Guimier, C. (éd.), *Co-texte et calcul du sens*, Caen, Université de Caen, 1997, pp. 11-29.
- MARTIN, R., *Temps et aspect*, Paris, Klincksieck, 1971, pp. 117-122.
- PICOT, J.-P., « Jules Verne est-il un auteur de science-fiction ? », in Picot, J.-P. et Robin, C. (éds.), *Jules Verne cent ans après*, Rennes, Terre des brumes, 2005, pp. 453-454.
- SADAUNE, S., « Jules Verne et l'avenir », *Verniana*, 2, 2010, pp. 47-71.
- SINI, L., « L'espressione del futuro in un corpus di stampa italiana e francese », in Schena, L., Preite, C. & Vecchiato, S. (éds.), *Gli insegnamenti linguistici dell'area economico-giuridica in Europa / Il concetto di futurità nella codificazione linguistica*, Milano, Egea, 2006, pp. 239-252.
- SUNDELL, L.-G., *Le temps futur en français moderne*, Uppsala, Almqvist & Wilsell International, 1991.
- VERNE, J., *De la Terre à la Lune*, Paris, Librairie Générale Française, 2001.
- VERNE, J., *Autour de la Lune*, Paris, Librairie Générale Française, 2003.
- VIERNE, S., « Introduction », à *De la Terre à la Lune*, Paris, Garnier-Flammarion, 1978, pp. 21-44.
- WAGNER, R.L. - PINCHON, J., *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, Hachette, 1962, pp. 347-352.

ABOUT MIGRATION AND THE IDENTITY SEARCHES OF THE ROMANIANS FROM PESTA

DESPRE MIGRAȚIE ȘI CĂUTĂRILE IDENTITARE ALE AROMÂNILOR DIN PESTA

Maria Marietta GAVRA

Institutul Pedagogic „Juhasz Gyula”,
Universitatea din Szeged-Ungaria

Abstract

European contemporary society confronts the reality of migration, a phenomenon repeated in history, which it tries to understand and control. Although, there are historical generally valid traits of the phenomenon, each era, each situation presents also differentiating elements from the anterior ones, a specific evolution and a dose of unpredictability.

Some observations regarding the mechanism of Romanians migrating from the Balkans, towards the Austro-Hungarian Empire can be interesting, which happened in the 18th century and their efforts to define their identity, a historical event very little known about and analyzed not only from a historical point of view, but also socially and psychologically.

In a broader sense, keeping the national identity on the part of the historical Romanian communities which live in an allogeneous environment from around the Romanian borders represents an important component of the cultural strategy, through which historical truth can be valued. The Romanian variant, entered in the collective mentality, forms a puzzle from which are missing important historical elements, in relation to the existential space of Romanians from Transylvania and from the old days Hungary, meaning from the former Austro-Hungarian Empire. In this space in which have lived always Romanians, essential historical truths are dissipated, sometimes with pattern value, which would have the capacity to, for instance, ameliorate the typology of the ethnic profile of the Romanian.

The Macedo-Romanian community from Hungary (with Andrei Saguna, Emanoil Gojdy, the Mocioni family) has cemented the conscience of the Romanian identity and acted accordingly. Most of them got involved in the fight for national emancipation, in supporting Romanian-ism, by establishing schools and cultural institutions, through printing books and manuals, in order to help Romanian students from the Empire, through the development of the Orthodox Church.

Rezumat

Societatea contemporană europeană se confruntă cu realitatea migrației, fenomen repetabil în istorie, pe care încearcă să-l înțeleagă și să-l controleze. Deși există trăsături istorice general-valabile ale fenomenului, fiecare epocă, fiecare situație prezintă și elemente diferențiatore față de cele anterioare, o evoluție specifică și o doză de imprevizibil.

Pot fi interesante câteva observații referitoare la mecanismul migrării aromânilor din Balcani, spre Imperiul Austro-Ungar, în secolul al XVIII-lea și eforturile lor de a-și defini identitatea, eveniment istoric insuficient cunoscut și analizat nu doar din perspectivă istorică, ci și socio-psihologică.

În sens mai larg, păstrarea identității naționale de către comunitățile românești istorice care trăiesc într-un mediu alogen din jurul granițelor României reprezintă o componentă importantă a strategiei culturale prin care poate fi valorizat adevărul istoric. Varianta românească „de manual”, intrată în mentalul colectiv, alcătuiește un puzzle din care lipsesc elemente istorice

importante relaționate cu spațiul existențial al românilor din Transilvania și din Ungaria de odinioară, recte din fostul Imperiu Austro-Ungar. În acest spațiu în care au trăit întotdeauna români sunt disipate adevăruri istorice esențiale, uneori cu valoare de model, care ar avea capacitatea, de exemplu, să amelioreze tipologia profilului etnic al românului.

Comunitatea macedoromână din Ungaria (cu Andrei Șaguna, Emanoil Gojdu, familia Mocioni) și-a întărit conștiința identității românești și a acționat în consecință. Cei mai mulți s-au implicat în lupta de emancipare națională, în susținerea românismului, prin înființarea de școli și instituții culturale, prin tipărirea de cărți și manuale, prin ajutorarea studenților români din imperiu, prin dezvoltarea bisericii ortodoxe.

Keywords: *migration, identity, Romanian communities, allogeneous space, Macedo-Romanians.*

Cuvinte-cheie: *migrație, identitate, comunități românești, spațiu alogen, macedoromâni.*

În ultimul timp, peste tot se pun întrebări referitoare la migrație, în general, la ce-i determină pe oameni să aleagă o cale, uneori riscantă, pentru un viitor mai mult sau mai puțin iluzoriu, câtă amăgire și manipulare există în intermedierea unui asemenea demers, ce fel de interese ascunde acest fenomen.

Așa cum există factori care împing populațiile la migrații dintr-un teritoriu, există factori care atrag spre un teritoriu anume: industria dezvoltată, condiții mai bune de viață, protecția socială mai bună, securitate personală, îngrijire medicală mai bună și condiții optime de educație etc. Un important factor care atrage este și politica statului cu privire la emigrație atâta timp cât în unele țări există programe speciale care acorda facilități emigranților.

Ar fi interesant de știut cum s-au petrecut lucrurile în alte epoci, dacă există, în esență, o schemă repetabilă.

Dacă ar fi să ne întoarcem în timp până la marile migrații din evul mediu timpuriu, am constata că, atunci când sunt masive, produc urmări majore pe toate planurile, cu importante bulversări axiologice.

Rolul barbarilor, în speță al valului germanic, a fost determinant pentru Europa. Ciocnirea între “civilizația cetăților” și cea a triburilor a schimbat definitiv aspectul acestei lumi. Nu se poate spune dacă fenomenul a fost benefic sau malefic pentru că istoria nu se face cu “ceea ce ar fi putut sa fie dacă...”, ci cu ce a fost. Cunoscuta controversă dintre istoricii “romaniști” și cei “germaniști” poate fi considerată ca reprezentând teza și antiteza, sinteza fiind un alt fel de a spune că adevărul rămâne undeva la mijloc. Fiecare personaj al acestei “drame” a avut geniul și scăderile sale. Meritul unora este de a fi știut să păstreze și să perpetueze o moștenire, pe când meritul celorlalți este de a fi adus un suflu nou în acest “corp” ostenit. Se poate presupune că migratorii au fost “primiți” atunci când totul era deja copt pentru marea schimbare.

Aici mă voi referi la o altă migrare, mai restrânsă, care începe în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (și va continua până în secolul XVIII), când, în urma distrugerii unor așezări macedonene din Peninsula Balcanică, negustorii, în primul rând, părăsesc locul natal și pleacă să se stabilească în Imperiul Habsburgic. Astfel, “refugiații au încetat să fie supuși otomani și s-au așezat definitiv în numeroase centre urbane și rurale, cărora le-au imprimat o puternică înflorire economic, necunoscută până atunci.”¹

Cei mai mulți proveneau din Moscopole, un oraș izolat în munții dintre Grecia și Albania, care a reușit să devină cel mai important centru al aromânilor, în zilele sale de glorie (anii 1760), când avea o populație de peste 60.000 de locuitori, situându-se pe un onorant loc second, după Constantinopol, în zona de influență a Imperiului Otoman.

¹ Albu, Corneliu, *Lumină din trecut. Aspecte din lupta Transilvaniei pentru independență și unitate națională*, București, 1992, p. 117.

Moscopole era locuit aproape exclusiv de macedoromâni. Conform istoricului german Johann Thunmann care a vizitat orașul și a scris o istorie a aromânilor în 1774, toți locuitorii vorbeau limba aromână însă mulți cunoșteau și limba greacă, în care se țineau slujbele religioase și care era folosită pentru scrierea contractelor. Orașul evoluase mult datorită comerțului cu Germania, Veneția și Constantinopol, având mai multe manufacturi, în jur de 70 de biserici, bănci, prima tipografie din Balcani (în întregul Imperiu Otoman mai funcționa o singură tipografie, în capitală, la Constantinopol). Aveau chiar și o universitate (Noua Academie sau Hellênikon Frôntistêrion), fondată în 1744. Exista o adevărată efervescență culturală, mai mulți autori publicându-și lucrările fie în greacă (limbă a culturii în Balcani, la acel moment) fie în aromână, dar cu alfabet grec. În 1770 aici a apărut primul dicționar scris în patru limbi balcanice moderne (greacă, aromână, bulgară și albaneză).

Imperiul Otoman se afla în declin, soldații nu-și mai primeau solda cu regularitate, recurgând tot mai mult la jafuri. Din 1769 au devenit tot mai dese atacurile oștenilor otomani răzvrățiți, care au culminat cu o adevărată invazie a lor, mai ales a celor albanezi, asupra orașului Moscopole, pe care l-au distrus complet în 1788. Supraviețuitorii au emigrat în spații mai sigure din Grecia, Serbia, România (unde, în general, au revenit la ocupațiile lor mai vechi, creșterea animalelor), dar o parte din elita comercială a emigrat în Austro-Ungaria, cei mai mulți stabilindu-se în orașe, mai ales în cele două capitale, Pesta și Viena.

Documentele confirmă că, la venirea în Imperiul Austro-Ungar, negustorii greci și aromâni nu au întâmpinat nici o piedică, dimpotrivă. Împăratul Iosif al II-lea a impus autorităților din Ungaria doar să ia măsuri administrative la frontieră: să pretindă foștilor supuși otomani datele personale referitoare la naționalitate, religie, vârstă, situație familială, date care să fie trecute în registre și mai târziu arhivate. Prin patentă de toleranță din 1781, împăratul a decis să îi ia pe nou-veniți sub protecția sa, considerând că aduc beneficii comerțului statului prin negoțul cu produse specifice, pe care îl făceau. În 1783, printr-o ordonanță specială, Iosif al II-lea pretinde autorităților din regiunea Buda următoarele: „rații și grecii neuniți, care se ocupă cu comerțul în regiunea respectivă, în special la Buda, Pesta, Segra, Sânt-Andrei, trebuie să fie păziți în mod special de orice primejdii, pentru că în adevăr ei fac schimb de mărfuri spre marele folos al statului”².

După o perioadă de grație, imigranților balcanici (greci și aromâni) li se acordă cetățenia, moment în care depun jurământul de credință față de stat, consfințit printr-un act oficial legalizat, urmat de plățirea obligatorie a impozitului. De cele mai multe ori, macedoromânii erau percepuți drept greci, mai ales că făceau parte cu toții din aceeași companie comercială, care avea menirea să protejeze interesele membrilor. O asemenea instituție era condusă de un comitet format din 6-8 membri și un judecător, care nu era tocmai un jurist, dar era salarizat și reprezenta compania în fața autorităților. Judecătorul avea o poziție importantă, dădea autorizații pentru exercitarea negoțului (era ales din rândul comercianților de vază), cunoștea mai multe limbi, avea tact și fler pentru afaceri. Judecătorul și consilierii trebuia să depună un jurământ în fața împăratului habsburg. Într-un document din 1784 se precizează că în Ungaria, în diferite localități, erau în funcțiune zece companii grecești (aici sunt incluși și aromânii). În scurt timp acestea au devenit un factor puternic de dezvoltare economică, practic aveau monopol asupra comerțului.

În noua lor patrie, în special în Viena și Pesta, negustorii aromâni își creează un important capital pe care îl valorifică eficient, mai ales pe piața imobiliară, dar și în industrie, devenind un factor important în constituirea unei burghezii comerciale și financiare.

Fiind creștini ortodocși, una dintre primele griji a macedoromânilor a fost să construiască o biserică ortodoxă, la început împreună cu grecii, apoi separat, ca să se roage în limba lor. A urmat preocuparea pentru menținerea identității prin păstrarea limbii, înființând școli, susținând activități culturale (editarea unei reviste, înființarea unei biblioteci, a unei societăți teatrale, a unei asociații a femeilor aromâne, care să se ocupe de educație). Venind în contact cu ideile membrilor Școlii Ardelene, Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuil Micu Clain și alții, care au activat la începutul

² Popovici, D.I., *Aromânii ca negustori în sec. XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungaria*, București, 1934, p. 87.

sec. al XIX-lea la Tipografia Universității din Buda, tot mai mulți aromâni au început să conștientizeze că sunt români și chiar să fie mândri de limba lor strămoșească. În acest proces de redeșteptare națională se străduiesc să înlocuiască în scrierile lor literele grecești cu cele latine, să introducă un număr cât mai mare de cuvinte românești și “latinisme” în dialectul aromân în locul cuvintelor străine, să publice cercetările despre etnia lor, unele chiar în dialect. S-a manifestat tot mai evident interesul pentru impunerea identității etnice și lingvistice proprii.

Suntem surprinși astăzi, să constatăm, cât de mulți aromâni cu averi importante au făcut constant acte de mecenat, în primul rând pentru comunitatea lor și, în același timp, pentru statul care i-a primit și pentru alți români. E suficient să ne gândim numai la bursele acordate tinerilor ortodocși care doreau să învețe și nu aveau posibilități materiale.

Macedoromânii au știut întotdeauna să păstreze un echilibru, chiar să jongleze între prosperitatea personală (inclusiv grija pentru etnia lor) și îndatoririle față de țara care i-a găzduit și le-a acordat unele facilități, fiind conștienți că acest aspect poate fi în interesul lor. Au avut o deosebită abilitate în afaceri, au știut să facă averi, câștigând poziții importante în societate, deși uneori au făcut figură de parveniți. Trebuie să recunoaștem că, având bani, unii dintre ei și-au cumpărat pur și simplu titlul de baron, dar au demonstrat în continuare, mai ales prin donații pentru numeroase lucrări publice, că sunt buni cetățeni ai patriei de adopție.

De exemplu, Familia Sina, originară din Moscopole, s-a stabilit la Viena încă în timpul Mariei Tereza, punând bazele coloniei aromâne din capitala Austriei. Ocupându-se cu cultivarea bumbacului și prelucrarea tutunului după metode moderne (un produs foarte cerut în epocă), Simeon Sina reușește să dețină valoric a doua bancă din Austria, după cea a lui Rothschild. A înființat manufacturi de bumbac, ajungând să exporte tutun și materiale din bumbac în Franța și Italia, afacere continuată și dezvoltată de fiul său, Gheorghe Simeon Sina. A ajutat financiar mai multe instituții culturale dar cea mai importantă donație a fost pentru construirea podului cu lanțuri din Budapesta, numele său fiind trecut pe o placă vizibilă și astăzi la baza podului. A achiziționat mari suprafețe de pământ nu numai în Ungaria, ci și în Austria, Cehia, Moravia, chiar și în principatele Dunărene, devenind bancherul cel mai bogat al imperiului. A făcut donații la înființarea creditului agrar maghiar și a societății de asigurări, la canalizarea Dunării, la promovarea căilor ferate, la înființarea Academiei Comerciale, a Teatrului Național Maghiar și, mai cu seamă, la constituirea Academiei Maghiare. În 1858, îl găsim membru în comitetul de direcție al Academiei Maghiare, portretul lui existând și acum în sala mare a acestei instituții. „Sina avea relații și cu Cuza-Vodă. Printr-o scrisoare, îl anunță pe domnitorul român despre venirea sa în țară și despre dorința de a investi noi capitaluri în diferite întreprinderi românești.”³ Pentru numeroasele sale binefaceri, e proclamat cetățean de onoare al Budapestei, al Seghedinului dar și al Aradului, după ce a sponsorizat, alături de familia Mocioni, construirea catedralei ortodoxe din acest oraș.

Sunt și alți aromâni foarte cunoscuți: membrii familiei Mocioni, Emanoil Gojdu, Andrei Șaguna și unchiul său, Atanasiu Grabovski, Christofor Naco și alții.

Familia Mocioni, originară tot din Moscopole (numiți acolo *Mucioni*), a fost foarte implicată în promovarea și obținerea drepturilor politice ale românilor din Ungaria timp de 80 de ani. Cu toate că s-au înrudit cu familii maghiare, sârbești sau germane, au păstrat un conservatorism ortodox neclintit și s-au delimitat de curentul de maghiarizare. Mari politicieni (mai mulți deputați, un ministru), filantropi, susținători ai culturii române, au făcut parte din puținele familii care a reprezentat aristocrația românească în fosta Ungarie. De pildă, Alexandru Mocioni a fost politician, deputat, scriitor, journalist, compozitor. Andrei Mocioni și frații săi, împreună cu Eftimie Murgu, au luptat pentru afirmarea drepturilor bisericești și naționale, au sprijinit cu ajutoare financiare multe activități ale instituțiilor culturale și au susținut formarea unei intelectualități bine pregătite. Într-un document din anul școlar 1865-1866 se menționează că familia Mocioni a acordat 36 de burse pentru studenți și elevi. Îi întâlnim printre membri fondatori ai ASTREI din Sibiu iar numele lui

³ Berenyi, Maria, 2000: *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 39.

Antoniu Mocioni e relaționat cu întemeierea, în 1862, a societății culturale „Asociațiunea Națională Arădană pentru Cultura Poporului Român.

Atanasie Grabovski, un om important printre personalitățile de frunte ale coloniei macedoromâne din Pesta, pentru care a înființat un salon literar în propria casă, frecventat mai ales de studenții români care învățau în acest oraș și pe care i-a ajutat să pună bazele renumitei Societăți de Lectură „Petru Maior”. Era locul de întâlnire favorit și al celor mai importanți oameni de cultură români ai momentului: Petru Maior, Samuil Micu Klein, Damaschin Bojincă, Emanoil Gojdu, Eftimie Murgu, Partenie Cosma, Zaharia Carcalechi etc. De altfel, atmosfera culturală era impregnată de concepția istorică și lingvistică a Școlii Ardelene. O serie de manuscrise aromânești, păstrate azi în Biblioteca Academiei Române, au aparținut lui Grabovski. Din inițiativa lui au fost tipărite mai multe cărți românești la tipografia din Buda. Printre subiectele cultural-literare, în casa lui se dezbăteau și probleme social-politice ca cea a Bisericii românilor din Banat și Ungaria, condusă de ierarhia sârbă. Era unchiul viitorului episcop Andrei Șaguna, care, student fiind, a locuit 5-6 ani la Pesta, în casa lui Grabovski.

Andrei Șaguna (pe numele de botez, Anastasie) s-a născut în ianuarie 1810, la Miskolc, în nordul Ungariei, din părinți aromâni originari din Grabova, lângă Moscopole. Tatăl său, Naum Șaguna, a trecut în 1814 la catolicism, religie în care și-a botezat copiii. A fost un aromân care, fiind relativ izolat și departe de nucleul românesc ortodox din capitala Ungariei, s-a adaptat mediului în care trăia, trecând la catolicism. E ceea ce se întâmplă mereu cu refugiații: dacă sunt disipați, devin ușor asimilabili dar dacă formează o comunitate mare, își pot impune identitatea mult mai ușor.

După ce a început școala la Miskolc și apoi a urmat gimnaziul catolic la călugării piariști din Pesta, tânărul Anastasie (Andrei) a început să înțeleagă tot mai bine cum stau lucrurile cu etnia și religia sa, trecând la ortodoxie la vârsta de 19 ani. Studiază trei ani filozofia și dreptul în capitala Ungariei, după care pleacă la Vârșeț să urmeze teologia, perioadă în care e primit în casa episcopului Maxim Manuilovici, prieten cu unchiul său, Atanasie Grabovski. “Isprăvind-și cursurile teologice la Vârșeț, Șaguna este chemat de mitropolitul sârb Ștefan Stratimirovici, profesor de teologie, la Carloviț. Aici, în 1833 intră în cinul călugăresc luându-și numele de Andrei”.⁴ Nu insist asupra activității ulterioare pentru că sunt bine cunoscute meritele sale, care țin, în special, de emanciparea și consolidarea bisericii ortodoxe române și de activitatea de militant pentru drepturile românilor din Ardeal.

Dar poate cel mai generos dintre aromâni a fost Emanoil Gojdu. A făcut și el parte din aristocrația comunității macedoromâne din Pesta. După ce a studiat dreptul la Oradea, apoi la Pojon (Bratislava), s-a instalat în cele din urmă în Pesta, ca avocat, și încă unul de renume. Unii apreciau că este cel mai bun orator și avocat din Ungaria. În același timp, spirit practic, a investit în afaceri imobiliare, cumpărând, rând pe rând, câteva case în centrul orașului, câteva moșii și spații în intravilan, la care s-au adăugat numeroase acțiuni și hârtii de valoare, așa că a ajuns curând, unul dintre cei mai înstăriți oameni din Pesta.

Partenie Cosma, care l-a cunoscut bine pe Gojdu, scria despre el: „Era mândru de originea sa, de român ortodox din popor (nenobil) și asta o manifesta oriunde i se dădea ocazia, atât cu cuvântul, cât și cu fapta. La mese unde erau și străini, înainte și după mâncare, ostentativ își făcea cruce. La sărbătorile Paștilor, totdeauna când se punea la masă cânta un „Hristos a-nviat”. În casa lui, numai cu străinii se vorbea în limba lor, în familie însă și cu românii, numai în românește, parte în dialectul macedoromân, parte în limba noastră, pe care el o știa din casa părintească, iar soția sa o învățase de la el și din deseale conversații cu tinerii români... Casa lui, atât înainte, cât și după 1848, era cunoscută de casă românească, unde toți românii erau bine-primiți și sprijiniți. În cancelaria lui de avocat, aplicau numai tineri români.”⁵

În timpul revoluției de la 1848, românii din comitatele ungurene îi încredințează conducerea activității politice, astfel că el semnează programul politic fixat de adunarea ținută chiar în casa lui

⁴ Op. cit., p. 41.

⁵ Op. cit. p. 42.

din Pesta, împreună cu reprezentanții români ai acestor ținuturi. Programul era moderat, la fel cum era echilibrată și personalitatea lui, convins fiind că numai o bună colaborare cu ungurii poate fi fructuoasă. Se revendicau: separarea ierarhică a bisericii române de cea sârbă, întrebuințarea limbii maghiare ca „limba diplomatică”, iar a limbii române „în toate trebile nației noastre cele dinăuntru”. Se mai cerea o secție separată la Ministerul Cultelor care să se ocupe exclusiv de școlile și bisericile românești, iar la regimente „să se așeze ofițeri români”.⁶

În decursul vieții sale, Gojdu a făcut multe donații susținând biserica, școlile, Biblioteca Românească a lui Carcalechi (alt macedoromân cunoscut), tipărirea Calendarelor de la Buda, publicațiile românești, viața culturală în general. A conceput un sistem juridic prin care, și după moartea sa, să poată fi de folos comunității românești, cum însuși afirma: "Ca fiu credincios al Bisericii mele, laud dumnezeirea, căci m-a făcut român; iubirea ce am către Națiunea mea mă îmboldește a stăruî în fapta, ca încă și după moarte să erump de sub gliile mormântului, spre a putea fi pururea în sânul Națiunii mele"⁷. Azi ni s-ar părea prea retorice, bombastice aceste afirmații, dacă nu am ști că faptele au susținut cu prisosință intențiile declarate. Rămâne în posteritate mai ales prin sistemul de burse pe care l-a conceput să funcționeze pe termen lung după moartea sa (survenită în 1870).

Conform testamentului, timp de 50 de ani (1871 - 1921) se capitalizează doua treimi din veniturile fundației, iar o treime se distribuie ca burse acelor tineri români de religie răsăriteană ortodoxă, distinși prin purtare buna și prin talent, ai căror părinți nu sunt în stare, cu avere proprie, să ducă la îndeplinire creșterea și cultivarea copiilor lor", urmând ca sistemul să fie viabil și după această perioadă. M-am întrebat de ce era atât de ferm în susținerea exclusivă a tinerilor de confesiune orientală ortodoxă și presupun că răspunsul îl putem găsi în starea de fapt din acele vremuri: în timp ce tinerii greco-catolicii erau mult mai susținuți, de către biserica catolică și de către stat, și aveau mai multe pârghii pentru a se realiza, cei ortodocși, deși majoritari, nu erau ajutați de nimeni. Cred că pur și simplu voia să corijeze o nedreptate, să echilibreze situația, așa cum mereu afirma că toată viața, ca avocat, a căutat să facă dreptate oamenilor.

Nu toți macedoromânii au fost la fel. Unii au fost preocupați mai mult de nivelul prosperității lor economice și de integrarea cu succes în sistemul statului maghiar, încât treptat, au fost asimilați, alții, mai ales cei din capitala Ungariei, au avut o preocupare constantă pentru dimensiunea spirituală și culturală a existenței comunității, aspect care i-a ajutat mai întâi să-și contureze cât mai clar, apoi să-și păstreze identitatea românească.

Noile generații își conștientizau din ce în ce mai mult și statutul de imigrant și cel de român, atât prin cultură cât, mai ales, prin contactul cu puternicul curent românesc instituit de corifeii Școlii Ardelene, care activau la secția română a Tipografiei Universității din Buda. Chiar dacă îi diferenția cultul religios: greco-catolic al transilvănenilor și ortodox al macedoromânilor, erau creștini cu toții și se simțeau români.

În secolul următor, Mircea Eliade, pornind de la experiența personală de migrant, instituie un veritabil „mit al diasporei românești”, găsind în acest concept chiar sensul existenței sale de exilat. Emigrarea n-ar fi, după părerea sa, decât prelungirea transumanței păstorilor români. În cultura noastră există două expresii spirituale complementare: sedentarismul și transumanța. Din tensiunea creatoare dintre cele două tendințe (adică dintre localism și universalism) s-au născut marile creații românești, crede Eliade. Pentru el, experiența dureroasă a „rupturii” de pământul natal este trăită ca act inițiativ. Or, „ruptura” existase deja în trecutul românilor (a păstorilor transumanți).

El crede că sensul spiritual metamorfozează *emigrația* (cu o conotație dominant economică) în *exil* (cu sens cultural, spiritual).

Nu știu cum ar fi văzut Eliade fenomenele actuale. Criza refugiaților aduce în Europa de azi un val islamic, aduce migranți cu o cultură, o spiritualitate mult diferită de a noastră.

⁶ Op. cit., p. 43.

⁷ Op. cit., p. 43.

În sine, prezența musulmanilor nu este o noutate. De-a lungul anilor, mii de turci, arabi, algerieni și alți imigranți au venit în Europa și s-au stabilit în special în bazinul Mării Mediterane (Franța, Italia, Spania) dar și în Germania și Marea Britanie în căutarea unui loc de muncă și, implicit, a unei vieți mai bune. Mulți au venit ca muncitori sezonieri, dar au devenit rezidenți permanenți. Ani de zile, țările europene i-au primit cu brațele deschise profitând de salariile mici cu care aceștia se mulțumeau.

În 2010, Europa găzduia 44 de milioane de musulmani, adică 6% din populația continentului, potrivit unui studiu efectuat de Pew Research Forum⁸. În timp au devenit o forță culturală și politică care afectează țările gazdă fiindcă nu întotdeauna s-a reușit integrarea lor. Astăzi au potențialul de a testa limitele toleranței europene și de a crește tensiunile sociale. În afară de imigranții actuali, numărul musulmanilor crește, e drept, mult mai încet, și prin convertirile europenilor. Nu există o evidență clară a numărului lor, astfel încât am găsit date care oscilează foarte mult: publicațiile creștine estimează că trec la islamism 200 de persoane pe an, pe când alte publicații apreciază că numărul lor este între 4000 și 5000 pe an.

Ascensiunea rapidă a Islamului în Europa are și o altă cauză, despre care se vorbește mai puțin, dar pe care a evidențiat-o Hasssen Chalghoumi, imam moderat al unei suburbii a Parisului. Convertirile s-au înmulțit și din cauza secularismului din țară, care cultivă „un gol spiritual la care Islamul are răspunsul”.

Fenomenul a fost numit generic „Eurabia”. Premisa de la care se pornește este aceea că populația musulmană din Europa va deveni majoritară în termen de câteva generații, ca urmare a imigrației continue, a ratei ridicate a natalității în familiile musulmane și chiar a noilor convertiri (mai ales în familiile mixte). Termenul a apărut în 2005 și a fost popularizat tot mai ades, după discursul fostului dictator libian Muammar Gaddafi, care declara în 2006: „Avem 50 de milioane de musulmani în Europa. Sunt semne că Allah va conferi Islamului victoria în Europa – fără săbii, fără puști, fără cuceriri. Cele 50 de milioane de musulmani din Europa vor transforma continentul într-unul musulman, în numai câteva decenii.” Situația actuală pare să-i dea dreptate, măcar parțial.

Poate că nu existența propriu-zisă a musulmanilor reprezintă o amenințare, ci riscurile asociate creșterii numărului radicalilor și extremiștilor. Se pune întrebarea dacă, după câteva generații, când vor ajunge și la câștigarea democratică a alegerilor, vor fi suficient de „europenizați” în sens politic ca să respecte jocul democratic sau vor fi tentați să instituie dictatura, așa cum se întâmplă de foarte mult timp în țările lor de origine.

Întelegem apelul repetat al actualului papă, Francisc, la unirea neconditionată a creștinilor. Ideea este că ambele tabere importante, catolicii și ortodocșii, ar trebui să lase deoparte orice diferențe propagate asiduu de la schismă înapoi, pentru a forma un singur pol creștin, mai puternic, capabil să contracareze islamizarea Europei.

Nu știu dacă această cale e viabilă, posibilă, și dacă are șanse să resusciteze creștinismul. Sensul spiritual, de care vorbea Eliade, e în favoarea musulmanilor, practicanți religioși fervenți într-o Europă secularizată, obosită și dezabuzată.

Bibliografie

- 1). Albu, Corneliu, (1992), *Lumină din trecut. Aspecte din lupta Transilvaniei pentru independență și unitate națională*, București.
- 2). Berényi, Maria, (2000), *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula: Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta.
- 3). Berényi, Maria, (1995), *Istoria Fundației Gojdu (1870–1952) / A Gozsdu Alapítvány története (1870–1952)*, (volum bilingv). Budapesta-Budapest: Comp-Press Kft.

⁸ <http://www.kirez.net/pdf/the-pew-research-center-s-religion-public-life-project.html>

- 4). Drăghicescu, Dumitru, (1996), *Din psihologia poporului român*, București, Editura Albatros.
- 5). Mircea Eliade, (1990), *Încercarea labirintului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- 6). Foucault, Michel (1967/1994/2001): „Altfel de spații”, în *Theatrum philosophicum. Studii, eseuri, intrviuri (1963-1984)*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință.
- 7). Iacob, Luminița, Mihaela, (2003), *Etnopsihologie si imagologie*, Iași, Editura Polirom.
- 8). Mitu, Melinda, Mitu, Sorin, (2014), *Ungurii despre români. Nașterea unei imagini etnice*, București, Editura Polirom.
- 9). Popovici, D. I., (1934) *Aromânii ca negustori în sec. XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungaria*, București.
- 10). Sandu, Dumitru (1996), *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, București, Editura Staff.
- 11). Saramandu, Nicolae, (1998), *Coloniile aromânești din Austria și Ungaria la începutul secolului al XIX-lea*, în „SIMPOZION”, Giula.
- 12). Szavai, J., (2002), *Ungaria*, București, Editura Corint.

THE THEME OF PROVISIONALITY IN GABRIELA ADAMEȘTEANU'S LITERARY WORK

TEMA PROVIZORATULUI ÎN OPERA GABRIELEI ADAMEȘTEANU

Șerban AXINTE

Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române,
Filiala Iași, Str. Th. Codrescu, Nr.2, Iași, România,
E-mail: serbanaxinte2002@yahoo.com

Abstract

This work wants to prove how the theme of provisionality manages to bring cursivity and coherence in Gabriela Adameșteanu's literary work. It is tried to assay the offering of an answer at the question: wherefrom takes the theme of provisionality the radiant force on the whole narrative architecture? The answer comes from exploring the existential and obsessional universe of this literary work. Provisory is the space in which the clandestine love is consumed, and also, provisory is the clandestine love itself. The time of the history proves itself to be provisory, because of the repeated approaches and gateways from a period of time which marks out only contrasts. Certain characters feel that provisory is their incorporation in a system that they hope can be itself provisory. Provisory is the silence and the extreme disorder. The acceptance of the humiliation and breakthrough. The feeling of solidarity between people sometimes seems to be so authentic just because it is itself, provisory. The good mood is provisory, in the same way that the masks people wear in society and also in the life couple are provisory. Including also some elements that are in a close relationship with the resistance of oneself to the circumstance, elements such as the forgetfulness and break-up, which are also provisory. It will be proved that this creative obsession determined the author to write all her books taking this theme into consideration. So, we can not speak about a fortuitous recurrence, dictated of a fixed mental preoccupation. It is about the flow itself, the fluency, the hidden indetermination of something creative, always on moving and metamorphosing.

Rezumat

Lucrarea de față își propune să demonstreze cum anume tema provizoratului reușește să dea cursivitate și coerență operei Gabrielei Adameșteanu. Se încearcă să se ofere un răspuns la întrebarea: de unde își ia amintita temă a provizoratului forța iradiantă asupra întregii arhitecturi narative? Răspunsul decurge din exporarea universului existențial și obsesional al operei de față. Provizoriu e spațiul în care se consumă iubirea clandestină, cum, de altfel, provizorie este iubirea clandestină în sine. Durata istoriei se dovedește provizorie, în sensul repetatelor intrări și ieșiri dintr-un timp care propulsează doar contraste. Anumite personaje resimt că provizorie e și integrarea lor într-un sistem despre care speră că este el însuși provizoriu. Provizorie e liniștea și dezordinea extremă. Acceptarea umilinței și răbufnirea. Sentimentul solidarității dintre oameni pare uneori cât se poate de autentic tocmai pentru că e, în esență, provizoriu. Starea de bine e provizorie, după cum măștile purtate de indivizi în societate și chiar în cuplu sunt provizorii. Până și unele elemente care țin de rezistența individului la mediu, precum uitarea sau căderea, sunt, de asemenea, provizorii. Se va demonstra că această obsesie creatoare a făcut-o pe autoare să-și scrie aproape toate cărțile prin raportare la această temă. Deci nu se poate vorbi despre o recurență întâmplătoare, dictată de o preocupare mentală fixă. E vorba de însăși curgerea, fluența, indeterminarea tainică a ceva mereu creator, mereu în mișcare și metamorfoză.

Keywords: *provisionality, fictional universal, making-of a new reality, the fiction's masks, the narrative architecture*

Cuvinte-cheie: *provizorat, ficțional universal, realizarea unei noi realități, măștile ficțiunii, arhitectura narativă.*

Reconfigurarea ficțională a realității

Una dintre cele mai importante teme ale operei Gabrielei Adameșteanu este cea a *provizoratului*. Ea se regăsește nu doar în majoritatea romanelor, dar și în scrierile memorialistice, confesive. Prin această temă mereu rescrisă, se ajunge la o coerență desăvârșită a tuturor componentelor operei. Autoarea nu lasă nimic în afara *proiectului* său, face în așa fel încât o structură aparent independentă să răspundă alteia cu aceleași trăsături de autonomie părelnică. Această coerență conduce către o *reconfigurare ficțională a realității*. Realul lumii Gabrielei Adameșteanu e mai intens și mai autentic decât realitatea prozaică a vieții. De altfel, Paul Cernat, întrebându-se cum poate fi recunoscut un mare scriitor afirmă că: „îl recunoști atunci când, recitindu-l, impresia de real a universului său devine mai intensă decât realitatea înconjurătoare, când devine realitatea *ta*, în care simți mereu nevoia să revii, pentru a nu o lăsa să treacă. Atunci când ai impresia că nu literatura «imită» viața, ci viața e ca-n literatura lui” (CERNAT, 2008, 21).

Dar cum se realizează *reconfigurarea ficțională a realității*? Cum realul lumii acestei autoare devine mai intens și mai autentic decât realitatea prozaică a vieții? De unde își ia amintita temă a *provizoratului* forța iradiantă asupra întregii arhitecturi narative? Care este algoritmul, principiul de funcționare a acestei opere, în drumul ei spre „închidere”, spre rotunjire și împlinire? Voi încerca să răspund acestor întrebări prin analiza romanului *Provizorat* (2010), scriere care, după cum este și de așteptat, concentrează și comunică cel mai bine universul obsesional al Gabrielei Adameșteanu, marcat de tema amintită.

Lumi provizorii

Provizorat reactualizează și modernizează romanul postbelic, cu toată forța acestuia, și impune anumite teme care, în anii 1960-1970, erau fie subiecte tabu, fie nu puteau fi tratate decât într-o manieră oblică. Din acest punct de vedere, Gabriela Adameșteanu beneficiază de întreaga libertate de a-și trata temele și subiectele fără a mai apela la „strategii subversive”. Totuși, ea alege uneori să mimeze imposibilitatea de a spune lucrurile până la capăt, în manieră deschisă, deoarece, numindu-le explicit, acestea ar pierde ceva din capacitatea lor de a ilustra o lume complicată și paradoxală, lumea regimului totalitar. *Provizorat* nu este un roman revanșard. Nu găsim nicăieri fervoarea de a acuza și de a supune unei judecăți morale absolute faptele de viață din comunism. Nici vorbă de așa ceva. Autoarea procedează mult mai subtil, lăsându-și personajele să se autodefinească și, concomitent, le supune unui examen dificil – *perspectiva celui alt*. Astfel, majoritatea protagoniștilor se definesc prin relația lor cu societatea, prin modul lor de a acționa în anumite situații și prin felul în care se lasă oglinziți și analizați de către ceilalți.

În contextul operei Gabrielei Adameșteanu, *Provizorat* poate fi considerat, din anumite puncte de vedere, o continuare, o împlinire a cărții de debut. Dar asta doar în sensul reluării unor personaje și a dispunerii cronologice a unor evenimente. Pentru că, prin aproape tot ceea ce ține de romanesc, cartea e cu totul și cu totul altceva. Se poate observa cu ușurință că tehnica narativă e diferită; inclusiv modalitatea de expunere trece de la persoana I la cea de-a III-a. Dar nu numai aceasta. Felul în care personajele prind consistență e altul. Liniaritatea devine discontinuitate și perspectivă multiplă. Narratorul se pătrunde de vocea personajelor, fără să le știrbească din identitate. Le ajută să se exprime singure, după cum am mai spus, dar într-o ramă a omniscienței care controlează totul discret. Din această perspectivă, *Provizorat* e mai apropiat de *Dimineață pierdută* – prin verticala timpurilor aduse într-un singur plan și prin istoriile de familie care contează foarte mult în economia romanului – și de *Întâlnirea* – printr-o componentă a subiectului,

lumea în care „dosarul” contează. Despre relația dintre *Drumul egal...* și *Provizorat*, Sanda Cordoș notează că „romanul formării sentimentale a unei tinere (cum ar putea fi, succint, definit romanul de debut) lasă locul acum unei proze a maturității feminine. Cu o narațiune situată aproximativ un deceniu mai târziu, *Provizorat* investighează destinul Letiției Arcan în anii '70. Sub alte forme, cenușiul, golul și lipsa de orizont ale vieții de altădată continuă să fie prezente” (CORDOȘ, 2012).

Aș adăuga la cele spuse de Sanda Cordoș faptul că, dacă în *Drumul egal al fiecărei zile* protagoniștii erau conduși până în anumite puncte clare ale destinului lor, în romanul de față această convenție dispăre. Aproape totul rămâne provizoriu. De altfel, termenii „provizoriu” – „provizorat” controlează semantica romanului, amplificând-o pe măsură ce dimensiunea realului intră în dispută cu situația fiecărui ins în parte.

Provizoriu e spațiul în care se consumă iubirea clandestină, cum, de altfel, provizorie este iubirea clandestină în sine. Durata istoriei se dovedește provizorie, în sensul repetatelor intrări și ieșiri dintr-un timp care propulsează doar contraste. Anumite personaje resimt că provizorie e și integrarea lor într-un sistem despre care speră că este el însuși provizoriu. Provizorie e liniștea și dezordinea extremă. Acceptarea umilinței și răbufnirea. Sentimentul solidarității dintre oameni pare uneori cât se poate de autentic tocmai pentru că e, în esență, provizoriu. Starea de bine e provizorie, după cum măștile purtate de indivizi în societate și chiar în cuplu sunt provizorii. Până și unele elemente care țin de rezistența individului la mediu, precum *uitarea* sau *căderea*, sunt, de asemenea, provizorii. Individul, ca ființă vulnerabilă și aflată în puterea unui destin schimbător aparține lumii la modul provizoriu. Amintind de componenta istorică a romanului, atât de bine realizată, Unirea Principatelor apare și ea, cum altfel decât provizorie: „La acel sfârșit de ianuarie 1941 era o vreme incredibil de caldă. Adia un aer proaspăt, trotuarele erau umede de la ceața dimineții, în grădină răsăriseră ghiocelii și colți de iarbă, înșelați de primăvara provizorie” (ADAMEȘTEANU, 2010) sau „Grațiat în ultimul moment, după intervenția lui Bodnăraș, și-a făcut autocritica, mulțumind Partidului pentru marea șansă a *muncii de jos*, unde fusese trimis. Plecase pe șantierul de la Onești, pe un post modest, convins că este vorba doar de o cădere provizorie” (ADAMEȘTEANU, 2010) sau „Dar cei 22 de ani ai lui îl fac pe Sorin să-i privească detașat, din afară. Uneori chiar zâmbeste, având impresia unui dialog cu cineva care, ca și el, aparține altei lumi și a nimerit aici doar întâmplător. Întâmplător și provizoriu” (ADAMEȘTEANU, 2010).

Prezentul, un „dosar” deschis

Scrisul Gabrielei Adameșteanu degajă forță și rafinament în proporții egale. Forța vine dinspre caracterul lumilor pe care le restituie plenar și subtil. Romanul de față cuprinde câteva cronici de familie, toate capabile să păstreze în ele însele istoria socială trăită, suportată de protagoniști. Iar istoria decantează caractere și atitudini. Din acest motiv, cele mai memorabile personaje vin dinspre această zonă a conflictelor oarecum anulate de timp. Trecutul legionar al familiei Branea face ca prezentul să fie un „dosar” deschis, nu atât pentru Letiția, cât pentru soțul ei, Petru Arcan. Aspectul acesta provizoriu nu afectează, totuși, ascensiunea relativ minoră a Letiției în lumea literară.

Cronica familiei lui Sorin are și ea relevanță pentru prezent, dar altfel. De fapt, în cazul de față, vorbim despre două cronici împletite. Una a familiei biologice, cealaltă a familiei adoptive. Într-un anumit sens, adopția lui Sorin îi șterge acestuia dosarul din urmă, dosar ce i se restituie, bineînțeles, sub altă formă, cu altă relevanță. Nelly și Virgil Olaru pot fi considerați agenții unei mentalități, fără ca asta să însemne că sunt reduși doar la această calitate. Din contră, ei au memoria mai multor lumi (politice) la care se raportează, mai ales prin memoria afectivă, dublată de analizele inerente. Secvențele din copilăria și tinerețea unor protagoniști formează un puzzle aparent incomplet, dar cititorul poate reface lesne cronologia și complexitatea unor evenimente prin alte resurse ale romanului – de pildă, relatarea lui Sorin către Letiția, care cuprinde interpretările și completările lui. Interesant este faptul că multe dintre personajele cărții sunt foarte vii, deși existența lor în scriere este integrată în povestirile altora. Acesta este meritul autoarei, care reușește să creeze naratori secundari puternici, dar liberali în raport cu protagoniștii propuși. Așadar, un

narator discret, doi naratori secundari și foarte multe episoade aparent dispersate. Iată, de pildă, un portret al lui Sorin Olaru: „Sorin ajungea tot primul și aducea cozonac ori fursecuri pentru cafeaua la care se comentau finalele europene de fotbal, filmele, bancurile curente. Iar el se învârtea ca un dirijor cu experiență care prinde orice sunet disonant, erau totdeauna multe femei și talentul lui diplomatic, navigând printre umorile lor, era pus la grea încercare. Îndura cu o umilință creștinească reproșuri prostestii, dar în sinea lui fierbea și nemulțumirea avea să izbucnească mai târziu”(ADAMEȘTEANU, 2010). La concurență cu acest portret naratorial principal se află numeroasele însemnări ale naratorului secundar Letiția, care îl surprinde pe Sorin în mai multe ipostaze. De multe ori, la sfârșitul unor astfel de secvențe, Gabriela Adameșteanu reunește toate instanțele narrative în același plan și trage complet cortina peste scenele cu pricina: „S-a necăjit atunci că pierduse actele odată cu servieta. Dar, în timp, avea să își dea seama că oricum n-avea să ia pensie pentru anii lucrați la Standard Oil/Stern. Se convinsese singur că Dumnezeu l-a ajutat să piardă acele hârtii și așa a scăpat să fie arestat ca spion imperialist și să moară sub tortură, ca prietenul lui, Traian Branea. Oricum, pensia la care visa, în ultimii ani, când abia se mai târa spre serviciu, n-a mai apucat-o”(ADAMEȘTEANU, 2010).

Luciditate și memorie

Relația dintre Letiția și Sorin îmi pare o formă de exersare a lucidității, dar cu o nuanță ușor paradoxală. Refugiu în/prin luciditate. Fiecare încearcă să-i livreze celuilalt o altă imagine despre sine, fiecare încearcă să-i descopere celuilalt partea nevăzută. În roman, conversația ce pare continuă dintre Letiția și Sorin decelează multe dintre contrapunctele unei jumătăți de veac de istorie românească. Rememorarea abdicării domnitorului Alexandru Ioan Cuza este și ea strâns legată de tema provizoratului: „Resemnându-se să fie doar un pion provizoriu pe tabla de șah a micului stat european, născut, prin violență, în ciuda interdicției Marilor Puteri pe harta fluidă a Europei, Alexandru Ioan Cuza a întins mâna după halatul de mătase roșie, a împins sub pat eleganta oală de noapte din porțelan și-a semnat abdicarea pe un colț de *secrétaire*, lăsând locul liber pentru Carol de Hohenzollern” (ADAMEȘTEANU, 2010). „Harta fluidă” poate fi înțeleasă ca o metaforă pentru permanenta reșezare a lucrurilor. Între individ și Istorie există un permanent schimb de esențe. Nu doar Istoria modelează individul, ci și individul (chiar slab și neajutorat) imprimă o viziune prismatică asupra Istoriei. Aceasta pare de multe ori o reprezentare subiectivă.

Gabriela Adameșteanu deține controlul ritmului narativ. Uneori acțiunea e dominată de lentoare, încetinește cu pași mărunți, alteori totul intră în alertă și scenele se succed cu rapiditate. Acest lucru se petrece mai ales atunci când scriitoarea aglomerează într-un singur paragraf mai multe evenimente ce constituie un corpus unitar: „Ascultase mai ales ce se petrecea la București: *Studentii cântă marșuri în fața Prefecturii Poliției și cer guvern legionar. S-au făcut zeci de echipe ale morții pentru politicienii de pe listele negre, în cap cu Roșianu, șeful Poliției, omul jidovilor și al grecilor. A intrat în acțiune și Grupul Muncitoresc Legionar contra speculanților jidani. Grupuri de legionari din toată țara sunt pregătite să ajungă la București, numai că directorul CFR, generalul Orizeanu, omul lui Antonescu, a oprit ilegal trenurile. Sunt deja lupte pe strada Latină, locuința călăului Orizeanu, și se așteaptă din oră în oră ca trenurile să pornească, următorul nostru comunicat peste o oră*” (ADAMEȘTEANU, 2010). Acest artificiu narativ, știrile prezentate telegrafic la radio, nu este singular în roman. Istoria intră pe mai multe căi în scriere, amplificând valoarea de document a cărții. Sunt prezentate foarte multe amănunte legate de actele Mișcării Legionare și de impactul pe care acestea l-au avut asupra destinului umane în particular și asupra destinului României în general.

Recitirea trecutului

Subiectul romanului nu este pus în evidență printr-un unic eveniment major, capabil să propulseze și să dinamizeze perspectivele din subsidiar. Contrariul e, însă, valabil. Ceea ce ține la modul esențial de cele două tipuri, de cele două moduri de a fi în istorie ale acestei țări „mișcătoare și neșezate” (regimul particular interbelic și regimul totalitar) e într-o totală dependență de secundarul mult mai concret și mai relevant. Istoria pătrunde difuz în viață, umple toate spațiile și

dă consistență, prestanță întregului. Dar problematica trecutului are și funcția de a unifica, după cum am sugerat, toate componentele romanului. Există o frază (ce poate trece foarte ușor neobservată) de care depinde întreaga structură a cărții: „Letiția a înțeles că nu viitorul ne aduce cele mai multe surprize, ci trecutul, pe care nu încetăm să îl recitim toată viața”(ADAMEȘTEANU, 2010). Nu doar „petele” de la dosar fac prezentul greu de suportat, ci și acea boală de gânduri care provine din permanenta retrăire a unor timpuri stratificate și osificate în conștiința indivizilor. Personajele se comportă nefiresc sau se comportă firesc, dar în rolurile pe care și le asumă. Iubirea ilicită dintre Letiția și Sorin funcționează ca un mod de organizare a unei lumi dominate de aparențe, vicleșuguri și ipocrizii. Lumea exterioară cuplului este și ea exact la fel. Întregul se regăsește în parte și partea redă holografic întregul. Tainele, ascunzișurile din spatele jocurilor sociale au și ele rădăcini adânci în trecutul mai mult sau mai puțin asumat al protagoniștilor. Iată o legătură explicită dintre *Provizorat* și *Drumul egal al fiecărei zile*. Letiția poartă cu sine o vină neînțeleasă ce marcase și generațiile dinaintea ei. Ca să o suporte, Letiția este mereu tentată de mirajul *uitării*: „Faci tot ce poți ca să ștergi orice urmă a unchiului Ion din apartamentul pentru care a înghițit atâtea umilințe și în care n-a apucat să stea nici două luni! Iar tu ai intrat cu un geamantan de carton jupuit și nici măcar nu ai venit direct de la închisoare, ci de la cealaltă, care, după câteva luni, ți-a dat de înțeles că o incomodai! Așa ai apărut la ușa noastră, Margareta, mă mai primești? Și biata mama, care făcuse cozi la închisoare, cu pachetele tale, și te așteptase ani de zile și nu suporta singurătatea, după moartea unchiului Ion, a fost în al nouălea cer!” (ADAMEȘTEANU, 2010).

O altă temă a romanului este cea a scrisului. Și aceasta se dovedește a fi foarte importantă în economia cărții, pentru că prezintă legături profunde cu viața: reconfigurarea ficțională a realității, care se realizează prin povestirile Letiției dependente de jurnalul intim pe care îl ținea ascuns sub saltea. Sorin are la un moment dat suspiciunea că întâlnirile amoroase dintre cei doi sunt pentru Letiția mai mult o sursă de inspirație pentru scris. Filtrarea realității este totuși mult mai subtilă. Iubirea dependentă de politic, de tot ceea ce implică ideea de statut social ajunge să reprezinte și ea o istorie a ratării, a unei ratări duble: „Umărul domnului Arcan trebuie s-o fi ajutat pe Lety să pună piciorul în Clădire! Ea neagă, pentru că, sub aparența de indolentă, e plină de ambiție și nu-i place să fie soția soțului ei. Se plânge că domnul Arcan nu-i încurajează pretențiile literare, dar ce soț cu scaun la cap ar face-o, când se știe ce preț plătesc duduile publicate? Astfel cum ar ajunge Lety, alias Lelia Arcașu, un pseudonim altminteri stupid, să fie lansată cu tam-tam în *Literatura nouă*? Din toate astea se poate deduce că domnul Arcan, nefiind nici el ușă de biserică, nu i-a pus prea multe întrebări soției. Dar Sorin o să facă azi asta, măcar ca să-și dea seama dacă Lety va mai veni sau nu la întâlnirea viitoare” (ADAMEȘTEANU, 2010).

Ultima parte a romanului, formată din capitolele „Depresii”, „Jurnalul Letiției”, „Memoriile lui Hrușciov”, „Petrecere de adio” și „Accidentul”, însumează o serie de episoade prin care cartea se împlinește din punctul de vedere al temelor vehiculate și, mai ales, din punctul de vedere al semnificațiilor. Până în acest moment, cititorul a avut timp să pătrundă în intimitatea personajelor, le cunoaște traseele și le poate cumva anticipa evoluția. Le poate anticipa nu pentru că romanul s-ar dezvolta liniar către o direcție previzibilă. Nici vorbă de așa ceva. Dar lumea comunistă e plină de clișee de existență. Protagonistii suferă pentru libertatea lor, pentru fiecare pas pe care îl fac în afara schemelor de viață care pot fi considerate un dat insurmontabil. În *Provizorat* există diferite reprezentări ale acestei voințe de evadare din tiparele realității concrete. Sorin și Petru sunt cele două instanțe la care se raportează Letiția. Prin ei, ea este conectată la două variante ale „adevărului”. Ei par a trăi în certitudini, deși fisurile lor interioare îi demască uneori, mai ales în această ultimă parte a romanului. Sorin face politică în așternut, tot așa cum proceda cu mult timp înainte un celebru personaj al lui Camil Petrescu, care-i ținea iubitei sale prelegeri filosofice în budoar.

În vortexul narativ se produc o serie de clarificări, dublate de unele ambiguizări ce sporesc interesul pentru lectură. Relația Letiției cu trecutul e destul de transparentă. Moartea mamei sale și, totodată, reactualizarea suferinței pentru dispariția unchiului Ion o face pe Letiția să se simtă impregnată de semnele morții. Trăiește fiecare zi cu o povară de care nici nu mai încearcă să scape.

Și Sorin trăiește această disperare din care nu poate să iasă decât ca să își joace rolul social pe care îl știe atât de bine: „I se părea că nu va mai ieși din mirosul de moarte din casă, de flori amestecate cu tămâie, că se va trezi mereu la lumina roșiatică a candeliei, care îi creștea sentimentul de vinovăție atunci când, dacă rămânea în apartament singur, își ducea degetele, tremurând, la nasturii de la șliț”(ADAMEȘTEANU, 2010). Cuvântul *vinovăție*, cu întreaga sa semantică, indispensabil pentru construcția personajului în *Drumul egal al fiecărei zile*, este, iată, un ingredient important pentru tot ceea ce înseamnă *provizorat*, atât în romanul de față, cât și în ansamblul operei Gabrielei Adameșteanu. Chemată la Securitate ca să mărturisească tot ce știe în legătură cu plecarea din țară a unchiului Biță, Letiția se află din nou în fața unei crize morale. Îi cere ajutorul lui Petru, mult mai versat în astfel de situații, pentru a se lămuri în legătură cu ce e bine și ce nu e bine să răspundă organelor de anchetă:

„– Ce spun dacă mă întreabă de Biță? Învață-mă ce spun! s-a rugat de Petru.

– Ce spun? Ce spun? o maimuțărise Petru, trăgând furios din țigară. Am o familie de belea, asta să spui! N-ai ce să faci altceva decât să îl iei pe *nu* în brațe! Și chiar așa e, ce, ai știut tu că are de gând să rămână? Ți-a promis un cadou, iată că ți l-a dat! Cadourile obișnuite ale familiei Branea! Încă o tinichea la dosar!” (ADAMEȘTEANU, 2010).

Așadar, „cadourile obișnuite ale familiei Branea”. Prin această frază se plonjează direct în tot ceea ce ține de memoria unor lucruri, ale acelor lucruri care depășesc cadrul romanului de față.

„Jurnalul Letiției” devoalează, așa cum era de așteptat, multe aspecte ale vieții ei interioare. Vedem cum clișeele de existență practicate cu sânguință în lumea de afară se dizolvă în jurnal prin multiplele probleme pe care Letiția le lasă închise între copertile caietului său, pe care îl ferește de ochii celor din jur. Iubirea clandestină a devenit o obișnuință, i-a intrat în sânge. Între Sorin și Letiția s-a creat o dependență de care niciunul nu găsește puterea să se rupă. Lupta cu adicția sentimentală și inerția dezvăluie tarele psihologice (foarte complicate) ale celor doi: „Cum ar fi să apar dintr-odată aici cu S.? De neconceput. Cum ar fi să facem amândoi o vacanță, să dau nas în nas cu gașca lui P. la restaurant, la Dobrogeanu? Viața ascunsă mi-a intrat în sânge și nu îmi pot imagina o viață la vedere alături de S” (ADAMEȘTEANU, 2010).

Fragmentele în care se discută despre restructurarea instituției sunt edificatoare pentru acea epocă. Chiar și unele practici din perioada comunistă – angajarea celor disponibilizați în altă parte – degajă o atmosferă bizară, corozivă. Letiția trece totul prin filtrul ei, raportează totul la vina ei veche pentru care simte că va trebui să plătească la un moment dat. Deplânge situația disperată a celor eliminați din instituție și se simte vinovată pentru că ea și-a păstrat postul: „27 septembrie. Am ceva în suflet ca un recviem pentru ei, pentru toți acești oameni inofensivi, eliminați. Nu îmi rămâne decât să mă tem de reușita mea, să mă întreb unde, în ce altă parte am să plătesc pentru ea” (ADAMEȘTEANU, 2010). Gabriela Adameșteanu redă cu intensitate trăirile celor eliminați din sistem. Ritmul narațiunii e lent, dar capabil să schimbe intonația unor paragrafe prin imagini puternice, pregnante.

Protagonista realizează la un moment dat că Sorin nu îi mai este fidel, tot așa cum ea nu îi este fidelă lui Petru. Fisurile care se produc aduc în atenție acea problematică a cuplurilor epuizate de viață și de obișnuință. Iubirea se preschimbă în repulsie (Letiția și Petru) sau, cum am mai spus, în dependență (Letiția și Sorin). Din toate aceste ipostaze ale iubirii reiese provizoratul crud și cinic al relațiilor acelora ce s-au crezut sau chiar au fost la un moment dat „tovarăși de drum” în viață.

Frica obsesivă a protagonistei că ar fi rămas însărcinată cu Sorin îi provoacă acesteia un solilocviu cu accentuate tente morale. În fiecare dimineață speră să vadă pata de sânge pe cearșaf, ceea ce ar salva-o de un iminent declin social, pe care și-l proiectează, trăindu-l cu o intensitate de nedescris, mai ales că mult mai afectați decât ea ar fi cei doi bărbați din viața ei. Pe fondul acestor tensiuni se discută mult despre cei plecați *Dincolo*, despre diferitele strategii de evadare din lagărul comunist. Dar cel mai mult Letiția discută cu ea însăși despre implicațiile sociale ale unui avort. În acest fel, Gabriela Adameșteanu restituie mecanismele subtile de reprimare a oricăror tendințe de ieșire din rândul oamenilor cuminți și încolonați.

Romanul se încheie fără să ofere un deznodământ pentru cele câteva fire narative dezvoltate în carte. Ambiguitatea sporește intensitatea fluxului narativ și conferă scrierii deschiderea de care are nevoie pentru a se împlini în afara cadrelor propriu-zise ale cărții: „Când a ajuns în stație, și-a dat seama că durerea o lăsase, de parcă s-ar fi însănătoșit, brusc, nu mai simțea decât rosătura cizmei. Știa ce autobuz așteaptă, cui îi va da telefon când ajunge acasă, știa și că accesele de durere au să mai revină și după ele din nou liniștea și ușurarea că nu mai avea nimic de ascuns, de parcă ar fi dat jos, de pe umeri, un rucsac greu. [...] S-a așezat pe scaunul de pe roată, poate zguduitorile astea care o aruncă în sus, într-o parte, într-alta, care aruncă autobuzul ca pe o minge, au s-o scape de instilație” (ADAMEȘTEANU, 2010). Zilele nu mai sunt egale, ci imprevizibile. Totul e în funcție de cum reușesc personajele să se raporteze la propriul trecut, la propriul prezent.

Prezența Sistemului, a Securității se simte nu atât în replicile date de securiști sau informatori, ci mai ales în comportamentul uman modificat, în felul de a ști să-ți controlezi cuvintele și atitudinea astfel încât tot ceea ce spui sau faci să poată fi citit și într-un sens contrar celui oarecum subversiv. Relațiile de putere scot în evidență cel mai clar acest tip de comportament, specific, de altfel, întregii societăți. Raporturile dintre Eleonora și Titus, cei doi șefi din „Clădire”, sunt cât se poate de relevante: „De fapt, ea îl încerca pe Titus, să vadă dacă îi spune sau nu de atotputernicul lui cumnat de la Cadrele CC. Pentru că, atunci când a dăscălit-o pe tema noului ei adjunct, în ochii lui Pașenka, negri și intenși cândva, acum îngropați sub pleoape căzute, apăruse o ușoară îngrijorare. Fii atentă, Nory, cu Titus Marga al tău! Nu-i da nas, că nu te mai descurci cu el! Nu crede că vorbește gelozia din mine, fiindcă ți-ai luat un adjunct mai june! Dreptul tău, dar să fii cu ochii în patru, să vezi ce învârte! Cumnatul lui este un om periculos, l-a adus Nebunul și i-a dat dosarele pe mână să muște, la ordin!” (ADAMEȘTEANU, 2010). Sistemul totalitar, prin toate pârghiile sale, stârnește în individ reacții contradictorii. Măștile se amestecă între ele, rolurile, fie intime, fie publice, par jucate din ce în ce mai stângaci, toate acestea conducând la epuizarea fizică și psihică a indivizilor. Din nou, prezentul apare epuizat sub presiunea trecutului, a unui trecut observat și îndosariat de omniștienta Instituție a Puterii. Dar *Provizorat* nu rămâne doar la acest nivel. Romanul nu se limitează la a reflecta prismatic realitatea socială și privată a unui anumit timp. El mărturisește ceva, la fel ca *Dimineață pierdută*, despre destinul unei națiuni.

Drumul spre închidere

Gabriela Adameșteanu reușește aici, parcă mai bine decât în celelalte romane, să dea contur problemei generațiilor. O face atât prin intermediul acelor cronici de familie, cât și prin dese teoretizări ale lui Sorin și ale lui Petru (a se vedea capitolul „Convergența sistemelor politice”). Problema înfățișată polifonic trebuie pusă în legătură cu sensul global și unitar al romanului. Fiecare generație visează și speră în felul ei că momentul pe care-l trăiește nu e cel determinant și reprezentativ pentru ea. Că uriașul potențial de care se bucură o va conduce spre ceva și, astfel, clipa de față va fi răzbunată. Bătrânețea interioară vine însă prea repede după tinerețea provizorie, tot la fel cum „generația așteptată” trăiește cu foarte puțin timp înainte de „generația expirată”.

În drumul ei spre „închidere”, spre rotunjire și împlinire, opera Gabrielei Adameșteanu conține unele elemente prin care aceasta rămâne mereu deschisă. Primul roman pe care a vrut să îl scrie a fost *Provizorat*. Nu mă refer neapărat la cel apărut în 2010. Dar această obsesie creatoare a făcut-o pe autoare să-și scrie aproape toate cărțile prin raportare la această temă. Deci nu se poate vorbi despre o recurență întâmplătoare, dictată de o preocupare mentală fixă. E vorba de însăși curgerea, fluentă, indeterminarea tainică a ceva mereu creator, mereu în mișcare și metamorfoză.

Bibliografie

- ADAMEȘTEANU, Gabriela, *Drumul egal al fiecărei zile*, ediția a VI-a, Iași, Editura Polirom, 2015;
- ADAMEȘTEANU, Gabriela, *Provizorat*, Iași, Editura Polirom, 2010.
- CERNAT, Paul, *Rezistența la timp. Gabriela Adameșteanu între proza scurtă și roman*, prefață la Gabriela Adameșteanu, *Opere II*, Iași, Polirom, 2008.
- CORDOȘ, Sanda, *Lumi din cuvinte. Reprezentări și identități în literatura română postbelică*, București, Editura Cartea Românească, 2012.
- MUȘAT, Carmen, *Strategiile subversiunii. Descriere și narațiune în proza postmodernă românească*, postfață de Mircea Martin, Pitești, Editura Paralela 45, 2002.

**IDENTITY AND ALTERITY.
ZOOMORPHIC EMBLEMS IN CONTEMPORARY
POETICAL IMAGINARY**

**IDENTITÉ ET ALTERITÉ
DES EMBLÈMES ZOMORPHES DANS L'IMAGINAIRE
POÉTIQUE CONTEMPORAIN**

**IDENTITATE ȘI ALTERITATE.
EMBLEME ZOOMORFE ÎN IMAGINARUL POETIC CONTEMPORAN**

Grațela BENGĂ

Cercetător științific III, Institutul de științe banatice „Titu Maiorescu”

Academia Română, Filiala Timișoara

Bulevardul Mihai Viteazul, nr. 24

E-mail: gratielabenga@yahoo.com

Abstract

Zoomorphic symbols are found in the long history of the universal imaginary, from Homer to the modern pop culture. Their meanings changed, their influence increased or decreased in different epochs, but they still survive. In Romanian literature, contemporary poetry refuses traditional values and hierarchies. At the same time, it (theoretically) denies mythical elements and cultural references. However, the evolution of Romanian poetry during the last 10-15 years proved that the so-called „2000 generation” consists of young poets who have different views and stylistical options, so that the common identity crises is revealed in many ways. The paper focuses on two poets, Dan Coman and Teodora Coman: both chose a zoomorphic symbol (the mole) to express their identity crises, explored by means of instincts and senses (Dan Coman) or conscience and perspective (Teodora Coman).

Résumé

Les images zoomorphes ont traversé l'imaginaire universel, depuis Homère jusqu'à la culture pop de la modernité. A travers les époques, leurs significations ont changé, augmenté ou diminué, mais elles ont survécu. Dans la littérature roumaine contemporaine les poètes « de la génération 2000 » refusent les valeurs traditionnelles et les hiérarchies stables. En outre, ils évitent les interférences mythiques aussi que les références culturelles. L'évolution de la poésie roumaine au cours des dernières années a montré, cependant, que ces poètes n'appartiennent pas tous forcément au même paradigme poétique. Leur manière d'écrire et de penser diffère et la crise d'identité qu'ils proclament se révèle avec des particularités importantes. Notre étude vise la manière de Dan Coman et de Teodora Coman de prendre une figure zoomorphe (la taupe) pour exprimer la crise de l'identité – explorée à travers des instincts et des sens (Dan Coman), de la conscience et de la perspective (Teodora Coman).

Rezumat

Imaginile zoomorfe au traversat imaginarul universal de la Homer până în cultura pop a modernității. S-au schimbat semnificații, a crescut sau a scăzut influența lor în diverse epoci, dar ele au supraviețuit. În literatura română contemporană, așa-numitul douămiism refuză valorile

tradiționale și ierarhiile stabile. Totodată, evită interferențele mitice și referințele culturale. Evoluția poeziei române în ultimii ani a arătat totuși că poeții douămiiști nu intră neapărat în aceeași paradigmă poetică. Scriu diferit, gândesc diferit, iar criza identității pe care o proclamă e relevantă cu particularități semnificative. Lucrarea urmărește felul în care Dan Coman și Teodora Coman preiau un chip zoomorf (cârțița) pentru a exprima criza identității – explorată prin instincte și simțuri (Dan Coman) și prin conștiință și perspectivă (Teodora Coman).

Keywords: *crisis, instinct, conscience, symbol, ambiguity*

Mots-clés: *crise, instinct, conscience, symbole, ambiguïté*

Cuvinte-cheie: *criză, instinct, conștiință, simbol, ambiguitate*

1. Dintotdeauna animalele au produs fascinație. Mitologia antică o arată cu asupra de măsură: zeii iau adesea chipul unui animal pentru a se apropia de oameni iar oamenii înfruntă vitejește sălbăticiuni feroce, când nu sunt pedepsiți de zei să devină zoomorfi. Despre animalele totemice s-au scris de-a lungul timpului zeci de studii remarcabile. Un impuls substanțial l-a dat J. G. Frazer cu monumentală *Totemism and exogamy*. La fel, Emile Durkheim care – tot la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe când Frazer își elabora lucrarea - cerceta totemismul ca formă elementară a religiei [1]. Lui Durkheim i s-a opus, ca viziune generală, Arnold van Gennep, pentru care totemismul furniza coeziunea internă și continuitatea necesare unui grup social pentru a supraviețui și a evolua. Despre animale totemice a scris și Mircea Eliade, dar și mulți alți cercetători din diferite părți ale lumii. Însă cum aceste pagini nu au ca subiect totemismul, detaliile nu-și au rostul.

Trebuie remarcat, în schimb, că Antichitatea a fost captivată nu numai de animale reale, ci și de cele fabuloase, unele dintre ele fiind intermediare, jumătate om, jumătate animal. Sirenele lui Homer stau mărturie. La fel satirii. Aristotel, Esop, Plinius, Ovidiu, Apuleius au fost (și ei) interesați de zoomorfism, lucru vădit în scrierile lor. Mai târziu, din lista lungă de bestiar care circulau în epocă, Evul Mediu aduce în prim-plan *Fiziologul* [3] și *Floarea darurilor* [4]. Renașterea nu ocolește nici ea chipul animalului. De-acum, scrierile în care se imaginează spații populate de ființe stranie, care combină forma umană și cea animalieră, se înmulțesc. Călătoriile de-a lungul și de-a latul lumii alimentează astfel de construcții, menite să îmbine tainele unui univers inepuizabil, plin de promisiuni, dar și de primejdii. Ființe intermediare între om și animal sau animale valorificate ca mască, așa cum a propus Dimitrie Cantemir în *Istoria ieroglifică* [5], ori, pur și simplu, sălbăticiuni asimilate alterității - sau alterității radicale [6] - vor reveni, cu diverse valențe și cu impact inegal, în diverse epoci. Vor stârni dezbateri, vor provoca teorii, vor impune mode. Despre Yeti, ca artefact viu al condiției subumane, s-a discutat mult. Mit? Realitate? Părerile sunt, evident, împărțite. Iar *Frumoasa și bestia* a impus, în epoca cinema-ului, ecranizări multiple. Ultima, apărută în 2014, e regizată de Christophe Gans, cu Vincent Cassel și Léa Seydoux în rolurile principale. Se vede că *pop culture* își lasă mai departe urmele.

Imaginarul s-a dovedit mai puternic și mai persistent decât realitatea concretă. Și-a creat, de-a lungul secolelor, structurile lui subtile. A dat contur, de-a lungul timpului, unor mituri care se arată a fi indestructibile. Și a legat, nu o dată, omul de chipul unui animal - care întruchipa fantasme, iluzii, idealuri sau prejudecăți. Virtuți sau vicii. Pe modalitatea în care apare o anumită formă animalieră în poezia tânără contemporană se vor concentra rândurile de față.

2. 1. Contestat ca termen, dar și ca fenomen literar, douămiiismul e asimilat/confundat, mai mult sau mai puțin, cu mizerabilismul, minimalismul, biografismul. Ultimii termeni focalizează absența efectului liric și înregistrarea seacă a unei realități agresive, într-o confesiune dramatică tocmai prin discursivitatea ei anodină. Însă, în timp, cărțile lui Constantin Acosmei, Dan Coman, Claudiu Komartin, Teodor Dună, Dan Sociu și Ștefan Manasia, ale lui Radu Vancu și V. Leac, ale lui Răzvan Țupa, Cosmin Perța, Șerban Axinte, Marin Mălaicu-Hondrari, T. S. Khasis și Vlad

Moldovan, ale Ruxandrei Novac, Andrei Rotaru, Ritei Chirian, Anei Dragu și Teodorei Coman au arătat că nu se poate decipta o poetică „douămiistă”, ci că, dimpotrivă, există un șir de individualități care gândesc și scriu în moduri diferite, care au modele deosebite și care se strâng în grupuri variabile, în funcție de afinități intelectuale și/sau literare. Dincolo de aceste aspecte, poezia își continuă „istoria sa internă, singura care contează. Iar aceasta nu ține cont nici de comandamentele ocazionale de grup, nici de concepte sforțate ale criticii de întâmpinare.” [7]

Istoria internă a poeziei tinere românești, grefată pe dărâmarea valorilor stabile și pe strigătul primar, agresiv (ca expresie a combinației de dezabuzare, cinism și disperare apocaliptică) include o serie interesantă de chipuri animaliere. Printre ele, unul care nu se distinge nici prin frumusețe, nici prin violență teatrală: cârțița. A impus-o Dan Coman, încă de la prima lui carte. A preluat-o, câțiva ani mai târziu, Teodora Coman. Tot la debut.

2. 2. Dan Coman a fost un debutant privilegiat. Anul literar 2003 a rămas legat de apariția lui și a lui Claudiu Komartin pe scena poeziei. S-a scris mult despre ei, au primit premii importante, au fost etichetați ca vârful noii generații de poeți. Intrau amândoi pe linia neoexpresionismului, dar avea fiecare o viziune proprie și un timbru personal. După primele două cărți, *anul cârțiței galbene* (2003, Premiul Eminescu – Opera Prima și Premiul Uniunii Scriitorilor pentru debut; carte reeditată în 2004) și *ghinga* (2005), Dan Coman a publicat antologia *d great coman* (2007). A urmat *Dicționarul Mara* (2009), pentru ca mai apoi să apară un viraj spre proză, prin romanul *Irezistibil* (2010) și prin „pseudomonografia” *Parohia* (2012). Tot în 2012 a apărut o altă antologie, cu un titlu straniu: *ERG*.

Despre *anul cârțiței galbene* Nicoleta Cliveț scria că surprinde „eșecul regăsirii de sine, [...] partea blestemată a ființei [...], frica halucina(n)tă în fața propriilor viziuni demonizate, [...] tremurul și cutremurul ce zădărniceau aglutinarea discursului”. [8] În poemele lui Dan Coman, „cârțița galbenă” și „ghinga” (figuri emblematice în primele cărți) denunță pregnanța unei ambiguități esențiale și impun pauze înspăimântate de respirație. O *aniversare* e, pentru poet, prilej de întâlnire cu sinele, cu tot ce are el mai tainic, mai profund, mai inexprimabil. Mai legat de subteranele eului: „mama și tata alergând după cocoșul cel/ gras pentru supa după-amiezei/ în vreme ce în camera de sus cineva îmi lovește pe dinăuntru capul./ [...] astăzi împlinesc douăzeci și șase de ani./ din cele câteva ploi prima acum./ sorb din cafea și îmi trec mâinile peste biroul masiv la care scriu./ *port în cap o cârțiță galbenă* [s. n.]/ cu fiecare zi mai grasă mai adânc săpând./ [...] a doua țigară a zilei și din cele câteva ploi încă prima./ *pentru o clipă cârțița a înălțat capul* [s. n.] și/ capul meu a zvâcnit neputincios./ mișcarea aceasta mă obosește nespun./ încep iar să respir./ la început ca și cum smocuri de păr mic și roșcat/ mi-ar crește înăuntrul gâtului.”

Animal htonian, asociat forțelor ascunse ale pământului, cârțița reface traseul inițiat al labirintului, prin galeriile pe care le sapă. [9] În poemele lui Dan Coman, traseul ei se configurează în subteranele interiorității. Nu există celula a trupului sau frântură de trăire care să nu fie pândite și integrate în spectacolul acestei scormoniri. Nu obișnuitele introspecții operează poetul, cu încercări de analiză a metabolismului său psihic. Mai degrabă, caută ce anume i-a întemeiat eul și ce s-a dovedit a fi mai adânc decât eul. Augustinianul *regressus animae* descoperă la Dan Coman confruntarea dintre lanțurile finitudinii și dezlănțuirea psihicului. Dintre o instanță pânditoare a eului și o alta, care ar vrea pur și simplu să existe. Sau dintre o „ordine în mișcări” și irepresibila cufundare dincolo de sine: „fața mea trece de scaun și se împlântă în podea/ dau din obraji ca din picioare de cal nebun/ acum nu mai am nici o îndoială/ nici un cuvânt nu-mi mai intrerupe vuietul capului/ apa din lighean se face neagră și tare/ fața îmi intră cu putere în pământ/ *fața îmi intră cu putere în interiorul capului și înspăimântă cârțița* [s. n.]/ acum pielea ce învelește pe dinăuntru capul/ meu alb este cu adevărat albă/ acum pielea aceasta este lumina ochilor mei.” (*aniversarea*, 2) Între subiectul poetic și cârțiță se dezvoltă, așadar, o relație complexă. Pe de-o parte, forma animalieră e o imagine a alterității. Pe de altă parte, e o reflectare a sinelui care se descoperă și se respinge, în lupta lui de a fi asumat ca parte integrantă a identității. Apoi, se îmbogățește, simbolic, cu atribute inițiatice, căci conduce conștiința poetică spre cunoașterea tainelor pământului, izomorf, la Dan Coman, trupului. Dar și spre aflarea tainelor morții. În fine, ascunde și o funcție călăuzitor-

exorcizantă, lăsând tulburările să erupă din abisul interior în care se înghesuiseră și să devină recunosciibile. Implicit, vindecabile.

Răstălmăcind „toate vorbele” și răsucindu-se asupra lui însuși într-o încordare care țintește profunzimea din perspectiva suprafeței, eul (re)definește paradigma relației dintre ce este de depășit și ce e de atins. De depășit este conturul materialității (a pământului/a trupului - în dubla sa accepțiune, de adăpost și de mormânt), chiar dacă se adăpostește, cu violenție, într-o zonă a adâncimilor. Pentru aceasta, vehicule simbolico-metaforice sunt alte măști animaliere, care, prin imagini de o violență expresivitate, țintesc un sens ascendent: „un cal cu picioarele trei sferturi în mijlocul cerului/ mă trage înspre mijlocul cerului”, „fluturi înspăimântați/ țâșnesc în gurile noastre căscate”, „berbecul mărunț cu coarnele fosforescente” înfipte în plămâni, „peștele sălbatic” care își depune icrele în cer sau în creier. De atins este identitatea - în deplina ei mobilitate. În neodihna suprafețelor și adâncimilor ei - mereu permutate, mereu reasezate. Dar și descoperirea unei coerențe dialectice a ceea ce se arată ca indefinit, relativizat, instabil, inegal distribuit. Săpăturile prin „cele zece cărnuri”, ieșirile la suprafață și asocierile repetate (justificate instinctiv) cu imagini zoomorfe (*viermi, vițel, cocoș, șoareci, porci, berbec, cal*, dar și *păsări și fluturi*) dau seamă pentru un corp de pământ și descoperă o (nouă) ipostază a vieții. Legată de dubla condiția a devenirii (terestră și htoniană), cufundarea în corp pornește, desigur, de la dez-lănțuirea simțurilor. De la țâșnirea verticală a instinctelor. De la refuzul unei gravitații încremenite, pentru a forța limitele conștiinței și a explora, în *liniște* (cum e titlul unui poem), potențialul de profunzime a marginilor: „ani de zile nimic și acum dintr-o dată/ înțepenit între zecile de părți ale corpului./ greu cât un vițel cu țerasta zdrobită./ respirându-mi propriul miros/ ca pe un aer tare de munte./ și după atâția ani soarele nemișcat de deasupra mea./ nici n-apuc să deschid ochii: de jur împrejur numai corp/ iar peste marginile corpului o transpirație neagră/ plină de firimituri de la masa de prânz./ și deasupra de tot soarele fără una din margini./ tresar dar nu tresar mai departe de doi centimetri de piele căci/ din afara corpului nu se vede nimic/ nu se simte miros nu se aude cealaltă gură./ sunt acum cu totul și cu totul înțepenit între marginile acestea/ și de aici ca o muscă între o mie de muște/ mă lipesc de mine/ și în liniște/ și într-o mare de liniște încep să mă mișc.”

La origine, chipul și masca lui erau legate placentar. [10] Respirând în egală măsură aburul absconsului și mireasma splendorii, subiectul poetic își găsește forța de propulsie în familiaritatea a tot ce e corporal și cade sub simțuri. Inclusiv chipul și masca lui. Poemele arată cum identitatea, în continua ei evoluție, e generată de ambiguitatea suprapunerii dintre material și spiritual, dintre finit și infinit, dintre văzut și nevăzut. Ambiguitatea unui totem, așa cum sunt *cârțița* și *ghinga*, dar și ambiguitatea eului însuși se deschide simultan spre cunoaștere și agonie. O ambiguitate fascinantă și, totodată, terifiantă, căci eul se desparte și se apropie de o realitate (a psihicului, a trupului, a genului, a ne-mișcării), rămânând în același timp prizonierul realității pe care tocmai a denunțat-o: „stau în bucătărie și îmi pregătesc o cafea cu mișcări/ care aparțineau altădată unei femei./ îmi adulmec spaimele până la capăt. iată:/ deasupra apei clocotite o pojghiță de gheață de la respirația mea” (*umbra*). Cu gesturi intrate în rutină, alături de ceașca de cafea și cu țigara în mână, își duce mai departe ecorșul de parcă ar vrea să se convingă că e vorba de una și aceeași persoană, dar nu e niciodată sigur că e așa, de vreme ce trupul și psihicul ies din orizontul convenționalului și stabilesc o altă relație. Sau un alt raport de putere - în care trupul, în finitudinea lui palpabilă, își arată inexplicabila superioritate (*trupul anului*) în fața psihicului. Nu și în fața imaginarului - aflat în plin al elan al despuierii, autodevorării și reconfigurării multiplicat.

Spaima în fața morții (intrată de mult în tiparul tematic al poeziei de pretutindeni) e înlocuită, la Dan Coman, de angoasa provocată de aglomerarea dialectică prin care antinomiile își descoperă convergența. Organicul și anorganicul, exteriorul (sau exteriorizarea) și interiorul (sau interiorizarea) se înlănțuie între ele, dar și cu o nălucă (*umbra*) ori cu subterana neliniștitoare a vieții (*noapte*). Angloasa pare a se confunda cu memoria existenței eului. Toată sensibilitatea, toate senzațiile își au temelia ultimă în angoasă. Toate emoțiile eului vin din pâcla halucinantă a cărnii chinuite de ghearele cârțiței sau aruncate în spațiul (dez)mărginirii, cu un glas care „atârnă în afara mea/ mic și țeapăn cât un stârv de albină” (*la casa mea, I*) și cu trupul „lățit peste măsura pielii:/ a

fost de-ajuns o întoarcere bruscă de pe burtă pe spate/ pentru ca marginile lui să dea ca laptele pe dinafară.” (*mirosul*). Prin fire nevăzute, cele mai insignifiante stări se leagă de această condiție a traversării spațiului populat cu limite. Traumatică și miraculoasă, dureroasă și totodată sfidătoare, traversarea acestei zone (prin relativizare) convertește viețuirea în trăire iar trăirile în asimilarea unui conținut pe care, în mod obișnuit, conținătorul nu îl poate cuprinde. Și pe care, de aceea, îl aruncă în uitare. Însă, așa cum nepătrunsul e străbătut labirintic de cârțiță, creierul și trupul se dovedesc flexibile. Se largesc, se îndoaie, se dez-mărginesc atât cât trebuie pentru ca eul dedublat să încapă fără greutate: „eu pot să-mi strecor mâna prin gât/ tot mai sus/ înspre păr să-mi întorc capul pe dos/ și să privesc cu fundul ochilor cum se sperie/ cum înnebunește cum transpiră de spaimă fața mea galbenă/ cum râsul acela înfundat izbucnește isteric prin odaie” (*Poem pentru MhM, I*).

Energia irecuzabilă cu care subiectul (integrându-se în el însuși pe de-a-ntregul) depășește adversitățile exterioare și elimină obstacolele interioare singularizează poemele lui Dan Coman. Le dă (și) unitate, fără a le îngreuna prin redundanță. Mereu proaspătă, forța care conferă ambiguității transparență îi oferă versului dezinvoltura cu care planta își împlinește natura. Acesta e lucrul cel mai firesc din lume. Iar multiplicitatea particulară a eului, cu shimbarea măștilor și cu continua înfășurare/desfășurare a (an)organicului, iese din ordinea naturală cu cel mai firesc aer din lume: „marile căderi de pământ peste ochii mai vii decât mintea/ și mișcările repezi ale ochilor împrăștiindu-mi pământul prin cap./ și noaptea. și faptele negre noaptea/ ca și cum din creștet până în tălpi, pe/ dinlăuntru, *corpul mi-ar atârna/ ca o hârtie lipicioasă de muște*. [s. n.]/ [...] aplecat peste ochiul meu stâng *ochiul animalului pe moarte* [s. n.]/ privind-mă cu exactitate.” (*superbul cap al prietenului dinlăuntru capului meu*) În evoluția multiplicării lui, eul nu-și poate confirma statutul de individualitate. E la limita autodesfiițării, sugerând continuu un sine mai adânc.

Ttransferată la nivelul imaginii poetice, dezinvoltura mișcării nu atrage după sine simplitatea. Energia cu care eul înaintează spre sine însuși și cu care rezistă eroziunii trupului de pământ crește prin eforturi care dau premisele unei mândrii, într-o oarecare măsură, legitime. Și care, mai cu seamă, posedă o funcție tonifiantă – îl fletează în adâncul ființei sale și îi pune un balsam peste rănilor mereu proaspete ale sciziunilor. În *irezistibil, doi, cel mult trei* sau *alesul*, suferința e dublată de lăudăroșenie fortifiantă și de (auto)ironie atent exersată. Iată un fragment dintr-un *poem*: „Tulbur peste măsură./ nu cunosc pe nimeni care să-mi reziste./ sunt un bărbat cum nu vă puteți imagina./ ca să nu plesnesc de spaimă mă izbesc de o/ mie de ori de peretele camerei./ însă nu vă arăt. nu arăt nimic nimănui./ sunt un bărbat teribil. sunt un bărbat cum nu vă puteți imagina./ bat ca descreieratul din inimă și mai ceva ca un descreierat/ rezist acestui râs înăbușit”.

Fără încetare multiplicat, dezintegrat, privit din afară, trupul se află în dialog cu el însuși, angajat în el așa cum se produce angajarea într-un semn. Pentru a-i descoperi semnificația, nu îl părăsește, ci îl deschide. Îi rămâne cu totul alături, în timp ce se detașează cu totul de el. În acest regim psihic, imaginea rămâne lipită de concret, de ceea ce este determinat - fără să se confunde cu el, doar atingându-l ușor, cu mișcări de felină. Văzul cârțiței e insignifiant, mirosul și auzul, în schimb, sunt foarte fine. Poemele răstoarnă acest dezechilibru, până când între subiectul poetic și animalul lui totemic se strecoară o relație de complementaritate a simțurilor. Preluând imaginea de afară și cea dinlăuntru, ochiul e o sferă în care sălășluiesc un infinit intensiv și o virtualitate polimorfă. În ochi se prelinge o necesitate constrângătoare („disciplina cu care/ nu mă scapă din ochi”), o alta a protecției efemere („ochiul meu stâng e însă de tablă”), a căutării temătoare („deschid cu încetineală ochii”) și a luării în posesie („pupila sa neagră urmărește prin pupila mea neagră/ trupul acesta tânăr”). Dar există și o necesitate care îndeamnă, vizionar, la asumarea propriei ființe, la desfășurarea după propria-ți lege și alcătuire: „într-un cap mic din capul meu mic s-a strecurat cârțița/ și eu cu ajutorul unui cârlig încerc să-i străpung pielea./ [...] îmi lipsesc ochiul stâng de tăblia mesei/ și apăs până ce cu un efort surprinzător/ ochiul acesta înspăimântător se îndreaptă spre mine” (*Poem pentru MhM, 4*). Așa cum apare în versurile lui Dan Coman, hiperestezia văzului atrage după sine o întreagă stilistică (puternic senzorială) și un întreg simbolism (ancorat în regimul instinctual). Imaginea e fixată e individualitatea ei absolută („pătrund în mintea mea cu viteza unui ghepard tânăr”) și se reflectă în neconținută hipertrofie a eului. Ochiul

vede totul, în afară și înăuntru, însă urechea înregistrează doar urletul, izbirea de pereți ori de podea, râsul înfundat sau isteric. Dezechilibrul între văz și auz premerge, însoțește și amplifică dezagregarea. Dispariția sentimentului totalității. Sau al unității.

Dan Coman e un scriitor care își dilată sistemul de referință până la limita la care trauma ambiguității (multiplicității) ca problematică umană își arată adevăratele proporții, legate atât de energia (in)cuantificabilă a eului, cât și de spațiul deșertic al individualității. Autodevorarea devine un spectacol (violent, angoasant, sfidător) care curge pe linia unei ontologii fundamentale și se configurează pe direcția unei structuri estetice inconfundabile.

2.3. Târziu în comparație cu graba multor poeți douămiiști de a ieși în lume, Teodora Coman a hotărât să debuteze abia în 2012, deși scria de multă vreme poeme. *Cârțița de mansardă* (Casa de editură Mac Blecher, 2012) propune o poezie a sincerității prinse în etuvă. A efortului îndelung - nu disperat, ci atent drămuț - de a provoca o conjuncție între clipele ce alcătuiesc viața cotidiană și poezie.

Rutina și viața cotidiană nu se suprapun pe de-a-ntregul. Rutina provoacă o infirmitate ignorată sau o dereglare fatalmente acceptată. Poemele Teodorei Coman își au punctul de plecare nu atât în rutină, cât în viața care, privită din afară, pare lipsită de spectaculozitate - când adăpostește, de fapt, mari implozii. Deși un poem pare să-i fie dedicat („e adevărat, și rutina te umple/ până în cele mai strâmte/ șanțuri ale amprentelor/ după un timp, inimii îi ajunge/ o simplă mângâiere/ pe creștet”), rutina e blocată prin intuirea raportului dintre putere și supunere (slăbiciune, fragilitate, vulnerabilitate), în sensul lui domestic, dar și existențial. E inundată de o neliniște controlată, e înlăturată de procesul de desfacere și de refacere a corpului, a „inimii” și a lumii - așa cum se petrece el în conștiință. Prin blocarea rutinei, se conturează un spațiu al căutării unui anume tip de libertate (individuală și totodată poetică), ale cărui coordonate nu se află la suprafața realității, ci înlăuntrul ei. Atât *cârțița*, cât și *mansarda* au capacitatea de a se închide, de a refuza accesul la sine. Deschiderea nu se face decât dinăuntru, printr-o opțiune ascensională care, în cazul subiectului poetic, dublează coborârea prin straturile tot mai adânci ale interiorității și îl transformă în obiect al disecției lăuntrice. De la confesiunea mascată, discursul poetic trece la asumarea fățișă a plonjonului reflexiv: „de fiecare dată când separ/ gălbenușul/ de albuș/ am remușcări adânci/ cercul curge împotriva sa/ de la o margine la alta/ a prăpastiei dintre/ mâini// lama zimțată a cojii de ou/ nu știe să taie pe viu/ sângele galben al unui pui/ dinainte de facerea trupului/ curge la fel, dar la fel/ de roșu“.

Cârțița și *mansarda* sunt, ambele, emblemele unei lumi (în cea mai mare parte) ascunse. Sunt proiecții ale interiorului, dar și ale interiorității. Ale pașilor înăuntru - nevăzuți, dar nu mai puțin reali - care țintesc, până la urmă, ieșirea printr-un ochi de lumină a cărei atingere implică efort, convulsii sau abandon vremelnice. Și, mai ales, o amenințare vitală: „când emoția îmi pune un nod în gât/ gura se închide în tăcere/ se îngroapă de vie// vreau să risc vorbind doar o dată/ fără fâștâceli sau variante/ ca peștii care țâșnesc din apă/ să ia o gură imensă de aer/ cu prețul vieții”.

Între aceste repere se desfășoară existența și se dezvoltă poemele: de la acoperire la (auto)descoperire - prin ecorșeu și incizii dezinvolve, nu prin corporalitate provocator exhibată, ca la primii poeți douămiiști. De la claustrare la ieșirea dintre hotare - prin ascensiune, nu prin forțarea înaintării sterile. De la însingurare la discretă empatizare - prin distingerea unui fond intim comun, nu fără a creiona, subtil, și straniețea diferenței. Față de proiecțiile lui simbolice, subiectul poetic parcurge calea dificilă a analogiei și are de partea lui forța firavă a abstracției și a interiorizării. *Cârțița* și *mansarda* păstrează vigoarea concretului. Funcționează în interior, între hotarele lor sub/supraterane, și se definesc prin interioritate. Prin închidere lipsită de orgoliu și de crispă. În schimb, problema abstracției și a interiorizării e eminentă umană. Una dintre reușitele Teodorei Coman este felul în care topește hotarele și redefineste tiparele printr-o apropiere care nu provoacă indistinții, ci hotărăște o formă de existență și distilează un limbaj până la deplina lui esențializare. O apropiere care, înainte de a fi uman-afectivă, e general-integratoare. Și, mai cu seamă, poetică: „voi face ceea ce știu eu mai bine/ voi croi galerie spre voi/ voi tăia în ceața groasă/ cu cel mai bun cuțit/ de bucătărie”. Căci „în mansardă nu contează pe ce lume trăiești/ dacă e sezon de ploaie de

secetă sau de împerechere/ dacă pesticidul a dat sau nu între timp/ rezultate// de 8 martie, baia mi-a deschis promisiuni/ dintre cele mai nevinovate/ știu, e greu de crezut când strâmbi din nas/ nucleul de atracție al casei mele e aici// cele cinci găuri de la curgerea chiuvetei/ au rotunjimea florii preferate// pot scuipa pe ea când mă spăl pe dinți/ fără sentimentul culpei/ aproape prosternându-mă/ aproape spălându-mă de păcate“.

Cofrajul confesiv al poemelor protejează amestecul bine echilibrat dintre biografismul reflexiv și deconstrucție. Dintre vizionarismul autoscopic și tonalitatea vocii lirice. Dintre minimalismul de esență tare și autopsia unui organism care funcționează rațional. Nu despre corporalitate scrie Teodora Coman. În poemele ei, carnea, venele, inima, sângele, stomacul, oasele, sânii și laptele matern (așteptat să apară) refuză autoritarismul unui mecanism fiziologic. Mai degrabă, se dovedesc a fi componentele unui angrenaj pus în mișcare de o conștiință hiperanalitică. Dar și de o sensibilitate puternic încercată. Acestea se ascund, de fapt, în umbra simbolică a cârțiței: „... tot corpul ăsta pe care îl voi fi slujit/ într-o îndeplinire a funcțiilor vitale/ îmi va face în sfârșit cărare/ cu mila apelor date/ din voia Domnului/ la o parte// nu vreau minuni./ e o minune chiar și numai carnea asta/ care stă prinsă fără clești de rufe/ pe mine”. Din unghiul neobișnuit în care se așază subiectul poetic, se dezvăluie realități fundamentale. Șocante. Procedura e dislocantă: deși „prinsă fără clești de rufe”, carnea lasă vederii ceea ce îndeobște ascunde – interioritatea. Dar și dubla ei ancorare, în realitatea expresivă și în teritoriul simbolic.

Scenariile poetice, dar și confesiunile directe (de obicei mărunte ca întindere, fragmentate, percutante) au în centru o imagine de la care discursul se propagă radial spre resorturile interiorității. Prelungesc vizibilul spre invizibil. Valorifică segmentele unei realități existente și creatoare de stare, de trăire lăuntrică, nu pentru a le conferi o semnificație, ci pentru a le integra unui complex de semnificații - abia sugerat, însă prezent în cele mai multe dintre poeme. Este limpede că raportarea insolită la corporalitate, relația germinativă de la exterior spre interior sau diferențierea semnificațiilor dintr-un mănunchi expresiv o despart pe Teodora Coman de alți poeți douămiiști. În *Cârțița de mansardă*, dramatismul ia naștere din faptul că poemele ajung să îndeplinească strâns perspectivele, să înnoadă reflecția obiectivă cu frisonul subiectiv al eului, să suprapună tensiunii interioare autoironia. Dar mai ales să disloce, prin schimbarea unghiului de focalizare, imagini a căror asamblare părea inatacabilă. Și, implicit, să sugereze o altă așezare a omului în lume. De fapt, cine se naște, cine moare? Un răspuns posibil, generat, la rândul-i, de o imagine și propagat de o stare a cărei tensiune e greu de măsurat: „oamenii vin pe lume căzând/ cu capul poziționat nesăbuit/ înainte/ cu dorința ascunsă a izbirii de zid// copilul pe care încă nu îl am/ mă va obliga să asist consternată/ cum va da chinuindu-se cu mine/ o demonstrație de suicid în direct”.

S-a văzut, în *Cârțița de mansardă*, „o fugă voluntară de exhibarea sufletească, o tentativă, parțial reușită, de ocultare a sinelui. Însă oricât de detașat și de autonom ar fi descrise organele, membrele și reacțiile trupului, poezia aceasta de limfă rece trădează, aluziv sau discret, și mișcări sufletești. Spiritul se desparte relativ ușor de trup, prin autoscopie lucidă, sufletul și trupul (feminine) sunt mai profund inter-conectate”. [11] E limpede că dinamica integratoare în care se situează *Cârțița de mansardă* (cercetând și apropiind spații, identități, materie) nu exclude un autentic imbold retractil. Și nici diferențierea calitativă a semnificațiilor internalizate de multe dintre poeme. E o diferențiere subtilă, fără devieri didactice, operată în câmpul simbolic. Versurile pot fi citite orizontal, „pământeste”, din subterana cârțiței ori dintr-un colț întunecat de mansardă. Sau pot fi puse într-o anumită lumină – cea ale cărei contururi se trasează privind în sus, chiar și (numai) spre linia amurgului: „ți se spune că totul este foarte simplu/ până nu de mult creditul se putea face/ doar cu buletinul/ ți se solicită datele personale în scopuri caritabile/ sunt punți șanse soluții/ la-ndemână/ în plină stradă/ ca pantele pentru handicapați/ care nu respectă standardele de accesibilitate/ la intrarea în instituțiile publice/ peste toate, supremă, linia roșiatică a amurgului/ dâra aprinsă a marcării unei greșeli/ dar corectura nu e însoțită de nici o explicație/ dumnezeu e un profesor foarte zgârcit/ religia seamănă tot mai mult/ cu o formă de învățămînt la distanță“..

Fidelitatea cu care subiectul poetic își urmează traseul de „cârțiță de mansardă” (deși chipul animalier nu apare explicit cu frecvența cu care străbate poemele lui Dan Coman) amplifică sentimentul de inadecvare a eului în lume. Dar și a corpului. Marcat prin corespondențe și prin analogii minuțioase, efortul integrator se lovește de straturi care își păstrează, într-o măsură mai mică sau mai mare, autonomia. Se decelează mereu, în poemele Teodorei Coman, această suprapunere a principiului corespondenței cu cel al straturilor diferențiate. Se caută esența comună și apare confruntarea cu straniețea: „nu voi uita/ când ies în oraș/ să cumpăr doi metri/ de panglică roșie// mi-o voi lega/ pe cutia toracică/ în formă de cruce/ să pot sta cadou/ cu nodul în gât/ și nodul de fundă/ pe pragul ușii/ cuiva”. Se intuiește astfel o transcendență care ar putea să sprijine așezarea echilibrată a eului în lume, însă aceasta rămâne tăcută. Se reiterează ieșirea din corp - privit din afară, studiat, disecat – și se imaginează, ca efect al inadecvării exterioare, gestația eului în propriul trup („mi-ajunge golul ăsta din stomac/ cu marginile lui aproape nutritive/ mă ține bine închisă aici/ mă ocrotește/ ca într-o placentă/ cel mai subestimat organ”). Se exersează identificarea corpului cu realitatea obiectuală sau cu răsfrângeri panteiste, dar maternitatea rățăcește în imaginar: „când va veni vremea să mă mulg/ o să strâng în pumn/ glandele mamare/ ca pe tulpinile putrezite/ ale unor flori/ mult stătute în lapte”.

Poezie despre conștiință și trup, despre nutrientul compulsiv și frisonul retragerii, *Cârțița din mansardă* evocă totodată o feminitate distinctă, care nu se înalță goethean și nici nu se fixează pe suprafața biruită de imanență și nevroză. E înnodată în sine (așa cum anunță „piciorul pus peste alt picior”), dar și capabilă să se elibereze, înnodând legăturile slăbite (sau uitate) ale lumii. Iar finalul cărții confirmă eficacitatea poetică a dislocărilor logice și conexiunilor dificil de anticipat, pe fondul eliminării efectelor retorice: „apocalipsa va fi o zi a femeii:/ lumea, proaspăt rasă de pe fața pământului/ va sufla peste rană/ ca după o ultimă epilare”. Din galeriile interioare, vizionarismul se întoarce spre febrilitatea interiorității.

3. Miturile spun că omul a fost creat întâi ca androgin, apoi despărțit în masculin și feminin. A urmat o continuă îndepărtare de perfecțiunea originară. De aici până la asemănarea lui cu animalul nu a fost decât un pas. Pe linia lui Jurgis Baltrušaitis, similitudinea dintre animal și om ar sugera distanța dintre acesta din urmă și Creatorul lui, dar, în același timp, i-ar da omului posibilitatea unei noi forme de cunoaștere. [12] Se vede – din poemele lui Dan Coman și ale Teodorei Coman - că nu obligatoriu o criză a identității este obnubilată prin blazare, așa cum se întâmplă la alți douămiiști. Dan Coman (neoexpresionist cu deschideri suprarealiste) și Teodora Coman (cu o poietică deviată din minimalism) valorifică ceea ce, teoretic, douămiiștii ar fi trebuit să evite: potențialitatea simbolică a măștii animaliere - în efortul cunoașterii de sine a eului. Fiecare, pe o cale proprie. Și nu sunt singurii. Andra Rotaru în *Lemur* (2012) și Ștefan Manasia în *Bonobo sau cucerirea spațiului* (2013) explorează și ei formele zoomorfe, prima incluzându-le în paradigma echivocului și a metamorfozelor, cel de-al doilea într-un teribil vizionarism postapocaliptic. Or, deschiderea spre vizionarismul în care criza identității (sau a umanității) se exprimă (și) prin sugestii zoomorfe arată, o dată în plus, cât de eterogen este grupul douămiiștilor. Dar și că exprimarea plastic violentă (la Dan Coman) sau maniacal tăioasă (la Teodora Coman) nu exclude un anume tip de metaforă, cu o lungă istorie – acum împrăștiată și inclusă, poetic, printre semnele timpului nostru destrămat.

Bibliografie

1. vezi Durkheim E., *Forme elementare ale vieții religioase*, Editura Polirom, Iași, 1995
2. vezi van Gennep, A., *Totemismul*, Editura Polirom, Iași, 2000
3. vezi *Fiziologul latin*, în *Fiziologul latin*. Richard de Fournival, *Bestiarul iubirii*, ediție îngrijită, traducere din latină și franceza veche, note și studiu de Anca Crivăț, Editura Polirom Iași, 2006
4. vezi *Floarea darurilor*, în *Cele mai vechi cărți populare românești*, Vol. I, Editura Minerva, București, 1996
5. vezi Cantemir D., *Opere*, vol. 1, *Divanul, Istoria ierografică, Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, ediție de Virgil Cândea, Editura Academiei Române și Univers Enciclopedic, București, 2003
6. cf. Boia L., *Între fiară și înger. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre*, ediția a doua, Editura Humanitas, București, 2011, p. 7-9
7. Crețu, B., *Dincolo de -isme, despre poezia tânără*, „Verso, IV, 2009, nr. 55-57, p. 9
8. Cliveț N., *Infernul din infern*, „Vatra”, 2006, nr. 5, p.11
9. cf. Chevalier J., Gheerbrant A., *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol I, Editura Artemis, București, p. 335-336
10. cf. Balotă N., *Omul și dublul său*, în vol. *Umanități*, Editura Eminescu, București, 1973, p. 22
11. Gheorghiușor G., *Strategii de ascundere*, „România literară”, 2013, nr. 5, p. 5
12. cf. Baltrušaitis J., *Aberații. Legende ale formelor*, Editura Meridiane, București, 1972, p.14

PREMISES OF THE VOLUME *ONE HUNDRED AND ONE POEMS* BY TUDOR ARGHEZI

PRÉMISSSES POUR LE VOLUME *CENT UN POÈMES* PAR TUDOR ARGHEZI

PREMISELE VOLUMULUI *UNA SUTĂ UNA POEME* DE TUDOR ARGHEZI

Raluca BOCA,

Școala Gimnazială „Benedek Elek” Cetariu,

Strada Mare, nr. 210

E-mail: raluca_boca@yahoo.com

Abstract

Volume One hundred and one poems can not break away from the historical context. It presents a society troubled by historical facts, looking for certainty provided by tradition. From the arghezian perspective, tradition is the element that brings stability. No wonder that a destabilized political context provides motivation a theme with strong social influences. The poet inspires in the pages of the volume the impact of communism whose domination strongly modified Romanian spirituality.

Résumé

Volume Cent un poèmes ne peuvent pas rompre avec le contexte historique. Il présente une société troublée par des faits historiques, à la recherche de la sécurité fournie par la tradition. Du point de vue arghezian, la tradition est le élément qui apporte la stabilité. Pas étonnant que dans un contexte politique déstabilisé fournit la motivation d'un thème avec de fortes influences sociales. Le poète inspire dans les pages du volume de l'impact du communisme dont la domination fortement modifiée spiritualité roumaine.

Rezumat

Volumul Una sută una poeme nu se poate desprinde de contextul istoric. Este prezentată o societate tulburată de faptele istorice în care se caută siguranța oferită de tradiție. Din perspectiva argheziană tradiția simbolizează elementul înrădăcinării și al stabilității. Nu este de mirare că contextul politic destabilizat oferă motivația unei teme cu influențe puternic sociale. Poetul inspiră în paginile volumului impactul comunismului al cărui dominație a marcat puternic spiritualitatea românească.

Keywords: Tudor Arghezi, *One hundred and one poems*, tradition, society, communism, history

Mots-clés: Tudor Arghezi, *Cent un poèmes*, la tradition, la société, le communisme, l'histoire

Cuvinte-cheie: Tudor Arghezi, *Una sută una poeme*, tradiție, societate, comunism, istorie

Identitatea spiritualității românești se face prin prisma divinului, acel „ceva” care oferă dimensiunea ortodoxă a spiritualității românești sau cel puțin printr-o deschidere mai puternică spre esență „În apus tradiția are un caracter istoric, muzeal. [...] Tradiția noastră e mai atemporală, ea se

confruntă cu potențe stilistice creatoare, neistovite, magnifice ca în prima zi [...] ea se manifestă în timp, deși, măsurată cu orizontul nostru efemer, ea e mai presus de timp” (BLAGA, 1994, 165). Nu doar Arghezi resimte brutalitatea noului sistem. „Acad. Camil Petrescu, scriitor, a fost dat afară din locuința lui cu forța (acum câteva luni)” (ANIC, 1951, f66) urmând ca în prima parte a comunismului, ideea aproape obsesivă pentru specificul național identificat în divinitate să fie abolită și personalități precum Nichifor Crainic, Mircea Vulcănescu sau Lucian Blaga ajung marginalizate sau chiar întemnițate din „rațiuni de ordin filosofic”. După 1970 începe o „recuperare” a naționalismului, o direcție ușor deviată în care trăsăturile spiritualității românești erau de excepție, la superlativ, adunând tot ce e mai bun din culturile orientale și occidentale dar și din trăsăturile strămoșilor daci și romani.

Datorită anumitor rațiuni estetice și/sau politice, o parte a scriitor din perioada post-antonesciană refuză să aleagă o tabără în luptele pro sau contra comuniste. Manevrele politice de la intrarea în cel de-al doilea Război Mondial până la abdicarea Republicii Populare și naționalizarea sovietică, debusolează intelectualitatea românească. Chiar dacă unii aleg să aștepte demolirea contextului social foarte „frământat”, de la acea vreme, alții cad în capcana pseudo-monarhiei de după 1944, în care adevărata conducere era făcută de un guvern comunist care se dorea utopic. Referitor la acestea, istoricul literar Eugen Negrici notează: „când , după 1944, organele de presă criptocomuniste publicau articole îmbietoare în care se cerea o poezie cu priză la realitate, nu puțini scriitori au văzut în acest îndemn o chemare onestă făcută în numle unei necesare înnoiri a registrului poetic după ani de formalism și exercițiu abstract. Merita îmbrățișată o asemenea sugestie - și pe atunci părea o sugestie de bun simț - întrucât țara cunoscuse ani de război nefast, o secetă nemiloasă și mari dizlocări sociale și etnice, fără ca arta să se exprime cu totul altfel, să facă loc prezentului aspru și concretului amenințător sau pur și simplu să tacă” (NEGRICI, 2003, 11)

Tot această perioadă dă naștere *generației pierdute* „alcătuită din scriitori care au debutat cu lucrări importante în intervalul 1944-1947, dar care nu s-au mai putut afirma în țară din cauza conjuncturii politice vitrege” (VASILE, 2010, 88) și a unei generații care cauta cu disperare *refugiul* ca modalitate de supraviețuire în zone mai puțin sufocate de creații „decadente”, toate acestea, într-un context în care libera exprimare era cel mai mare dușman. Astfel Mărțișorul devine un spațiu de evadare „unde Tudor Arghezi era în izolare de câțiva ani” (VASILE, 2010, 281)

În începuturile lui, modernismul îndură aceeași reticență pe care o suferise simbolismul înainte, atât din partea criticilor cât și din partea cititorilor. Considerând această nouă formă de exprimare efemeră, prin ostilitatea lor criticii nu observă diferențele de latură estetică produse de aceasta. În acest moment al evoluției literare apare Tudor Arghezi ca promotor al literaturii noi. Chiar și în absența unui volum, publicul începe a-l desemna pe Arghezi ca fiind cel mai mare poet contemporan, formându-se un adevărat fenomen, o realitate incontestabilă. Astfel, Arghezi devine o breșă în receptivitatea curentului modernist, în conceperea și realizarea poeziei. Nonconformismul autorului este marcat și de dorința acestuia de a-și tipări singur manuscrisele, în tiparnița de la Mărțișor, „visul lui de-o viață” după cum îl numește fiul poetului, Barutu. Din păcate, din perspectiva Anei Selejan anul 1947 și „incidentul” Arghezi, reprezintă decapitarea modernismului, odată cu Arghezi fiind desconsiderată toată modernitatea.

Nu este de mirare că contextul politic destabilizat oferă motivația unei teme cu influențe puternic sociale. Poetul inspiră în paginile volumului *Una sută...* impactul comunismului al cărui dominație „a marcat puternic spiritualitatea românească” (BOIA, 2011, 247). Volumul *Una sută...* nu se poate desprinde de contextul istoric. Este prezentată o societate tulburată de faptele istorice în care se caută siguranța oferită de tradiție. Din perspectiva argheziană tradiția simbolizează elementul înrădăcinării și al stabilității. Revenind la contextul istoric, comunismul caută să susțină această destabilizare tocmai pentru a crea o nouă mentalitate socialistă „trebuia înăbușită orice tendință neșionalistă în filosofie, orice definiție a românului ca român. Clasa și nu națiunea, spiritul de clasă și nu spiritul național ofereau cheia fenomenelor istorice și culturale” (BOIA, 2011, 244). Astfel, caracterul volumului este formulat din prisma unei dimensiuni naționale manifestată printr-o dorință a unității. Ideea unei dimensiuni naționale nu este nouă, ea făcându-și apariția încă din

perioada romantică (sec XIX), pornind de la filosofia lui Herder în care unitatea se identifica cu spiritul unui popor și care oferea elementul de „național” și îi putem oferi caracterul de situație utopică, în contextul în care „resorturile societății românești au fost zdrobite și înlocuite prin structuri și mecanisme inedite. Elita a fost pulverizată, membrii ei pierind în închisori, resemnându-se la exil sau sfârșind prin a se amesteca și a se pierde în noul aluat social” (BOIA, 2011, 122).

După eliberarea din lagărul de la Târgu-Jiu pentru publicarea pamfletului „Baroane” în care intenția ironică nu este disimulată, ci este marcată explicit dar fără a trece de spațiul ficționalului, Tudor Arghezi își reia activitatea cu scrieri polemice și acide în diferite reviste, scrieri în care Arghezi își manifestă netângănit dreptul, dar și capacitatea de a problematiza elemente de structură socială și morală, în confoirmitate cu situațiile sociale și politice marcante ale vremii. În aceasta perioadă vor apărea zilnic articole în *Adevărul*, *Ramuri*, *Orizont*, *Torța*, traduceri de poezii dar și versuri destinate copiilor.

Anul 1945 aduce o promovare a vizibilității poetului prin câștigarea Premiului Național de Poezie „cu acest prilej pot fi auzite înaltele aprecieri ce i se dau, fiind considerat de numeroși critici, exegeți și scriitori ca *cel mai mare poet român al secolului nostru*, ale cărui scrieri sunt *chintesența de gândire, simțire și limbă românească, poetul cel mai mare prestigiu și cel mai controversat*, inegalabil și inimitabil, un fenomen în literatura noastră” (FIRAN, 2012, 208). Tot în acest an apare *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi* de Șerban Cioculescu, o carte cu caracter polemic în care atitudinea argheziană este explicată, disecată și argumentată ca fiind mai mult decât o poezie a vulgarului și a ermetismului. Ultimul lucru pe care Arghezi îl pretinde de la poezia sa este de a deveni o poezie a teoreticizării și a intelectualizării forțate, prim-trăsături ale ermeticului. Poezia lui Arghezi dorește implicarea unei creativități corespunzătoare, care „nu se adresează, în primul rând, intelectului, ci afectului. De aceea se poate afirma că tema importantă devenine atitudinea față de subiect, prin care se traduce subiectivitatea autorului și implicit, vocația lui creatoare.” (Bogdan-Dascălu, 2009). Obscurul și cripticul din versurile argheziene vin ca o pură evoluție a poeziei moderne, o unealtă a „făuritorului de stihuri”. Ba chiar mai mult, poezia marchează necesitatea unor valori autentice, formând o punte între istorie și conștiință socială în care specificul național capătă valori alternative, nicidecum abstract-teoretice. Altfel spus, nu face o poezie strict pentru o anumită categorie socială sau pentru un anumit stil, ci face o poezie a omului și a realului autentic, cu caractere folclorice și sociale. De fapt, întreaga perioadă 1940- 1947 este marcată de aceste caractere în care Arghezi duce o luptă pentru popor și pentru tradiție, în care tinde spre triumful legii morale și nu a celei politice.

„[...] Porni cam pe la toacă....

Mai mult decât să-l bată, ce putea să-i facă?

Să-l omoare? O să moară.

Nu moare doar un rob întâia oară.

Ajunse, după ornic, pe la șase,

Când soarele se uită printre case

Și cată înapoi.

Cu chivăre, la ușe, și suliți, erau doi.

Porunca e poruncă. L-au lăsat,

Ciobanul a intrat,

Murdar de nădușeală și de praf.

I-a dus din spate un vâtaf,

trăgându-și din belșuguri de odoare,

ca vai de lume, biete de picioare.

Și nu putea să-și vie-n fire.

Era ca o biserică și ca o mănăstire,

Clădită parcă de Satana.” (ARGHEZI, 1980, 246)

Incidentul cenzurării volumului *Una sută*...vine ca un avertisment pentru toți cei care sunt în expectativă și nu adoptă o poziție politică oficială. „Înalții critici” care restabileau valorile literare și

artistice în perioada de după 1944, erau atent selectați din „tovarăși cu puțină experiență, dar bine cotați politic [...] selecția se făcea mai ales pe baza unui dosar din care să reiasă originile sociale sănătoase ale candidaților” (VASILE, 2010, 278). În mod normal, se dorea o atragerea intelectualității românești de partea socialismului, dar exista și o ripostă fermă pentru cei care nu acceptau condiționările comuniste „cei care sunt și astăzi dușmani trebuie bătuți fără milă. [pe] Tudor Arghezi, care nici acum nu s-a schimbat, l-am desființat” (ANIC, 1949, f 11). Pentru cei pentru care compromisul moral nu era o opțiune, vor apărea urmări usturătoare.

Bibliografie

- ANIC fond CC al PCR - Secția de Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1949, f 11
ANIC fond CC al PCR - Secția de Propagandă și Agitație, dosar nr. 6/1951, f 66
Arghezi, T. – *Flautul descântat în Versuri*, Vol I, Editura Cartea Românească, 1980, 246
Blaga, L - *Spațiul mioritic*, editura Humanitas, București, 1994, p. 165
Bogdan-Dascălu, Doina – *Tudor Arghezi, creatorul tabletei românești* În *Studii de Știință și Cultură*, anul v, nr. 2 (17), Arad, Editura ”Vasile Goldiș” University Press, 2009
Boia, L. - *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 122
Boia, L. - *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 244
Boia, L. - *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 247
Firan, F. - *Tudor Arghezi treptele devenirii*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2012, 208
Negrici, N - *Literatura română sub comunism, Poezia*, Vol I, Editura fundației PRO, București, 2003, p. 11
Vasile, C. - *Literatura și artele în romania comunistă 1948 – 1953*, Editura Humanitas, București, 2010, p. 88
Vasile, C. - *Literatura și artele în romania comunista 1948 – 1953*, Editura Humanitas, București, 2010, p. 278
Vasile, C. – *Literatura și artele în România comunistă 1948-1953*, Editura Humanitas, București, 2010, p. 281

FEATURES OF SOLVING THE TRANSYLVANIAN ISSUE IN THE MIDDLE OF THE 1940th

LES CARACTERISTIQUES DE LA SOLUTION DU PROBLÈME TRANSYVANIENNE AU MILIEU DES ANNÉES 1940

CARACTERISTICI ALE REZOLVĂRII PROBLEMEI TRANSILVĂNENE LA MIJLOCUL ANILOR 1940

Oksana SVYEZHENTSEVA

C. Of H.S., Associate Professor Of The Department Of Country Studies

Abstract

In the article the author tries to highlight the main features of solving the Transylvanian issue in the relations between Hungary and Romania in the middle of the 40th of the XX century. Special attention is paid to the external factor, including the position and actions of the USSR concerning the solving of the regional conflict.

Résumé

Dans cet article l'auteur essaye de mettre en évidence les principaux traits de la solution à la problème transylvain entre Hongrois et Roumanie au milieux des années '40 du XX-ième siècle. Une attention spéciale est accorder aux facteurs extérieurs inclusivement a la position et les actions de l'URSS en ce qui regard la solution des conflits régionaux.

Rezumat

În acest articol autorul încearcă să scoată în evidență principalele trăsături ale rezolvării problemei transilvane în relația dintre Ungaria și România la mijlocul anilor '40 al secolului XX. O atenție specială este acordată factorilor externi, inclusiv poziția și acțiunile URSS cu privire la rezolvarea conflictelor regionale.

Keywords: Romania, Hungary, Transylvania, the USSR, conflict.

Mots-clés: Roumanie, Hongrois, Transylvanie, URSS, conflits.

Cuvinte-cheie: România, Ungaria, Transilvania, URSS, conflict

Complicated intergovernmental relations, which are formed under the influence of ethnical and territorial opposition, can be observed in various regions of the world, nowadays. Even two East European countries Romania and Hungary have their own «apple of discord». Moreover, even their membership in NATO and EU has never reconciled these states in terms of Transylvania. Transylvania – a region situated in north-west of Romania. It covers almost a half of the state territory. Since Middle Ages it has been developing as multinational and multi-religious formation. It has rather complicated history, and very vivid ethnic composition – both, Romanians and Hungarians live here. Transylvania has always been a reason for opposition between Romania and Hungary. The problem of Transylvanian Hungarians has never been solved. Thus, Hungarian schools are not being closed, and Hungarian language is being used at a state level in the regions

where more than 20% of population - are Hungarians. Though, Transylvanian Hungarians still do not have a desired territorial autonomy. An echo of the Transylvanian agreement and Vienna arbitration is still heard nowadays. Intergovernmental relations between Romania and Hungary were repeatedly influenced by external factors. In our point of view, Transylvanian issue of Hungarian and Romanian relations in the middle of 1940th, when Soviet Union took an active part in its solving, is worth of consideration. The USSR regarded both parties as hostile, before the moment when Romania had decided to put an end to the relations with Germany in August 1944. Therefore, in the period of war in the materials of the commission of NCIR the USSR for solving of Romanian- Hungarian territorial conflict there was a project of the creation of an independent Transylvanian state, under the aegis of the USSR. However, there was, also, another variant – passing of the whole Transylvania to Romania in return for close and long-term cooperation with the USSR, a total refusal of Romania from claims on Bessarabia and Bucovina. The latter variant gained an advantage, after the joining of Romania to allied forces, while Hungary continued active actions on the side of Hitler Germany.

The issue of the creation of an independent Transylvanian state was regarded at a special session of NCIR of the USSR devoted to the future of this region. An issue for the discussion was the note dated June 5, 1994, prepared by the head of the commission for preparation of peaceful agreements, M.M. Lytvynov [8, p.234]. The author of this note understood that multinational population of Transylvania is the reason for the refusal from the most simple dispute resolution – that is precise compliance to ethnic principle in the process of boarder establishment. M. Lytvynov realized that it is rather difficult or even next to impossible to satisfy both Hungary and Romania with this kind of problem solution. Any variant could cause discontent of either of states, or of both of them.

M. Lytvynov emphasized the fact that, winner countries are free from any obligations in respect to Transylvania, since Transylvanian agreement, as well as all other items of Versailles system, lost their force.

In the point of view of Lytvynov, the least correct thing to do, was to join Transylvania to Hungary, namely to renew the state of things, which existed before the World War I. Hungary was the first state to join Anti-Comintern Pact. Besides, it took a stand on the side of Germany, without any obvious reason, when the latter attacked the USSR. In addition, it could not have any territorial claims to the USSR, which are said to be an excuse for the participation of Finland and Hungary. «It would be illogical to reward Hungary for all that, while satisfying its territorial ambitions» [8, p.236].

In politics, often, the notion of expediency is to be taken into consideration. From this point of view it is possible even to assume the joining of Transylvania to Hungary, at the condition of close and long-term cooperation of the latter with the USSR. This cooperation, however, would be possible only in case of profound revolution in the country, complete removal of the present governing classes, coming to the fore of new democratic forces. Though, Romania is, also, a hostile country, and it is worth of punishment not of the award [8, p.234]. However, in regards with strategic importance of Romania for the USSR, the passing of Transylvania to it was regarded as a real solution in return for guarantees of close and long-term cooperation with the USSR and total refusal from claims on Bessarabia and Bukovina.

All in all, even the international community supported the idea of joining Transylvania to Romania. In the point of view of Lytvynov, a sufficient part of the United Nations, which is in the anti-Hitler coalition, will be led by the principle of self-determination of nations. From this point of view, the best solution of this problem is to pass this region to Romania, as far as the majority of the population is the Romanians. In general, he considered it to be correct to take into account ethnic rather than historical arguments, while solving territorial problems. It is true in regards with the fact that Poland motivates its claims on Western Ukraine and Western Belarus by the historical arguments.

Therefore, an obligatory condition of passing of Transylvania either to one or to the other applicant was to get the guarantees of cooperation from either of them.

The counselor of NCIR of the USSR Y.Z. Surits regarded the idea of passing of Transylvania to Hungary to be especially inappropriate. «It would be a violation of the interests of the majority of Transylvanian population, an unjustified act of awarding of one of the most zealous satellites of Germany and, in addition, a great danger for the allies of Czechoslovakia» [17, p.238].

Saving in force the status quo would mean the authorization of the acts of Hitler diplomacy by the allies. Therefore, the choice should be made between two other variants: passing of Transylvania to Romania or its transformation into an independent state. Y. Z. Surits considered the first variant to be possible only in case of availability of two main preconditions: a fundamental change of state regime of postwar Romania (the creation of a friendly government to the USSR, in particular) and total refusal of Romania from its claims on Bessarabia and Bukovina, supported by strong guarantees [17, p.239]. He regarded the idea of Transylvania independence as an utopia in regards with the absence of Transylvanian nation, an independent Transylvanian political elite, on which the patron countries, the USSR in particular, could rely on. The most right solution of the problem is the passing of Transylvania to Bucharest. This variant would facilitate the solution of ethnic problem, as far as the majority of the population in the region is the Romanians [17, p.244]. A commissar for foreign affairs S. A. Lozovskii would rather prefer to create an independent Transylvanian state in order to prevent the enforcement of Hungary or Romania.

In accord with the arguments of Russian researcher V.V. Maryina, and on the basis of available documents the decisive role for the determination of a final soviet position was played by the split of Romania and Germany on August 23, 1944 and the declaration of war [10, p.396].

The agreement of three allied states on the truce with Romania dated from September 12, 1944 canceled the decision of Vienna arbitration. One of the articles of the agreement stated the fact that, North Transylvania (or its sufficient part) comes back to Romania in case of respective peaceful settlement. That means that, the final solution of the issue should be favorable to Romania. However, there was the delay until peaceful agreements were made both with it and with Hungary [12, p.286].

According with the documents, the government was under the pressure in Moscow, they were always ready to use a Transylvanian map. They even were ready to agree on the final passing of North Transylvania under the jurisdiction of Romania, right after the moment of procommunist forces are coming to the fore in this country. In early January of 1945, J. Stalin, while meeting Romanian communists G. Geryu-Deja, A. Pauker and G. Apostol, evoked them to start the propaganda of this issue, that in case of creation of National Democratic Front, the USSR « will help Transylvania to become Romanian» [10, p.401]. Obviously, this was not only a tactical move in order to gain success in international struggle, but first of all it was a strategic setting of coming to force of the government totally controlled by Moscow, in Romania. Thus, the USSR line of reasoning has been evolving during last few months. At first (in accord with the meeting of A. Vyshynskyi with the members of the government of K. Sanateks, dated back to November 12) the question of the period and the procedure of the restoration of Romanian administrative bodies on the territory of North Transylvania depended on the fulfillment of those articles of the Truce Agreement, which imposed reparations on Romania. After that, the question was somehow changed – on the character of the authority.

The task, set by J. Stalin, was fulfilled successfully in spring 1945. With the formation of P. Groza government on March 6, which represented leftist forces joint to National Democratic Front, the USSR agreed to pass North Transylvania under the rule of Romanian civil administration. This decision was not an improvisation, for sure. This was well planned and successfully completed action in terms of foreign policy [18, p.200]. Soviet government expected Romania not only to follow pro-soviet direction in terms of foreign policy, but to start radical social reforms. In the role of the main «political engineer» in Moscow A.Y. Vyshenskyi a deputy commissar for foreign affairs of the USSR repeatedly visited the country and exerted pressure on its government.

On November 12, 1944, during the meeting with the prime-minister general K. Sanatesku and other Romanian leaders, eminent soviet emissary assured his interlocutors that, the USSR is also interested in the restoration of justice in terms of Transylvania. He also made it clear that there is an interdependence between the 19th article of the truce agreement, which dealt with Transylvania, and other items of that agreement (anti-fascism, payout of reparations) [14, p.256].

The ability of Vyshynsyi to demonstrate the USSR readiness to defend the right of Romania to claim on Transylvania stood in a profitable contrast with the behavior of various western diplomats, for the Romanians [18, p.60]. The Transylvanian issue was, also, regarded by the latter as a means of pressure on the government. As far as, they were led by the interests of pro-western oriented forces. Herewith, they were always in lack of firmness and consistency in the protection of Romanian national priorities. From the very beginning, they supposed the possibility of some concessions in favor of Hungary. They, also, recognized its right on the partial revision of prewar «trianon» borders, and they gave rise to the prosecution in anti-romanian position, without hiding this from Romanian public.

The most well organized political force in the region – the party of Transylvanian Hungarians Hungarian national union MADOS joined National democratic Front, supporting the government of P. Groza and became an ally of the communists. In the program of Hungary there was nothing about its joining, because of unreality of this plan [1, p.279].

In March 1945 the direction of MADOS totally refused from former motto of independent Transylvania, being satisfied with the demand of the autonomy for those regions of Eastern Transylvania, which were inhabited by the Hungarians, making the majority (first of all, the so called «land of seklers»). In spring 1945 MADOS had more than 150 thousand members. It had an influence on the trade unions in big cities of Transylvania, and it had rather strong position both in the National Democratic Front, as well as, in terms of local administrative bodies. For example, out of ten counties of North Transylvania, four administrations were led by Hungarians. Often, leftist representatives of MADOS were the main opponents to national-tsaranivsk and national-liberal parties, on the elections to the local bodies.

Among the supporters and even among the ministers of the new government there were people, who were against «Hungarian dominance» in Transylvania. It is difficult to blame the prime minister of Romania for being a magyarphob. This fact is supported by cultural policy of U. Kluzh. In May 1945, a Union of Hungarian Writers was established in Transylvania. There, also, appeared Hungarian private schools, and Hungarian University was established etc. [10, p.404].

Mutual interest of Romania and Hungary in economic, trade relations stimulated their activity. In 1945, Groza talked in his speeches about not only a perspective of Romanian – Hungarian economic cooperation, but, also, about the fact that it is possible to make a deal with Hungarians about the removal of customs barriers [4, p.127]. However, his idea of customs union was never realized. Therewith, in October 1945, the first trade agreement in postwar history was made between two countries.

A strong position of the party MADOS in HДФ, as well as the efforts made by the government of P. Groza in questions of normalization of Romanian-Hungarian relation, did not guarantee fast solution of the problem of Hungarian minority. A tense in ethnic relations still existed.

On April 2, 1945, Romanian government published the law on citizenship, which was reconsidered into a more harsh one. In accord with the law, people were deprived of Romanian subjection, in case it was gained before August 30, 1940 or another citizenship was gained later. First of all, the Hungarians, who migrated to North Transylvania after the Vienna arbitration, met the consequences of this law. Among them, a considerable part was made of those, who were sent by Budapest as civil servants in order to realize the policy of magyarization. At the same time, even native inhabitants of Transylvania suffered from this law. These were those who migrated to Hungary in the inter-war period because of their unsatisfactory position and came to their native

land after the restoration of Hungarian administration there. Besides, in accord with the law, people were deprived of citizenship if they were in the army of any country that was at war with Romania.

This law gave freedom to despotism and it spread on the great number of people, fugitives from Romania because of forced reasons (in the result of destruction of houses, the loss of property, the fear of violence and looting etc.) among them. According to Hungarian calculations the quantity of people, who met the consequences of this law, is even more than 300-400 thousand [10, p.406]. The adoption this law in Romania provoked considerable resentment in Hungary. It found its manifestation in various letters, addressed to Hungarian representatives on Paris Truce Conference [13, p.423]. On the contrary, Romanian side demonstrated consistency in the implementation of this law.

On the eve of Paris Truce Conference, the tension in Hungarian-Romanian relations gradually grew bigger. For example, in September 1945, minister for foreign affairs of Hungary Y. Dendeshi, expressed considerable resentment caused by the rate of Czechoslovak government directed towards eviction of a great number of Hungarians, in the conversation with the political counselor of Union Control Commission H. M. Pushkin. However, he has never touched upon the Transylvanian issue [2, p.240]. Nonetheless, in a half of a year, in April 1946, Dendeshi dared to refer to that complicated situation with Hungarians in Transylvania, on the meeting with V. M. Molotov in Moscow. He puts an emphasize on the financial destruction – "Hungarian population in Romania complains on harsh economic conditions, it turned out to be in" [7, p.380]. Hungarian minister diplomatically recognized the fact that, «democratic» government of Groza is on friendly terms with Hungarian minority. He put the blame for the situation in Transylvania on the lower bodies of power, in his words, they do not follow the commands of their centers.

Hungarian leaders always emphasized their interest in the position of their countrymen on the neighboring lands, while having conversations with the representatives of powerful countries. In the words of Dendeshi, "Hungary considers it to be not only its right, but its obligation to take care of Hungarian minority" in other countries [7, p.400]. Romania always doubted this right of Hungary. Romania regarded it to be an intervention into home affairs. This could hardly contribute to the promotion of relations between neighboring countries.

In the situation, which was formed after the World War II, the final decision on the status of Hungarian population in Transylvania could not have been made because of some internal political actions of the Romanian government or even as a result of bilateral agreement between Hungary and Romania. The problem of national minorities was closely related with the problem of border revision and people migration. The latter were in the spotlight of the Council of Ministers for Foreign Affairs of the winner countries and Paris Truce Conference. Therefore, the leaders of powerful countries were expected to say their final word.

Probably, Stalin quite seriously perceived a gentlemen treaty with Churchill on the percentage in the spheres of influence in the countries of Central and South-East Europe. Thus, in winter 1944-1945 he did not support communists willing to seize power in Greece. He was, probably, expecting his allies to give him freedom of action in Romania, in return [10, p.408]. However, in summer 1945, the leaders of Great Britain and the USA clearly demonstrated their disinclination to sign the agreement on peace with Romania, until a more representative government is established there [11, p.22]. This fact caused a serious political crisis in late August.

The situation in Romania was in the spotlight of attention of powerful countries. In the point of view of Molotov, the best solution of the problem would be the restoration of pre-war trianon borders. A multicultural population of the region was regarded by the USSR commissar for foreign affairs as another argument for this decision. As far as, it made impossible «the division according to certain line, where it would be the majority of Romanians on the one side, and on the other side – the majority of Hungarians» [9, p.325].

Alternative suggestions were made by the delegation of Great Britain and the USA in their memorandums. The point of view of western countries gave hope on the part Transylvania to Hungary, at London session. Whereas, Romania was agitated greatly by this fact.

On November 15, 1945, the ambassador of Romania in the USSR I. Jordan said to Vyshynskyi: "Some Hungarian political circles deploy activities for the full joining of Transylvania to Hungary. These circles are supported by the British and by the Americans. Hungarians hope to touch upon this question on the following peace session. They greatly want to resolve the Transylvanian issue in favor of themselves on the basis of the support from the anglo-saxons". Apparently, Romanian leader P. Groza and the minister for foreign policy H. Tataresku addressed the USSR government via their ambassador, because of some concern and nervousness. They asked the USSR government to play the role of the mediator, who would initiate the negotiations between Hungary and Romania [5, p.348]. Though, the idea of such kind of negotiations did not seem to be realistic, as far as, Hungarian side, expecting some further steps from the West in favor of Hungary, avoided the meetings with the Romanian leaders, in order not to be bound by profitless obligations [3, p.349].

In December 1945, the Romanian issue was in the spotlight of attention on the Moscow session of the Council of Ministers for Foreign Affairs. The USSR had the prepared instructions for the soviet delegation in order to justify the position of the USSR, on the period of the session. Firstly, "geographically and historically Transylvania is a single unit. During centuries internal economic relations have been establishing in Transylvania. The economics of Transylvania was closely related to the economics of Romania, not Hungary. The division of Transylvania will separate the industrial enterprises from their customers and their sources of material, it will break the economics of the region. Secondly, – "Romania was the first of the German satellites on the Balkans to get out of the war against the United Nations, and to claim war on Germany and Hungary. Romanian army together with The Red Army took part in the liberation of Transylvania from the Germans. Therefore, Romania contributed to the business of the allies, at the time when Hungary was still at war with the United Nations" [16, p.360].

Moscow conference or CMFA ended in a compromise. Having received an agreement from Moscow on the introduction of a representative form oppositional parties into Romanian government, the West started making concessions in terms of Transylvanian issue. A sufficient role was played by some disappointment in new Hungarian government, in the point of view of Russian researchers [10, p.411].

Hungarian side, having estimated the situation at Paris Truce Conference realistically, held back its requirements, after that. In late August 1946, its representatives at the conference of the corresponding commission in Paris, touched only upon the question of minimal changes of Hungarian-Romanian boarder. This was to be made in order to join the boarder zones with the majority of Hungarians to Hungary, to hold bilateral negotiations for making special agreements on the protection of rights of Hungarian minority guaranteed by the United Nations, to give local autonomy to Hungarian ethnic group, which inhabits Eastern Transylvania [15, p.409].

The wish of the Hungarians to correct the borders was not taken into account by the Paris truce Conference. The agreement on peace, which came into force in 1947, confirmed the border line between Hungary and Romania, established by the Trianon. A victory of Foreign policy of the government of P. Groza contributed to the success of leftist forces, and communists, on the elections in November 1946. This fact became a new consolation in the process of the establishment of one-party communist dictatorship in Romania [7, p.380].

The conclusion of the agreement with Romania on January 24, 1948, meant the recognition of the fact that the problem of the position of the Hungarian minority. Nearly 2 millions of people were totally in the competence of Bucharest. Hungarian-Romanian relations made a step towards their new stage. G. Gheorghiu-Dej came to force. He had realized some dose concessions in terms of Hungarian minority, not without an influence from the side of Moscow.

Thereby, Transylvanian factor continued its influence on the development of bilateral relations, even after 1947. "Transylvanian issue" was still present in the consciousness of the millions of Hungarians and Romanians, including the form of a question of justice (injustice) of the decisions, made in 1946, in Paris. The problem of the position of Hungarians in Romania was still

present (perhaps it was not so serious for some period of time) – however, it was not touched upon by the official Budapest, in new conditions.

1. Report by Kluzhskyy Provincial Committee party of Romania CC of Communist Party of Romania on the position of Northern Transylvania as an annex to the report on the relationship with soviet command// Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR. 1940-1946 year. Documents of Russian archives... – P.279-281.
2. Position paper by H.M. Pushkin to V.H. Decanozov on the position of Hungarian government in relation to the preparation of peace conference//Soviet factor in Eastern Europe. 1944-1953 year. In 2 volumes. Documents / Vol.1. 1944-1948. [Editor T.V.Volokitina]. – M.: Publishing house “Russian Political Encyclopedia” ROSSPEN, 1999. – P.239-240.
3. From the diary of A. A. Lavrishev. Reception of the advisers of the Embassy of Romania Babesh and Miku on the issue of Romanian-Hungarian relations and territorial claims of Hungary in terms of Transylvania // Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR. 1940-1946 years. Documents of Russian archives... – P.349-350.
4. From the diary of A. P. Pavol. The record of the conversation with prime-minister P.Groza about the establishment of effective connection, the position of Bessarabian and Hungarian population of Romania, the visit of Romanian trade delegation of the USSR // Three visits of A.Y.Byshynskyj of Bucharest (1944-1946 years.). Documents of Russian archives. – M.: ROSSPEN, 1998.– 246 p.
4. From the diary of A. Y. Byshynskyj. The record of the conversation with the Ambassador of Romania in the USSR J. Jordan on the topic of Transylvania territorial accessory// c 1940-1946 years. Documents of Russian archives ... – P.348-349.
5. From the diary of V. M. Molotov. The record of the conversation with H.Tatarescu and H.Gheorghiu-Jam on the project peace agreement with Romania // Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR. 1940-1946 years. Documents of Russian archives ... – P.431-432.
6. From the diary of V.M.Molotov. The record of the reception of Y.Dendeshi at the Embassy of the USSR in Paris in relation with the preparation of the project of peace treaty // Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR.1940-1946 years. Documents of Russian archives ... – P.400. – P.380-381.
7. From the reference about Transylvania, worked out by the Commission of PCFA of the USSR in terms of preparation of peace treaties and postwar arrangement // Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR. 1940-1946 years. Documents of Russian archives. – M.: Publishing house “Russian Political Encyclopedia” (ROSSPEN), 2000. – P. 233-237.
8. From the shorthand of the discussion on the topic of Transylvania at the session of CMFA in London in relation with the discussion of the peace treaty with Romania // Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR. 1940-1946 years. Documents of Russian archives ... – P.325.
9. National policy in the countries of formatting soviet bloc 1944-1948 / [Editor V.V. Marjina]. – M.: Science, 2004. – 551 p.
10. Pechatnov V.O. From union – to hostility (soviet-american relations in 1945-1946 years.) // Cold war. 1945-1963 years. Historical retrospective. [Coll. of articles]. / Editor N.I. Egorova, A.O. Chubaryan. – M. : OLMA-PRESS, 2003. – P.21-64.
11. The letter of A.I. Laentjev to A.Y. Vyshynskyj with the presentation of the position of General headquarters of Red Army on the topic of transfer of Northern Transylvania to Romania // Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR . 1940-1946 years. Documents of Russian archives... – P.286-288.
12. The letter of Y. Dendeshi to the Chairperson of the Commission in terms of territorial and political issues for Hungary S.Stancovych in relation with the need of regulation of relations with Czechoslovakia and Romania with adding of the commemorative record of Hungarian population

in Transylvania// Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR. 1940-1946 years. Documents of Russian archives... – P.423.

13. The minutes of the conversation of A.Y. Vyshynskij with prime-minister of Romania K. Sanatescu about the fulfillment of the Peace treaty// Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR. 1940-1946 years. Documents of Russian archives... – P.256.

14. Speech of the acting minister and the representative of the delegation of Hungary P. Auera at the joint meeting of the Commission in terms of territorial and political issues for Hungary and Romania at the Paris peace Conference// Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR. 1940-1946 years. Documents of Russian archives ... – P.409-410.

15. Reference about Transylvania by the referent of PCFA of the USSR A.Ivanov // Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR. 1940-1946 years. Documents of Russian archives ... – P.360.

16. Transcript of the meeting of the Commission of PCFA of the USSR in terms of preparation of peace treaties and postwar arrangement of the Transylvanian issue// Transylvanian issue. Hungarian-Romanian territorial dispute and the USSR. 1940-1946 years. Documents of Russian archives... – P.238-245.

17. Phonogram via HF of A.Y. Vyshynskij with V.M. Molotov with the presentation of newspaper article «Dreptatya» about presence of A.Y. Vyshynskij at the divine service on the occasion of the anniversary of joining of Transylvania to Romania // Three visits of A.Y. Vyshynskij to Bucharest (1944-1946 years.). Documents of Russian archives – M.: Publishing house “Russian Political Encyclopedia” (ROSSPEN), 1998. – C.59-61.

THE MONSTERS OF KURT VONNEGUT'S *CAT'S CRADLE***LES MONSTRES DU ROMAN *CAT'S CRADLE* PAR KURT VONNEGUT****MONȘTRII DIN ROMANUL *CAT'S CRADLE* DE KURT VONNEGUT****Alexandru OLTEAN-CÎMPEAN,**Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Strada Mihail Kogălniceanu 1, Cluj-Napoca 400084,Email: al.oltean@gmail.com**Abstract**

The following article centers on the fact that the novel Cat's Cradle written by Kurt Vonnegut appealed so greatly in the first years after its publication to the American Counter-Culture Movement of the 1960's and 1970's. The premise is that in his work the author takes on a distinctly anti-war position and rejects the faith in science that was characteristic of traditional American society. What the present article will endeavor to show is that, while on the surface one might consider that the writer's sentiment of protest and rejection are made manifest simply through the events that take place in the novel, Kurt Vonnegut in fact transmits his ideas in a more subtle manner, by turning his characters into monsters.

Résumé

L'article suivant est centré sur le fait que le roman Cat's Cradle écrit par Kurt Vonnegut a eu un grand succès, pendant les premières années après sa publication, parmi les membres du Mouvement contre-culture américain pendant 1960-1970. La prémisse est que dans son œuvre l'écrivain prend une position contre la guerre et refuse la foi dans la science qu'était caractéristique de la société américaine traditionnelle. Ce que cet article essaie à montrer est que, même si apparemment on peut considérer que les sentiments de protestation et rejet de l'écrivain se manifestent simplement à travers des événements du roman, Kurt Vonnegut en fait transmet ses idées dans une façon plus subtile, en transformant ses personnages dans des monstres.

Rezumat

Articolul de față se concentrează pe faptul că romanul Cat's Cradle scris de Kurt Vonnegut a avut un mare succes în primii ani după publicarea sa în rândul membrilor Mișcării Contra-culturale Americane din anii 1960-1970. Premiza constă în faptul că în opera sa autorul își asumă o poziție anti-război și respinge credința în știință care fusese caracteristică societății americane tradiționale. Scopul prezentului articol este de a arăta că, deși s-ar putea considera că sentimentul autorului de protest și respingere se manifestă pur și simplu prin acțiunea din roman, de fapt Kurt Vonnegut își transmite ideile într-un mod mai subtil, prin transformarea personajelor sale în monștri.

Keywords: *Cat's Cradle, Kurt Vonnegut, American Counter-Culture, monsters***Mots-clés :** *Cat's Cradle, Kurt Vonnegut, Le mouvement contre-culture, monstres***Cuvinte-cheie:** *Cat's Cradle, Kurt Vonnegut, Mișcarea Contra-culturală, monștri*

Introduction

Cat's Cradle represents arguably Kurt Vonnegut's first significant success, not so much in terms of literary criticism – as Peter Freese points out, critics received Vonnegut's work poorly because they didn't know where to put him (FREESE 2009:17) – but certainly as far as the public was concerned. Beginning with this novel and until the emergence of *Slaughterhouse Five* (1969), the bulk of Vonnegut's followers consisted of young adults¹ – especially college students – who belonged to what was known as the American Counter-Culture Movement. This movement is a phenomenon that appeared in America during the early 1960's and can be viewed as a mass reaction by the youths of the times against the values that were upheld by the older generations. In his study of Kurt Vonnegut's life and works, Peter Freese identifies four reasons why the author's work, and particularly the novel *Cat's Cradle*, resonated so powerfully with this movement. These are the act of rejecting the traditional western system of meaning without offering an applicable new system, rejecting the notion of nationalism and replacing it with the *karass*², the novel's anti-war attitude, and its severe criticism of the importance that American society placed on science. Arguably, of these four elements that characterize the novel, the latter two stand out the most. And while on the surface one might consider that these elements are made manifest simply through the events that take place in the novel, in the present article I will endeavor to show how Kurt Vonnegut transmits his ideas in a more subtle manner, by turning his characters into monsters.

Cat's Cradle – a land of monsters

The remarkable thing about *Cat's Cradle* is that it is difficult to find characters which are not, in one form or another, monstrous. In the case of the entire Hoenikker family, ignorance (born of personal interest and social detachment) stands at the root of what makes all four human members monsters. Dr. Felix Hoenikker's ignorance exists to such a degree that it can only be called *innocence*. As a scientist (as *the* scientist), Felix appears in the novel as a person focused on anything and everything belonging to the world around him. In one of the few places where the narrator shows true admiration for the man, the former explains through the words of Dr. Breed that “the miracle of Felix was that he always approached old puzzles as though they were brand new” (VONNEGUT 2011[1963]:31). In other words the late Dr. Hoenikker had the rare ability to consistently tackle any problem with fresh eyes, thus being able to always provide a new perspective, whereas other lesser scientists would invariably get bogged down in passed assumptions. It is easy to see how such a man would be a great asset to any society, and indeed many of the innovations that have improved the life of man in all likelihood came from this sort of individuals.

The problem with Dr. Felix Hoenikker is that society and man are really not what he has in mind while doing his research. As his youngest son Newton explains, “he just wasn't interested in people” (VONNEGUT 2011[1963]:10). His disassociation with mankind is so extensive that some years after his wife has died, little Newton asks his father to tell him something about his mother, but Felix “couldn't remember anything about her” (ibid). It's not surprising then that Felix should create inventions that have devastating destructive potential without any regard as to how other people would use them. In his case, it is entirely plausible that he would have never intentionally killed anyone with his inventions, and this becomes most evident in the way he plays with his most terrible creation – ice-nine. Where the man ‘Papa’ Monzano wants to destroy the world and where in all likelihood the American and Russian governments are thought to be hard at work on how to weaponize the substance, Felix has the time of his life in the kitchen of his Cape Cod house turning puddles of water into *ice-nine* and back again, the way we'd expect a child to do.

¹ though Vonnegut often felt the need to point out that he wrote for adults and that his connections with the youth of the times was purely coincidental

² Vonnegut's own version at the time of the *extended family* that can connect by unspecified means individuals who might otherwise be completely different terms of race, gender, nationality etc.

Yet Dr. Felix Hoenikker's incapacity to comprehend the destructive ways in which others might use his inventions does not free him from being a monster. Marvin Breed is perhaps the first character to point this out through his rhetorical question "how the hell innocent is a man who helps make a thing like an atomic bomb" (VONNEGUT 2011[1963]:48). When the A-bomb exploded over Hiroshima and Nagasaki, the impact – both physical and on the whole of society – was so great, it can almost be regarded as incomprehensible, since it forever changed the way we as people could affect the world around us. It was from that moment on that man realized that he actually had the potential to destroy the world in the way that, up until then, it was thought only a deity or a celestial object could. In light of this fact, it is understandably difficult to see how anyone who worked on the development of such a weapon could be completely oblivious to its impact. But while Felix Hoenikker's monstrosity may be overshadowed by his complete and honest obliviousness, it is nevertheless reflected in his creations. Despite his one-time interest in turtles and his preference of ten-cent toys, Felix is known as "father of a bomb, father of three children, father of *ice-nine*" (VONNEGUT 2011[1963]:82). That the narrator chooses to group all five creations and to label Dr. Hoenikker as their father is not coincidental – it reflects both the fact that his so called innocent mind is only capable of producing horrors, and the fact that the children, despite being alive, are just as potentially horrible as their unanimated siblings (the bomb and the substance). This link between the three children and *ice-nine* is not only suggested through the above-mentioned grouping, it is also further established through the fact that, after their father's death, Angela, Frank and Newt divide the deadly substance amongst themselves without wondering even for a second if it might truly be said to have belonged to them. It was theirs by virtue of the fact that it was their brother, that it was part of the family.

If this article would take on a psychoanalytical perspective (which it does not), I could argue that growing up in such an inhumane environment as that which was provided in the Hoenikker house drove Angela, Frank and Newt to understandably seek out their own personal happiness by any means possible. Whether or not this is true or even relevant, what the novel does make clear is that their crimes consists of the fact that Frank "bought a job, just as you [Angela] bought yourself a tomcat husband, just as Newt bought himself a week on cape Cod with a Russian midget" (VONNEGUT 2011[1963]:174), all three using chips of *ice-nine* as currency.

Angela Hoenikker is physically characterized as *horse-faced*, which doesn't help in any way in alleviating the trauma that she went through while growing up. At the age of sixteen, after her mother dies giving birth to Newton, she is pulled out of school by her father, because Felix is wholly incapable of taking care of himself, much less his children. As Newton explains in his letter to John, "she had been the real head of the family since she was sixteen" (VONNEGUT 2011[1963]:11). Throughout the novel she certainly takes on the role of the mother in relation to her youngest brother and she's also described as having dressed everyone for school and work every morning as a child, including her father. So devoted is she to taking care of her family that Angela never socializes with anyone and, up until her father's death, it is understood that she has had no relations with any man. When Felix does die and after Frank disappears, it's not surprising then that, as she explains, she "was sitting around that big old house, thinking [her] life was over" (VONNEGUT 2011[1963]:84), since the purpose of her life had died along with her father. For this reason, rather than kill herself, Angela latched onto anything that could give her new hope. True to Vonnegut's style, it is impossible to label Angela Hoenikker a villain in this story because of the things that we come to know about her, things that humanize her to an extensive degree and cannot help but draw our sympathy. But, like her father, this does not excuse her from being a monster because of what she did to improve her existence. When Harrison Connors appears at her door and offers her what she probably never dreamed she would have – a partner – Angela does anything to make this dream come true, including give her husband, and thus the US government, "something better than the hydrogen bomb" (VONNEGUT 2011[1963]:173).

In terms of his behavior, Newt is probably the least monstrous of the three children, but only because he is aware of his deformity (not just the physical but also mental one). In truth, little

Newton, as Fumika Nagano so aptly noticed, “is a human character transformed into the equivalent of a scientific invention” (in BLOOM 2009:128), more exactly, into the equivalence of the atomic bomb. Evidence of this is found early on in the book. We know that after their mother’s death and ever since then Angela behaves as though she were Newt’s mother. We also know that at some point in time Newton had a relationship with a Ukrainian midget who turned out to be a Russian spy and who was also “forty-two – old enough to be Newt’s mother” (VONNEGUT 2011[1963]:14). Thus it happens that little Newt belongs in effect to two maternal figures – one American, the other Russian – in the same way in which the atomic bomb came to belong during the Cold War to both superpowers. As Nagano puts it, “Vonnegut’s novel examines the political abuse of technology as well as the narrative of the Cold War, introducing a midget man caught up between two women from the US and the USSR” (in BLOOM 2009:128).

Like the other Hoenikker children, Newton’s life is a sad one and from the very beginning it is marred by tragedy. Before he was born, Newt’s mother goes one day to pick up the family car, which Felix had left absentmindedly in the middle of the road. As it happens, being unused to the vehicle, the woman has an accident which affects her hip. As a result, according to Dr. Breed, there are complications during Newton’s birth and she dies. Thus it happens that little Newt becomes another product of his father’s inability to focus on the human, rather than the scientific, side of life, since it was basically his obliviousness that makes his wife’s accident possible. The tragedy of his existence, his upbringing and even his physical deformity follow him throughout every moment of his life and in many ways “Newton parallels the production of science, which, in the course of political conflict, may be abused” (in BLOOM 2009:132).

Yet it would be too simple to boil down such a character as Newton Hoenikker to the image of a mere punching bag. As John points out at the beginning of his novel, he wanted originally to write a book that would “emphasize the *human* rather than the *technical* side of the bomb” (VONNEGUT 2011[1963]:5). And to a great extent Newton Hoenikker is that human representative, not only because he is alive but because, like all human beings, there are multiple facets to consider when characterizing him. For one thing, despite being as amoral as his siblings, Newt is also the most truthful and rational one of them all. At age six, when his father comes to him to show him *cat’s cradle*³, instead of accepting his father’s game baby Newt “denounces his father who insisted on him seeing the cat” (in BLOOM 2009:133). So traumatized is he by this event that later on, in Frank’s mansion on San Lorenzo, Newton paints a grotesque image of lines representing “a bunch of X’s between somebody’s hands” (VONNEGUT 2011[1963]:118), representing *Cat’s Cradle*, to which he adds the fact that children go crazy because they stare and stare at the thing and find “no damn cat, no damn cradle” (ibid). A bit later, Newton uses the realistic image of *Cat’s Cradle* as a representation of his rejection towards the notion of faith. More to the point, when Julien Castle talks about *Bokononism*, Newt snorts and rhetorically asks Castle “see the cat? See the cradle?” (VONNEGUT 2011[1963]:130). He puts forth the same question earlier on, in answer to the narrator’s surprise when the latter finds out that, despite appearances, Angela’s marriage is a fiasco.

In truth, of the three Hoenikker children, Newton is the only one who consistently rejects any and all forms of *foma* (helpful lies), and, while Angela sees herself as a happily married woman (though she is being abused) and Frank sees himself as the faithful engineer (though he is in fact childish and incompetent), at no time is there any hint in the novel that Newton does not see himself every bit for what he really is. Moreover, while he is as amoral as the rest of them, Newt is nonetheless rational enough to understand that *ice-nine* is highly dangerous when used for any reason, including as a bargaining chip. This fact is made evident both by his contempt towards his brother, who gives his fragment of *ice-nine* to the mad dictator ‘Papa’ Monzano in exchange for a high-level political function, and by the fact that he “didn’t give [*ice-nine*] to” Zinka, the Ukrainian midget, instead “she stole it” (VONNEGUT 2011[1963]:175). As a result of this, Newton

³ a piece of string looped together between a person’s hands in such a way in which the imagination might perceive the image of a cradle

Hoenikker is presented in the novel as being duplicative in nature (a fact that mirrors his belonging to two wholly separate, antithetical mother figures), being at once both a monstrous representation of a bomb that has “turned everything upside-down and inside-out” (VONNEGUT 2011[1963]:24) and at the same time the only character that has the ability to maintain a shred of decency (even if it is purely rational decency) without having to resort to *foma* for comfort.

Frank Hoenikker, while simple in nature, is more complex as a character and may have a far more important role in *Cat's Cradle* than some would believe. The eldest of the sons, Franklin exhibits from an early age a propensity to perform experiments without any heed to matters relating to ethics, similar to his father. As a child, for example, he would put insects in mason jars and have them fight to the death. Normally, as his younger brother Newt explains, insects won't fight each other, but one can force them to become bloodthirsty if one were to incessantly shake the jar, “and that's what Frank was doing, shaking, shaking the jar” (VONNEGUT 2011[1963]:11). Later on, deprived of any kind of affection in his family, Frank is taken in, essentially, by Jack in Jack's Hobby Shop. Here, Franklin seemed to have found some solace, since he spent thousands of hours working on a model, which he created with remarkable detail. When speaking to John, Jack remarks that his shop “was [Frank's] real home” (VONNEGUT 2011[1963]:54) and it is clear that he thought of Frank as his own son. The reality, however, as the reader learns much later in the novel, is that Franklin, far from showing gratitude for the warm welcome, went over to the Hobby Shop so often because he was sleeping with Jack's wife. This does not undermine the importance of the model that he created; it merely presents itself as further evidence of Franklin Hoenikker's lack of human morals.

In truth, it is wise for the reader of this novel to keep Frank's model world in mind, because, in a sense, the island of San Lorenzo is a life-sized representation of it. The first evidence of this can be found when comparing the basic structure of both formations. When Jack first shows John the model that Frank built, the narrator describes it as “an island, as perfectly rectangular as a township in Kansas” (VONNEGUT 2011[1963]:53). Later on, while flying over San Lorenzo, he points out that the island “was an amazingly regular rectangle” (VONNEGUT 2011[1963]:94). In addition, just as the model from Jack's Hobby Shop is perfectly detailed, so does the image that the people of San Lorenzo pretend to create reflect one of perfection, as is made clear through their national anthem. To a degree, the people of San Lorenzo are the living embodiment of Frank's model in the same way as Newt is the living embodiment of the atomic bomb. The difference is that the parallels run in reverse – Newt is an overall descent human being who is meant to reflect a horrible invention, whereas the whole of San Lorenzo comes off as a horrible place which is meant to reflect a beautiful work of art.

One additional piece of evidence meant to show the reader that San Lorenzo is, in a way, Franklin's own creation is found in the figure of ‘Papa’ Monzano. Before ever arriving on the island, during Felix Hoenikker's funeral, Frank displays a lack of emotion that can only be the consequence of a lifetime of neglect. Without even waiting for the burial procession at his father's funeral to end, he hails a cab and leaves, never to return to Ilium and without leaving any notice or explanation as to where he is going or why. This is the ultimate act of rejection – Franklin turns his back on his family and on his life and seeks out new ones, which he finds in San Lorenzo. The nickname given to the dictator of this nation, as the book initially suggests, has no noteworthy significance, and yet, when Monzano collapses in the airport shortly after the narrator's arrival, Franklin “protested loudly that ‘Papa’ wasn't dead, that he *couldn't* be dead. He was frantic, ‘Papa! You can't die! You can't!’” (VONNEGUT 2011[1963]:103). If Felix's death was regarded as something wholly insignificant, Frank's refusal to accept ‘Papa’ Monzano's death coupled with the fact that he address the dictator as ‘Papa’, meaning *father*, points to the idea that, in the young general's eyes, Monzano is his surrogate parent. He is in fact the perfect father, one who gives Frank a home, a purpose in life and even a mate, a father who gives Frank everything he's ever wanted precisely because he is Frank's own creation. This fact brings into question the issue of whether we the readers can agree with Newton when he accuses his brother of selling *ice-nine* for

power and wealth (especially bearing in mind that Frank rejects the ultimate seat – the Presidency). Despite the fact that Frank admits that he bought himself a position (something that the others around him would at least understand), might we not consider that Franklin simply took his sibling *ice-nine* from one father who had been neglectful and given it to one that, in his mind, was more worthy? In any case, what is clear is that, as a creation, the island of San Lorenzo stands as a representation of Franklin's monstrosity, since, far from being a paradise, the island is a place of great sorrow and hopelessness.

There are other monsters in this novel that function as secondary characters in the tale. For example, Dr. Asa Breed (Vonnegut was obviously very careful in creating his characters) is so named because, as head of the Research Laboratory of the General Forge and Foundry Company in Ilium, he in effect *breeds* other monsters. Like Felix Hoenikker, it is understood that all the scientists working there are "pure research men [who] work on what fascinates them, not on what fascinates other people" (VONNEGUT 2011[1963]:35), or on what people need. These scientists are not kept, financed and intellectually nurtured because they seek to better the human race. They are encouraged because, having been spared any burden of social and moral responsibility, having been spared the burden of any responsibility at all, they are free to create all manner of inventions and substances that governments can then abuse.

Even the institution that Dr. Breed runs is described as an ominous place where we might expect horrible things to be brought into existence. From the moment John and Dr. Breed arrive there, the former relates how he smiles at one of the guards, but the man "did not smile back. There was nothing funny about national security, nothing at all" (VONNEGUT 2011[1963]:25). If laughing and crying are physiologically the same, then the one redeeming quality of most disastrous things is that one can make fun of them, as the author himself has done throughout his literary career. But in this case, where there is "nothing funny" to be found, it is understood that we as readers can only weep at the thought of what might be created within the walls of the Research Laboratory (like, for example, the substance *ice-nine*, which destroys the world). When the narrator moves our attention into the building, things do not get any brighter. Although, at first, the inside is described much like any business would be – with offices and secretaries – things get darker when the reader finds out about the Girl Pool. These young women spend their lives in a basement listening to recordings of scientific research, which are brought to them by other serving girls. Though the space where they work is not actually presented, the text does create the silent image of a dungeon where these girls sit locked up and from where, only on Christmas, "once a year the girls left their cloister of cement block to go a-caroling" (VONNEGUT 2011[1963]:27).

One other aspect to keep in mind when analyzing the character Dr. Breed is his relation to his other relatives. The first person that the reader is indirectly introduced to is the scientist's son who, on the day the A-bomb was dropped, "said he was quitting his job at the Research Laboratory. [...] Said he didn't want to help politicians with their fugging wars any more" (VONNEGUT 2011[1963]:19). We learn later that he went on to become a sculptor in Rome. Thus, Dr. Breed's son, the one who would be his heir at the Research Laboratory, rejects his father's legacy because he realizes that his work and the work of all those that Dr. Breed and co. encourage "was sure to wind up a weapon, one way or another" (ibid). The second relative that the reader encounters is Dr. Breed's younger brother Marvin, who is an undertaker. More to the point, he is "the fourth generation in this location" (VONNEGUT 2011[1963]:45) running a business that was built by his great-grandfather. The fact that the business sells tombstones reveals the fact that the Breed family has dealt with the dead for generations, suggesting, thus, that Asa's career choice is just another form of the family's undertaking.

Even the narrator John (or Jonah) becomes monstrous towards the end of the novel. From the point of view of the character, throughout most of the text he appears as a neutral observer who is able to see both the truth and the benefits of *foma* and who, in this way, is able to judge matters objectively as the narrator of a modern work of fiction might have done. But *Cat's Cradle* is a decisively post-modern text and so, in the end, objectivity fails him. This occurs from the moment

that John accepts to become the next President of San Lorenzo. From that point onwards the reader can witness his transformation clearly through the character's acts of appropriation and manipulation. If upon arrival the narrator describes *the* island and *its* people, afterwards John explains how he "arrived at the uppermost battlement of *my* castle, and I looked out at *my* guests, *my* servants, *my* cliff, and *my* lukewarm sea" (VONNEGUT 2011[1963]:162 – emphasis mine). 'Papa' Monzano isn't even dead yet at this point and already John is so power-hungry that he even takes onto himself the sea, oblivious to the fact that such a body of water cannot be owned by any one single individual. His corruption is then deepened in more subtle ways. Even before this, still feeling the grandeur of absolute power over a nation, John sees himself akin to George Washington when he decides that as a first act he "would chop down the hook" (VONNEGUT 2011[1963]:152) that 'Papa' Monzano and his predecessor used to kill people, thus mirroring Washington's fabled act of chopping down a cherry tree. After this, and after he joins his guests, John feels the hype of being leader fade away and then takes yet another step towards becoming a monster like 'Papa'. If initially the narrator plans to herald in a new age of prosperity for his people, wherein he would even ask Bokonon to return to the capital and become a member of his political office, soon after that he decides that nothing would change and that "good and evil had to remain separate; good in the jungle, and evil in the palace. Whatever entertainment there was in that was about all we had to give the people" (VONNEGUT 2011[1963]:162). He thus accepts the idea that it is not his duty to help his people except by giving them more lies while carrying out his days in prosperity. Finally, what pretty much transforms John into a younger version of 'Papa' Monzano is found in the eventual ease with which he accepts the fact that Frank gave the former dictator *ice-nine* and in the fact that, far from being appalled by the way in which Monzano died, John decides that his funeral "should be done with pomp" (VONNEGUT 2011[1963]:179), as if the circumstances surrounding the former President's demise need no longer be discussed. Thus John suffers in effect a transformation from an innocent bystander, an objective observer, towards one of the people that are responsible for the destruction of the world, since, had he not accepted so deeply the morally indifferent aspect of his new political position, he would have most likely insisted that the body of 'Papa' Monzano be cremated immediately as opposed to the actual circumstances whereas John uses Monzano's body to further his own political agenda.

From the point of view of the writer, John does not suffer an actual degradation, but is in fact monstrous to begin with, not because of what he does, but because of what he fails to do in light of what he is. Had John had any other common-man profession, if he had been just a narrator in *Cat's Cradle*, there would be no issue to speak of up until the transformation that he suffers at the end. But John is a writer and people who choose this calling, or are chosen for it, "take on a sacred obligation to produce beauty and enlightenment and comfort at top speed" (VONNEGUT 2011[1963]:166). Bokonon may be an author who lives up to this decree, but John isn't. He has a book that he never actually writes and another – *Cat's Cradle* – which he writes after the world has ended. Until the cataclysmic event, he is just a passive on-looker, or, as Peter Freese so aptly puts it, "John is a victim of apathy which causes one to give up the world as a lost cause. He is a convert to post-bomb cynicism. But Vonnegut, not John, is the real prophet [...] To Vonnegut, John's is the unpardonable sin" (FREESE 2009:222). The narrator of this novel is not a villain, nor is he amoral – the first would in some way pardon him because he would be evil in nature, the second because he wouldn't know any better – instead he is a man of conscience who chooses to stand by as the world is destroyed and, from this perspective, he is worse than a villain or an amoral individual and so cannot be forgiven.

That 'Papa' Monzano is a monster needs little in terms of proof, coming as close to being a villain as possible. He is a dictator who not only profits off the misery of his people but, perhaps more importantly to the novel, he is the one who declares that he "will destroy the whole world" (VONNEGUT 2011[1963]:170) and makes good on his threat. The act of taking *ice-nine* in the hope that after his death more will follow as a result is not one done on the spur of the moment, rather it is the end result of a long laid plan. This is made evident by the fact that on his deathbed he

“asks for ice” (VONNEGUT 2011[1963]:155) and mutters the word more than once. He is of course referring to the substance that Frank gave him. Like with any corrupt political leader, everything that ‘Papa’ Monzano says is a lie, save for his threat to destroy the world, as for example when he tells Frank to “teach them science” because “science is magic that *works*” (VONNEGUT 2011[1963]:156), despite the fact that he knows how useless science and truth are for his people, or when he tells John, who is to become the new President of San Lorenzo, to kill Bokonon for real, only to then confess that he, ‘Papa’, is “a member of the Bokononist faith” (VONNEGUT 2011[1963]:157). If one were to compare Felix Hoenikker to ‘Papa’ Monzano (Frank’s real father and the one he created) what comes out is that the latter is an image of the former, but without the former’s saving grace. As has already been pointed out, Felix is redeemed from being considered evil because of his innocence, which makes it possible to simply play with *ice-nine* the way a child might. He in all likelihood understands the destructive potential of the substance but could never willingly use *ice-nine* to such an apocalyptic end. ‘Papa’, on the other hand, not only understands the substance’s potential but acts precisely upon this knowledge in the hopes of making sure that nothing is left of his country and of the world after he is gone.

Perhaps as a testament to Dr. Felix Hoenikker’s greatness, or at least to the impact that he had on his elder son, is the fact that creating his complete opposite requires two characters. Thus, while ‘Papa’ Monzano represents Felix the immoral man, Dr. von Koenigswald represents Felix the humane scientist. As the latter points out, he is “a very bad scientist [for he] will do anything to make a human being feel better, even if it is unscientific” (VONNEGUT 2011[1963]:157). Unlike Dr. Hoenikker, who wasn’t interested in people and only cared about his research, Dr. von Koenigswald cares *only* about people. He is in all likelihood what Franklin thought a man of science should be like, even if he himself is not and even if this makes von Koenigswald “a bad scientist”. And yet, it would appear that, in creating this character, Frank cannot move too far from what he grew up with, since it would appear that only through acts of horror that surpass human understanding can a scientist make the transition from amorality or immorality to possessing a strong code of ethics. And indeed, in contrast to Dr. von Koenigswald’s grand altruistic statement the reader is provided beforehand with the knowledge that this man, before arriving on the island of San Lorenzo, was a Nazi war criminal. So devastating were his deeds during the war as a physician at Auschwitz that now when he has devoted the remainder of his days to saving lives, as Julien Castle explains, “if he keeps going at the present rate, working night and day, the number of people he’s saved will equal the number of people he let die – in the year 3010” (VONNEGUT 2011[1963]:133). In other words, for a scientist to become a decent person he must first commit atrocities on a scale that make it all but impossible for him to redeem himself regardless of how hard he tries.

Moving on to other monsters, the ‘heavenly’ Mona Monzano is no saint either, despite the *fama* surrounding her image. When the reader first encounters this character directly it is at the airport and, from the way the narrator first presents her, we can already tell that something is off. Having become completely enamored by the mere sight of the young girl, John remarks that “there, God love her warm and creamy soul, was peace and plenty forever” and describes her as having “seemed to understand all, and to be all there was to understand” (VONNEGUT 2011[1963]:100). This gross hyperbolae that essentially inscribes Mona with the traits of a goddess of beauty and wisdom (a Greek goddess, since that is what she is dressed like) may express the way in which John sees the eighteen year old girl at the time, but to the reader these exaggerations are also the means through which the narrator draws attention to their fallacy. The first clear indication that Mona is not what she appears to be comes shortly after her appearance. Soon after the ceremonies which would greet Mr. Milton, the US Ambassador, ‘Papa’ Monzano collapses on stage. As panic begins to take hold of those around him, John looks for Mona and finds “that she was still serene and had withdrawn to the rail of the reviewing stand” (VONNEGUT 2011[1963]:103). Clearly, she is not moved by the image of her adoptive father in pain. Even more, when the narrator looks at her again he notices her standing next to a pilot who in turn has an expression of ecstasy on his face because

“Mona had slipped off her sandal. Her small brown foot was bare. And with that foot she was kneading and kneading and kneading – obscenely kneading – the instep of the flyer’s boot” (VONNEGUT 2011[1963]:104). As the reader later finds out, Bokononists have a highly erotic ritual called *boko-maru*, in which two people “press the soles of their feet together” (VONNEGUT 2011[1963]:112), an act that the reader is to accept as some form of spiritual intercourse. In other words, back on the stand where ‘Papa’ Monzano is lying down due to pain, while this is all going on Mona Monzano is, in effect, engaged in sexual activities with the pilot right in front of everyone.

The reader comes to understand more of this character after John tentatively accepts the position of President. Mona’s role in this affair is that of physical reward – Bokonon prophesized that “she’ll marry the next President of San Lorenzo” (VONNEGUT 2011[1963]:145) – a position that she accepts freely. Then, after she and John engage in an act of *boko-maru* and he tells the girl that he loves her, Mona answers that she loves him too and does so *simply* (VONNEGUT 2011[1963]:147). The idea that begins to take shape at this point for the reader of the text is that Mona’s serenity comes from the fact that she is completely empty inside, like a character that was given outer features but whose creator couldn’t figure out what to place within⁴. Within this perspective, Mona Monzano appears to be just as amoral and, therefore, just as monstrous as the Hoenikker children, if not more so, since she is devoid of any human sense of morality and decency. So detached is this girl from the human condition that after the Apocalypse begins and she and John engage in actual sexual intercourse within the bunker, Mona dislikes the act thoroughly because “the girl was not interested in reproduction – hated the idea” (VONNEGUT 2011[1963]:190). Whether for animals or humans, or for humans as animals, reproduction is a basic aspect of life, made perhaps even more essential during a time of crisis. But Mona Monzano in effect denies her own human condition – an act that is not difficult at all to do since her ties to humanity were from the beginning tenuous at best – and so it is no surprise to the reader that not long after that, upon seeing the devastation left behind by *ice-nine*, she so easily accepts the notion of suicide.

Is Lyndon Boyd Johnson, aka Bokonon, a monster? The answer to this question is not as simple as it may seem. Without a doubt, this so-called spiritual leader preaches a faith that ultimately teaches his followers that it is better to believe that their lives are happy ones instead of them trying to improve upon their situation. So immersed are the people of San Lorenzo into Bokononism that when their guru tells them all to commit suicide, they do it without question, as he in all likelihood knew they would. This final command mirrors to an extent various moments in human history that the reader may have at least some knowledge of, like for example the Holy Crusades, where important Christian religious figures told their followers to fight and essentially die in the name of their faith, and the followers do so also without question. From this perspective, Bokonon certainly does come off as a monster that commands innocent people to die for no reason.

On the other hand, the very first words in *The Book of Bokonon* – in essence their Bible – sets this spiritual figure distinctly apart from those belonging to Christianity. Where a Christian Priest puts forward the dogma of his religion as unquestionable truth, the first lines of Bokonon’s book state that “all the true things I am about to tell you are shameless lies” (VONNEGUT 2011[1963]:4). This counterfactual aspect of his religious doctrine stands at the heart of the text and is one that its author really seems to want to establish in the minds of his followers, since he repeats it several times. Even, for example, when Bokonon provides his own version of Genesis – a mockery, of course, of the story found in the Bible – he ends the parable by pointing out that it is all “*foma!* Lies! A back of *foma*” (VONNEGUT 2011[1963]:136). If everything in *The Book of Bokonon* is a series of harmless untruths and this fact is repeated several times for emphasis, one must wonder who is really to blame for the mass suicide at the end of the novel. Even the way in which Bokonon writes the account of the event indicates that the real culprits are the people themselves. As the spiritual leader explains, the citizens of San Lorenzo “made a captive of the

⁴ perhaps this is an expression of the limitations of Frank’s understanding of women

spurious holy man named Bokonon” and “commanded him to tell them exactly what God Almighty was up to and what they should now do” (VONNEGUT 2011[1963]:195). This would suggest that the people, frightened as they were and having never really understood that Bokonon is lying in his book, in a sense threatened the old holy man, to which the latter responded the only way he knew how, with more lies. He was defending himself against a frenzied mob that may have just as well killed him had he refused to answer to their demands. This is also suggested by the final page in *The Book of Bokonon*, wherein the holy man states that he would like, as a last act, to write a book on “the history of human stupidity” (VONNEGUT 2011[1963]:206), the only book still worth writing, since it is human stupidity that led to the mass suicide and it is human stupidity that has destroyed the world.

In conclusion, Bokonon’s monstrosity is a matter of perspective. On the one hand, he *is* a monster because he tells his followers to simply pretend that they are happy as opposed to striving to help them in actuality and because he tells them to kill themselves, most likely knowing that they are stupid enough to take him seriously. On the other hand, one could argue, as has in fact been stated more than once in the novel, that “God, in His Infinite Wisdom, had made the island worthless” (VONNEGUT 2011[1963]:89) and therefore in the face of the fact that there would never be any hope for a decent life for these people, *foma* really is the only alternative. And how much one can blame Bokonon for the suicide incident is debatable, as has already been established, since he was dealing with a threatening mob. Therefore, from this perspective, Bokonon comes off as a victim of circumstance rather than a promulgator, and even as a true holy man who does try to help his followers in spite of the truth, which is that “life was as short and brutish and mean as ever” (VONNEGUT 2011[1963]:124), a truth that is simply too hard to bare.

The rest of the characters in *Cat's Cradle* cannot be called monsters. Julien Castle and his son Philip, while perhaps not wholly pleasant individuals⁵ their only real crime is that of accepting the reality of their surroundings. The circumstances surrounding their deaths are even heroic, as John points out, since, “while the tornadoes still raged, they had set out on foot for the House of Hope and Mercy in the Jungle to give whatever hope and mercy was theirs to give” (VONNEGUT 2011[1963]:204). Lastly, the only minor character that is worthy of remembrance here – worthy, because she is perhaps the only truly innocent one in the novel with a shred of character – is Miss Faust. This simple woman, while not embracing any strange religion like Bokononism (she, of course, has no knowledge of it), points out that she has “trouble understanding how truth, all by itself, could be enough for a person” (VONNEGUT 2011[1963]:38). By denying the praising of *truth*, which everyone else at the Research Laboratory seems to worship in one form or another, Miss Faust shows that she is a character that is strong enough to resist the influence of others. Thus she appears as an image (however minor, however small) of hope for anyone who would wish to stand apart and even against their surrounding reality, without excluding themselves from it, in the way that the writer Kurt Vonnegut himself struggled to do throughout his career.

What’s important to remember is that, despite the fact that, as seen above, most of the characters in the novel are monsters, none of them are actually evil. In fact, as Jerome Klinkowitz aptly points out, Kurt Vonnegut in general has no real heroes and no actual villains either. The irony in Vonnegut’s characters often lies in the fact that their crimes are committed unconsciously. But in Vonnegut’s world, crime serves a useful purpose. By means of what he calls *Dynamic Tension*, “it is the belief of Bokonon that good societies could be built only by pitting good against evil, and keeping the tension between the two at all times” (KLINKOWITZ 1973:126). Thus, it cannot be that any given character is either good or evil, but rather that the elements of one or the other that are tied to that character are needed only to maintain this tension and are not actually connected to the fictional person in question. As Klinkowitz again pointed out, the idea behind *Cat's Cradle* is stated as “a recognition of the finite for what it is: an external repository of certain elements, some

⁵ the former talks like a gangster (Vonnegut 2011[1963]:118), while both men almost constantly speak in a sarcastic tone

of which may be evil but none of which are egocentrically identified with Man” (KLINKOWITZ 1973:153).

Conclusion

Whether it's Dr. Hoenikker, who creates *ice-nine*, his children, who sell it, 'Papa' Monzano, who swallows the substance or the narrator, who is a passive witness to the horrors around him, all these individuals play a role in the coming of the apocalypse. The end of the world therefore comes about due to scientists (and the people connected to them), military personnel and politicians. This disaster is not brought about through malice – it would be easy to dismiss the characters if they were evil – but through misdirected blind faith and through ignorance. In addition, the lessons learned in *Cat's Cradle* move beyond the text. By transforming the characters that represent these social classes into monsters, Vonnegut endeavors to point out that similar sorts of individuals and perspectives exist in real life and that they in fact dominate the leading mentality of America, especially during the 1950's. The monsters of *Cat's Cradle* are but avatars to the monsters in real life and these are precisely the individuals that the members of the American Counter-Culture Movement reacted against. It is little wonder then that the movement felt such a strong connection to *Cat's Cradle* and why a sort of cult was formed around it, especially in university campuses, where the novel was passed along in secret from student to student, beneath the gazes of their professors, of authority.

References

- Bloom, Harold (2009). *Bloom's Modern Critical Views – Kurt Vonnegut*. New York: Infobase Publishing
- Freese, Peter (2008). *The Clown of Armageddon*. Heidelberg: Heidelberg Winter
- Klinkowitz, Jerome (1973). *The Vonnegut Statement*. Boston: Delacorte Press
- Klinkowitz, Jerome (1977). *Vonnegut in America*. New York: Delacorte Press
- Klinkowitz, Jerome (2009). *Kurt Vonnegut's America*. Columbia: South Carolina Press
- Vonnegut, Kurt (2011[1963]). *Cat's Cradle*. London: Penguin Books
- Vonnegut, Kurt (1969). *Slaughterhouse Five*. New York: Dell Publishing

THE SPECIFIC PROPERTIES OF PROVERBS IN RELATION TO OTHER PAREMIOLOGICAL STATEMENTS

LES PROPRIÉTÉS INTRINSEQUES DU PROVERBE PAR RAPPORT AUX AUTRES FORMULES SENTENTIEUSES

PROPRIETATILE INTRINSECE ALE PROVERBULUI ÎN RAPORT CU CELELALTE FORMULE SENTENȚIOASE

Aurelia-Nicoleta PETRE,
Liceul Teoretic „Traian” din Constanța,
strada Traian, nr. 55, Constanța
Mail: laura_petre72@yahoo.com

Abstract

The paper aims to identify and give an inventory of the specific properties of proverbs in relation to other paremiological statements defining their parameters setting certain criteria such as the presence of metaphor, rhythm and norm. The approach for their evaluation is the contrasting comparison that allows their separation and classification by their categories and their specific properties. The analysis revealed that in terms of dynamic, paremiological statements are not anything else but rules, statements that suggest or impose behavior regulations summarizing a complete vision of the world and life and play an important role in communication as they transmit a regulatory nature to the whole speech.

Résumé

L'ouvrage vise à identifier et faire l'inventaire des propriétés intrinsèques du proverbe par rapport aux autres formules sentencieuses définissant leurs paramètres de réglage selon certains critères tels que la charge métaphorique, celle normative et la présence du rythme. La méthode utilisée pour évaluer les formules sentencieuses est l'analyse contrastive qui permet la séparation et la classification en fonction des catégories et de leurs propriétés intrinsèques. Après l'analyse, nous avons observé que, de point de vue dynamique, les formules sentencieuses ne sont que des normes, c'est à dire des formules qui suggèrent ou imposent des règles de comportement résumant une vision de vie et le proverbe joue un rôle important dans la communication parce qu'il imprime un caractère normatif au discours.

Rezumat

Lucrarea isi propune sa identifice și să inventarieze proprietatile intrinsece ale proverbului in raport cu celelalte formule sententioase fixând parametrii de definire ale acestora în funcție de anumite criterii precum încărcătura metaforică, cea normativă și prezența ritmului. Metoda utilizată pentru evaluarea formulelor sententioase este analiza contrastiva care permite o separare și o clasificare în funcție de categorii și de proprietățile lor intrinsece. În urma analizei s-a observat că din punct de vedere dinamic formulele sentențioase nu sunt decât norme, adică formule care sugerează sau impun reguli de conduită rezumând o întreagă viziune despre lume și viață iar proverbul joacă un rol important în comunicare deoarece imprimă un caracter normativ întregului discurs.

Keywords: norm, properties, definition, proverb, classification

Mots-clés: *norme, propriétés, définition, proverbe, classification*

Cuvinte-cheie: *normă, proprietăți, definiție, proverb, clasificare*

Încercarea de a da o definiție proverbului a scindat specialiștii în două tabere ce se situează pe poziții antagonice – defetisti vs. optimiști. Disputa dintre aceste două grupuri nu a fost generată doar de încercarea de a atribui un statut lingvistic proverbului ci și de a-l diferenția de alte formule sentențioase. În prezent, este dificil să găsim o definiție care să întrunească consensul specialiștilor. O astfel de definiție, capabilă să cuprindă amploarea manifestărilor care caracterizează proverbul, necesită analiza atentă, comparația și observația punctuală a datelor din mai multe limbi.

În prezent, reprezentanții celor două curente apărute, cel *defetist* și cel *optimist*, emit păreri divergente: optimiștii consideră că este posibil și chiar necesar să fie dată o definiție a proverbului. Din acest curent fac parte lingviști precum Pineaux care consideră proverbul un fenomen lingvistic, Rodegem care fixează parametrii de definire a formulelor sentențioase în funcție de anumite criterii precum încărcătura metaforică, cea normativă și prezența ritmului, Conenna, Kleiber, Milner, Meschonnic și Anscombe. Fiecare lingvist își desfășoară cercetările într-un domeniu specific ariei sale de cercetare, respectiv în cel al sintaxei, al semanticii și al pragmaticii, abordând proverbul din perspective diferite în speranța că vor putea defini « fenomenul paremiologic ». În curentul defetist se înscriu Taylor, Whiting, Schapira care afirmă că este imposibil să definim proverbul pentru că oricare ar fi criteriile alese, corpusul sfârșește întotdeauna prin a fi divizat în trei categorii și anume : a) enunțuri unanim recunoscute ca fiind proverbe ; b) enunțuri unanim respinse ca făcând parte din această categorie ; c) enunțuri declarate proverbe de unii specialiști și nerecunoscute ca fiind proverbe de către alții.

În ceea ce privește proprietățile intrinsece ale proverbului, pe care îl numește și locuțiune proverbială, Milner face următorul inventar :

1. Proverbul este o formulă, lapidară, laconică și ușor de reținut.
2. Formulează un mesaj abstract cu valoare universală.
3. Oferă o imagine de ansamblu imediată a unei situații subliniind latura ei comică.
4. Abordează marile teme și concepte ale omenirii.
5. Îndeplinește funcție didactică.
6. Funcționează ca un cod comportamental.

Proverbul este un fapt de limbă, afirmă Conenna, și dacă privim cu atenție numeroasele sale atestări de-a lungul timpului și îi urmărim etapele transformărilor, observăm că toate acestea îi definesc propria identitate. Complexitatea proverbului impune o abordare multiparadigmatică, constituind obiectul de studiu al *paremiologiei lingvistice*, disciplină ce cuprinde semantica, sintaxa, pragmatica dar și filologia și lexicologia. Scopul specialiștilor este de a-i oferi acestuia un *statut* prin care i se atestă proprietăți lingvistice specifice. Paremiologia constituie un domeniu vast care cuprinde « serii finite de semnificanți ai unui cod », « enunțuri cvadripartite » (Milner, 1969, 54), « fraze și texte fixe » (Kleiber, 1989, 233), « enunțuri lexicalizate » servind de « cadru și de garant al unui raționament » (Anscombe, 1994, 106) al cărui « sens se cuantifică în funcție de efecte sau de valorile atribuite și care nu evocă reprezentări specifice » (Cadiot, 2004, 44). Pe scurt, proverbele ar putea fi definite ca « enunțuri polifonice » făcând parte din stereotipurile lingvistice. Proverbul ca formulă polifonică presupune « un locutor care enunță proverbul și un enunțator colectiv » (Kleiber, 1999, 57). Valoarea polifonică a proverbului constă în faptul că, pe de o parte, funcționează ca o aserțiune atribuită, în același timp, unui locutor și unui personaj altul decât locutorul; pe de altă parte, aserțiunea sa permite « amestecul » vocii locutorului cu celelalte voci care l-au rostit înaintea sa. Proverbul reprezintă un « enunț-ecou » în sensul că locutorul reia un mesaj care a fost deja rostit de nenumărate ori înainte. Efectul de ecou al proverbului, faptul că reprezintă un adevăr general și că este de origine cel mai adesea anonimă, îl diferențiază de celelalte formule sentențioase precum maxima, aforismul, apoftegma, sloganul, etc. Din punct de vedere

lingvistic, proverbul este heteroclit și complex, este o frază generică, completă, autosuficientă prezentând trăsături ritmice și retorice intrinsece, un « discurs închis și autonom » care nu furnizează o informație ci exprimă un raționament. Proverbul este un mini-text autonom deoarece nu are un loc fix în discurs și nu poate fi decupat în unități mai mici.

În articolul său (Rodegem, 1972, 677-703) din 1972, F. Rodegem realizând un studiu asupra formulelor și locuțiunilor sentențioase observă că acestea înregistrează un regres în ceea ce privește frecvența cu care sunt folosite și necesită o abordare obiectivă care să permită o separare și o clasificare în funcție de categorii și de proprietățile lor intrinsece. După Rodegem, în componența formulelor sentențioase se disting un anumit număr de fraze ce aparțin unei anumite categorii, și anume a celor care exprimă judecăți de valoare. Aceste formule prezintă trăsături particulare. Ele sunt structuri concise, stereotipe, ritmate. Din punct de vedere formal, locuțiunile sentențioase prezintă structuri metrice și o accentuată componentă metaforică. Proverbele sunt structuri ritmate, normative cu dominantă metaforică. Ritmul este dat de asonanțe, de repetiția unor sunete asemănătoare sau a unui element lexical. Metafora, ca figură de stil, ocupă un loc privilegiat printre procedeele stilistice folosite în proverbe. Analogia condensată și subînțeleasă pune în relație doi sau mai mulți termeni, exprimând o comparație fără a mai folosi particula «ca», făcând o analogie în care aceasta este escamotată. Rodegem explică felul în care aceste analogii pun în relație termeni pentru a produce locuțiuni metaforice și generalizări atemporale. După Rodegem, generalizarea, prezentă în toate formulele sentențioase precum maxima, sloganul, aforismul etc. este obținută printr-un număr limitat de lexeme și aplicarea acestei formule generice poate face referire atât la o întreagă categorie cât și la un singur element sau situație particulară.

Din punct de vedere dinamic, formulele sentențioase nu sunt decât norme, adică formule care sugerează sau impun reguli de conduită rezumând o întreagă viziune despre lume și viață. Proverbul ilustrează și revelă o filosofie facilitând înțelegerea prin formula concisă care nu mai necesită reflecția pentru a-i verifica valoarea de adevăr pentru că se fondează pe înțelepciunea ancestrală. În trecut exista un asemenea atașament față de aceste formule încât ele deveniseră instrumente de comunicare de o forță zdrobitoare. Proverbul joacă un rol important în comunicare deoarece imprimă un caracter normativ întregului discurs conferind formulelor sentențioase o puternică funcție dialectică. În funcție de intensitate, se pot distinge categorii normative precum cea imperativă, directivă sau indicativă. Valoarea imperativă nu trebuie confundată cu semnificația. Dacă cea din urmă îndeplinește rolul de a compara, cea dintâi îl are pe cel de a exprima diferența sau asemănarea în ceea ce privește ideea de normă pe care o formulă sentențioasă o poate furniza în plus față de o alta. În schema sa de aplicare a normei, Rodegem îi conferă proverbului o aplicabilitate generală, locuțiunii proverbiale una într-un domeniu restrâns și dictonului o aplicabilitate specifică. Proprietățile pe care le-am amintit reprezintă o premiză de studiu reală a diferitelor formule sentențioase.

Pornind de la stabilirea trăsăturilor caracteristice, Rodegem a creat o tipologie a acestor formule împărțindu-le generic în formule *stricto sensu* și formule *lato sensu*. În prima categorie este inclus proverbul, dictonul, adagiul juridic și maxima. Proverbul se opune dictonului, adagiului juridic și maximei prin prezența simultană a ritmului (R), a normei (N) și a metaforei (M). Dictonul este normativ dar nu este neapărat ritmic, adagiul se opune dictonului prin faptul că nu acordă o mare importanță normei iar maxima se opune formelor precedente prin absența încărcăturii metaforice. În categoria formulelor *lato sensu*, Rodegem include aforismul, apoftegma, deviza, sloganul și locuțiunea proverbială, singura din acest grup care deține o dominantă metaforică. Locuțiunea proverbială se opune aforismului care este singura formulă din această categorie ce are ritmul ca proprietate intrinsecă. Deviza, sloganul și apoftegma prezintă trăsătura normativă pe care locuțiunea nu o posedă și care este redusă în slogan.

Clasificarea efectuată de Rodegem și încercarea sa de a defini formulele sentențioase a suscitat numeroase studii ulterioare datorită cărora statutul lingvistic al proverbului s-a îmbogățit. Menționăm cercetările realizate de Kleiber referitoare la fixarea referențială a proverbului, studiile efectuate de M. Conenna în ceea ce privește fixarea sintactică, ale lui G. Gross despre fixarea

locuțiunilor în general sau cele ale lui Anscombe referitoare la fixarea pragmatică și stilistică. Fixarea a constituit subiectul multor dezbateri în interiorul școlii paremiologice care a decretat importanța primordială a acesteia, ca una din trăsăturile definitorii ale proverbului.

Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul „Exelență interdisciplinară în cercetarea științifică doctorală din România – EXCELLENTIA” cofinanțat din *Fondul Social European*, prin *Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013*, contract nr. POSDRU/187/1.5/S/155425.

This work was supported by the project “Interdisciplinary excellence in doctoral scientific research in Romania - EXCELLENTIA” co-funded from the European Social Fund through the Development of Human Resources Operational Programme 2007-2013, contract no. POSDRU/187/1.5/S/155425.

Bibliografie

1. ANSCOMBRE, Jean-Claude, *Les proverbes sont-ils des expressions figées ? Cahiers de lexicologie* 1, Paris, 2003, pp. 159-174.
2. CONENNA, Mirella, *Sur un lexique-grammaire compare de proverbes*, *Langages* 90, 1988, pp. 99-116.
3. GROSS, Gaston, *Les expressions figées en français*, Paris : Ophrys, 1996.
4. KLEIBER, Georges, *Le figement lexical*, Actes des Premières Rencontres Linguistiques Méditerranéennes, 1998.
5. MILNER, George B., *De l'armature des locutions proverbiales – Essais de taxinomie sémantique*, *L'Homme*, t. III, 1969, pp. 49-70.
6. RODEGEM, Francis, *Un problème de terminologie : les locutions sentencieuses*, *Cahiers de l'institut de linguistique de Louvain* 5, 1972, p. 677-703.
7. TAYLOR, Archer, *The proverb*, Cambridge: Mass, 1931.
8. WHITING, Bartlett, 1932, *The nature of the proverb*, *Studies and Notes in Philology and Literature* 14, 1932, pp. 273-307.

PUBLIC SPACES IN THE MODERN ROMANIAN NOVEL

SPAȚII PUBLICE ÎN ROMANUL ROMÂNESC MODERN

Remina SIMA

Economic College „F. S. Nitti”, Timișoara,

E-mail: remina.sima@yahoo.com

Abstract

The 19th century marked a favourable period for the emancipation of the woman. This thing is more and more highlighted in the literary creations. The realities of this period from the history are mostly shown by authors, who adopt an objective point of view in their papers. “The border” from the private sphere, of the household, is easier to transfer towards the public one, especially by women. It is the moment in history when we have a clear definition of the concept of public and private sphere. Together with this distinction also a progress is pursued through the social activities of each person to be developed in the two areas already mentioned.

Rezumat

Secolul al XIX-lea a însemnat o perioadă prielnică pentru emanciparea femeii. Acest lucru este din ce în ce mai mult evidențiat în operele literare. Realitățile acestei perioade din istorie sunt cu precădere ilustrate de autori, care adoptă un punct de vedere obiectiv în lucrările lor. „Granița” dintre sfera privată, a domesticului, este tot mai ușor de trecut spre cea publică, în special de către femei. Este momentul în istorie când avem o definiție clară a conceptului de sferă publică și sferă privată. Odată cu această distincție, se urmărește și un progress prin care activitățile sociale ale fiecărei persoane să se desfășoare în cadrul celor două arii menționate.

Keywords: public space, 19th century, topos

Cuvinte-cheie: spațiul public, secolul al XIX-lea, topos

1. Introducere

Spațiul public a fost definit de-a lungul timpului în opoziție cu cel privat. Spațiul public reprezintă acel loc în care se desfășoară activitățile cu caracter non privat. Linia despărțitoare dintre stat și societate, reprezentând spațiul pe care dorim să îl abordăm, separă sfera publică de domeniul privat. Domeniul public se limitează la puterea publică. În domeniul privat este inclusă și „sfera publică” propriu-zisă, căci ea este o sferă publică a persoanelor private. Sfera publică joacă un rol mijlocitor între stat și nevoile societății.

2. Teoretizări ale conceptului de spațiu

Secolul al XIX-lea este numit a fi secolul în care se exploatează teme legate de istorie, dezvoltare, dar și tema legată de conceptul de *spațiu*. Preocupările la nivel teoretic pentru acest concept au început cu mult timp înainte, ele dezvoltându-se treptat de-a lungul istoriei. Atunci când vrem să definim acest concept, ne confruntăm inevitabil cu interdependența *spațiu – timp*. Hilde Heynen în *Heterotopia and the City*, editată de Michiel Dehaene și Lieven De Cauter, vorbește despre spații sfinte și spații profane, protejate și spații deschise, spații urbane și spații rurale.

“The space of our primary perception; the space of our dreams and that of our passion hold within themselves qualities that seem intrinsic: it is a light ethereal, transparent space, or again it is dark, rough, encumbered space, it is a place from above, a place of summits, or on the contrary a place from below, a space of mud, it is a space that can be flowing like lively water, or it is a space that is fixed solidified, like stone or like crystal” (2008: 315).

Dominique Maingueneau vorbește despre spațiu corelându-l cu sfera literaturii. Autorul afirmă faptul că mulți scriitori se retrag în deșert, însă retragerile lor nu capătă sens decât în interiorul spațiului literar. În opinia lui Maingueneau, *spațiul literar* face parte din societate. Noțiunea de *loc* presupune un interior și un exterior. Literatura, ca orice alt discurs constituent, poate fi pusă în corespondență cu o rețea de locuri în societate, însă ea nu se poate fixa cu adevărat în niciun loc. Chiar dacă opera are pretenția de a atinge universalitatea, apariția ei este prin excelență un fenomen local, și nu se produce decât prin intermediul normelor dintre locurile în care survine. În aceste locuri se leagă relațiile dintre scriitor și societate, scriitor și opera sa, operă și societate (Maingueneau 2007 : 89-93).

În 1967 Michel Foucault introduce conceptul de *heterotopia*, înțelegând prin acesta fenomenul prin care diverse locuri intrerup continuitatea orânduirii firești a *spațiului*. M. Foucault numește aceste locuri *hetero – topias*, adică „alte locuri”, cum ar fi: școala, baza militară, teatrul, taberele de vară, hotelurile etc. Astfel, putem observa vastitatea conceptului la nivel semantic.

Heterotopia poate juxtapune într-un singur spațiu, mai multe spații, locuri, care prin natura lor sunt incompatibile unele cu altele. Astfel, *grădina*, o creație veche de mii de ani, însumează semnificații multiple și profunde. Hilde Heynen vorbește despre grădina persană tradițională, care era un loc sfânt ce însuma în interiorul ei dreptunghiular patru părți reprezentând cele patru colțuri ale lumii, având în centru un loc care reprezenta centrul universului.

“The garden is a rug where the whole world comes to accomplish its symbolic perfection and the rug is a sort of garden that is mobile across space. The garden has been since the dawn of antiquity a sort of blissful and universalizing heterotopia” (*ibidem* : 318).

J. Habermas consideră că sfera publică poate fi inițial percepută ca sferă a persoanelor private reunite ca public. Autorul face o definiție a acestui concept de *spațiu public* pornind de la contextele istorice ale dezvoltării engleze, franceze, și germane în secolul al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea. Astfel, persoanele private încep să se constituie ca public, și prin aceasta ele devin purtătoarele sferei publice (1998: 13-14).

Ed Casey în *The Production of Public Space*, editată de către Andrew Light și Jonathan M. Smith, vorbește despre *meta – spațiu*. Prin acest concept autorul înțelege acea zonă de interferență dintre sfera publică și cea privată. De asemenea, vorbește de două definiții ale spațiului public:

“The definition of public space as a site of impersonal contact and the exclusive socialization of public space through processes of representation” (1998: 9).

J. Habermas vorbește despre o transformare structurală a sferei publice, care se înscrie în transformarea statului și a economiei. Autorul accentuează importanța creșterii interesului pentru o sferă publică menită să devină aptă de a funcționa politic așa încât să-i facă pe cetățeni să-și pună de acord interesele, respectiv să le generalizeze, scoțându-le în evidență, astfel încât puterea de stat să devină medium-ul unei auto-organizări a societății. Atunci când vorbește despre sfera publică, Habermas mai face referire și la faptul că în cadrul acesteia se întretaie două procese: producerea comunicațională a puterii legitime și monopolizarea forței mediilor în vederea creării loialității de masă față de cerințele cerute de sistemul politic. O sferă publică funcționând politic are nevoie nu doar de garanțiile venite din parte instituțiilor statului, ea este legată și de sprijinul moștenirilor culturale și al modelelor de socializare, de cultură politică, a unei populații deprinse cu libertatea (*ibidem*: 36-38).

Vorbind despre spațiul public, J. B. Elshtain afirmă:

“The trail of public is not like a modern superhigh way, straight and smooth. Instead there are twists and unexpected turns” (1981: 3).

Elshtain face referire aici la faptul că există puncte de intersecție în care spațiul public poate să fie tangențial celui privat, de aceea cel dintâi nu are o traiectorie dreaptă și lină.

“To begin to differentiate between public and private spheres requires minimally a shared language and tradition and human subjects sophisticated enough to orient themselves in the world through categories of thought which allow for contrasts and the establishment of relationships between one thing and another“ (*ibidem*: 78).

Atât orașul cât și satul sunt reprezentări ale spațiului public. Acestea sunt fructificate de scriitorii români în operele lor. Viața personajelor din romanul românesc modern se țese în cadrul acestui spațiu. Ernest Bernea afirmă în *Civilizația română sătească*, că satul a fost condus și administrat de stat. Alături de înalta civilizație, găsim în viața neamului românesc o lume, o civilizație românească simplă, crescută direct și organic din pământul frământat al țării; este vorba de civilizația sătească.

Pentru omul civilizației burgheze, satul este primitiv, barbar, este sub nivelul unei bune condiții umane. Pe de altă parte, satul românesc trebuie judecat din centrul lumii sale, din punct de vedere propriu valorilor sale. Acest spațiu al satului are puncte de sprijin pentru a putea fi considerat civilizat. Astfel, se poate afirma că satul reprezintă civilizația românească. Privind comparativ aceste două civilizații, se observă caracterul european al celei dintâi, și autenticitatea românească a celei de-a doua. Aceasta pentru că civilizația orașelor noastre este în curs de realizare, în timp ce civilizația satelor este străveche, originară, plămădită odată cu neamul acesta și pe deplin realizată.

Spațiul satului românesc are un gen propriu, pornit dintr-un fond străvechi, pierdut în negura veacurilor și pe care încă îl mai poate arăta strălucit mitologia precreeștină prezentă azi în satele românești de o parte și alta a Carpaților. Civilizația satului are o perfecțiune, o experiență vie, de continuă îmbogățire către forme pure. Satul are o existență proprie și este o așezare umană definită, reprezentând o comunitate de viață și un sistem de valori românești autentice, o comunitate de viață naturală, organică și etnică. Civilizația satului românesc nu are nimic monumental și nimic titanice, dar are, în schimb, o țesătură maestru alcătuită, are un firesc și o armonie deplină. Satul nu se poate compara cu orașul în planul realizărilor temporale, dar îl întrece în acela al valorilor spirituale. Civilizația românească sătească este întemeiată pe o anumită viziune de viață, pe un anumit stil etnic, care se desprinde din omenia românească (Bernea 2006: 9-13).

3. Reprezentări ale spațiului public în romanul românesc modern

Instituția cea mai reprezentativă a spațiului public rural este întruchipată prin biserică. Spațiul, locul public pe care se ridică aceasta, nu era oriunde față de așezarea satului. Locul trebuia să îndeplinească unele condiții, dar nu numai în ceea ce privește însușirile lui de soliditate, ci și pentru perspectiva pe care o avea asupra satului. De obicei, biserica era așezată pe un dâmb, pe un deal, pe o culme, adică pe un loc mai ridicat. Aceasta în cazul satelor de munte și cele de deal. În zonele de șes, se respecta centrul satului. Însă, întotdeauna biserica se afla pe un loc din care să poată domina întreaga așezare omenească.

Înfățișarea bisericii este felurită, însă două categorii prevalează în satul românesc. Acea în chip de corabie cu o singură turlă, și aceea în chip de cruce, cu trei turlă triunghiulare sau rotunde. Cea în chip de corabie exprimă eleganță și simplitate, iar cea în chip de cruce exprimă soliditate, echilibru, armonie. Biserica are un caracter unic și din punct de vedere al construcției, căci înălțimea, mult mai mare decât baza, o face să câștige multă eleganță, și o impresie de creștere continuă pe vertical.

Spiritualitatea care se desprinde din această instituție, lumina în care ea este văzută, fac din biserica satului românesc un loc de iradiație a purității și binelui. În satul arhaic, așa cum l-a lăsat orânduirea feudală, a avea o biserică frumoasă, însemna un prilej de mândrie locală. Mai mult decât orice altă instituție aparținând spațiului public, biserica ocupă un loc de cinste, pentru că ea întruchipează aspirațiile nobile ale omului către o ordine a lucrurilor durabile (*ibidem* 136-140).

Simbolul acestei instituții din spațiul public este nelipsit din cadrul romanului românesc modern. Protagonista Mara, realizată cu multă măiestrie literară de către Ioan Slavici în romanul cu același nume, apelează la puterea binefăcătoare a lui Dumnezeu în diferite momente ale romanului. Aceasta face loc prezenței divine în casa ei printr-un obiect existent și în biserică, adică icoana. Mara se demonstrează a fi o femeie credincioasă, respectând și aliniindu-se sărbătorilor bisericești.

„Cât a ținut postul Paștilor, Mara a rânduit mereu, a curățit, a văruit, a răsvăruit, și-a dres casa, și-a îngrădit din nou curtea, și-a cumpărat mai întâi masă, apoi și scaune, apoi și două paturi noi, un dulap, ba până chiar și trei icoane... băiatul ei se făcuse calfă și-l aștepta ca să petrecă Paștile cu sora lui și cu mama lui; își aștepta copiii care nu mai erau săraci ca odinioară, și ținea ca Persida să se simtă bine acasă” (Slavici 1985: 24.)

O figură reprezentativă a acestui spațiu public sacru este întruchipată în același roman prin maica Aegidia. Prin virtuțile pe care Dumnezeu le-a sădit în sufletul acestei femei, atât Mara, dar mai ales Persida își vor găsi un echilibru interior. Acest lucru se realizează prin influența benefică pe care maica o are asupra Persidei, dându-i povețe morale de conduită spirituală.

„Măruntă și ușurică, smerită și umblând ca dusă pe sfoară, totdeauna aspră la vorbă și la căutătură, dar blândă și duioasă la fire, Persida și-o reamintea, o vedea în gândul ei, o auzea ca în aievea zicând: “Nu, fata mea, lumea aceasta nu e pentru poftetele inimii, ci pentru ca datoriile să ni le facem într-însa” (Slavici 1985 : 65)

Faptul că Persida resimte sprijinul divin în mănăstire, și prezența benefică a maicii Aegidia se demonstrează prin cuvintele ei.

„Persida iubea pe maica Aegidia. Persida se simțea bine în mănăstire” (Slavici 1985 : 24)

Atunci când Persida întâmpină greutăți, are frământări sufletești, observăm că ea nu caută sprijin în nicio altă parte, decât în cadrul bisericii, al mănăstirii unde ea petrece destul timp alături de maica Aegidia. În zadar încearcă Mara să gestioneze problemele prin care trece fiica ei, dorește să poată face ceva pentru a-și ajuta copilul, dar în cele din urmă va accepta soluția pe care însăși Persida o alege.

„-Ce e cu tine? Întreabă Mara încet și cu glasul înecat.

-Nu e bine, mamă, răspunse Persida umilită. Eu nu mai stau, mă-ntorc la mănăstire” (Slavici 1985 : 113).

Un alt moment în care Mara recurge la ajutorul lui Dumnezeu, arătând respect față de biserică, este momentul plecării Persidei la Viena. Mara este profund îndurerată și dorește ca să o încredințeze pe Persida în paza lui Dumnezeu. Protagonista știe că rugăciunea poate fi benefică și de aceea nu ezită în nicio circumstanță să-și arate predilecția ei spre spiritualitate.

“-Să-i scrii, -zise Mara ștergându-și lacrimile,- că n-o învinovățesc, ci o plâng și mă rog mereu lui Dumnezeu s-o aibă în paza Lui și să-i deie tărie...o aștept să vie când îi va fi prea greu; să-i scrii - urmă înecată de lacrimi - că tot mumă îi sunt și că nimeni în lumea aceasta nu poate să aibă pentru dânsa atâta durere ca mine” (Slavici 1985 : 173).

Importanța instituției bisericii din cadrul spațiului public, o regăsim și în viața Vitoriei Lipan, protagonista din *Baltagul*, operă a lui Mihai Sadoveanu. Frământată fiind de lipsa întârziată a soțului ei, aceasta, înainte de a întreprinde orice acțiune pentru a-l căuta, aleargă la sprijinul și călăuzirea pe care Dumnezeu i le poate da. Vitoria se demonstrează a fi o femeie credincioasă, aceasta înțelegând că adevăratul ajutor pentru problema ei vine pe cale spirituală.

“Ce să fie, n-am înțeles, urmă nevasta. M-am sfătuit cu părintele, am plătit slujbe. Mai aștept puțin să văd hotărârea de sus. Mă gândesc fel și chip și am un vis care-mi mănâncă sănătatea și mă îmbătrânește. Mai stau pâne ce găsesc de postit cele doisprezece vineri” (Sadoveanu 1983 : 27).

Drumul pe care Vitoria Lipan îl face, ajunge să o epuizeze, însă ea nu cedează nicio clipă, nu-i cedează nici credința; este sigură că va ajunge să descopere adevărul.

„Au mers într-adevăr bine, cu popasuri potrivite. Cum s-au apropiat de țara Dornelor, Vitoria a înălțat nasul și a simțit în nări ca o mireasmă. Nu era nimic decât un vânt subțire și calduț de la sfințit, care urma să topească domol omăturile. Ea nu simțea nimic din afară; o

mistuia o arșiță din lăuntru și o înabușea Avea credință că aici avea să se aleagă o rânduială nouă a vieții ei.” (Sadoveanu 1983 : 65).

Școala reprezintă o altă instituție semnificativă a spațiului public. Încă din vechime, și mai ales în mediul rural școala era amplasată într-o poziție centrală a localității nu departe de primărie, cămin cultural sau biserică. Construcțiile școlare, la început, erau modeste, cu una sau două încăperi la care se mai adăuga și un spațiu central mai mic destinat cancelariei. În unele localități, în clădirea școlii exista și o cameră destinată învățătorului, spațiul exclusiv destinat locuirii acestuia. În funcție de zonă și de mărimea localității, clădirile școlare erau mai mari sau mai mici. Ele erau construite din lemn, cărămidă sau paiantă. Multe școli aveau la intrare un foișor amplasat central pe prisma din fața clădirii. Stâlpii prispei sau ai foișorului erau din lemn sculptat sau din zid. Planul general al unei școli era următorul: în stânga și dreapta construcției se aflau două săli de clasă, egale ca dimensiuni. În centru, la intrare, era un hol de acces spre cele două săli. Tot din acest hol se pătrundea și în cancelarie, care era amplasată central între cele două săli de clasă. Numărul sălilor de clasă a crescut în timp, în funcție de mărimea localității, de starea ei economică și de numărul de elevi.

În vremuri străvechi alfabetizarea era un privilegiu al claselor sociale superioare. Cei mai defavorizați cetățeni ai unei societăți puteau citi majusculele dintr-un roman, puteau descifra inscripțiile templelor, diverse afișe. Dacă numai familiile înstărite puteau angaja un preceptor particular, se aflau în cetăți și târguri dascăli care îi învățau pe copii noțiuni elementare ale scrisului.

Școala a fost întotdeauna o instituție recunoscută. Această instituție a funcționat multă vreme în strânsă legătură cu biserica, care prin calendarul religios fixa perioada examenelor. Au fost atestate numeroase documente scrise de oameni simpli, care, deși știau să scrie și să citească, se simțeau neștiutori de carte atunci când trebuiau să întocmească un document oficial, cum ar fi o cerere (Aries și Duby 1993: 28-32).

Școlile erau mixte, pentru băieți și fete. De la vârsta de doisprezece ani, însă băieții puteau să-și continue studiile, în timp ce fetele erau inițiate în educația ce ținea strict de spațiul domestic; ceea ce înseamnă că erau de timpuriu încurajate să se căsătorească.¹

“The schools were often defended on the grounds that they would serve a new purpose. The education of young women had traditionally been an education for marriage – if at all possible, an upwardly mobile marriage. The girls were said to need a new kind of education because their traditional training had been superficial and their resulting behaviour shallow” (Kerber 1980: 203).

Treptat, de-a lungul timpului, școala devine accesibilă în mod egal atât fetelor cât și băieților. Acest fenomen începe să ia contur începând cu secolul al XVIII –lea și se accentuează simțitor în secolul al XIX-lea. Educația în școli se face de la nivel incipient până la nivel academic. În romanul românesc modern *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, de Camil Petrescu, tipul intelectualului este foarte bine realizat prin protagonistul Ștefan Gheorghidiu. Universitatea, ca instituție reprezentativă a spațiului public, este prezentă în romanul modern al lui Camil Petrescu. Acesta este mediul care îl acaparează pe Ștefan Gheorghidiu, un prototip al vieții intelectuale.

„Mai ales că în timpul acesta munca mea la universitate mă pasiona și fără îndoială că a fost cea mai rodnică din viața mea. Chiar în a doua jumătate a lui april, am avut o lucrare de seminar, care a fost o adevărată lecție despre „Critica rațiunii practice”. (Petrescu 1965: 57)

Ștefan Gheorghidiu se denotă ca fiind foarte dedicat studiului. El acordă tot timpul și energia pentru a deveni cât mai inițiat în tainele filosofiei. Este o sete pentru cunoaștere.

„Când am început să studiez filosofia din timpurile mai noi și mai ales problema spațiului și timpului, am simțit nevoia să audiez un an de zile un curs de matematici superioare făcut de un profesor savant, de reputație europeană” (Petrescu 1965: 18).

Atunci când ajunge să se îndrăgostească, Ștefan G. devine tipul intelectualului neînțeles. Ela, iubita lui, deși participă la anumite seminarii împreună cu Ștefan, nu poate pătrunde

¹ Linda Kerber prezintă o analiză complexă a rolului pe care fetele îl aveau cu precădere în epoca postrevoluționară.

adâncimile științei filosofiei, și în același timp nu are puterea de a înțelege pasiunea și predilecția iubitului ei pentru filosofie.

„Uf... și filosofia asta!

-Dar ce-ți face filosofia, fată dragă?

-Nu pricep nimic...nimic, și-i erau ochii mari și albaștri...

-Lasă-mă-n pace...niciodată n-am priceput nimic...ce naiba vor toți folosofii aceștia” (Petrescu 1965 : 59)

Drama pe care avea să o trăiască Ștefan Gheorghidiu în relația lui de dragoste cu Ela, pare să fie instinctiv precedată de răspunsul pe care acesta îl oferă iubitei lui, răspuns care este la fel de profund și plin de semnificații, precum evenimentele prin care avea ulterior să treacă.

„Să simți că lumea e fără margini, că suntem atât de mici, că frumusețea are pete și e trecătoare, că dreptatea nu se poate realiza, că nu putem ști niciodată adevărul... Totul este relativ. (Petrescu 1965: 59)

3. Concluzii

Conceptul de „spațiu public” este frecvent întâlnit sub diferite reprezentări în romanul românesc modern. Exemplificarea acestuia se face de către scriitori prin procedeul descrierii. În secolul al XX –lea descrierea prezintă câteva trăsături modificate. Este vorba despre o treptată alunecare a descrierii din propriul său cadru (planul autorului) spre alte formule mai expresive. De pildă, Camil Petrescu are o concepție proprie asupra descriptivului, formulată în sumare teoretizări pe care le include uneori chiar în corpul descrierii. Modificarea care apare în secolul al XX –lea are loc mai ales la nivel stilistic. Prezența descrierii în corpul narației nu ține neapărat de preferințele individuale ale unui autor, ci ea denotă o tendință profundă a prozatorului, tentat de ideea doconstrucției, de pornirea de a descompune blocul narativ în termenii săi constituenți; scriitorul modern deschide drumul pentru descriptiv (Mancaș 2005: 272-273).

Bibliografie

- Aries, Phillipe; Duby, George. 1993. *Istoria vieții private. De la Imperiul Roman la anul o mie*. Vol I. București: Ed Meridiane.
- Bernea, Ernest. 2006. *Civilizația română sătească*. București: Editura Humanitas.
- Dehaene, Michiel; Lieven, De Cauter. 2008. *Heterotopia and the City*. New York: Routledge.
- Elshtain, J. Bethke. 1981. *Public Man, Private Women. Women in Social and Political Thought*. New Jersey: Princeton University Press.
- Habermas, Jürgen. 1998. *Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiul unei categorii a societății burgheze*. București: Editura Univers.
- Kerber, Linda. 1980. *Women of the Republic*. S.U.A. : The University of North Carolina Press.
- Light, Andrew; Smith, J. Jonathan. 1998. *The Production of Public Space*. S.U.A.: Rowman and Littlefield Publishers Inc.
- Maingueneau, Dominique. 2007. *Discursul literar*. Institutul European.
- Mancaș, Mihaela. 2005. *Tablou și acțiune. Descrierea în proza narativă românească*. București : Editura Univers.
- Petrescu, Camil. 1930. *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. București: Editura de stat pentru literatură și artă.
- Sadoveanu, Mihail. 1987. *Baltagul*. București: Editura:Minerva
- Slavici, Ioan. 2009. *Mara*. București: Litera Internațional
- https://en.wikipedia.org/wiki/Heterotopia_%28space%29

THE MEANING OF BEAUTY AS A MARK OF THE ENTIRE CULTURE

LE SENS DE LA BEAUTE COMME REPERE DE L'ENSEMBLE CULTURE

SENSUL FRUMOSULUI CA REPER AL ÎNTREGII CULTURII

Gabriela VASILESCU

Facultatea de Litere și Științe,
Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești
Blv. București, nr. 39, 100520, Ploiești, Romania
E-mail: gabrielavasilescu52@yahoo.com

Abstract

"We call beauty that which is represented without concept as an object of a universal satisfaction." (Kant, 1995, 52).

We cannot find the interest in studying Beauty since the Antiquity, when it belonged to the divine, the intelligible, being considered "the brightness" and "sense" of the world with "unequaled clarity". It is "the best of happiness" (Platon, 1993; 92). The entire Beauty of the human face was explained by the order and transcendental harmony, which can be understood only as an "imitation of something contained in Reason." (Hadot, 1998; 70). Plotin represents another stage in the meaning of Beauty, that is the Middle Ages, which give "the simplicity of the eye" the part of according the divine in the human with the "divine in the universe". Loving Beauty, taken down from the throne of the absolute Idea, remains an eternal delusion considered secondary by the modern man tempted by deceptive, material forces more estranged from the divine Spirit and opened to the meaning of the concrete beauty. This "journey" (Noica) of the Idea of Beauty will take into account the approaches of Platon, Plotin and Kant.

Résumé

„Est beau ce qui plaît universellement sans concept.” (Kant, 1985, 978)

L'intérêt pour la recherche de la beauté ne se trouve pas l'Antiquité, au cours de laquelle la beauté appartenait au divin, intelligible, étant considéré comme "luminosité" et dans le monde "de l'ordre" par "la clarté inégalée". Il est «c'est la plus haut de la bonheur» (Platon, 1993, 92) toute la beauté du visage humain a été expliqué par l'ordre et l'harmonie de transcendance qui ne peut être décrit que comme "imitation de quelque chose qui est de la Pensée" (Hadot 1998; 70). Avec Plotin nous passons dans une autre étape d'importance de la Beauté, le Moyen Âge, fournissant "la simplicité du regard", le rôle du divin dans l'homme s'accorde avec "le divin dans l'univers". L'amour de la beauté, déchu du trône de l'idée absolue reste une déception éternelle, secondaire dans le fond de l'homme moderne, soumis aux forces trompeuses, matérielles, de plus en plus éloigné de l'Esprit divin et ouvert au sens de la beauté qui plaît à la sensibilité immédiate. Cette "péripétie" (Noica) de l'Idée de la beauté inscrira dans son contenu les perspectives qui appartiennent aux Platon, Plotin et Kant.

Rezumat

„Numim frumos ceea ce este reprezentat fără concept ca obiect al unei satisfacții universale.” (Kant, 1995, 52).

Interesul pentru cercetarea frumosului nu îl găsim în Antichitate, perioadă în care Frumosul aparținea divinului, inteligibilului, fiind considerat "strălucirea" și "rânduiala" lumii cu

”neîntrecută claritate”. Este ”cea mai aleasă dintre fericiri”(Platon, 1993; 92). Toată Frumusețea chipului uman era explicată prin ordinea și armonia transcendentă, ce nu poate fi cuprinsă decât ca imitație a ceva ce se află în Gândire” (Hadot, 1998; 70). Cu Plotin parcurgem o altă etapă a însemnătății Frumosului, cea a Evul Mediu, care acordă ”simplității privirii”, rolul de acord al divinului din omenesc cu ”divinul din univers”. Iubirea frumosului, detronată de pe tronul Ideii absolute, rămâne o veșnică amăgire, trecută în plan secundar de omul modern, supus forțelor înșelătoare, materiale, tot mai îndepărtate de Spiritul divin și deschis către sensul frumosului ce place sensibilității imediate. Această ”peripeție”(Noica) a Ideii de Frumos va înscrie în conținut concepțiile aparținând lui Platon, Plotin și Kant.

Keywords: *Beauty, Idea, divine, judgment of taste*

Mots-clés: *la Beauté, l'Idée, divin, le jugement de goût*

Cuvinte-cheie: *Frumos, Idee, divin, judecată de gust*

Frumosul antic pereche a Binelui moral

Analizele Orientului antic nu se opresc asupra frumosului. Termenul apare în Grecia antică, Kalos, pentru precizarea a ceea ce era potrivit, ceea ce era normal, ceea ce servea unui scop. Principiul armoniei, unitatea părților din întreg, o anume măsură caracteristică acțiunilor și comportamentelor umane, un echilibru, o rimă a elementelor care formează întregul. Conceptul kalokagathia este înțeles atât ca bine (agathon), cât și ca util (kromenon). Socrate nu diferențiază între util și frumos. Frumusețea era proprie trăsăturilor morale pozitive, fără a exista o diferență între etic și estetic. Sofistul Protagoras din Abdera, elevul lui Democrit, ne amintește de complexitatea statutului existențial uman, omul fiind considerat măsura celor ce sunt și nonexistența celor ce nu sunt. Titlul analizei este extrem de sugestiv, *Apărători* sau *dărâmători*, omul fiind ”măsura tuturor lucrurilor.” Omul ”măsoară” atât realul cât și idealul, având mijloacele critice pentru înfăptuirea actului critic – reflexiv. În acest mod omu devine propriul etalon pentru faptele sale, iar adevărul se înscrie în zona a ceea ce cunoaște. Olimpul este măsurat prin mărime umană; înțelepciunea socratică *știu că nu știu nimic*, în sensul unei armonii a înțelepciunii lăuntrice, este remarcată de Pythia, care îl declară pe Socrate cel mai înțelept dintre atenieni. Aici își găsește originea prima însușire a noțiunii de frumos: impresia de **totalitate, de armonie**. Filosofia greacă poate fi considerată „esteticocentrică, o încântătoare organicitate pe viață, pe organic.” (Ianoși)

Concepția asupra înțelegerii Ideii de Frumosului este dezbătută de Platon în *Banchetul* și *Phaidros*, dialoguri care analizează trei tipuri de frumos: frumos estetic (frumosul percepției senzoriale), frumosul etic (frumosul practicării binelui) și frumosul noetic (frumusețea cunoașterii spirituale). Trecerea de la frumosul estetic la frumosul noetic implică distincția dintre această formă frumoasă, acest corp, și forma frumoasă în sine. Frumusețea presupune binele și adevărul, ceea ce înseamnă raționalitatea. Iată de ce, Platon disprețuiește artele care provoacă stări sufletești iraționale, cum sunt muzica și poezia.

Frumusețea aparține zeilor, „când vede un chip care aduce cu cel zeiesc, desprins din chipul frumuseții însăși, sau un trup asemenea alcătuit, se simte mai întâi încercat de o înfiorare și ceva nedeslușit” (Platon, 1993; 93).¹ Prin urmare, aretipul frumosului rămâne în zona inteligibilului, actualizat prin aducere-aminte.

„Deplinătate, simplitatea, statornicia, fericirea le putem privi în imagini care, inițiați fiind, ne apăreau într-o lumină fără pată, pentru noi înșine eram fără de pată și neînsemnați cu semnul mormântului pe care, numindu-l trup, îl tragem în această viață după noi, legați de el precum o scoică de carapacea ei” (Platon, 1993; 92).

¹ Platon, *Phaidros*, Humanitas, București, 1993, p. 93

Ființa întemnițată în trup are nevoie de anumite condiții pentru a-și căpăta libertatea de a privi frumosul. Întâlnirea cu frumosul este una nemijlocită, care ne transpune către contemplarea acestuia. Este o stare specială, care se înfățișează cel mai strălucitor privirii, strălucire care apare din sensibilitatea nemijlocită. Frumosul face posibilă trecerea dincolo de sensibil, către ceea ce este de descoperit în faptul ascunderii adevărului. Prin "emanația frumuseții" apare o nouă viață, o altă vedere, o becurie care i-a locul durerii. Noua stare trăită presupune o pregătire specială, o curățire morală:

„cât timp aripile îi cresc, el fierbe și îl doare și se simte furnicat. Când, așadar, sufletul acesta își poartă ochii înspre frumusețea tânărului, un val de pulberi nevăzute se desprinde de aci și curge către el, de unde și numele de "val al dorului". De îndată ce simte atingerea lui, sufletul prinde putere și e cuprins de căldură, durerea îl părăsește și bucuria vine să-i ia locul"(Platon,1993;92).

Starea de înflăcărare pe care o presupune frumusețea lăuntrică este armonios legată de cele aflate în exterior. Socrate exprimă ruga către zei:

„Iubite Pan și voi, zeități de aici, câte sunteți, faceți să dobândesc frumusețea lăuntrică. Iar dinafara mea să fie toate prietene celor din mine. Fie apoi, să-l socotesc pe înțelept bogat. Și să am parte de o avere nici mai mare, nici mai mică decât aceea pe care numai omul cumpătat poate și să o poarte și s-o mâne"(Platon, 1993; 152).

În Banchetul, frumusețea este asemănătoare înțelepciunii, trupurile fiind adorate pentru înțelepciunea care curge din ele:

„Socrate, așezându-se, grăi: Ce bine ar fi, Agaton, dacă înțelepciunea ar avea darul să curgă ori de câte ori ne atingem unii de alții, de la cel ce are mai multă la cel cu mai puțină! Să fie așa, ca apa care trece prin fitilul de lână din vasul mai plin spre cel mai gol! Dacă înțelepciunea ar fi astfel, eu mi-aș prețui acum mult șederea lângă tine" (Platon, 2011; 175 e). <http://bookspot.ro/file.axd?file=2011%2F10%2FPlaton++Banchetul+Dialoguri-04.pdf>

Prin urmare, dragostea trebuie să ne îndemne către aspirații spirituale și fapte frumoase, către înțelepciune. Frumusețea trupească presupune frumusețea obiceiurilor și tradițiilor, frumusețea instituțiilor și doctinelor. Potrivit Diotimei, femeie înțeleaptă și profetă, frumusețea este simplă, fără a cuprinde carnea și culoarea sau alte nevolnice forme ale mortalității. Tot ce dăinuiește se află în fapta frumoasă, sufletul frumos nu poate săvârși decât fapte alese.

Frumusețea se extinde asupra organizării statale ateniane, pentru că frumusețea aparține faptelor frumoase: „că-i mai frumos să iubești pe cei distinși și de neam bun, chiar dacă-s mai urâți decât alții; că aprobarea pe care toți o dau cui iubește se face, desigur, pentru prețuirea unei fapte frumoase și nicidecum pentru o fapta urâtă; că la noi datina face înlesnirea cuvenită pentru acțiunea iubirii și laudă pe iubitor pentru minunea ce săvârșește iubind" (Platon, 2011; 10).

Cu Plotin se actualizează perspectiva lui Platon asupra frumosului, contemplarea frumosului fiind însoțită de emoția trăită odată cu raportarea la inteligibil. Frumusețea vizibilă a unui chip este strălucirea lumii transcendente, efect diferit în raport cu desăvârșirea spirituală a fiecărui privitor. Frumusețea este însoțită de virtute, cumpătare după cum urâtenia este "un adaos" care unește Sufletul cu Materia. Pentru recunoașterea frumuseții este nevoie de o pregătire specială.

„Așa cum despre frumusețile senzoriale nu e cu puțință să vorbească aceia care nici nu le-au văzut, nici nu le-au perceput ca fiind frumoase, după cum e cazul orbilor din naștere, în același fel/nu e posibil să vorbească/ despre frumusețea ocupațiilor cei care nu au acceptat că există o frumusețe a îndeletnicirilor, a științelor și a altor asemenea. Și nici despre strălucirea virtuții nu pot vorbi cei cărora nu li s-a înfățișat drept frumos chipul dreptății și al cumpătății (...)" (Plotin, 2003; 164).

La nivel spiritual trebuie să se întâmple prefacerile către frumusețe. Sufletul trebuie să se obișnuiască să privească cu îndeletnicirile frumoase și faptele frumoase, acele fapte înfăptuite de oamenii socotiți buni. Pentru că numai un Suflet pregătit de Intellect poate să contemple Frumosul iar apoi să dea formă acțiunilor sau ocupațiilor. Frumosul este asociat Binelui, așa cum urâtul este asociat răului. Asemenea desăvârșire presupune fie o purificare lăuntrică și asemănarea cu Zeul, fie

o cădere spre răul, biruit de plăceri și situat ca viziune spre Daimoni. Pentru a vedea un suflet bun trebuie să te obișnuiești cu făurirea "statuii" proprii :

„Întoarcete către tine însuși și privește : chiar dacă încă nu te vezi pe tine frumos, fă precum sculptorul unei statui ce urmează să fie frumoasă ; el mai înlătură ceva, mai șlefuieste pe undeva, netezește, curăță, până ce face vizibilă frumusețea pe chipul statuii. La fel și tu : înlătură prisosul, îndreaptă ceea ce e strâmb, ceea ce e întunecat curăță și fă-l să fie luminos și nu conțeni „meșteșugindu-ți statuia ta”, până nu ți-ar străluci dumnezeiasca splendoare a virtuții și până ce nu ai vedea "cumpătarea urcând pe sacral tron" !(Plotin, 2003 ;172-173)

Omul care dorește să privească divinul și frumosul trebuie să fie asemănător acestora, să cunoască „frumusețea formelor”, să locuiască în "antecamera" Frumosului care este Intellectul. Acest proces al desăvârșirii este situat dincolo de sensibil, în zona inteligibilului : "locul Formelor este Frumosul inteligibil, în timp ce Binele se află mai presus de acesta și e izvorul și obârșia Frumosului"(Plotin, 2003 ;174). În acest mod, frumosul este tratat ca o proprietate a Intellectului, fără a fi extins asupra caracterizării Binelui ca fiind frumos.

Să ne amintim că lui Plotin îi era rușine că avea un trup pământesc care era însoțit de o serie de învelișuri "grosolane". Trupul era considerat "un mormânt", "o temniță a sufletului"(Hadot,1998 ;49) de care trebuie să se despartă pentru a reveni la Ideile eterne. "Sufletele, crâmpoie de lume spirituală, erau, împotriva voinței lor, prizonierele acestei lumi. (...) Mântuirea venea așadar din afara sufletului : ea consta într-o strămutare și depindea de lupta dintre niște Puteri superioare"(Hadot, 1998 ; 51). Lumea spirituală în care se vor întoarce spiritele este "Pleroma", de esență spirituală unde domnește "frumusețea fermecătoare".

Perspectiva kantiană asupra frumosului

"Das Schöne ist das, was ohne Begriffe, als Objekt eines allgemeinen Wohlgefallens vorgestellt wird"(Kant: *Kritik der Urteilskraft, Zweites Moment des Geschmacksurteils, nämlich seiner Quantität nach*, DigitaleBibliothekBand2:Philosophie; 124)

Odată cu Immanuel Kant, mai precis cu Critica facultății de judecare estetice; secțiunea întâi Analitica facultății de judecare estetice, cartea întâi Analitica frumosului se face analiza judecății de gust, judecată declarată estetică prin apropierea ei de frumos.

„Pentru a stabili dacă ceva este sau nu este frumos, raportăm reprezentarea nu prin intelect la obiect în vederea cunoașterii, ci prin imaginație (asociată poate cu intelectul) la subiect și la sentimentul său de plăcere și neplăcere. Judecata de gust nu este deci o judecată de cunoaștere, așadar logică, ci una estetică, adică o judecată al cărei factor determinant nu **poate fi decât subiectiv**" (Kant, 1995 ; 44).

Din analiza kantiană se constată lipsa cunoașterii și a întemeierii raționale a unei judecăți estetice. Analiza kantiană urmărește să justifice universalitatea judecății de gust: "mit dem Bewußtsein der Absonderung in demselben von allem Interesse, ein Anspruch auf Gültigkeit für jedermann, ohne auf Objekte gestellte Allgemeinheit anhängen, d.i. es muß damit ein Anspruch auf subjektive Allgemeinheit verbunden sein" (Kant Digitale Bibliothek Band 2: Philosophie; 124).²Judecata de gust este "dezinteresată" și are "universalitate subiectivă." Judecata asupra frumuseții este foarte părtinitoare, în ea amestecându-se cel mai neînsemnat interes, dependentă fiind de obiectul care intră în sfera proprie de interes: "pentru a spune că obiectul este **frumos** și pentru a dovedi că am gust, plec de la ceea ce se petrece în mine datorită reprezentării, nu de la ceea ce constituie dependența mea de existența obiectului (Kant, 1995 ;46)."

„Agrabilul, frumosul și ceea ce este bun desemnează" diferite raporturi ale reprezentărilor cu sentimentul de plăcere. "Numim agreabil ceea ce ne *desfătă*, frumos ceea ce ne *place* pur și simplu, bun ceea ce este *apreciat*, aprobat, adică un lucru căruia i se atribuie o valoare obiectivă" (Kant, 1995; 50). Frumosul produce o plăcere dezinteresată și liberă ; ea nu ne constrânge pentru a ne da

² Immanuel Kant Kritik der Urteilskraft, Digitale BibliothekBand2:Philosophie, <http://www.wissensnavigator.com/documents/kritikderurteilskraft.pdf>, 124

adeziunea. Plăcerea pe care o produce aprecierea unui obiect ca fiind frumos aparține gustului individual.

Un „al doilea moment al judecății de gust” îl reprezintă definiția pe care am considerat-o drept subtitlul al analizei pe care ne-o propunem: **„Numim frumos ceea ce este reprezentat fără concept ca obiect al unei satisfacții universale.”** (Kant, 1995; 52). Frumosul produce o satisfacție dezinteresată; subiectul, cel ce judecă, se simte liber față de satisfacția pe care i-o provoacă obiectul. „El va vorbi deci despre frumos ca și cum frumusețea ar fi o proprietate a obiectului, iar judecata ar fi logică (...), deși ea este doar estetică și conține numai o raportare a reprezentării obiectului la subiect; căci ea se aseamănă totuși cu judecata logică prin aceea că valabilitatea ei poate fi presupusă pentru fiecare” (Kant, 1995; 52). Pretenția de valabilitate aparține exclusiv judecății prin care ceva este declarat frumos, fără a pretinde altuia acordul cu judecata de gust. Valabilitatea universală subiectivă, adică judecata estetică, nu privește obiectul, nu se bazează pe un concept, „întrucât predicatul frumuseții nu se leagă de conceptul obiectului, și totuși se extinde asupra întregii sfere a celor care judecă” (Kant, 1995; 56).

Dacă aprecierea are loc potrivit conceptelor, orice reprezentare asupra frumuseții dispare. „Judecata ”trandafirii în genere sunt frumoși”, ce reprezintă din compararea mai multor judecăți singulare, nu mai este o judecată estetică, ci o judecată logică întemeiată pe una estetică. Iar judecata ”trandafirul este (pentru miros) agreabil” este într-adevăr o judecată estetică singulară, însă nu o judecată de gust, ci una a simțurilor” (Kant, 1995; 56).

Kant distinge două tipuri de frumusețe în raport cu scopul conținut în concept: „Există două feluri de frumusețe: frumusețe liberă (**pulchritudo vaga**) și simpla frumusețe dependentă (**pulchritudo adherens**). Prima nu presupune un concept despre ceea ce trebuie (**soll**) să fie obiectul; cea de-a doua presupune un astfel de concept, precum și perfecțiunea obiectului potrivit acestuia.”(...)

Doar frumusețea unui om (și, în cadrul acestei specii, cea a unui bărbat, a unei femei sau a unui copil), frumusețea unui cal, a unei clădiri (biserica, palat, arsenal sau pavilion) presupun un concept al scopului care determină ceea ce trebuie să fie obiectul, așadar un concept al perfecțiunii sale; deci ea este doar o frumusețe dependentă” (Kant, 1995; 69).

Aceste precizări permit următoarea apreciere asupra frumosului din perspectivă kantiană: „**Frumos** este ceea ce place în simpla apreciere (deci nu prin mijlocirea senzației raportate la un concept al intelectului). De aici, reiese că frumosul trebuie să placă fără nici un interes. Căci, frumosul ne pregătește să iubim ceva, chiar natura, în mod dezinteresat, iar sublimul să prețuim ceva chiar împotriva interesului nostru (sensibil)” (Kant, 1995; 106).

Dacă vom sintetiza trăsăturile ce aparțin frumosului din perspectivă kantiană, putem spune că ori de câte ori suntem în prezența unei corp/opere în care părțile sunt interdependente către armonie, echilibru, unitate și produc o plăcere directă, simplă și spontană suntem în prezența frumosului. Pentru că, frumosul nu poate fi decât singular și produce o plăcere subiectivă. Prin unicitatea lui, frumosul se apropie de condiția naturii. Ca poziție este situat între natura naturală și spiritul spiritualizat. Abstractă este *ideea* de frumusețe; frumusețea rămâne concretă. Prin urmare, frumoasă nu poate fi decât această operă, acest corp - la singular -, cu inimitabilul lui farmec, cu statura, cu părul, cu vocea, cu gesturile care-i aparțin; toate acestea nefiind altceva decât particularizări ale frumosului ce pătrund la exterior și impresionează simțurile. Odată comparate aprecierile asupra judecăților ne depărtăm de judecata estetică și ne situăm la nivelul perfecțiunii, „un concept al scopului” care determină obiectul pus în discuție, intrăm în sfera conceptului care antrenează frumusețea dependentă. În acest caz, frumusețea intim legată de intimitatea persoanei se extinde la sensibilitatea umană, la ceea ce place ființelor umane. Angajarea autorului creației frumoase deopotrivă cu receptorul sunt perspectivele inseparabile ale subiectivizării frumuseții ce aparțin modernității prin teoretizarea sensibilitatea într-o nouă perspectivă asupra esteticii.

Bibliografie

Hadot Pierre, *Plotin sau simplitatea privirii*, Polirom, Iași, 1998.

Kant Immanuel, *Critica facultății de judecare*, Editura Trei, București, 1995.

Kant Immanuel, *Kritik der Urteilskraft*, Digitale Bibliothek Band 2: Philosophie, <http://www.wissensnavigator.com/documents/kritikderurteilskraft.pdf>.

Kant Emmanuel, *Critique de la faculté de juger*, Edition: Gallimard (Pléiade, tome 2), 1985

Platon, *Phaidros*, Humanitas, București, 1993.

Platon, *Banchetul*, <http://bookspot.ro/file.axd?file=2011%2F10%2FPlaton+-+Banchetul+Dialoguri-04.pdf>.

Plotin, *Opere, I*, Humanitas, București, 2003.

THE CORRELATION BETWEEN THE VISION OF THE TEACHER-AUTHOR AND HOW THE STUDENT RELATES TO THE INTERPRETATION OF THE LITERARY TEXT THROUGH THE INTERROGATIVE STRUCTURES OF WRITTEN DIDACTIC DISCOURSE

LA CORRÉLATION ENTRE LA VISION DU PROFESSEUR-AUTEUR ET LA MANIÈRE DONT L'ÉLÈVE SE RAPPORTE À L'INTERPRÉTATION DU TEXTE LITTÉRAIRE PAR L'INTERMÉDIAIRE DES STRUCTURES INTERROGATIVES DU DISCOURS DIDACTIQUE ÉCRIT

CORELAREA DINTRE VIZIUNEA PROFESORULUI-AUTOR ȘI MANIERA ÎN CARE ELEVUL SE RAPORTEAZĂ LA INTERPRETAREA TEXTULUI LITERAR PRIN INTERMEDIUL STRUCTURILOR INTERROGATIVE ALE DISCURSULUI DIDACTIC SCRIS

Constantin-Georgel STOICA

Universitatea „Ovidius” din Constanța

E-mail: constantingeorgel_stoica@yahoo.com

Abstract

This study aims to highlight those types of interrogative structures that can be found in Romanian language and literature textbooks for high school level that focuses on the teacher-author's language when intended to give students criteria for the interpretation of literary texts. Our intention was to classify the exercises containing interrogative structures that aim to analyze the various levels of perception of the literary text and to identify a possible typology of these exercises. In this regard, we have made a selection of exercises aimed at the student not only as a decoder of the literary text, but also as its user and analyst. The results of the analysis revealed many inconsistencies in teaching communication, in literary texts' approach, which calls into question both the methods used and the interrogative scholarly discourse used.

Résumé

Cette étude vise à mettre en évidence les types de structures interrogatives qui peuvent être trouvées dans les manuels de langue et littérature roumaines pour haut niveau de l'école qui se concentrent sur la langue des enseignants-auteur lorsqu'ils sont destinés à donner aux élèves des critères pour l'interprétation des textes littéraires. Notre intention était de classer les exercices contenant des structures interrogatives qui visent à analyser les différents niveaux de perception du texte littéraire et d'identifier une possible typologie de ces exercices. À cet égard, nous avons fait une sélection des exercices visant l'élève non seulement comme un décodeur du texte littéraire, mais aussi en tant que décodeur et analyste. Les résultats de l'analyse ont révélé de nombreuses incohérences dans la communication didactique, dans l'approche de texte littéraire, qui remet en cause à la fois les méthodes utilisées et le discours didactique interrogatif utilisés.

Rezumat

Acest studiu își propune să scoată în evidență acele tipuri de structuri interogative care se regăsesc în manualele școlare de limba și literatura română pentru nivelul liceal și care vizează limbajului utilizat de profesorul-autor atunci când acesta urmărește să ofere elevilor criterii de interpretare a textelor literare. Intenția noastră a fost aceea de a clasifica exercițiile care conțin

structuri interogative ce au ca obiectiv analiza diferitelor niveluri de receptare a textului literar și de a identifica o posibilă tipologie a acestora. În acest sens, am făcut o selecție a exercițiilor care au în vedere postura de decodificator a elevului în relația cu textul literar, dar și postura de utilizator al textului sau aceea de analist al acestuia. Rezultatele studiului au evidențiat multe inconsecvențe în comunicarea didactică, în abordarea textelor literare, fapt care pune sub semnul întrebării atât metodele utilizate, cât și discursul didactic interogativ utilizat.

Keywords: *language, interrogative structures, typology, textbooks, literary texts*

Mots-clés: *la langue, les structures interrogatives, typologie, des manuels, des textes littéraires*

Cuvinte-cheie: *limbaj, structuri interogative, tipologie, manuale școlare, texte literare*

1. Pentru cei mai mulți dintre noi, este cunoscut faptul că nu puțini au fost aceia care au încercat să dea discursului didactic cele mai puternice valențe pedagogice. S-au formulat grile de performanță, s-au realizat șabloane care să conducă la succes și, astfel, să se evite eșecul. În studiul acesta, ne propunem să prezentăm câteva considerații privitoare la modul cum este utilizată interogația în discursul didactic scris, ca exemplu practic de aplicare a didacticii atât tradiționale, cât și moderne. Mai precis, vom face o analiză a utilizării interogației în manualele școlare alternative de limba și literatura română aflate în uz.

Ca orice alt demers instructiv-educativ și cel întreprins prin intermediul auxiliarelor didactice de tipul manualelor școlare, ce constituie corpusul nostru de texte, trebuie să se încadreze în limitele obiectivelor procesului didactic. Cercetările pedagogice din ultimele decenii ale secolului al XX-lea au scos la iveală diverse teorii care au dus la fundamentarea unor adevărate sisteme educaționale sau, cel puțin, la realizarea unor tipologii ale obiectivelor pedagogice. În acest sens considerăm că este suficient să amintim contribuțiile taxonomiilor¹ elaborate de B.S. Bloom (în domeniul cognitiv, în 1951), I.J. Simpson (în domeniul psihomotor, în 1967) și R.D. Krathwohl (în domeniul afectiv, în 1964), ca să numim doar pe deschizătorii de drumuri ai fiecărei direcții, sau așa-numita taxonomie Gagné-Merrill, care, în 1971, propune o îngemănare a „obiectivelor cognitive, afective și chiar senziomotorii” (Ionescu & Radu, 2001, p. 82).

Realizarea unei tipologii a interogației din perspectiva didacticii solicită apelarea unor principii ale pedagogiei, însă, o viziune exhaustivă asupra acestei probleme presupune o cercetare mult prea amplă și ar depăși obiectivele acestui studiu. Demersul nostru dorește să deschidă calea unor alte posibile cercetări, eventual interdisciplinare, cu aplicații atât în domeniile pedagogiei și didacticii, cât și al științelor limbii sau logicii interogative, care ar putea scoate la iveală observații utile.

2. Societatea contemporană trece printr-o schimbare accelerată, agresivă, punând sub semnul întrebării multe dintre sistemele care păreau suficient fundamentate pentru a rezista oricăror inovații. Sistemul educațional nu face excepție și am fost martorii transformărilor impuse de dorința de uniformizare a acestuia². În prezent, ne aflăm sub incidența *Legii Educației Naționale*³, care

¹ Pentru o mai largă viziune asupra problemei, vezi Miron Ionescu, Ioan Radu, (coord.), *Didactica Modernă*, ediția a II-a revizuită, Cluj-Napoca: Dacia, p.82-88, 2001.

² Vorbim aici despre adoptarea de către România a *Declarației de la Bologna*, din 18-19 iunie 1999. Pentru o mai bună înțelegere a fenomenului globalizării educației, vezi Constantin Cucoș, Nicoleta Laura Popa, „Educația în societatea cunoașterii: globalizare, internaționalizare, informatizare”, în: Constantin Cucoș (coord), *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice*, Iași: Polirom, pp. 17-49, 2008.

³ *Legea Educației Naționale* a fost adoptată și publicată în *Monitorul Oficial al României*, anul 179 (XXIII), nr. 18, Luni, 10 ianuarie 2011.

stipulează modificarea ciclurilor de învățământ și introducerea unor sisteme de evaluare care să valorifice achizițiile întregului parcurs școlar⁴.

În acest context, ne propunem să analizăm o componentă importantă a sistemului, la nivelul său concret, adică actualizările practice, operaționale ale obiectivelor educației, prin prezentarea, în discursul didactic, a conținuturilor, dar și mijloacele de realizare a competențelor beneficiarilor imediați ai educației – tinerii. Evident, nu vom încerca să cuprindem o temă atât de generoasă, cum este cea a discursului didactic, în întregul său, ci ne vom opri asupra unui singur segment al acestuia.

Mai exact, ne propunem să analizăm cât de eficient este utilizată *interogația în discursul didactic scris*, mai ales că, de câteva decenii bune, cercetătorii au acordat o importanță deosebită studierii enunțurilor ce se încadrează, am putea spune, în *logica interogativă*, o nouă disciplină, care a devenit o adevărată știință, primind și un nume pe măsură: *erotetica*⁵.

Având în vedere că *discursul didactic* se subsumează conceptului de *comunicare*, cercetarea noastră va porni de la premisa că, în ciuda faptului că există numeroase studii care au drept obiect eficientizarea comunicării⁶, auxiliarele didactice, îndeosebi manualele, nu aleg întotdeauna căile cele mai potrivite de a comunica, de a face accesibile conținuturile, de a mijloci în mod eficient transferul de informație și, mai ales, de a sprijini formarea de competențe specifice. Prin urmare, considerăm că trebuie să acordăm o atenție deosebită comunicării didactice, analizei discursului didactic, în sensul identificării și îndepărtării acelor surse care favorizează apariția eșecurilor.

Vom porni, deci, construcția noastră demonstrativă de la conceptul de *discurs didactic* și vom lua în considerare un aspect de o deosebită importanță al interacțiunii verbale – *interogația*, urmărind să probăm cât de eficient sunt utilizate structurile lingvistice pe care aceasta le presupune.

3. La o primă vedere, observăm că în manualele școlare aplicațiile pe textul literar, sub forma exercițiilor, sunt formulate adesea în *structuri sintactice interogative*, ceea ce conferă acestora o importanță majoră, iar aspectul pragmatic al interogației devine esențial. Se naște, astfel, o întrebare pertinentă:

Care este ponderea întrebărilor pragmatice în discursul didactic scris?

sau, altfel spus,

În ce măsură este valorificată valența pragmatică a întrebării în auxiliarele didactice?

Desigur, nu ne propunem să abordăm demersul nostru de cercetare din perspectiva statistică, dar voi încerca să probăm ipoteza cum că manualele în uz, selectate drept sursă a corpusului de texte, utilizează în proporție însemnată latura aplicativ-pragmatică, însă nu ne propunem să intrăm în detalii strict matematice, aceasta nefiind obiectul studiului nostru.

În discursul didactic scris, exercițiile sunt cel mai adesea construite având la bază structuri interogative. Trebuie să amintim și că acestea reprezintă metoda didactică despre care se poate spune că suportă cel mai bine îmbinarea cu oricare altă metodă, atât tradițională, cât și modernă (Constantin Cucoș, 2008, p. 323), de unde și frecvența lor utilizare.

⁴ Se introduce conceptul de *portofoliu educațional*, care, așa cum este definit în textul legii amintite, „cuprinde totalitatea diplomelor, a certificatelor sau a altor înscrisuri obținute în urma evaluării competențelor dobândite sau a participării la activități de învățare, în diferite contexte, precum și produse sau rezultate ale acestor activități, în contexte de învățare formale, nonformale și informale”, cf. „Capitolul V, Evaluarea rezultatelor învățării”, în: *Legea Educației Naționale*, p. 12.

⁵ Termenul provine din gr. *erotema* „întrebare”. Pentru întreaga problematică a eroteticii, vezi Petre Botezatu, „Erotetica – logica întrebărilor (principii și aplicații)”, în: *Revista de filozofie*, nr. 4, 1980, pp. 429-438. Articolul a fost republicat într-o colecție de studii românești și străine, selectate și traduse de Constantin Grecu, în 1982, *Logica interogativă și aplicațiile ei*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, pp.203-222.

⁶ Amintim doar câteva repere: Gheorghe Dumitriu, 1998, *Comunicare și învățare*, București: Editura Didactică și Pedagogică; Liliana Ezechil, 2002, *Comunicarea educațională în context școlar*, București: Editura Didactică și Pedagogică; Alex Mucchielli, 2005, *Arta de a comunica. Metode, forme și psihologia situațiilor de comunicare*. Traducere de Giuliano Sfichi, Gina Puică și Marius Roman, Iași: Editura Polirom; Ioan-Ovidiu Pânișoară, 2004², *Comunicarea eficientă*, Iași: Editura Polirom.

Deoarece demersul nostru își propune abordarea problematicii interogației din perspectiva didactică și, mai ales, din perspectiva analizei faptelor de limbă, putem afirma că acesta are presupoziii și finalități, atât în domeniul didacticii, cât și în domeniul lingvisticii aplicate.

Interogațiile au fost obiect de studiu pentru filosofie și psihologie, dar mai ales pentru logică și lingvistică, cele din urmă disputându-și primatul pentru găsirea celei mai potrivite formule de definire și clasificare. Dintre cercetătorii care au abordat structurile interogative din perspectiva lingvisticii amintim pe Andra Șerbănescu, autoarea uneia dintre cele mai importante monografii în limba română dedicate întrebării: *Întrebarea – teorie și practică*, Iași: Polirom, 2002. Din rândul logicienilor români, se remarcă Constatin Grecu, cel care selectează o serie de studii și articole românești și străine care au drept obiect de studiu interogațiile, în volumul *Logica interogativă și aplicațiile ei*, apărută la Editura Științifică și Enciclopedică, în 1982. Selecția textelor, traducerea, studiu introductiv, note și bibliografia aparțin integral lui Constantin Grecu.

4. Deși auxiliarele didactice din care ne extragem corpusul de exemple utilizează un limbaj de un grad de dificultate mediu, pentru a fi accesibil unei mase cât mai largi de elevi, abordarea noastră nu va fi una simplă, dintr-o singură perspectivă, exclusivistă, de aceea cercetarea noastră va încerca să păstreze echilibru între analiza *faptelor de limbă* și cea a *demersului didactic*.

4.1. *Analiza logico-semantică a interogației* este o metodă la care vom apela, deoarece aceasta are în vedere valoarea de adevăr pe care o presupun structurile lingvistice interogative. Încă de la Aristotel, creatorul logicii formale, se știe faptul că *funcția de adevăr* este cea care conferă enunțului, indiferent de structura lui, suportul logico-semantic. În lumea modernă, Charles Morris este cel care promovează *analiza semantică a limbajului* (Charles Morris, 2003) ca metodă de cercetare. În momentul în care cineva dorește să studieze interogația, este obligat să analizeze și relația dintre semne și semnificația acestora, adică să identifice relația dintre sens și referință.

4.2. *Analiza discursului din perspectiva didactică* va fi una dintre metodele noastre de studiu, deoarece intenția noastră este aceea de a încerca o descriere a fenomenului interogativității, dar, mai ales, verificarea atingerii celor două obiective ale acestuia – formativ-instructiv, respectiv, evaluativ.

4.3. *Analiza pragmatică a discursului didactic scris*. Andra Șerbănescu, cercetătoarea ale cărei demonstrații le vom utiliza în demersul nostru, identifică trei tipologii ale definițiilor pragmatice ale interogației (Andra Șerbănescu, 2002, pp. 20-29), și anume, *întrebarea ca tipar comportamental* – tipul „căutare de informație”; *întrebarea ca act de vorbire* – un enunț ce ocupă o poziție-cheie în cadrul discursului dialogat; *întrebarea ca modalitate enunțiativă*. Analiza strict pragmatică a interogației impune respectarea a trei mari criterii de caracterizare a actului de vorbire: *particularitățile pragmatice, particularitățile semantice, particularitățile sintactice* (*Ibidem*, p. 25).

5. Cum intenția noastră declarată este aceea de a descoperii cât de eficient este utilizată *interogația în discursul didactic scris*, conținutul manualelor devine principalul câmp de lucru. Ceea ce interesează studiul nostru este modul cum sunt elevii stimulați de diversitatea exercițiilor, întrebărilor, de dialogul pe care-l întrețin autorii cu elevii. Nu puține au fost vocile care au spus că unele manuale de limba și literatura română sunt prea „îndesate”, că oferă suport teoretic, dar nu asigură latura pragmatică, fără să mai luăm în calcul faptul că, adesea, se creează derută prin inconsecvențe conceptuale și terminologice, lăsând impresia de „amestec”.

Luând în calcul toate aceste circumstanțe, ne propunem să analizăm o serie de manuale, în care să urmărim actualizările structurilor interogative în discursul didactic scris, atât pe verticală, cât și pe orizontală. Astfel, am selectat patru manuale propuse de Editura „Art”⁷. Acestea folosesc patru modalități de raportare la tematicile abordate, împărțind demersul instructiv-educativ în patru

⁷ Pentru a face mai ușoară trimiterea la fiecare dintre cele patru manuale, vom utiliza inițialele primului autor și, cu cifre romane, nivelul clasei pentru care este propus manualul, adică: [AC, IX], pentru Costache Adrian, Ioniță Florin, Lascăr Marilena, Săvoiu Adrian, 2009, *Limba și literatura română: manual pentru clasa a IX-a*, București: Grup Editorial Art.

secțiuni: *Înainte de text*, *Explorarea textului*, *Evaluare curentă*. *Aplicații și Dincolo de text*. Fiecare dintre aceste secțiuni se constituie în serii de exerciții mai mult sau mai puțin pragmatice.

Secțiunea *Înainte de text* este cea care are cea mai mică pondere în distribuția exercițiilor, aceasta având rolul de a introduce elevii în atmosfera necesară înțelegerii unui text literar-artistic sau de oricare altă natură. Aici vom întâlni întrebări de tipul:

- (1) *Te-ai jucat vreodată pe computer?* (AC, IX, p. 22)
- (2) *Ce îți evocă substantivul propriu **India**?* (AC, X, p. 96)
- (3) *Cunoaște-ți obiceiuri/ritualuri de construcție actuale, la români?* (AC, XI, p. 82)
- (4) *Este acesta un tip de poezie pe care îl citești cu plăcere?* (AC, XII, p. 6)

Interogația de la (1) încearcă să creeze cadrul psiho-sociologic și să stimuleze dorința elevilor de vârstă de 14-15 ani spre a lectura și analiza un text al lui Florin Iaru, cu un titlu foarte sugestiv, de altfel, *Cum să dai în mintea copiilor*.

În același sens procedează autorii și în cazul celorlalte situații. Spre exemplu, interogația de la (2) nu anunță nimic spectaculos, iar răspunsurile pot fi infinite, ceea ce presupune o întrebare deschisă, cu posibilitatea de a ajunge pe cele mai surprinzătoare „meleaguri” ale minții umane. Totuși, autorii doresc să pregătească „ogorul” pentru receptarea romanului *Maitreyi*, al lui Mircea Eliade. Propoziția interogativă (3) dorește să faciliteze receptarea baladei populare *Meșterul Manole*, iar cea de la (4) apare la secțiunea *Înainte de text*, ce prefătează poezia *Plumb*, de George Bacovia. Este foarte interesant de observat care este eficiența acestor demersuri, inclusiv cele întreprinse în celelalte secțiuni, însă nu vom insista acum asupra strategiei didactice a autorilor manualelor editurii „Art”.

Precizăm că manuale editurii „Art” pun un accent deosebit pe latura aplicativă, ponderea exercițiilor fiind de departe cea mai mare în relație cu toate celelalte manuale. Din această perspectivă, manualul de clasa a XII-a publicat la editura „Corint”⁸ se află, oarecum, în extrema cealaltă. Autorii Eugen Simion, care este și coordonatorul ediției, Florina Rogalski și Daniel Cristea-Enache optează pentru o prezentare mai amplă a conținuturilor, prin expozee uneori greu accesibile elevilor cu un nivel intelectual mediu. Și strategiile didactice sunt alese ușor diferit, astfel că abordarea testelor propuse spre studiu se face din două perspective concretizate în două secțiuni, și anume, *Comunicare orală interactivă* și *Exerciții de reflecție și compoziții*. Pentru exemplificare, oferim câteva modele de exerciții care apar la secțiunea *Comunicare orală interactivă*:

Cât de modern este peisajul „ciocnirii” erotice din poemul lui Mircea Cărtărescu? (ES, XII, ex. 1, p. 124)

Analizați comparațiile din poem. Sunt ele poetice în sens tradițional sau, dimpotrivă, realiste? Argumentați, pe grupe, și corelați observațiile. (ES, XII, ex. 2, p. 124)

De ce credeți că versurile nu au majusculă nici măcar când începe o nouă frază, iar numele de străzi sunt scrise tot cu literă minusculă? (ES, XII, ex. 4, p. 124)

Nici manualul de clasa a XII-a, publicat la Editura „Niculescu ABC”⁹, nu este mai generos cu exercițiile aplicative, însă autorii fac o delimitare strictă între strategiile de *Lucru individual* și cele de *Lucru pe echipe*, desigur, numindu-și chiar astfel secțiunile respective. Nu vom insista aici asupra aspectelor pe care le implică această abordare, o vom face la locul potrivit.

Un alt manual de clasa a XII-a are autor unic, Victor Lișman¹⁰, și are o abordare mai puțin structurată în comparație cu celelalte manuale prezentate. Deși nu este la fel de „încărcată” de conținuturi ca cele prezentate deja, pare mai greoaie din cauza așezării mai puțin obișnuite a materialului în pagină, lipsind, parcă sentimentul unei sistematizări a acestuia. Totuși, atunci când

⁸ Din aceleași considerente tehnice, cu privire la trimiterile bibliografice, vom reduce eventualele referințe la acest manual la inițialele coordonatorului și, cu cifre romane, nivelul clasei pentru care este propus manualul. Deci [ES, XII,] se va citi: Eugen Simion (coord.), 2007, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a XII-a*, București: Corint.

⁹ Referirile la acest manual se vor limita la inițialele coordonatorului, adică [EN, XII] se va citi Eugen Negrici (coord.), 2007, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a XII-a*, București: Editura „Niculescu ABC”.

¹⁰ Prescurtarea cu care vom opera este, desigur, [VL] care se va citi: Victor Lișman, 2007, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a 12-a*, București: Editura „ALL Educational”.

apar cerințe de lucru și diverse exerciții, acestea sunt marcate corespunzător cu un titlu sugestiv: *Teme sau Teme și exerciții*, însă vom vedea că ponderea lor este cea mai mică, în comparație cu celelalte manuale.

6. Discursul didactic este într-o strânsă realție și cu alte domenii ale științelor. Astfel, așa cum putem observa din teza de doctorat a cercetătorului Vasile Dospinescu, „*semiotica și științele educației interferează în trei domenii principale: semiotica predării/învățării cunoștințelor, semiotica în învățământ și predarea semioticii*” (Vasile Dospinescu, 1998, pp. 26-27). Este interesant de verificat în ce măsură semiotica ajută la identificarea erorilor care pot apărea în formularea întrebărilor și, evident, care sunt mijloacele pe care ni le pune la dispoziție această știință, spre optimizarea demersului instructiv-educativ.

Cel care a scos în evidență relația dintre *semiotică* și *științele educației*, a fost, după cum precizează V. Dospinescu, Ch. Morris, care spunea că „*o educație care ține cont de semiotică ar fi capabilă să distrugă, din temelii, schisma și opoziția dintre științe și litere*” (Charles Morris, 1946, p. 327). Pentru că nu dorim să ne îndepărtăm foarte mult de obiectivele studiului nostru, ne vom mulțumi să precizăm că în lucrarea științifică a cercetătorului V. Dospinescu este tratată, din perspective multiple, legătura dintre discursul didactic și semiotică.

Semiotica este, conform instrumentelor lexicografice de specialitate, „*știința care studiază semnele din perspectiva strategiei comunicării de orice tip; uneori termen cvasiechivalent cu semiologia*” (DSL, 2005, s.v. *semiotică*). Iar *semiologia*, după Ferdinand de Saussure, este „*știința care studiază viața semnelor în viața socială*” (Saussure, 1998, p. 41). Se pare că, spre deosebire de acesta, care subsuma lingvistica semiologiei, R. Barthes afirmă inversul, cum că semiologia este subordonată lingvisticii, deoarece „*toate sistemele de semene non-lingvistice sunt descrise și interpretare prin semene lingvistice*” (Comloșan & Borchin, 2002, s.v. *semiotica*). Știința care studiază semnele, *semiotica*, cuprinde trei mari capitole: sintaxa, semantica și pragmatica. Astfel că, o analiză a întrebărilor, folosind instrumentele semioticii, presupune, desigur, o triplă perspectivă, adică, din punct de vedere, sintactic, semantic și pragmatic.

Sintaxa este o „*disciplină lingvistică, ramură a gramaticii, al cărui obiect de studiu îl formează nivelul sintactic*” (DSL, s.v. *sintaxă*), cu alte cuvinte, disciplina care se ocupă cu relațiile pe care le pot contracta diversele structuri gramaticale. Spre deosebire de sintaxa, *semantica*, termen introdus de M. Bréal, prin intermediul lucrării *Essai de sémantique* (1897) (Cf. Comloșan & Borchin, 2002, s.v. *semantica*), este ramura lingvisticii care se ocupă cu relațiile dintre semn și obiectul pe care îl desemnează, adică, pe scurt, cu sensul cuvintelor. Desigur, aceste definiții pot fi considerate simpliste, în comparație cu întreaga problemă pe care o presupun conceptele respective, însă intenția noastră nu este aceea de a dezbate diversele polemici stârnite de-a lungul câtorva generații de lingviști, ci de a marca limitele conceptelor cu care vom opera.

Pragmatica primește și ea o serie destul de interesantă de definiții. Astfel, din perspectiva semioticianului Ch. Morris, cel care și introduce termenul (DSL, s.v. *pragmatică*), pragmatica este „*o ramură a științei semnelor*” (Cf. Comloșan & Borchin, 2002, s.v. *pragmatica*), însă, așa cum afirmă Doina Comloșan și Mirela Borchin, în *Dicționarul de comunicare*, cea mai frecvent citată definiție este cea care aparține lui St. Levinson: „*Pragmatica este studiul acelor relații dintre limbaj și context care sunt gramaticalizate sau codificate în structura limbii*”.

7. Revenind la problematica studiului nostru, adică studierea discursului didactic scris, din perspectiva verificării structurilor interrogative din punct de vedere sintactic, semantic și pragmatic, menționăm că domeniul semioticii care se ocupă cu cercetarea întrebărilor a primit numele de *semiotică erotetică*¹¹ și, desigur, acesteia se subordonează cele trei subdomenii, care și ele se vor numi: *sintaxa erotetică, semantica erotetică și pragmatica erotetică*.

¹¹ Denumirea propusă de I. A. Petrov; A.A. Stoliar în studiul *Despre aspectul pedagogic al analizei semiotice a întrebărilor*, cf. C. Grecu, 1982, *Logica interogativă și aplicațiile ei*. Selecția textelor, traducerea, studiu introductiv, note și bibliografie de Constantin Grecu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, p. 292-322.

Având în vedere cele de mai sus, vom admite că *sintaxa erotetică* se ocupă cu studiul întrebărilor din perspectiva structurii lor, pentru a identifica relațiile posibile dintre elementele pe care le conțin. În același sens, vom spune că *semantica erotetică* se ocupă cu latura semantică a întrebărilor, adică, studiază sensurile și semnificațiile posibile ale acestora, pentru a identifica, între altele, modalitățile de construire corectă, din punct de vedere semantic, a întrebărilor. Mai departe, vom accepta că *pragmatica erotetică* are ca obiect de studiu condițiile înțelegerii întrebării de cel vizat de ea sau cuantificarea efectelor acesteia, cu alte cuvinte, se analizează semnificația practică a întrebărilor.

Ca orice alt demers didactic, și metodele care utilizează în desfășurarea lor structuri interogative trebuie să se încadreze într-un sistem pe care îl condiționează proiectarea didactică, ceea ce presupune optimizarea strategiilor prin care se dorește ca informațiile, acele conținuturi prevăzute de programele școlare, să ajungă la elevi. Acest sistem se subsumează gândirii logice, raționale, pentru că „*structura logică este indiciu definitoriu cel mai important al oricărei forme a gândirii*” (Berkov, 1982, p. 109), iar limbajul utilizat în desfășurarea actului educațional, care utilizează structuri interogative, acel *limbaj interogativ* (*Ibidem*, pp. 109-110), este și el structurat logic.

8. În studiul *Analiza logic-fomală a întrebării*, la care am făcut referire anterior, V. F. Berkov face o tipologie, din perspectiva structurii logice, a întrebărilor folosite atât în comunicarea simplă dintre oameni, cât și în comunicarea instructiv-educativă. Plecând de la judecățile-răspuns posibile, autorul împarte întrebările în două mari clase *întrebări de decizie* și *întrebări complete* (V. F. Berkov, 1982, pp. 115-119).

Vom supune analizei două exerciții cu structură interogativă, selectate din corpusul nostru de texte:

(5) *Este oare acest sentiment legat de viața pe care a dus-o Eminescu?* (CA, X, p. 143)

(6) *Este acesta un poem liric sau epic?* (ES, XII, p. 85).

Aceste două cazuri de interogații se situează în categoria judecăților dihotomice. Înțelesul logic al întrebării (5), se poate înțelege, semantic, astfel:

(5a) „*Este sau nu este acest sentiment legat de viața pe care a dus-o Eminescu?*”.

Prin urmare, întrebarea (5) obligă elevul-receptor al textului să aleagă una dintre două judecăți exclusive și împreună exhaustive: „*Acest sentiment este legat de viața pe care a dus-o Eminescu*”, respectiv „*Acest sentiment nu este legat de viața pe care a dus-o Eminescu*”. Observăm că semantic întrebările (5) și (5a) sunt identice, diferența aducându-o efectul psihologic al acestora este ușor diferit, deoarece în (5) apare adverbul modalizator¹² *oare*, ce implică incertitudinea.

Întrebarea (6), obligă receptorul la realizarea unui proces cognitiv mai. Se poate observa că în cazul acesta avem de-a face cu o structură interogativă ce poate fi împărțită în alte două întrebări:

(6a) „*Este acesta un poem liric?*”

(6b) „*Este acesta un poem epic?*”.

Se înțelege de aici că și întrebarea (6) așteaptă două posibile răspunsuri, și ele două judecăți exclusive și împreună exhaustive. Conform tipologiei lui V. F. Berkov aceste tipuri de întrebări sunt *întrebări de decizie cu doi membri*¹³.

În cazul *întrebărilor complete* judecățile-răspuns pot fi multiple, fiind obligatoriu ca *măcar una să fie adevărată și măcar una să fie falsă*. Am ale patru întrebări pentru exemplificare, menționând că acest gen de interogații are o mare recurență în corpusul nostru de texte.

(7) *Cine este vinovat de acest gest?* (VL, XII, p. 117)

(8) *Ce figură de stil este prezentă în titlu?* (EN, XII, p. 28)

(9) *Care este sensul cuvântului pom, din ultimul vers?*

¹² Pentru întreaga problematică pe care o implică *modalizarea*, vezi GUȚU ROMALO, Valeria (coord.), 2005, *Gramatica limbii române*, Vol. II, *Enunțul*, (GALR), vol. II, București: Editura Academiei Române, p. 673-697.

¹³ Această denumire a fost folosită mai întâi de lingviștii germani ai sec. al XIX-lea, și abia mai târziu a fost adoptată și de logicieni, cf. V. F. Berkov, *op.cit.*, n. 5.

(10) *Cât de stabile pot fi lucrurile în domeniul literaturii și al criticii?* (EN, XII, p. 245)

Specificul formal al acestor interogații îl dă faptul că încep întotdeauna cu un pronume interogativ sau cu un adverb interogativ, prin intermediul cărora se limitează numărul judecăților-răspuns, stabilindu-se clasa răspunsurilor. Astfel în cazul întrebării (7), pronumele interogativ „cine” desemnează clasa oamenilor. Am observat că în cazul întrebărilor de decizie răspunsul este întotdeauna unul, însă, în cazul întrebărilor complete, judecățile-răspuns pot fi infinite, ca în (7); finite în (8), figurile de stil inventariate fiind limitate; nedefinite în (9) și (10), aria de cunoaștere a receptorului variind, acesta poate da diferite răspunsuri.

9. Un aspect important pe care îl descoperim cu ocazia analizei interogațiilor din corpusul nostru de texte este acela că dispunerea structurilor interogative corespunzătoare celor șase niveluri cognitive propuse de Bloom este cel puțin surprinzătoare, deoarece apar diferențele extrem de mari, fapt ceea ce ar trebui să ne atragă atenția și să devină, cel puțin, niște semnale de alarmă pentru o eventuală revizuire a edițiilor respective.

Ca orice alt demers didactic, și metodele care utilizează în desfășurarea lor structuri interogative, trebuie să se încadreze într-un sistem pe care îl condiționează proiectarea didactică, ceea ce presupune optimizarea strategiilor prin care se dorește ca informațiile, acele conținuturi prevăzute de programele școlare, să ajungă la elevi.

10. Ca o concluzie, am sesizat că există structuri interogative care dezvoltă o logică prin care se solicită decizia de a alege un răspuns dintr-o mulțime de posibilități. În ceea ce privește corpusul nostru de texte, observăm că numărul întrebărilor de decizie este considerabil, însă cele care depășesc doi membrii sunt foarte rare

Am observat că, dacă în cazul întrebărilor de decizie este necesar ca numărul răspunsurilor să fie numai unul din două sau mai multe posibile, având în vedere constrângerile logice care operează acolo, în privința întrebărilor complete, judecățile-răspuns pot fi, după caz: infinite sau finite (exemplul analizat (8) era închis teoretic, deoarece există un număr exact de figuri de stil inventariate de literatura de specialitate); nedefinite, deoarece răspunsul poate să ia diferite valori, în funcție de aria de cunoaștere a respondentului.

Acknowledgement

This work was supported by the project “Interdisciplinary excellence in doctoral scientific research in Romania - EXCELLENTIA” co-funded from the European Social Fund through the Development of Human Resources Operational Programme 2007-2013, contract no. POSDRU/187/1.5/S/155425.

Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul „Excelență interdisciplinară în cercetarea științifică doctorală din România – EXCELLENTIA” cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contract nr. POSDRU/187/1.5/S/155425.

Bibliografie

Dicționare:

COMLOȘAN, Doina, BORCHIN, Mirela, *Dicționar de Comunicare (lingvistică și literară)*, vol. 1, Timișoara: Excelsior Art, 2002.

BIDU-VRÂNCEANU, Angela; CĂLĂRAȘU, Cristina; IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, Mihaela Mancaș; PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, (DSL), București: Nemira & Co, 2005.

Gramatică și lingvistică:

BÂRLEA, Petre Gheorghe, *Limba română contemporană*, București: Editura „Muzeul Literaturii Române”, 2013.

BORȚUN, Dumitru, 2008, *Semiotică. Teorii ale limbajului*, București: Editura Comunicare.ro.

BOTEZATU, Petre, „Erotetica – logica întrebărilor (principii și aplicații)”, în: Revista de filozofie, nr. 4, 1980, pp. 429-438, preluat în: Constantin Grecu, *Logica interogativă și aplicațiile ei*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, p.203-222, 1980. Referințele noastre vor avea în vedere articolul din colecția lui C. Grecu.

COTEANU, I., *Stilistica funcțională a limbii române*, București: Editura Academiei, 1973.

DOSPINESCU, Vasile, *Semiotică și discurs didactic*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

ECO, Umberto, *I limiti dell'interpretazione*, Milano: Bompiani. Cf. Umberto Eco, 1996, *Limitele interpretării*, traducere de Ștefania Mincu și Daniela Bucșă, Constanța: Editura Pontica, 1990.

GRECU, Constantin, „Structura și funcțiile logicii interogative (Studiu introductiv)”, în: Constantin Grecu, *Logica interogativă și aplicațiile ei*. Selecția textelor, traducerea, studiu introductiv, note și bibliografie de Constantin Grecu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

GUȚU ROMALO, Valeria (coord.), *Gramatica limbii române*, Vol I, *Cuvântul*, Vol. II, *Enunțul*, (GALR), București: Editura Academiei Române, 2005.

MORRIS, Charles, *Fundamentele teoriei semnelor*, traducere și Cuvânt înainte: Delia Marga, Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2003.

MUREȘAN, Alexandru-V., „Întrebarea – obiect de studiu al logicii sau al lingvisticii? Schița unei logici a întrebărilor sau punctul de vedere al unui logician”, în *Perspective*, anul V, nr. 1(8), 2004, pp. 10-17.

NEȚ, Mariana, *Lingvistică generală, semiotică, mentalități. O perspectivă de filosofie a limbajului*, Iași: Institutul European, 2005.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, București: Univers Enciclopedic Gold, 2010.

PETROV, I.A.; STOLIAR, A.A., *Despre aspectul pedagogic al analizei semiotice a întrebărilor*, cf. C. Grecu, *Logica interogativă și aplicațiile ei*. Selecția textelor, traducerea, studiu introductiv, note și bibliografie de Constantin Grecu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, pp. 292-322, 1982.

SAUSSURE, Ferdinand de, *Curs de lingvistică generală*, publicat de Charles Bally și Albert Sechehay, în colaborare cu Albert Riedlinger. Ediție critică de Tullio De Mauro. Traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac. Iași: Polirom, 1998.

SPERANTIA, Eugenia, *Observații asupra propozițiilor interogative. Proiectul unei „logici a problemei”*, în Constantin Grecu, 1982, *Logica interogativă și aplicațiile ei*. Selecția textelor, traducerea, studiu introductiv, note și bibliografie de Constantin Grecu. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

ȘERBĂNESCU, Andra, *Întrebarea – teorie și practică*, Iași: Polirom, 2002.

Didactică și comunicare:

CIOBANU, Olga, *Comunicare didactică*, București: Editura ASE, 2003.

DINU, Mihai, *Comunicarea*, București: Editura Științifică S.A. , 1997.

DUMITRIU, Gheorghe, *Comunicare și învățare*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1998.

EZECHIL, Liliana, *Comunicarea educațională în context școlar*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 2002.

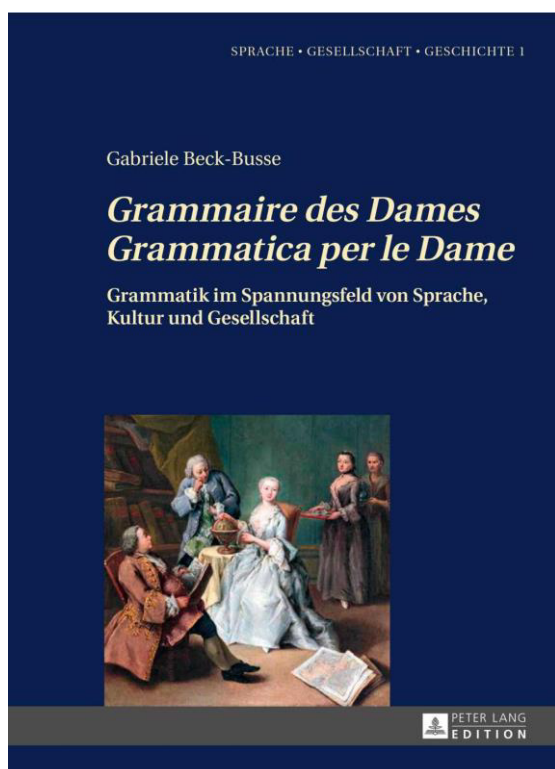
FISKE, John, *Introducere în științele comunicării*, Iași: Editura Polirom, 2003.

GELAN, Cristina, *Introducere în teoriile comunicării*, Constanța: Editura Universității „Andrei Șaguna”, 2007.

**II. GERMAN CULTURE AND LANGUAGE – ROMANIAN
CULTURE / CULTURE ET LANGUE ALLEMANDE – CULTURE
ROUMAINE / CULTURĂ ȘI LIMBĂ GERMANĂ – CULTURĂ
ROMÂNEASCĂ**

**Gabriele Beck-Busse, *Grammaire des Dames Grammatica per le Dame*
Grammatik im Spannungsfeld von Sprache, Kultur und Gesellschaft, Peter
Lang EDITION (SPRACHE GESELLSCHAFT GESCHICHTE,
Herausgegeben von Gabriele Beck-Busse, BAND 1, Peter Lang GmbH,
Frankfurt/Main, 2014, 416 S. ISBN 978-3-631-56991-7**

Rudolf WINDISCH
Universität Rostock



Dem vorliegenden Band ist – eingeteilt in sieben umfangreiche Abschnitte – ein ausführliches Inhaltsverzeichnis vorangestellt: S. 5-8; 1. Einleitung, S. 11-26; 2. Zur Vorgeschichte: vier Detailstudien, S. 27-87; 3. Der biographische Ansatz: Annibale Antonini und die Grammatik der italienischen Sprache, S. 88-124; 4. Die serielle Analyse: Grammatik ‚für Damen‘ in der Synthese, S. 125-239; 5. Schlußbetrachtungen: *Ridendo dicere verum quid vetat?* S. 240-262; 6. „Für Damen und Ungelehrte“: Kommentierte Bibliographie [im Folgenden kurz KB, für die zahlreichen Kommentare und bibliographischen Verweise, im Text unumgänglich], S. 263-324; 7. Grammatik ‚für Damen‘ in Bildern, S. 325-345; den Abschluß bilden ein Literaturverzeichnis (S. 347-408) und ein Namensindex (S. 409-416).

Die Autorin – im Folgenden kurz G.B.-B. oder (S. X-XX) – beginnt ihre Einleitung in Erinnerung an das Desiderat einer *Geschichte der französischen Grammatiken*, das Edmund Max Stengel bereits 1890 angemahnt hatte (S. 11): „Dabei ist ‚eine‘ Geschichte der Grammatik stets im Plural zu sehen, denn es

werden, je nach Fragestellung, verschiedene Geschichte-*n* zu schreiben sein.“ – so Trabant (1981: 41). Swiggers (1990: 843) unterscheidet hierzu – laut G.B.-B. – drei Ausrichtungen:

- (1) Geschichte mit Konzentration auf die *Entwicklung der grammatischen Beschreibung*,
- (2) *Grammatikographie als Teil der allgemeinen Ideengeschichte*,
- (3) Geschichte der *Verbindung von Grammatikschreibung und Geschichte der Institutionen bzw. Entwicklung der Gesellschaft* – ein weites Feld.

Laut G.B.-B. seien an (1) in erster Linie die Grammatik-Theoretiker interessiert (Entstehung der Wortarten, ihre Abgrenzung/ Anordnung etc.), verbunden mit der Frage, „inwiefern die Beschreibung der betreffenden Volkssprache einer aus der Antike übernommenen Tradition verhaftet bleibt“, als *interne* Fragestellung; dagegen (2) und (3) als *externe* Fragestellung, „da der Akzent auf den ‚Rahmenbedingungen‘ liegt, die den sachlichen Gegenstand ‚Grammatik‘ in das kulturelle Umfeld einbetten“ (S. 11). Mit Blick auf den Adressaten-Kreis der hier vorgestellten *Grammaire* [nota bene: Sing.] *des Dames* sei eine „gesellschaftlich und ideengeschichtlich fundierte Fragestellung sinnvoller als eine grammatiktheoretische...“ – bleibt also die Ausrichtung gemäß Typ (3) auf das Publikum ‚Damen‘, mit der Aufgabe, einerseits Charakteristika der Tradition einer Damen-Grammatik zu bestimmen, andererseits die Affinitäten aufzuzeigen, die

zwischen dieser Grammatik-*Schreibung* und den [im Band] „stereotyp apostrophierten ‚Damen‘ bestehen“ (S. 12, was nicht als ‚so-zu-sogenannte‘ Damen abwertend zu lesen ist). Dabei stehe die Präsentation der grammatischen Inhalte stärker im Blickpunkt als deren grammati[kali]sche Analyse.

Auch die Chronologie der Grammatik[en], das Corpus, sei mit der „Ereignisgeschichte zu korrelieren: ‚Dame‘ ist enger mit der Ständegesellschaft als mit einer republikanischen Verfassung verbunden. In dieser Hinsicht sei zu hinterfragen, „inwiefern man von den Damen-Grammatiken als einer Diskurstradition sprechen kann und inwiefern der Titel [*Grammaire*] genre-stiftend ist.“ (S. 12)

Zur Beantwortung des ersten Teils dieser Frage stellt die Autorin in ausführlicher Analyse 25 Grammatiken für das Französische (sieben in Deutschland erschienen, zwei in Genève, die übrigen in Paris) sowie zehn zum Italienischen vor (Paris sechs, Leipzig zwei, Genf eine, London eine, vgl. Liste S. 14-15). Alle diese Grammatiken verweisen bereits im Titel auf ‚die Damen‘; elf (italienische/ französische) Damen-Grammatiken waren G.B.-B. nicht zugänglich (vgl. die Titel S. 15-16), weitere neun Grammatiken (S. 17), mit dem Titel-Verweis auf *Dames*, *Dame*, *ladies* oder mit persönlicher Namensnennung, werden zum thematischen „Randbereich“ gezählt und nur punktuell zitiert.

Bevor nun einzelne Damen-Grammatiken aus dem Corpus, wie die drei (französisch geschriebenen) *Traité de la grammaire italiennne, dédié à la Reine* (Paris 1726), die *Grammaire italienne à l'usage des Dames* (Paris 1728) sowie die *Grammaire italienne, pratique et raisonnée* (Paris 1742/1746) in Abschnitt 3 (S. 88-122) mit Blick auf grammatische Beschreibungen, Abgleichung mit der Standard-Varietät (hier des Italienischen), des Adressaten-Kreises etc. behandelt werden, schickt G.B.-B. in Abschnitt 2 (S. 27-85) eine „Vorgeschichte: vier Detailstudien“ voraus. Es handelt sich um Grammatiken aus dem 17. Jahrhundert, die „den Typus Damen-Grammatik in einen mentalitätsgeschichtlichen Kontext einbinden und die Herausbildung des Typus motivieren helfen. Dabei werden einige Parameter angesprochen, die den grammatischen Inhalt in Hinblick auf z. B. Auswahl und Art der Darstellung überformen“ (S. 27) – sie können daher noch nicht zu der/ den nachfolgenden *Grammaire[s] des Dames* gezählt werden:

(1) Erondell, Peter: *French Garden* (1605, KB 293/4), führt *English Ladies and Gentle w o m e n* – zur kommunikativen Erbauung und Einübung englischsprachiger Lerner in die Fremdsprache Französisch – in ein arkadisches Gefilde; Erondell bietet außer einem grammatisch-morphologischen Vorspann (33 Seiten) von sechs französischen Verbklassen, gegenüber einer umfangreichen englisch-französischen Dialogsammlung von 180 Seiten zur Vermittlung von Sprach- und Kulturwissen, von moralischen Werten mit Benennung der vier Kardinaltugenden bzw. Todsünden sowie eine lexikalische Auflistung nach ‚Sachbereichen‘ wie Kleidung, Morgentoilette, Frisur etc; weiter geht er auf moralische Begriffe ein wie *paresse* oder *oisivité*, Neid, Lüge, Pflichten der Kinder/‘christlicher‘ Eltern etc. und zusätzlich auf ein direkt/ indirekt vermitteltes Kulturwissen: Französisch-, Grammatik- und Latein-Unterricht etc. (S. 29ff.). Der Spracherwerb in arkadischer Landschaft bzw. beim Spaziergang in freier Natur scheint „eines der Charakteristika von Literatur ‚für Damen‘ zu sein“, wie weitere Arbeiten des 17./18. Jahrhunderts belegen (S. 44); von hier aus erkläre sich Erondells englischer Titel *French Garden* als ein *locus amoenus*, wo sich Lehr-Dialoge und Personen zum Sprachunterricht zusammenfinden [und zeigten die Engländer nicht schon früh, im 16. Jhdt., Interesse am Französischen als Fremdsprache, wie John Palsgrave (1480-1554) mit seiner Grammatik *Lesclarcissement de la langue francoyse*, 1530, belegt?].

(2) Catanusi, Placido (S. 47ff.): *Instruction à la langue italienne* (1667) hebt die Bedeutung der *honnêteté* hervor, mit einer Zuwendung *Aux Dames*.

(3) Boyer, Abel: *Compleat French-Master* (1694; vgl. S. 63ff.), mit seiner Vorstellung von der Bedeutung des Lateins als einer ‚Sprache der Gelehrten‘, ist sowohl für *ladies* als auch für *gentlemen* gedacht [demnach eine frühe Gleichberechtigung, ein Markstein für die Geschichte der *gender-Linguistik*?].

(4) Die *Eloquence du temps, enseignée à une Dame de qualité* (1699; vgl. S. 73ff.), eine bevorzugt rhetorisch konzipierte Einführung *à parler et écrire avec politesse () accompagnée de quantité de bons mots et de pensées ingénieuses (...)*, in der vor allem die Angemessenheit von Fachbegriffen abgehandelt wird.

Berücksichtigt man mit Blick auf die Einführung von 33 Seiten in Erondells „French Garden“ (1605) auch die 180 Seiten seiner englisch-französischen Dialogsammlung, wird deutlich, dass Erondell weniger Wert auf eine theoretisch-grammatikalische Darstellung der französischen Grammatik gelegt hatte, als vielmehr auf ein „praktisches Sprachwissen“ im Rahmen von gepflegter Unterhaltung gemäß den zeitgemäßen „sprachlich-sozialen Verhaltensmustern.“ (S. 29, 45) Catanusi verfolgt in seiner *Instruction* (1667; vgl. S. 47ff.) in vier Büchern grundsätzliche Fragen einer Lern-Methode, den täglichen Zeitaufwand für das Italienisch-Studium, die Auswahl der „guten“ und damit der „Erbauung“ dienenden lesenswerten Autoren in Prosa und Dichtung. Weiter sucht er nach sprachlichen Elementen, die eine – im Sinne der später konzipierten „Sprache der Nähe“ (vgl. Koch-Oesterreicher, 1986) – Ungezwungenheit und Vertrautheit des Gesprächs sichern, etwa mit Einwüfen wie *en passant* „zufällig“; hier sei der Pedant oder die Affektiertheit der *letterati* unerwünscht bzw. fehl am Platze, genauso wie weitschweifiges Monologisieren – „die beiden Hauptübel der Sprache der ‚Gelehrten‘.“ (S. 54)

Laut Catanusis *Instruction* ist von einer besonderen Affinität zwischen dem Zielpublikum *le Dame* und der zu erlernenden Sprache, hier: Italienisch, auszugehen (S. 59): „So wie ‚die Damen‘ dem Italienischen einen besonderen *charme* verleihen, so verleiht ihnen wiederum die Kenntnis der italienischen Sprache einen ganz besonderen Reiz, verbunden mit Wertschätzung und Respekt...“ (S. 61) Aufgrund des hohen Anteils (42%) der (bereits erwähnten) methodischen Überlegungen sei die *Instruction* Catanusis „eher als methodische Propädeutik denn ausschließlich als ein Sprachlehrwerk zu charakterisieren“ – die grammatikalische Beschreibung umfasst nur 23%, die Liedsammlung 17%, eine Einführung in die Dichtung 12%, Redemittel-Dialoge bleiben ohne großen Anteil. Laut G.B.-B. (S. 61; vgl. auch 162ff.) ist unter Catanusis Lerner-Methode für ‚Damen‘ offensichtlich eine Darstellung ohne Pedanterie gefragt, mit Anknüpfung an eine „idealisierte Ungezwungenheit des Gesprächs“ (verlangt eine solche Gesprächsführung – im Vergleich zur kritisierten pedantischen Gesprächsführung – nicht ihrerseits einen allzu gekünstelten Duktus?).

In der dritten Detailstudie zur Vorgeschichte (S. 27ff.), zu Abel Boyer (S. 63-72) und dessen *The Compleat French-Master, for Ladies and Gentlemen* (London, 1694) geht es um die – prinzipiell auch für die *Dames* – wichtige Frage, ob „ein *gentilhomme* Latein lernen sollte?“, der „in *le Monde*, *avec Honneur*“ bestehen will.“ (S. 64-65) Der Einsatz des Lateins bei der Erziehung eines jungen *gentleman* scheint – nun auch in England, oder gerade dort? – offensichtlich „keine unüberwindbaren Gegensätze“ zur *Langue de Savans* [scil. Latein] zu provozieren (S. 65), wenn Boyer dann ausdrücklich empfiehlt: „Il me semble qu’un *Anglois* qui sait bien le *Latin* & le *François*, à moins qu’il n’ayt des Affaires particulieres en *Espagne* ou en *Allemagne*, se peut fort bien passer d’apprendre les Langues de ces Païs là“ (S. 70) – eine großzügige Konzession an vermeintliche Lerneffekte bei unterschiedlicher Ausgangsposition des Sprechers. Zur Bedeutung der Latein-Grammatiken für die *cavalieri* wird auf Tondelli (1710: *Il Donato Di nuovo emendato nel Volgarizamento...*, Roma 1710) verwiesen (S. 67-68).

In der Diskussion um das Latein für ‚Un-Gelehrte‘ (S. 66-72), überhaupt um die Heranführung an die klassischen Sprachen, ist das weibliche Geschlecht nicht (mehr) ausgeschlossen, wie die anonym erschienene *Méthode pour apprendre aux Dames à bien babiller* belegt (aus dem Englischen, Fancfort sur le Mein, 1744; vgl. Lit.-Verz. S. 385), oder war es immer noch unpassend, ‚Damen‘ Hilfestellung beim Spracherwerb, überhaupt beim fundierten Sprechen „sur Toutes sortes de matières Historiques, politiques & galantes...“ zu geben? Musste der Anonymus nicht ihre Überforderung befürchten, war es nicht akademischer Hochmut, wenn er unter dem Stichwort *Grammaire* nicht weniger als dreizehn Referenzgrammatiken für Sprachen wie Hebräisch, Arabisch, Persisch, Griechisch, Latein usw. anbot? (S. 69)

Weiter zum Kapitel 2.4. (S. 73-85) „Wider die ‚termes ennuyeux de l'Ecole‘ und für eine ‚scienza in salotto‘: *L'Eloquence du temps, enseignée à une Dame de qualité* (Paris etc.1699)“; bei dieser *Eloquence* handelt es sich um eine Joseph Templery, Paris 1699, zugeschriebene und in mehreren (anonymen) Bearbeitungen aufgelegte (Damen-Konversations-) Grammatik (vgl. KB 292/3), wobei dem Sprachduktus von Templery besondere Aufmerksamkeit gewidmet ist: er sei, wie in der *Eloquence* selbst vermerkt (S. 73), „dem style simple zuzuordnen, zu dessen Charakteristika die *expressions communes* (...) zählen“. Zugleich wird eine Kommunikationssituation etabliert, in der einem männlichen ‚Ich‘ eine Partnerin zur Seite gestellt ist, die auf den Namen *Madonte* hört und deren Wissen, Wünsche, Vorlieben und Abneigungen indirekt, d.h. mittels der ‚Ich‘-Figur, in den Diskurs einfließen.“ (73) Diese Gesprächsführung zeichnet sich durch vier Aspekte aus: der Autor bemüht sich zu referieren, nicht zu dozieren/ belehren; die Darstellung soll möglichst informell, spielerisch, entspannt, auch erzählerisch gestaltet sein durch Anschaulichkeit, der Autor will unterhalten (S. 73). Dabei distanziert er sich gemäß dem Attribut (bzw. Kriterium) *referierend* – nach dem Vorbild Vaugelas – von dem Vorwurf, *belehrend* zu sein: „Dabei wird die eigene Rolle als die eines *intermédiaire* begriffen, dessen Aufgabe darin besteht, Wissen *weiterzureichen*. Das ‚Ich‘ nimmt sich zurück, spielt die eigene Rolle herunter, spricht und handelt mit *un air de modestie*.“ (S. 74) – wobei diese Art von *modestie*, will sie nicht in den Verdacht geraten, allzu gekünstelt zu sein, selbst der *modestie* bedürfte. In jedem Fall gilt es aber, die der *honnêteté* geschuldete Distanz zwischen jenen beiden Gesprächshaltungen zu beachten, die „in all jenen Formulierungen zum Ausdruck (komme), in denen eine Quelle nicht als Autorität etabliert wird, sondern sich fast beiläufig, mit einem *je-ne-sais-quoi* der Zufälligkeit und Lässigkeit geradezu geschmeidig und wie von selbst in den Text einfügt.“ (S. 74) Beispielsweise könne ein die „zufällige Zwangslosigkeit“ vortäuschendes *l'autre jour* eingeführt werden, das in Wirklichkeit die auf ernsthafter Nachforschung beruhende ‚zwanglose‘ Vermittlung des Sprechers/ Autors kaschieren soll: „Et je lisois l'autre jour dans Plutarque (...)“ – in der Tat eine gefällige, gehobene ‚Salon-Wissenschaft‘ („scienza in salotto“).

Schließlich geht es um die *délicatesse* der am Gespräch beteiligten ‚dames‘, hier als „gender-Konstrukt“ verstanden, das nicht einfach mit „Frau“ gleichzusetzen sei. (S. 81) Dieser ‚delikaten‘ Stimmung widerspricht die Verwendung von *termes ennuyeux*, die zwar grammatikalisch-lexikalisch keine systematische Auflistung finden, die man aber er-kennt und von denen man weiß, wer sie einsetzt, nämlich die ‚Gelehrten‘/ *letterati* und die ‚Pedanten‘. Laut Autorin sei in diesem Zusammenhang „die Frage nach weiblichen Benutzerinnen nicht von primärem Interesse (...). Vielmehr steht die Frage im Vordergrund, wie das Bild von ‚Dame‘ die Grammatikographie, das Schreiben der Grammatik, mitbestimmt. (...): es geht weniger um die Grammatikographie in ihrem Verhältnis zu den Geschlechtern als vielmehr um das Schreiben von Grammatik in seinem Verhältnis zu gesellschaftlichen *Konstrukten*, die, aufgrund der Bezugnahme auf ‚Dame‘, um die Geschlechter (*gender*) kreisen (...).“ (S. 81) – einer der Kernpunkte zum Verständnis für eine nach gesellschaftlichen Stereotypen tradierten „Grammaire des Dames“, und nicht etwa Grammatiken *für/ von* Frauen.

Der „biographische Ansatz“ (S. 88-124) wird exemplifiziert an dem italienischen Grammatiker Annibale Antonini (1702-1755) und seinem *Traité de la grammaire italienne, dédié à la Reine* [scil. von Frankreich], Paris 1726 – eine „klassische Wortartengrammatik“: Grammatischer Teil mit Aussprache, Schreibung, Artikel, Nomen, Pronomen, Verb, Adverb, Präposition, Konjunktion, Interjektion; Antonini verweist auf Referenzautoren wie Bembo, Castelvetro, Salviati, Scaliger oder Vaugelas sowie auf die notwendige Berücksichtigung der ‚gelehrten Sprachen‘, speziell des Lateins, in dessen dreifacher Bedeutung. Zur Nachzeichnung der historischen Entwicklung [der Sprachen/ des Italienischen], Erklärung der Bedeutung bzw. der Verwendungsweise eines Ausdrucks, z.B. „*Anzi se dit pour exprimer un sentiment contraire, ce que fait le Latin par imò*“ (S. 92, Anm. 8) und endlich zur Formulierung einer ‚systematischen Regel‘ [etwa der Verwendung der *modi*?].

Antonini berücksichtigt für seine ital. Grammatik das Toskanische in Florentiner und Sieneser Variante, das auf eine lange literarische Tradition zurückblicke und reklamiert die Sprache der besten Autoren, die er dem französischen Publikum in seinem *Traité* nahezubringen versuche – ohne allerdings auf die geläufige Formel von der *Lingua toscana in bocca romana* einzugehen. (S. 93) Es folgt eine Erläuterung der Funktion des Artikels als *Anzeiger von Genus, Numerus und Kasus*, während der eigentliche Kategorienteil in Antoninis Original von 1726 den beachtlichen Umfang von 482 Seiten (1-482), mit den erwähnten Bereichen, umfasst (vgl. Kopie S. 329 nach dem Original von 1726 mit den Modi/Stämmen/Endungen/Tempora der italienischen Verben). Der Grammatik-Teil (1726: 1-482) wird hier nicht kommentiert, sondern in einer weiteren Grammatik Antoninis, in der *Grammaire italienne à l'usage des Dames* (Paris 1728) nach einzelnen Kapiteln nochmals kurz aufgelistet (vgl. S. 107-108).

Wir bleiben noch bei der Erstausgabe Antoninis von 1726: zusätzlich zu dessen grammatikalischer Formenschau behandelt die Autorin „Methodisch-didaktische Fragen“ (S. 96-103), wie den „Präsentationsmodus“ Antoninis, wenn „Der sachliche Stil des Traktats, der eine klare Distanz zwischen Autor und Leserschaft etabliert, (...) nur an wenigen Stellen durchbrochen (wird)“, z.B. wenn Imperative wie z.B. *Observez* und Formen der 1. Pers. Sg. oder Plural „den impliziten Leser bzw. den Grammatiker in den Text einbinden“ (S. 96); weiter werden die „Vermittlung der korrekten Betonung“ Antoninis sowie dessen „potentieller Adressatenkreis“ vorgestellt. (S. 97ff.) Schließlich behandelt G.B.-B. im Abschnitt „Die Damen“, der *bon usage* und die *raison*“ (S. 103-106) zwei geläufige – sagen wir oft genug bemühte – ‚Stichwörter‘, die „spätestens seit Vaugelas Gemeingut des grammatischen Diskurses sind (...): die Frage der normativen Kraft des Hofes und die Bedeutung, die ‚den Damen‘ bzw. ‚den Frauen‘ in sprachlichen Zweifelsfällen zugestanden wird“ – letzteres ein Zugeständnis, auf das Antonini in seiner Grammatik von 1728 ausdrücklich eingeht. So hatte Vaugelas (1647) den „Frauen und Ungelehrten“ eine durch „das Studium der klassischen Sprachen unbeeinflusste – und damit unbeeinträchtigt – gebliebene Urteilskraft in sprachlichen Zweifelsfällen“ bescheinigt (S. 104). Im Jahr 1728 sind auch für Antonini ‚die Damen‘ „plus capables d'application que la plûpart des hommes, & qu'en particulier elles ont beaucoup de pénétration pour apprendre les Langues“ – eine zu jener Zeit sprachpsychologisch wohl noch nicht abgesicherte *captatio benevolentiae*. Als Zugabe wird das Italienische – wie könnte es für einen Grammatiker aus Italien auch anders sein – zu „le langage des Dames“ erhoben (S. 105).

In Antoninis zweiter *Grammaire italienne* (Paris 1728) nimmt der Grammatik-Teil (immer noch) rund 230 Seiten ein, ein zweisprachiger italienisch-französischer Dialogteil, mit 60 Seiten, sowie eine Einführung in die italienische Dichtung, aber „die Frage nach dem für den Standard maßgeblichen *Volgare* wird nicht mehr gestellt“ (S. 110); auch hier bietet Antonini wieder eine ausführliche Erörterung der Artikel-Funktion. Seine *Grammaire italienne* dürfte sich größter Resonanz erfreut haben, da sie bereits 1731 in Paris eine Neuauflage erfuhr; 1742/46 veröffentlichte Antonini in Paris eine weitere *Grammaire Italienne, Pratique et Raisonnée*. G.B.-B. unterstreicht (S. 121/2) Antoninis „dezidierte Ausrichtung auf die Sprache der *guten Autoren*“ als den „vielleicht auffälligste[n] Zug des *Traité ... à la Reine* (1726)“, zweifellos in Anlehnung an Vaugelas das längst obligate Kriterium der Sprachbewertung [nur, welches sind jene ‚guten Autoren‘?]. Antonini geht noch über Vaugelas zurück, indem er zwei wesentliche Grammatik-Konzepte aus Quintilians *Institutionis Oratoria* heranzieht: „recte loquendi scientiam et poetarum enarrationem“, d.h. „die Vermittlung des richtigen, korrekten Sprechens und die Erklärung der Dichter und ihrer Werke (...). Dabei wird die Sprache der Dichtung auch dann erläutert, wenn sie als nicht (bzw. nicht mehr) nachahmenswert gilt“ (S. 123). Hatte Antonini mit seinem Rückgriff auf die antike Grammatik, auf Quintilian, was ein gehöriges Maß an Bildung voraussetzte, von den durch die obligaten diskursiven Verhaltensmustern geprägten ‚Dames‘, mit ihren tugendsamen Befindlichkeiten, nicht zu viel verlangt? Oder war die Abfassung einer (Fremd-) Sprach-Lehre, die frei von ‚gelehrten‘ und ‚langweiligen‘ Paragraphen sein sollte, lediglich ein Vorwand, um ‚den Damen‘ das Interesse bzw. die Fähigkeit abzusprechen, eine *grammaire des savants* wirklich verstehen zu können? Antonini

kann ein solches Ansinnen, mit Blick auf die *Reine*, der er seine *Grammaire Italienne* (1726) mit untertänigster Widmung geschickt hatte, wohl nicht unterstellt werden!

Vergleichbare Widmungen sind in dem *Tretiz* von Bibbesworth, ca. 1280, schon früh für die (französische) Grammatikographie belegt (S. 127, Anm. 8); es bleibt nun Antoninis Verdienst, nach einer Reihe von Vorläufern, vor allem aus England (Erondell, Bary, Boyer) und aus Italien Catanusi u.a. mit seiner *Grammaire italienne* die erste Grammatik mit expliziten Bezug à *l'Usage Des Dames* (1728) geschrieben zu haben (S. 128). Weiter wird Antonini zu jenen Autoren gezählt, „die ausführlich und detailliert auf das anvisierte Publikum eingehen. (...) Offensichtlich greift Antonini nur zu gern auf ein stereotypes Interpretationsmuster aus dem „Schatzkästchen der Galanterie“ zurück, wenn er mit ‚den Damen‘ den idealen Toposträger aufgreift, in deren Dienst man sich – als Mann – stellt und zu deren Gefallen und Nutzen man tätig ist (...)“ (S. 130/1) Schließlich werden ‚die Damen‘ auch unter dem Aspekt der Verkaufsstrategie für ein breiteres Publikum entdeckt (S. 139-146), das sich mit ihnen gern vier Charakteristika teilt: eine *Methode*, eine Darbietung, die sich von der *Gelehrsamkeit*, dem *ennui* absetzt; eine *anti-gelehrte* Sprache, „die in der Präsentation des Wissens gesellschaftlich-kommunikativen Aspekten Rechnung trägt und die das Problem der Fachterminologie bzw. der Latein- und Grammatikkenntnisse minimiert“ oder „man definiert sich über das Ideal der *Soziabilität*, womit der Buchgelehrte zum konträren Gegenspieler wird“; „man läßt nur zu gern den ‚der Damenwelt‘ gemeinhin attestierten *guten Geschmack* auf sich abfärben und überträgt ihn zugleich auf die Gegenstände und Inhalte, die speziell für sie gemacht sind bzw. die von ihnen gutgeheißen werden.“ (S. 147/8) – welch glückliche Koinzidenz der Vorstellungen eines breiteren Publikums mit den Ansprüchen der ‚Damen‘ an eine gehaltvolle Konversation bzw. einer ihren Bedürfnissen angepassten Sprachlehre!

Welche Beachtung kommt den Grammatiken im Verlauf ihrer weiteren Verbreitung zu? Unter der „Präsentation der grammatischen Inhalte“ (§4.2., S. 152-189) lesen wir zunächst: „Il faudra bien que la Grammaire trouve sa place dans la Bibliothèque des Dames. Mais sous quelle forme lui sera-t-il permis d'en approcher?“ (S. 187) Es geht der *Bibliothèque universelle des Dames. Grammaire Française*, 1785:3 (vgl. KB S. 278) um die Angemessenheit der Darstellung, wenn die Grammatik wegen ihrer *Trockenheit* abstoßend wirkt, als eine schwer zu tragende *Last*, sprich: *fléau*. Um solchen Misslichkeiten vorzubeugen, empfiehlt sich laut G.B.-B. (S. 152ff.) der Blick auf „Affinitäten zu anderen populärwissenschaftlichen Werken“ („Im Gefolge der *journaux* und *almanachs*, der *étrennes* und der *éphémérides*“, S. 152ff.), auf „die Konstruktion eines fiktiven Rahmens“ („Die sogennate *partie romanesque*“, S. 155-161), auf „Charakteristika der Sprache der Darstellung“ wie etwa die Beschreibung/ Bestimmung des „Kommunikationsmodus“ (S. 161/2); weiter auf die „*Kommunikative Nähe* oder: Von der Nachahmung des ungezwungenen Gesprächs.“ (S. 162-167) Hier gelte es, den rechten Ton zu finden, „der gegenüber ‚den Damen‘ idealiter anzuschlagen ist“, in Form von *Gespräch* bzw. *conversation*, gemäß den Maximen der *honnêteté* und der *bienséance* (S. 162-167), oder „Die Darstellung in Form von Briefen“ (S. 167-169) oder auch „Die Darstellung in Form von Frage und Antwort“ (S. 174-177). Ein eigentlich ‚äußerer‘ Aspekt einer Grammatik, dessen Beachtung man den ‚Damen‘ doch nicht zumuten möchte, bildet das Problem der „Kunstwörter“ (S. 179-183) – worunter nicht Formen der lexikalischen Neubildung zu berücksichtigen waren, sondern die Frage, inwieweit der Verfasser einer ‚Damen‘-Grammatik, als Kavalier, ihnen die (traditionelle) grammatikalische Terminologie zumuten wollte: „il importe fort peu aux Dames de savoir ce que c'est que *Nominatif*, *Génitif*, *Datif*, &c. Ce langage n'est point fait pour elles (Barthelemy 1785: 8).“ (G.B.-B., S. 179) Das Vermeiden von „Unangemessene(m) Theoretisieren und eine unangemessen fachliche Ausdrucksweise“ erinnere an Molière und dessen *Bourgeois gentilhomme* (II: 4, III: 3) oder an die *Femmes savantes* (I: 3, II: 6); der Verzicht auf Fachtermini oder „lateinische Kunstwörter“ wie Pronomina, Vokal, Aspiration u.a. Was nun gerade im Umgang mit den ‚Damen‘ bzw. in den ihnen gewidmeten Grammatiken empfohlen wird, „liegt u.a. darin begründet, daß dem weiblichen Geschlecht seit den Patristen angeraten wird, bescheiden und zurückhaltend zu sein und das Wissen *nicht* ‚zur Schau‘ zu stellen.“

(S. 179) – War es möglicherweise die Angst vor weiblicher Konkurrenz, gar deren intellektueller Überlegenheit, die solcherart wohlfeile Empfehlungen hervorbrachte?

Die unterschiedlichen Ansichten über die Voraussetzung von Lateinkenntnissen bzw. auf Verweise für die Lernerinnen in den ‚Damen‘-Grammatiken, wird erneut aufgegriffen im Abschnitt „Zur Sprache ‚der Gelehrten‘ oder: Grammatik ‚für Damen‘ und Latein“ (S. 183-189): so könne man drei Bereiche mit unterschiedlichem Interesse an der Sprache ‚der Gelehrten‘ ausmachen wie (1) lat. Motti, Sinnsprüche und Redensarten (mit und ohne Übersetzung); (2) Verweise auf Parallelen und Divergenzen mit dem Latein; (3) Etymologien (S. 183, mit Verweisen auf die wichtigsten Damen-Grammatiker). Aus ihrer Gesamtschau von Kapitel 4. (S. 125-189), einschließlich seiner *Zusammenfassung* (S. 186-189), folgert die Autorin: „Wie gesehen, sollte ein ‚die Damen‘ nicht eng geschlechtsspezifisch ausgelegt werden, sondern als synekdochischer Platzhalter für ein in vielerlei Hinsicht ‚gemischtes Publikum‘, bei dem man *le Monde* (...) oder *tout le monde* (...) vor Augen hat. Bei einer weniger engen geschlechtsspezifischen Auslegung relativieren sich Charakterisierungen wie *galant*, *empfindsam*, *vereinfachend*, *badinages* (...) unter Umständen rasch von selbst.“ (S. 186)

In Kapitel 4.4. (S. 200-213) werden *Aufbau* und *Struktur* von acht italienischen Gebrauchsgrammatiken (Italienisch als Fremdsprache für den deutsch-französischen Sprachraum: Antonini 1728; Giuliani 1768; Adam 1783; Secreti 1787; Grimani 1788; Curioni 1792; Scoppa 1808; Kannegießer 1845) vorgestellt, wo „weniger theoretische Fragen als vielmehr Aspekte der Anwendung (Briefsteller, Titulaturen, Dialoge, Lesestücke, Vokabellisten usw.) im Vordergrund stehen (...)“ (S. 200) Diesen Italienisch-Grammatiken stehen jene für Französisch als Fremdsprache im deutschsprachigen Raum in der angedeuteten Beschreibung nicht nach (S. 204-208): Steinbrecher 1744 (Selbstbewertung: „Leichte Frantzösische Gammatik vor das Frauenzimmer“); Choffin 1747; Hase 1750 (lediglich 62 S. mit 100% grammatischem Teil); Köster 1761; Thomas 1765; Herrmann 1809; Lange 1824, von dt. Grammatikern verfasst (mit Ausnahme von Choffin, der 1761/2 auch als „Neue französische Grammatik (...)“ in zwei umfangreichen Bänden mit 585 S. bzw. 584 S. erscheint). Weiter: acht Französisch-Grammatiken im Einsatz für Französisch als Muttersprache, für den französisch-sprachigen Raum (S. 208-213): Prunay 1777; Adam, Nicolas 1779 (auch hier wieder der bereits erwähnte, erschöpfende Grammatik-Schreiber, vgl. KB, S. 264/7); die *Bibliothèque Universelles des Dames: Grammaire* 1785 (mit 256 S., 100% Grammatik-Teil); Barthelemy 1785 und 1788; Galimard An XII (98 S., 100% Grammatik); Thibierge 1810 (54 S., 100% Grammatik); Boinvilliers 1823 (302, S. 100% Grammatik). Bei Barthelemy (1788) fällt der relativ hohe Anteil der Orthographie (193 S.) gegenüber dem eigentlich grammatischen Anteil mit 107 Seiten auf, was ein Verhältnis von 46,39% : 25,72% ergibt: „Mit der klaren Trennung von grammatischer Einführung und Orthographie-Teil deuten Barthelemys Werke an, daß die Grammatik Grundlage und Voraussetzung für die richtige Schreibung ist, oder (...): „Pour écrire correctement le français, il va donc falloir devenir grammairien.“ (S. 213) – wobei offenbleibt, wieweit ein solcher ‚Grammatiker‘ die etymologische Basis bzw. die Lautgeschichte des Französischen (und nicht nur des Französischen) bei der phonematischen Erfassung möglicher Relatinisierungstendenzen, für die auch das Französische spätestens ab dem 15./16. Jhdt. anfällig war, erkennen und in eine ‚korrekte‘ Graphie umsetzen konnte (vgl. *sçavoir* > *savoir*).

In Kapitel 4.5. ‚Dames‘ ‚Demoiselles‘ ‚jeunes personnes‘: Skizze einer Affinität“ (S. 214-220) geht es um die – wir dürfen zur Verdeutlichung der Titelgraphie sagen – die *sogenannten* ‚Dames‘ usw.; laut Autorin sei es aber nicht nur das *Angenehme*, das jene drei verbinde, „sondern auch der Vorrang der Praxis vor der Theorie“, vor allem wieder mit Blick „aux jeunes Demoiselles, & aux autres personnes qui ignorent le Latin (...)“, wofür laut Choffin (1783: 361; G.B.-B., S. 214/5) eine/*La Grammaire des Dames* am besten geeignet sei. Mit jenen ‚jeunes personnes‘ verbinde sich ein anderes Stichwort, wenn die neuen *Grammaires des Dames* unter dem Aspekt der Erziehung auch *Réflexions sur la conduites que les jeunes personnes doivent tenir dans le monde* einbeziehe (so Choffin); zu den übrigen Titel-Personen: „Die ‚jungen Damen‘ rücken [,fast unweigerlich“, ist man versucht zu sagen] ins Blickfeld, wenn Moralisch-Erbauliches ansteht.“ (S.

215) Nicht zu vergessen wären schließlich noch die ‚Mütter‘ (S. 216, Anm. 161): „Mit Prunays *Grammaire des Dames* zieht sich die ‚Mutter‘ (in der ‚Dame‘) oder, auf deren Geheiß, die Gouvernante (die man nicht vergessen sollte) mit den ‚Demoiselles‘ in die Bibliothek, ins Studierzimmer zurück.“ [vgl. die Abbildung der „École Française“, S. 337]

Es geht dann in § 4.6. um „ ‚Die Damen‘ und das Italienische: Anmerkungen zu einer besonderen Beziehung“ (S. 221-230): hier verbinden sich laut Autorin bei der Frage „nach einer möglichen Affinität zwischen dem Italienischen und ‚den Damen‘ (...) Sprachcharakteristik und *gender studies*.“ Zu unterscheiden seien zwei Aspekte: erstens die Frage nach den Eigenschaften, die dem Italienischen *nachgesagt* würden [das Wiederholen bekannter Stereotypen als Grundlage für einer Sprachbewertung]; zweitens: „(...) inwiefern sich aus diesen attestierten Eigenschaften eine Wesensverwandtschaft zwischen der betreffenden Sprache und dem *gender*-Konstrukt, in diesem Fall ‚den Damen‘, argumentativ ableiten läßt.“ (S. 221/2) Hier sind es ‚natürlich‘ – wie nicht anders zu erwarten – gerade die Grammatik-Schreiber des Italienischen, wie etwa Catanusi (1667: aijv9), La Lande (1729: 121) oder Scoppa (18089: 6, 12), die das Italienische wegen seines *charmes* und seiner *douceur* für „la plus douce & la plus harmonieuse de toutes les Langues“ (La Lande) halten. Ob solche euphorischen Bewertungen nicht bereits zu ihrer Zeit Schablonen transportierten, scheint diesen Grammatikern nicht der Überprüfung wert. Anders gesagt, welche Sprachen *du monde* waren ihnen überhaupt als Vergleichsmaßstab bekannt? Wir zitieren wieder G.M.-B. (S. 222): „Mit anderen Worten: es interessiert nicht, ob das, was gesagt wird, angemessen oder sinnvoll zu beurteilen ist; es interessiert vielmehr, warum das, was gesagt wird, so gesagt wird, wie es gesagt wird, d.h. welche Intentionen die Argumentation verfolgt, welchen Interessen die Argumentation unterliegt.“ So sei es vor allem „die *délicatesse*, die ‚die Damen‘ und das Italienische füreinander zu prädestinieren scheint“, unter Einbeziehung der *honnêteté*, womit etwa Antonini (1728) oder Scoppa (1801) begründen, „weswegen das Italienische ‚Sprache der Damen‘ genannt werden kann (...)“. (S. 223) Es folgt die gehaltvolle Stereotype (S. 223/4), „man erlerne das Italienische um seiner Dichtung willen“, woraus sich für G.B.-B. „ein weiterer Berührungspunkt zwischen dem *gender*-Konstrukt [*scil.* *Grammatica per le Dame*] und der betreffenden Sprache ergibt (...).“ Die Autorin verweist als Beispiel auf Dantes *Vita Nova*, wo dieser *come poeta volgare* vermerkt, wie mühselig (*malagevole*) es für eine *donna* sei, *d'intendere li versi latini* (vgl. den Auszug S. 224) – ein nobles Motiv Dantes für seinen Einsatz des *volgare* als Sprache der Dichtung? Dazu wieder Antonini (1728: II; vgl. S. 224), der sich zu der Behauptung versteigt, dass es die Damen bei Hof seien, denen ein besonderes Verdienst zukomme: „... *leur beauté donnoit lieu à la plus noble passion, l'amour, & l'amour à la Poësie. C'est donc aux Dames que les Italiens doivent leurs premiers Vers ...*“ – ob hier nicht Ursache und Wirkung verwechselt wurden? Die befruchtende, wechselseitige Beziehung zwischen ‚den Damen‘ und dem Italienischen dürfte – wie aus den weiteren Beispielen (S. 225ff.) anklingt – den berufenen Grammatiker jener Tage einen unerschöpflichen Fundus an extra-linguistischen ‚Sätzen‘ geliefert haben; diese Beziehung sei – laut Autorin – aber nicht einseitig gewesen: „die italienische Sprache ist nicht nur ‚die Sprache der Damen‘, weil sie Reize aufweist, die sie mit ‚den Damen‘ teilt; es ist auch ‚die Sprache der Damen‘, weil diese ihr einen ganz besonderen Glanz verleihen“ (S. 225), eine Sicht, die bereits in Bembos *Prose della volgar lingua* anklinge (1525) oder später etwa bei Bencirechi (1772: V; vgl. S. 225), der sagt, dass „erst im Munde ‚der Damen‘ (...) das Italienische seine Reize voll zu entfalten (scheint).“

Solche poetologischen Axiome provozieren die Frage: „welcher Art sind die Wertungen, die ‚den Damen‘ und ‚dem Italienischen‘ zugeschrieben werden?“ (S. 226). Für ersteres stehen gewöhnlich Begriffe wie *Anmut*, *Grazie*, *Wohlklang*, *Liebreiz* u.a., die sich auf das Äußere beziehen würden, die der Sprache *Liebreiz* und *Zartheit*, *Schönheit* und *Anmut* verleihen – alles Attribute, die laut G.B.-B. Aussagen über die Lautlichkeit der Sprache, die Artikulation erlauben würden, aber nicht das Sprachsystem mit seinem lexikalischen oder grammatikalischen Inventar charakterisieren könnten. (S. 226/7)

Welches aber sind die Wertungen – so die Frage der Autorin –, die mit Blick auf jene Damen „gerade *nicht* benannt werden“? Dazu zählt etwa „die *richessa*, der Reichtum an sprachlichen Formen, um unterschiedliche Inhalte angemessen, präzise, differenziert zum Ausdruck bringen zu können (...)“ (S. 227) – im Umkehrschluss eine erforderliche Ausweitung über den von ‚den Damen‘ bestimmten höfisch-gesellschaftlichen *usage* hinaus. Wie sieht es im Französischen bzw. mit den *grammaire[s] des dames* aus? Unter den allfälligen Bewertungs-Stereotypen wäre hier die (von den Franzosen selbst vielleicht immer noch kultivierte) *clarté* zu nennen, die aber – so G.B.-B. (S. 227) – ein möglicher Wesenszug des Französischen sei, „der nur schwer mit ‚den Damen‘ vereinbar erscheint (...)“. Liegt hier der Schlüssel zum Verständnis, weshalb man die Schreibung von (fremdsprachlichen) Grammatiken den mit den Empfindlichkeiten der höhergestellten Damen vertrauten, galanten Sprachlehrern überlassen sollte, dagegen den « *hommes savans* » die Einbeziehung des Lateins, der „Kunstwörter“ oder der « *termes ennyeux* » in eine Grammatik für ‚wahre Gelehrte‘?

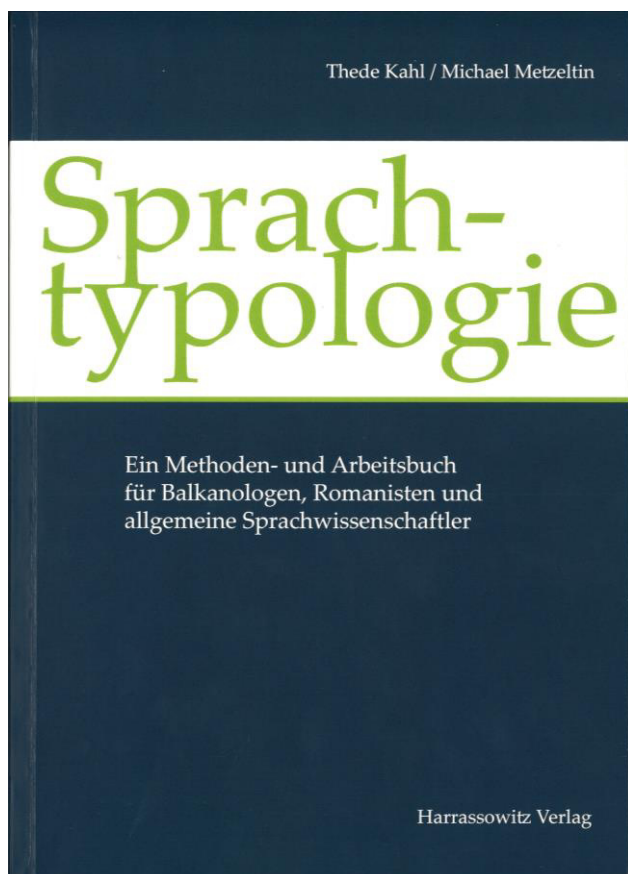
Wäre nun die *Grammaire des Dames* von Beck-Busse in eine der eingangs genannten drei Typen von Geschicht-*en* der Grammatikschreibung einzuordnen? In welche? Für den Rezensenten passt sie eher zum 3. Typ, nämlich der *Verbindung von Grammatikschreibung und Geschichte der Institutionen bzw. Entwicklung der Gesellschaft*. Allerdings ist die/eine *Grammaire des Dames/Grammatica per le Dame* des 18./19. Jahrhunderts einer genau definierten Zielgruppe gewidmet, eben jenen ‚Dames‘. Als Vertreterinnen einer gesellschaftlich gehobenen Zielgruppe bestimmen sie mit ihrer *élégance, délicatesse, honnêteté* oder *bienséance* (und weiteren exquisiten Zügen) die Formen eines gepflegten Diskurses, die die Verfasser der Damen-Grammatiken zu berücksichtigen hatten, wollten sie bei den Adressatinnen jener Epoche Anerkennung finden. Sie unterwarfen sich dabei der Mühe, die Wünsche der von ihnen verehrten ‚Damen‘ zu erfassen, wobei sie nicht der Versuchung entgingen, auch neue, gefällige Stereotypen zu bedienen. Zum einen fügt sich eine solche *Grammaire* in den weiteren Komplex der *gender*-Fragen und sollte auch im Kontext einer breiter aufgestellten Intertextualität beachtet werden. Sie sollte daher nicht einer Geschichts-Schreibung der überlieferten Systemgrammatiken zugeschlagen werden. Sie eröffnet eine andere Art von Grammatik-Schreibung und unterliegt damit einer eigenen Untersuchung der Schreibung von Lerner-Grammatiken (hier des Französischen oder des Italienischen), die sich von der traditionellen *grammaire des sçavants* abhoben.

Die Arbeit von Gabriele Beck-Busse verdient aufgrund der Präzision der Formulierung historischer, sprachtheoretischer, literaturgeschichtlicher und sprachpsychologischer Axiome uneingeschränkte Anerkennung. Die im Wortsinne ‚erschöpfende‘ bio-bibliographische Datenfülle ist beeindruckend. Sollte man dieser Arbeit – entgegen der eigenen Verortung der Autorin – nicht doch einen Platz im Fach „Romanische Grammtikographie“ einräumen? Letzter Hinweis: von den 60 (!) hier vorgestellten Damen-Grammatike[r]n finden nur einige in den einschlägigen bibliographischen Nachschlagewerken eine Erwähnung (S. 323-4).

**THEDE KAHL, MICHAEL METZELTIN – *Sprach-typologie*,
Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2015**

Miruna CIOCOL-POP

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad



Tipologia Limbilor, carte scrisă de lingviștii Thede Kahl și Michael Metzeltin, are menirea de a oferi o nouă abordare a tipologiei deja existente a limbilor și o inițiere meticuloasă în meandrele istorice și structurale ale unei multitudini de limbi, cu precădere balcanice și romanice, acoperind o vastă plajă lingvistică de la greacă modernă la turcă, albaneză, aromână, sârbă și chiar română.

Cele șapte capitole oferă o structurare universală a cărții de metodologie, împărțind volumul în trei tematici mari: studiul interlingvistic al limbilor balcanice și romanice, caracteristicile limbilor; analiză asupra tipologiei lingvistice și construirea aspectuală a limbilor. Astfel cartea este structurată după cum urmează:

În capitolul intitulat *Dinamica Limbii* autorul dezbate componența limbii ca și fenomen cultural, intrând în detalii asupra gramaticii, funcțiilor limbii și necesitatea cognitivă și pragmatică a comunicării.

Secțiunea *Categorii de cuvinte și semnificația lor* prezintă incipitul și crearea grupării cuvintelor, menționând de asemenea legătura cu tradiția greco-latină. Categoriile

dezbătute sunt cele din gramaticografia romanică și balcanică.

Descriptori pentru tipologie lingvistică aplicată include prezentarea structurilor de gândire și a limbajului, dar și tabelul de încadrare gramaticală cuplat cu fenomenele morfologice și sintactice.

Formarea pluralului în limbile balcanice și romanice se concentrează în mod special asupra aspectelor morfologice de formare a pluralului în limbile turcă, greacă nouă, albaneză, macedoneană, bulgară, sârbă, aromână, dar se extinde și în aria limbilor neolatine (italiană, franceză, portugheză, spaniolă). Autorii concretizează acest studiu printr-un șablon elaborat de formare a pluralului.

Cel din urmă capitol, *Construcții volitive în limbile balcanice și romanice* se ocupă cu posibilitățile de exprimare și pletora semantică a limbilor. Este un capitol bogat în exemple transparente și lămuritoare atât pentru specialiști, cât și pentru cei care se află la începutul studiului lingvisticii.

Avem de-a face cu un manual de metodologie și practică lingvistică destinat balcanologilor și nu numai, care se axează pe caracteristici sintactice, gramaticale, lexicale și morfologice. Volumul de față este o descriere comparativă, amănunțită a limbilor din peninsula balcanică și oferă noi perspective asupra dinamicii lingvistice, dar și o expunere interesantă a științelor lingvistice în

general. Important de subliniat este faptul că autorii acordă însemnătate deosebită limbii române, care constituie chiar punctul de plecare către analiza mai multor limbi romanice. Volumul este cu atât mai inovativ cu cât în prezent numărul studiilor asupra dialectologiei este restrâns.

Volumul *Tipologia Limbilor* reprezintă o vastă monografie de lingvistică aplicată și mai ales un manual de metodologie potrivit atât experților în domeniu cât și celor care vor să se inițieze în știința legăturilor dintre limbile balcanice. Este totodată un veritabil punct de referință în Balcanologie. După cum menționează autorii înșiși, cartea nu se dorește a fi un înlocuitor al tipologiilor lingvistice deja existente, ci o nouă abordare a acestora, în mijlocul căreia nu se află limbile balcanice per se, ci relația dintre acestea.

**III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE – ROMANIAN
LANGUAGE AND LITERATURE / LANGUE ET LITTÉRATURE
SLAVE – LANGUE ET CULTURE ROUMAINE / LIMBĂ ȘI
CULTURĂ SLAVĂ – LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ**

DURA DANIČIĆ AND THE POPULARIZATION OF FR. MIKLOSICH'S PAPERS ABOUT THE ROMANIAN LANGUAGE

LA CONTRIBUTION DE DJURA DANICIC À LA VULGARISATION DES TRAVAUX DE FR. MIKLOSICH SUR LA LANGUE ROUMAINE

DURA DANIČIĆ ŠI POPULARIZAREA LUCRĂRILOR LUI FR. MIKLOSICH DESPRE LIMBA ROMÂNĂ

Virginia POPOVIĆ

Universitatea din Novi Sad,

Facultatea de Filozofie,

Departamentul de Limba și Literatura Română,

E-mail: popovic.virdjinija@ff.uns.ac.rs

Abstract

This text is based on the research of Djura Daničić and his contribution to popularizing Fr. Miklosich's activity about the Romanian language, which were referring directly to the problems of the language and of the Serbian and Croatian philology, they touched larger domains of the slavistics and of the connections of the Slavonic language with the neighbour languages. He resumes the ideas of the Viennese slavist about the thracian-dacian autochthon elements, of the Romanian language, about the so called balkanisms, about the old south-Slavonic influence in the formation of the words and, most of all, in the vocabulary of the Romanian language. Djura Daničić's historian dictionary is used even today by the Romanian linguists concerning some aspects of the linguistic Slavonic-Romanian connections, particularly Serbian-Romanian, keeping in mind the extraordinary richness of literary, folkloric and dialectal, words, attested until the 19th century.

Résumé

Ce texte est basé sur les recherches de Djura Daničić et sa contribution à la vulgarisation des travaux de P. Miklosich sur la langue roumaine. Miklosich s'occupe sur des questions de langue et de la philologie serbe et aussi des langues slaves et leur relation avec les langues voisines. Analyser les idées de Miklosich, Djura Daničić a accepté ses idées à propos de les autochtones mots en la langue roumain, aussi les éléments thrace et Gaulois, idées sur balcanisme et l'influence des Slaves du Sud dans la formation du vocabulaire roumain. Un grand nombre de chercheurs roumains, la plupart des recherches sur des mots anciens slaves qui sont entrés en roumain, a un point pour leur inspiration dans Le Dictionnaire de Daničić.

Rezumat

Acest text se bazează pe cercetarea lui Djura Daničić și contribuția sa la popularizarea activității lui Fr. Miklosich asupra limbii române, care se refereau direct la problemele limbii și filologiei sârbocroate, fie că atingeau domenii mai largi ale slavisticii și ale raporturilor limbilor slave cu limbile vecine. El rezumă ideile slavistului vienez despre elementele autohtone traco-dace, ale limbii române, despre așa-numitele balcanisme, despre influența veche sud-slavă în formarea cuvintelor și, mai ales, în vocabularul limbii române. Dicționar istoric al lui Djura Daničić este folosit și astăzi de lingviștii români în legătură cu unele aspecte ale raporturilor lingvistice slavo-române, în particular sârbo-române, având în vedere extraordinara bogăție de cuvinte literare și populare, dialectale, atestate până în secolul al XIX-lea.

Keywords: *Slavonic languages, Serbian language, vocabulary, Romanian language.*

Mots-clés: *les langues slaves, la langue serbe, le vocabulaire, la langue roumain*

Cuvinte-cheie: *limbi slave, limba sârbă, vocabular, limba română*

Despre activitatea științifică și despre cercetarea marelui filolog sârb Đura Daničić asupra limbii române s-a vorbit foarte puțin, în Serbia nu s-a vorbit deloc. De aceea, lucrarea mea se va baza pe cercetările marelui filolog și lingvist român, G. Mihăilă care a acordat o deosebită atenție operei lui Đura Daničić. Activitatea științifică a lui Daničić, bogată și diversă stă alături de opera lui Vuk Karadžić, la baza mai multor direcții ale filologiei sârbești, dar n-a rămas fără urmări pozitive nici pentru filologia slavo-română.

Đura Daničić s-a născut la Novi Sad, în anul 1825, în familia preotului Popović. A urmat studiile gimnaziale în orașul natal și la Bratislava, iar pe cele universitare, în domeniul dreptului, la Budapesta și Viena. În 1845 începe să se preocupe de problemele limbii literare sârbe, pe linia inițiată de Vuk Karadžić. În 1847 publică prima broșură *Rat za srpski jezik i pravopis/ Lupta pentru limba și ortografia sârbă*. Ulterior se afirmă prin *Mala srpska gramatika / O mică gramatică sârbească* (1850) și mai ales printr-o serie de studii care pun bazele accentologiei sârbe. În 1856, Daničić devine bibliotecar al Societății literare sârbe (Duštvo srpske slovenosti), iar peste trei ani este numit profesor la „Velika škola“, actuala Universitate din Belgrad. În 1866 este ales membru al Academiei iugoslave din Zagreb, unde-și desfășoară activitatea științifică până la sfârșitul vieții (1882), cu o întrerupere de patru ani (1873-1877), când a ocupat catedra de filologie slavă de la Universitatea din Belgrad.

Una din preocupările sale, încă din primii ani de activitate științifică, începută la 20 de ani, a fost popularizarea lucrărilor lui Fr. Miklosich, dascălul și prietenul său mai în vârstă, fie că se refereau direct la problemele limbii și filologiei sârbocroate, fie că atingeau domenii mai largi ale slavisticii și ale raporturilor limbilor slave cu limbile vecine, direcție în care profesorul vienez a fost un adevărat deschizător de drumuri. Printre cele dintâi recenzii ale lui Đura Daničić la lucrările marelui slavist sloven, se numără darea de seamă asupra studiului *Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen*, publicată în „Srpske novine“ nr. 1 din 22 ianuarie 1857. Prezentând studiul lui Miklosich în textul *Canționalului bulgar* din 1830, descoperit la Cergăul-Mic (lângă Blaj), Đura Daničić reține concluzia acestuia că este vorba de o limbă arhaică a unor coloniști bulgari, aduși în Transilvania prin secolul al XVIII-lea la protestantism. Pentru edificare, recenzentul reproduce un fragment din textul manuscrisului publicat de Miklosich, dând, pe alocuri, în paranteze explicații asupra unor cuvinte: „... Sto ie veara-tar? Veara-ti iest, bizuita/ (istinska, čemu još treba dodati: nadeša), na bosa basta sventa milla etc.”(Mihăilă 1981: 143)

Demn de semnalat, în legătură cu această colonie este faptul că încă la începutul secolului al XIX-lea ea se românizase, în urma contactului îndelung și intens cu populația majoritară românească, deși trecuse la luteranism și se află sub influență culturală săsească, iar limba oficială a statului era cea maghiară. Singurele urme din limba bulgară se mai păstrau în secolul XVIII în două copii ale acestui *Cantionale seu Gradu ale Bulgaricum* (una, mai veche decât cea tipărită de Miklosich, datând din 1812 și cuprinzând, ca și aceasta, multe românisme, a fost publicată în 1896 de L. Miletici).

Pe timpul când era profesor la „Velika škola” din Belgrad, îndată după apariția amplei lucrări a lui Fr. Miklosich, *Die Slavischen Elemente im Rumunischen*, Đura Daničić tipărește în ziarul „Vidovdan” în 1861 o nouă recenzie, acordând o atenție deosebită părții istorice, în care „Miklosich dovedește că limba română a început să se formeze în primele decenii ale secolului II, când un mare număr de romani s-au așezat pe țărmul stâng al Dunării de jos; acest fapt este atestat în limba română, în care se găsesc nu numai cuvinte clasice din epoca lui August, ci și multe alte elemente din limba latină, într-o formă mai veche decât în limbile italiană și franceză. În continuare,

el rezumă ideile slavistului vienez despre elementele autohtone traco-dace, ale limbii române, despre așa-numitele *balcanisme*, în fine, despre influența veche sud-slavă în formarea cuvintelor și, mai ales, în vocabularul limbii române.

Studiul raporturilor lingvistice slavo-române a făcut de atunci progrese remarcabile, în ceea ce privește împrumuturile slave în limba română, cât și invers, cele românești în limbile slave vecine. În legătură cu aceasta, etimologii români I. Bogdan, H. Tiktin, apoi S. Pușcariu și colaboratorii săi la marele *Dicționar al limbii române* (1906), precum și I. A. Candrea, E. Petrovici, Al. Rosetti și alții, au utilizat atât *Rječnik iz književnih starina srpskih* (3 vol., Belgrad, 1863-1864), cât și *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, început de Đura Daničić în 1880, pe baza materialului adunat la Academia sârbă de științe și arte încă din 1867 și încheiat în 1976.

Primul, care este alcătuit pe baza vechii literaturi sârbe și a documentelor își păstrează valoarea până în zilele noastre. Există două aspecte importante care ne interesează în lucrarea de față: primul lucru este că alături de *Lexiconul* lui Miklosich, *Rječnik* este un excelent instrument de lucru în studierea cuvintelor slavone pătrunse în limba română veche literară și păstrate parțial până astăzi, dintre care unele chiar cu trăsături fonetice sau cu nuanțe semantice specifice slavonei sârbe. Iată câteva exemple:

Crug – salvon.sârb *krugъ* (*Rječnik*, I 494, alături de *crâng* (=vezi *sl. krogъ*).

Mucenic – slavn. Sârb. *mučeničъ* (*Rječnik*, II 98), alături de *măcenic* (= slavn. mbg. *Мъченикъ*); la fel: *mucénie* (=mučeniје) și *muceniță* (=mučenica).

Odór „obiect de valoare“ – slavn.sârb. *odorъ* (consemnat doar în *Riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, VIII 648: *òdor* „razboj, plen; imovina, svojina“).

Pópă – slavn. sârb. *Popo* (*popo Živko*, în *Rječnik*, II 365; cf. sârb. dial. *pópo*, *popa*, în *Rječnik hrv.*, ili *srpskog jez.* X 777, 805).

Rucávičъ – slavn.sârb. *rukavica* (consemnat doar la Miklosich, *Lexicon*, 815: *rokavica*, și de *Rječnik hrv.*, ili *srpskog jez.* XIV 288: *rukàvica*; în slavona românească: *rukavica*. (Olteanu, P., G. Mihăilă 1975)

În *Rječnik*, a strâns pentru prima dată câteva nume proprii și cuvinte de origine românească de la „vlahii“ (românii) din Serbia medievală, menționați în documente. Acestea, după cum au menționat B.P. Hașdeu și I. Bogdan, la sfârșitul secolului XVIII, sau în secolul trecut de alți cercetători români,¹ se înscriu printre cele mai vechi atestări de limbă română. Iată câteva exemple extrase de G. Mihăilă din documentele vechi sârbești:

Baci: „*Bačъ*, jednome vlahu koje je kralj Milutin dao Hilandaru bješe tako ime.“

Búcur: „*Bukurъ*, ime vlahu v Hvosnu kojega kralj Milutin dade Hilandaru“

Bun: „*Bunъ*, trojici vlaha koje je kralj Stefan Prvovjenčani dao Žiči tako je bilo ime.“

Mic: „*Mikъ*, između vlaha koje je kralj Stefan Prvovjenčani dao Žiči jednom bješe ime Mikъ“)

Oparitul: „*Oparitulъ*, ime muško: između ljudi koje car Stefan dade crkvi arhandelovoj u Prizrenu jednom bješe ime *Oparitulъ*“

Singur: „*Singurъ*, ime muško: između ljudi koje kralj Stefan Prvovjenčani dade Žiči jednom bješe tako ime.“

Súrdul: „*Surđulъ*, ime muško: između ljude koje car Stefan dade crkvi arhandjelovoj u Prizrenu jednom bješe ime *Surđulъ*.“

Ūrsul: „*Ursulovićъ*, između ljudi koje je car Stefan pisa crkvi arhandjelovoj u Prizrenu jedan bješe *Bogde Ursulović*.“

Feciór: *Fečorъ*, između ljudi koje je car Stefan pisa crkvi arhandjelovoj u Prizrenu jedan bješe *Marko Fečorъ*.

¹ În studiul lui G. Mihăilă sunt menționați următorii cercetători: B. P. Hașdeu, *Resturile unei cărți de donațiune de pe la anul 1348, emanată de la țarul sârbesc Dușan și relativă la starea socială a românilor de peste Dunăre* „Arhiva Istorică a României”, 1867; Bogdan, *Scieri alese*; S. Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*; G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (DLRV)*

Cât privește *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (mai se numește și „Daničićev rečnik“, din care Daničić a reușit să publice primul tom și să redacteze o parte din tomul II – întrerupându-se doar cu trei zile înainte de moarte, la 13 noiembrie 1882, cum este consemnat după cuvântul *čobo*). Acest dicționar istoric a fost utilizat și este folosit și astăzi de lingviștii români în legătură cu trei aspecte ale raporturilor lingvistice slavo-române, în particular sârbo-române, având în vedere extraordinara bogăție de cuvinte literare și populare, dialectale, atestate până în secolul al XIX-lea:

1. Studiul împrumuturilor sârbe în limba română, mai ales în graiul bănățean, a putut progresa în secolul trecut prin lucrările lui Emil Petrovici, Radu Flora, Th. Trâpcea, D. Gămulescu și a altora, în primul rând datorită acestui bogat *Rječnik*, în care sunt înregistrate numeroase dialectisme, neîntrebuintate în limba literară, dar care au pătruns în graiurile românești vecine cu România. D. Gămulescu, în lucrarea sa *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân – Elementi srpskohrvatskog porekla u dakorumunskom rečniku* (București – Panciova, 1974), s-a bazat, în cea mai mare parte pe datele *Rječnik*-ului. El a dat etimologia a peste 700 de cuvinte românești de origine sârbă, majoritatea întrebuintate în Banat și în județele limitrofe, iar câteva au pătruns în limba literară comună: *cârd*, *cócină*, *dóniță*, *drug*, *drúgă*, *gârlici*, *otic*, *păstrúgă*, *pléter*, *răcilă*, *șlivoviță* ș.a.

2. În *Rječnik*, ca și în alte dicționare sârbe, se găsește un material extrem de prețios în cea ce privește lexemele slave și răspândirea lor pe teren, cât și evoluția lor semantică, având în vedere că aceasta prezintă multe trăsături comune în limbile slave sudice (de ex. *război*, *opinci*, etc. și corespondentele lor în limbile slave sudice *razboj*, *opanak*, etc.)

3. În secolul trecut s-au intensificat cercetările privind cuvintele de origine românească pătrunse în graiurile sârbești nord-estice, cercetări care se bazează pe cele două *Dicționare* academice, cel de la Zagreb și cel de la Belgrad, ca și pe culegerile și cercetările dialectale. Studii pe această temă au apărut în România la D. Gămulescu și Elena Mihăilă – Scărlătoiu.

Pe lângă cercetările lui Đura Daničić în domeniul limbii române, el a avut, de asemenea, o contribuție din cele mai importante la editarea și studierea unor opere fundamentale ale literaturii vechi sârbe, care au circulat și în Țările Române. El însuși sau cercetătorii ulteriori au utilizat în edițiile lor manuscrise slavo-române, uneori din cele mai vechi și mai prețioase.

Bibliografie

1. Daničić, Đura (1980). *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
2. Daničić, Đura (1997). *Rat za srpski jezik i pravopis*. Beograd: Narodna Biblioteka Srbije.
3. Daničić, Đura (1962). *Rječnik iz književnih starina srpskih*. I-III. Graz : Akademische Druck- und Verlagsanstalt.
4. Djamo-Diaconiță, Lucia (1975). În vol.: P. Olteanu, G. Mihăilă ș.a. *Slova veche românească*. București.
5. Flora, Radu (1968). *Relațiile sârbo-române. Noi contribuții (metodologice, istorice, culturale, lingvistice)*. Pančevo: Editura Libertatea.
6. Gămulescu, Dorin (1983). *Influente românești în limbile slave de sud*. I. Sârbocroata. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
7. Gămulescu, Dorin (1974). *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân. Elementi srpskohrvatskog porekla u dakorumunskom rečniku*. București – Pančevo.
8. Mihăilă, G. (1981). *Studii de lingvistică și filologie*. Timișoara: Editura Facla.

TRANSLATING THE CENTRE AND PERIPHERY: AN EXAMPLE OF FRENCH AND SERBIAN MEDIEVAL LITERATURE

TRADUCEREA CENTRU ȘI PERIFERIE: UN EXEMPLU DE LITERATURĂ MEDIEVALĂ SÂRBEASCĂ ȘI FRANCEZĂ

Diana POPOVIĆ

University of Novi Sad

Faculty of Philosophy

Department of Romance Studies

Dr Zorana Đinđića 2, 21000 Novi Sad

E-mail: dizpopovic@mts.rs

Tatjana ĐURIN

University of Novi Sad

Faculty of Philosophy

Department of Romance Studies

Dr Zorana Đinđića 2, 21000 Novi Sad

E-mail: djurin.tatjana@gmail.com

Abstract

This research, based on the Polysystem theory suggested by Itamar Even-Zohar, deals with two main questions: a position and a role of French medieval literature as translated literature within the literary system of Serbian/Yugoslav literature, and a position of the Serbian medieval literature as translated literature within French literary system. Results of researched repertoire of those two translated literatures defy some postulates of the Polysystem theory. Nevertheless, those two literatures have positions that are expected, i. e. a central position for the system of the French medieval literature and a peripheral one for the Serbian medieval literature as translated literature within another literary system.

Résumé

Cette recherche, basée sur la théorie des polysystèmes suggérée par Itamar Even-Zohar, traite de deux questions principales: d'abord, la position et le rôle de la littérature médiévale française en tant que littérature traduite dans le système littéraire de la littérature serbe/yougoslave, et puis, la position de la littérature médiévale serbe en tant que littérature traduite dans le système littéraire français. Les résultats des recherches de ces deux littératures traduites semblent récuser certains postulats de la théorie des polysystèmes. Néanmoins, ces deux littératures occupent des positions attendues, i. e. une position centrale pour le système de la littérature médiévale française et une position périphérique pour la littérature médiévale serbe, considérées comme des littératures traduites dans un autre système littéraire en question.

Rezumat

Această cercetare, bazată pe teoria polisistemelor sugerată de către Itamar Even-Zohar, are de-a face cu două mari chestiuni: o poziție și un rol al literaturii medievale franceze ca și literatură tradusă în cadrul sistemului literar al literaturii sârbești/iugoslave, și o poziție a literaturii medievale sârbești ca și literatură tradusă în cadrul sistemul literaturii franceze. Rezultatele repertoriului cercetat ale acestor două literaturi traduse sfidează unele axiome ale

teoriei polisistemelor. Cu toate acestea, aceste două literaturi au poziții care sunt de așteptat, adică o poziție centrală pentru literatura medievală franceză și una periferică pentru literatura medievală sârbească drept literaturi traduse în cadrul unui alt sistem literar.

Keywords: *translatology, Polysystem theory, Serbian medieval literature, French medieval literature, intercultural relations*

Mots-clés: *traductologie, théorie des polysystèmes, littérature médiévale serbe, littérature médiévale française, relations interculturelles*

Cuvinte-cheie: *traductologie, teoria polisistemelor, literatură medievală sârbească, literatură medievală franceză, relații interculturale*

1. Introduction

The French medieval literature has been spread out of borders of today's territory of the French state and represents a significant and prolific period in the history of the European literature. All medieval literary movements and genres were already shaped: epic poems, troubadour poetry, chivalric romance, bourgeois literature, theatre, historiography, clerical literature. During that long period of time, due to specific socio-historical circumstances, the French medieval literature was ambivalent: it was written both, in Latin and in vernacular. Moreover, the French medieval literature written in vernacular was polyglossic, because both vernacular languages, Old French and Old Occitan, had numerous dialects.¹

In this paper, we will discuss the literary works written in Old French and in Old Occitan and translated into Serbian, while the French medieval literature written in Latin will be the subject of a future research.²

Many great works of art, of the French medieval literature, served as roll-models and had a considerable impact on evolution of the European literature. The French medieval literary works were translated into different languages even in the Middle Ages, which confirms that the French medieval literature was the primary literature creating new literary models to be imported into the target cultures. That influence of the French medieval literature could be seen in the Slavic medieval culture as well, because there are adaptations of some literary works, such as *Trištan i Ižota*, the Slavic version of the story of Tristan and Iseult.³

Based on the Polysystem theory, this research deals with two main questions: 1) position and a role of French medieval literature as translated literature within the literary system of Serbian/Yugoslav literature⁴; 2) position of the Serbian medieval literature as translated literature within the French literary system.

¹ For a general overview of the history of the French language see: BRUNEAU, Charles, *Petite histoire de la langue française*, 2 vol., Paris, A. Colin, 1955-1958; BRUNOT, Ferdinand, BRUNEAU, Charles, *Précis de grammaire historique de la langue française*, Paris, Masson, 1964; HERMAN, József, *Précis d'histoire de la langue française*, Budapest, 1967; HUCHON, Mireille, *Histoire de la langue française*, Paris, Librairie générale française, 2002; RICKARD, Peter, *A History of the French Language*, London, Routledge, 1989.

² For more details about the medieval literature written in Latin see: CURTIUS, Ernst Robert, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Tübingen, Francke, 1993.

³ See: *Trištan i Ižota*, prev. Irena Grickat, Beograd, SKZ, 1966.

⁴ The term refers to the literary system in which the primary language was the Serbo-Croatian, a pluricentric South Slavic language with four mutually intelligible standard varieties. Being one of the official languages of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, since the breakup of Yugoslavia, the language separated on ethnic and political lines: Serbian, Croatian, Bosnian, Montenegrin. For more details see: BUGARSKI, Ranko, HAWKESWORTH, Celia (eds), *Language in the Former Yugoslav Lands*, Bloomington, Slavica Publishers, 2006; GREENBERG, Robert David, *Language and Identity in the Balkans: Serbo-Croatian and Its Disintegration*, Oxford & New York, Oxford University Press, 2004; KORDIĆ, Snježana, *Serbo-Croatian*, [in: *Languages of the World/Materials*, T. 148], Munich & Newcastle, Lincom Europa, 2006; MAPPES-NIEDIEK, Norbert, *Die Ethno-Falle: der Balkan-Konflikt und was*

2. The Polysystem theory

The term “polysystem” was first introduced by Itamar Even-Zohar⁵. The term refers to the entire network of correlated systems (literary and extraliterary) within a single community or between communities. The polysystem theory attempts to explain “the function of *all* kinds of writing within a given culture – from the central canonical texts to the most marginal non-canonical texts” (GENTZLER, 2001, 114). Concerning the translation activity, the Polysystem theory could reveal the translation production of an entire literary system.

Itamar Even-Zohar established that the translation activity has different functions depending upon the age, strength and stability of the literary polysystem in question. He concluded that there are major and minor literary systems, which are hierarchically structured:

According to what is presumed about the nature of systems in general and the nature of literary phenomena in particular, there can obviously be no equality between the various literary systems and types. These systems maintain hierarchical relations, which means some maintain a more central position than others, or that some are primary while others are secondary. (EVEN-ZOHAR, 1978, 16)

The translated literature maintains a primary position when a target literary system is young or still developing, because the translation “fulfills the need of a young literature to use its new language for as many different kinds of writing as possible” (GENTZLER, 2001, 117). Besides, the translated literature maintains a primary position when a target literary system is peripheral, because translated texts are not only a medium for exchanging ideas, but they also offer the form of writing that could be imitated by writers in the native language. Finally, the translated literature maintains a primary position when a target system literature is weak or experiences a crisis, because “established literary models no longer stimulate the new generation of writers, who turn elsewhere for ideas and forms” (GENTZLER, 2001, 117). On the other hand, the translated literature is of secondary importance to major target literary systems. In these strong and well-developed systems, “translation often assumes forms already established as a dominant type within a particular genre” (GENTZLER, 2001, 117). In this case, the translated literature is not innovative, but rather conservative. Nevertheless, even though the translated literature preserves traditional forms, it still can introduce new ideas into the target culture.

3. French medieval literature translated into Serbian

In the Serbian culture the translation activity has always been very prolific, but the translated literature, which often maintained a primary position within the Serbian literary system, has never been systematically and thoroughly researched from the polysystem point of view⁶. France has an

Europa daraus lernen kann, Berlin, Christoph Links Verlag, 2005; THOMAS, Paul-Louis, “Le serbo-croate (bosniaque, croate, monténégrin, serbe): de l’étude d’une langue à l’identité des langues”, in: *Revue des études slaves*, 74 (2–3), 2003, p. 311–325.

⁵ The Polysystem theory has been suggested in Itamar Even-Zohar’s works in early 1970’s and afterwards established in a literary criticism in 1990’s. Even-Zohar was among pioneers who took literature for a large phenomenon and he based his theory on the Russian formalists’ research. For more details see: EVEN-ZOHAR, Itamar, *Papers in Historical Poetics*, Tel Aviv, Porter Institute, 1978 [Also in: HRUSHOVSKI (HARSHAV) Benjamin and EVEN-ZOHAR, Itamar (eds), *Papers on Poetics and Semiotics*, 8, Tel Aviv, University Publishing Projects, 1978]; EVEN-ZOHAR, Itamar, *Polysystem Studies*, [special issue of] *Poetics Today*, 11, 1 (Spring), Durham, Duke University Press, 1990; EVEN-ZOHAR, Itamar and TOURY, Gideon (eds), “Translation Theory and Intercultural Relations”, [introduction] in: *Poetics Today*, 2, 4 (Summer-Autumn), 1981. For an overview of the Polysystem theory see: GENTZLER, Edwin, *Contemporary Translation Theories*, Clevedon, Multilingual Metters, 2001.

⁶ For an overview of the French literature translated into Serbian see: *Bibliographie des ouvrages traduits en Yougoslavie de 1977 à 1986*, Belgrade, Ambassade de France, Service Culturel, 1988; CVETIČANIN, Vesna, *Francuska književnost u Srpskom književnom glasniku*, Niš, Filozofski fakultet, 2006; GLUMAC-TOMOVIĆ, Ljiljana, *Francuski klasičari na srpskohrvatskom području*, Beograd, Naučna knjiga, 1991, INJAC-MALBAŠA, Vesna, *Bibliografija francuskih dela prevedenih u Srbiji i Crnoj Gori od 1987. do 2003. godine*, Beograd, Narodna biblioteka Srbije, Francuski kulturni centar, 2004; KRSTIĆ, Nenad, *Francuska književnost u srpskim prevodima: 1775-1843*, Novi

important historical, political, economic and cultural roll in the Serbian cultural polysystem⁷; therefore the French literature is one of the richest sources of the translated literature within the Serbian literary system. Nevertheless, translated texts of the French medieval literature represent only a segment of translated literature within the Serbian literary system.

For this research, concerning the French medieval literature translated into Serbian, we used the COBISS system-Virtual Library of Serbia.⁸ The system is still developing; therefore the results are not conclusive. Moreover, some translations probably stay “hidden” in older literary magazines due to the former editorial custom both to omit the names of authors or translators and to change the titles of translated texts.

The French medieval author the most frequently translated into Serbian is François Villon. Villon's work had several translators, which translated extracts of his *Testaments*, as well as the full text of *Testaments*. In 1919, an extract from *Le Grand Testament*, translated by an anonymous translator, was published in the literary magazine *Dan*.⁹ *Le Grand Testament*, translated by Stanislav Vinaver, was published on several occasions (1960, 1969, 1996, 2007, 2014), and in 1972 it was also published in Braille characters.¹⁰ A bilingual edition of Villon's work, *Djelo: izvornik, prijevod, bilješke*, translated by Vojmil Rabadan, was published in 1978.¹¹ Villon's *Testaments*, extracts or full text, translated by Kolja Mićević, had several Serbian editions between 1974 and 2010.¹²

The French poet Charles d'Orléans was also frequently translated into Serbian. His work, ballades, chansons, rondeaux, translated by Kolja Mićević, was published on several occasions between 1988 and 2013.¹³ In 2004, the literary magazine *Koraci* published four poems written by Charles d'Orléans and translated into Serbian by Predrag Vertovšek.¹⁴ Poet and translator, Kolja Mićević, published both in numerous literary magazines and in five anthologies of French medieval poetry his translations of poems written by Bernart de Ventadour, Peire Vidal, Le Châtelain de

Sad, Svetovi, 1999. For an overview of the Canadian French literature translated into Serbian see: POPOVIĆ, Diana, *Kanadska frankofona književnost u srpskim prevodima*, Novi Sad, Filozofski fakultet, 2011 [unpublished PhD thesis].

⁷ For more details about the French-Serbian cultural relations see: IBROVAC, Miodrag, Francusko-jugoslovenski odnosi, [S. l.], [s. n.], [s. a.]; JANJIĆ, Dušan, Književna preplitanja: ogledi i zapisi o francusko-srpskim književnim vezama, Beograd, Altera, 2011; PAVLOVIĆ, Mihailo, U dvostrukom ogledalu: francusko-srpske kulturne i književne veze, Beograd, Prosveta, 1996; RADONJIĆ, Mladen, L'Histoire de l'amitié des Français et des Serbes, Nouveau Belgrade, Bibliothèque Nationale “Vuk Karadžić”, 1999; VUJOVIĆ, Ana, “Društva za kulturnu saradnju između Srbije i Francuske”, in: Nasleđe, 23, 2012, p. 179-193.

⁸ <http://www.vbs.rs/cobiss/>

⁹ See: VILLON, François, *Iz “Grand testament”-a*, in: *Dan*: časopis za literaturu i kulturne probleme, 7-8 (oktobar 1919), Beograd, 1919, p. 117.

¹⁰ See: VIJON, Fransoa, *Veliko zaveštanje (izbor)*, prev. Stanislav Vinaver, Beograd, SKZ, 1960; VIJON, Fransoa, *Veliko zaveštanje (izbor)*, prev. Stanislav Vinaver, Beograd, Rad, 1969; VIJON, Fransoa, *Veliko zaveštanje*, prev. Stanislav Vinaver, Beograd, Narodna knjiga-Alfa, 1996; VIJON, Fransoa, *Veliko zaveštanje*, prev. Stanislav Vinaver, Narodna knjiga-Alfa, Beograd, 2007; VIJON, Fransoa, *Veliko zaveštanje (izbor)*, prev. Stanislav Vinaver, Beograd, Dereta, 2014. Edition **in Braille characters**: VIJON, Fransoa, *Veliko zaveštanje (izbor)*, sv. 1-2, prev. Stanislav Vinaver, Beograd, “Filip Višnjić”, 1972.

¹¹ See: VIJON, Fransoa, *Djelo: izvornik, prijevod, bilješke*, knj. 1-2, prev. Vojmil Rabadan, Zagreb, Studentski centar Sveučilišta, 1978.

¹² See: VIJON, Fransoa, *Veliko zaveštanje (završni deo)*, prev. Kolja Mićević, in: *Letopis Matice srpske*, 413, 4 (april 1974), Novi Sad, 1974, p. 387-401; VIJON, Fransoa, *Zaveštanja*, prev. Kolja Mićević, Beograd, Slovo ljubve, 1977; VIJON, Fransoa, *Zaveštanja*, prev. Kolja Mićević, Beograd, BIGZ, 1986; VIJON, Fransoa, *Balade o prolaznosti*, prev. Kolja Mićević, Beograd, Sazvežđa, 2002; VIJON, Fransoa, *Zaveštanje*, prev. Kolja Mićević, Beograd, Danteon, 2010. There are also some Villon's poems separately published in magazines and anthologies, translated by Kolja Mićević and Vladeta Košutić.

¹³ See: ŠARL ORLEANSKI, *Ronda*, prev. Kolja Mićević, in: *Koraci*: časopis za književnost, umetnost i kulturu, 23, 11/12, Kragujevac, Nova svetlost, 1988, p. 670-674; ŠARL D'ORLEAN, *Balade, šansone, ronda*, prev. Kolja Mićević, Sarajevo, Svjetlost, 1989; ŠARL ORLEANSKI, *Učenik melanholijske: šansone, balade, ronda*, prev. Kolja Mićević, Beograd, Danteon, 2011.

¹⁴ See: ŠARL ORLEANSKI, *Pesme*, prev. Predrag Vertovšek, in: *Koraci*: časopis za književnost, umetnost i kulturu, 34, 7/8, Kragujevac, Nova svetlost, 2004, p. 73-74.

Coucy, Conon de Béthune, Gace Brulé, Colin Muset, Alain Chartier, Marcabru, Eustache Deschamps, Marie de France, Jean Froissart, Guillaume de Machaut, Christine de Pizan, Guillaume d'Aquitaine, Peire Rogier, Jaufré Rudel, Raimbaut d'Orange, Arnaut Daniel, Béatrice de Die, Clara d'Anduza, Thibaut de Champagne, Adam de la Halle, Rutebeuf, Chrétien de Troyes, Guillem de Cabestany, Raimon Jordan and others.¹⁵

In addition, in 1974, three poems written by Eustache Deschamps and translated by Radmila Šalabalić were published: *Rondeau* [Poulz, puces, puour et pourceaulx], *Ballade* [En Haynaut et en Brabant], *Ballade* [Quant j'ay la terre et mer avironnée].¹⁶ One year later, another Deschamps' poem, *Ballade (Sur la tristesse de sa vie)*, translated by an anonymous translator, was published in the literary magazine *Braničevo*.¹⁷ In the same issue of that magazine, the Serbian translation of the poem by Alain Chartier, *Ballade sur les flatteurs*, was published, also without name of translator.¹⁸ In the Yugoslav linguistic area, in 1977 a narrative poem by Guillaume de Machaut, *Le remède de Fortune*, was published, translated by Luko Paljetak, based on the free translation by V. Ćosić.¹⁹ In 1992, in the magazine *Kulture Istoka*, Jaufré Rudel's poems were published, translated by Kolja Mićević.²⁰ The same translator translated also another narrative poem by Guillaume de Machaut, *Le livre du voir dit*.²¹

Concerning the epic poetry, among numerous French *chansons de geste*, two probably most important works were translated into Serbian by Vlado Drašković: *La Chanson de Roland* (1960, 1981, 1987, 1997) and *Voyage de Charlemagne à Jérusalem et à Constantinople* (1965, 1973).²² Some of those editions are bilingual.

The translation activity is more prolific when it comes to chivalric romances and short stories. The most translated works are included in the Matter of Britain: Kolja Mićević translated several works by Chrétien de Troyes (*Philomela*; *Perceval ou le conte du Graal*; *Lancelot ou le Chevalier de la charrette*)²³. The same translator translated *La Châtelaine de Vergi* by an anonymous author²⁴, short stories in verse by Marie de France, *Chèvrefeuille*²⁵, as well as the story

¹⁵ See: MIĆEVIĆ, Kolja (ed), *Antologija trubadurske poezije*, Beograd, BIGZ, 1973; MIĆEVIĆ, Kolja (ed), *Antologija francuske poezije: od 1400 do 1800*, Beograd, Prosveta, 1975; MIĆEVIĆ, Kolja (ed), *Antologija francuske šansone i balade*, Sarajevo, "Veselin Masleša", 1987; MIĆEVIĆ, Kolja (ed), *Četiri godišnja doba francuske poezije. Proleće. Trubaduri, truveri, srednji vek*, Banja Luka, Novi Glas, 1991; MIĆEVIĆ, Kolja (ed), *Živa antologija francuske poezije: od XI do XX veka*, knj. 1, Beograd, Treći trg, 2013.

¹⁶ See: DEŠAN, Estaš, *Rondo [Vaške, buve, smrad i svinje]*, *Balada [U Enou, u Brabantu]*, *Balada [Kad obidoh ja sve zemlje i sva mora]*, in: *Letopis Matice srpske*, 413, 3 (mart 1974), Novi Sad, 1974, p. 273-276.

¹⁷ See: DEŠAN, Estaš, *Balada o bolnom životu*, in: *Braničevo: časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja*, god. 21, 1 (januar/februar 1975), Požarevac, Kulturno prosvetna zajednica opštine Požarevac, 1975, p. 51.

¹⁸ See: ŠARTIJE, Alen, *Balada o laskavcu*, in: *Braničevo: časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja*, god. 21, 1 (januar/februar 1975), Požarevac, Kulturno prosvetna zajednica opštine Požarevac, 1975, p. 52.

¹⁹ See: MAŠO, Gijom de, *Fortunin lijek*, prev. Luko Paljetak, prema slobodnom prijevodu V. Ćosića, Zadar, Muzičke večeri u Donatu, 1977.

²⁰ See: RIDEL, Žofre, *Pesme trubadura: žudnja za dragom iz daljine*, prev. Kolja Mićević, in: *Kulture Istoka: časopis za filozofiju, književnost i umetnost Istoka*, 9, 31 (1992), Gornji Milanovac, Dečje novine, 1992, p. 31-33.

²¹ See: MAŠO, Gijom de, *Venerin oblak: epistolarni ljubavni roman*, prev. Kolja Mićević, Banja Luka, Art Print, 2005.

²² See: *Pesma o Rolandu*, prev. Vlado Drašković, Beograd, Nolit, 1960; *Pesma o Rolandu*, prev. Vlado Drašković, Beograd, Narodna knjiga, 1981; *Pesma o Rolandu*, prev. Vlado Drašković, Beograd, Naučna knjiga, 1987; *Pesma o Rolandu*, prev. Vlado Drašković, Beograd, Univerzitet, 1997; *Putovanje Karla Velikog u Jerusalim i Carigrad*, prev. Vlado Drašković, Beograd, Naučna knjiga, 1965; *Putovanje Karla Velikog u Jerusalim i Carigrad*, prev. Vlado Drašković, Beograd, Izdavačko-informativni centar studenata, 1973.

²³ See: KRETJEN DE TROA, *Filomela*, prev. Kolja Mićević, Kraljevo, Narodna biblioteka "Stefan Prvovenčani", 2008; KRETJEN DE TROA, *Filomela*, prev. Kolja Mićević, Beograd, Danteon, 2010; KRETJEN DE TROA, *Parsifal ili Legenda o Svetom Gralu*, prev. Kolja Mićević, Beograd, SKZ, 2009; KRETJEN DE TROA, *Lancelot ili Vitez na taljigama*, prev. Kolja Mićević, Beograd, SKZ, 2011.

²⁴ See: *Kaštelanka iz Veržija*, prev. Kolja Mićević, Banja Luka, Littera, 2004.

²⁵ See: MARIJA OD FRANCUSKE, *Orlovi nokti: kratke priče u stihu*, prev. Kolja Mićević, Banja Luka, Littera, 2004. *Lais* written by Marie de France were translated into Croatian by Mate Maras and published in 1999 under the title *Pjesni*.

of Tristan and Iseult²⁶. Besides Kolja Mićević, there are three more translators who translated the story of Tristan and Iseult into Serbian (Serbo-Croatian): Milenko Stojanović (1954, 1958), Desanka M. Pavlović (1967) and Valentin Putanec (1986).²⁷ Moreover, *Aucassin et Nicolette*, an anonymous medieval French chantefable, a combination of prose and verse, was translated by Mladen Leskovac and published in 1964 (extract) and in 1965.²⁸ *Le lai de Narcisse*, an anonymous text, probably from the 12th or 13th century, was translated by Kolja Mićević and published in 2014.²⁹ Suzana Pavlov translated Christine de Pizan's allegoric story about the City of Ladies, *Le Livre de la Cité des Dames*. The Serbian translation was published in 2003.³⁰

The literary cycle of allegorical fables, *Le Roman de Renart*, was partially translated by the Croat scholar specialised in Romance languages, Vojmir Vinja, and was published in 1961.³¹ Another major work of French medieval literature, *Le Roman de la Rose*, a poem written in form of an allegoric dream vision, was translated by Kolja Mićević (only the first part written by Guillaume de Lorris).³² An extract from *Le Roman de la Rose* was translated by Tatjana Durin and published in 2009 within the Serbian translation of Jean Starobinski's *Largesse*.³³

Concerning the comic and satiric medieval literature, the most translated texts are fabliaux, short narratives in verse. Olivera Milićević translated two fabliaux, *Les trois aveugles de Compiègne* and *Le vilain mire*, published in 1977.³⁴ Eustache d'Amiens' fabliau, *Le bouchier d'Abeville*, was translated by Vojmir Vinja in 1972, as well as the anonymous late 14th or early 15th century satire in prose, *Les Quinze joies de mariage*, published in Serbo-Croatian in 1954 and in 1972.³⁵

Regarding the historiography, Petar Skok translated three chronicles: *La Conquête de Constantinople* by Geoffroi de Villehardouin, *La Conquête de Constantinople* by Robert de Clari and *La Cronique des Veniciens* by Martino Da Canale.³⁶ More recently, in 2011, Dejan Acović retranslated Villehardouin's *La Conquête de Constantinople*.³⁷

Regarding the translation of the French medieval literature into Serbian, relatively small number of translated works, as well as small number of translators, reveals the major problems in translating these old texts. The translator must be specialised, not only in language of these texts, (in this case the Old French and the Old Occitan), but in their numerous dialects and literary traditions as well. Moreover, since the French medieval literature was written mainly in verse, the translator must be naturally disposed toward the poetic expression. Therefore probably, the most productive Serbian translator of the French medieval literature is a poet – Kolja Mićević

²⁶ See: *Tristan i Izolda: jedna srednjovekovna "love story"*, prev. Kolja Mićević, Banja Luka, Littera, 2004.

²⁷ See: BEDIJE, Žozef, *Tristan i Izolda*, prev. Milenko Stojanović, Beograd, Znanje, 1954; BEDIJE, Žozef, *Tristan i Izolda*, prev. Milenko Stojanović, Beograd, Nolit, 1958; BEDIJE, Žozef, *Roman o Tristanu i Izoldi*, prev. Desanka M. Pavlović, Beograd, Nolit, 1967; BEDIJE, Žozef, *Tristan i Izolda*, prev. Valentin Putanec, Zagreb, Naprijed, 1986.

²⁸ See: *Povest o Okasenu i Nikoleti*, prev. Mladen Leskovac, in: *Letopis Matice srpske*, 394, 4 (oktobar 1964), Novi Sad, 1964, p. 286-317; *Povest o Okasenu i Nikoleti*, prev. Mladen Leskovac, Novi Sad, Matica srpska, 1965.

²⁹ See: *Legenda o Narcisu*, prev. Kolja Mićević, in: *Trag: časopis za književnost, umetnost i kulturu*, 9, 40 (decembar 2014), Vrbas, Narodna biblioteka "Danilo Kiš", 2014, p. 138-149.

³⁰ See: PIZAN, Kristina de, *Grad žena*, Beograd, Feministička 94, 2003.

³¹ See: *Roman o Renardu*, prev. Vojmir Vinja, Zagreb, Zora, 1961.

³² See: LORIS, Gijom de, *Roman o Ruži*, prev. Kolja Mićević, Banja Luka, Littera, 2004.

³³ See: STAROBINSKI, Žan, *Darežljivost*, prev. Mira Vuković, Sremski Karlovci, Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009, p. 222-225.

³⁴ See: *Tri slepca iz Kompjenja; Seljak vidar*, prev. Olivera Milićević, in: *Letopis Matice srpske*, 420, 1-2 (jul-avgust 1977), Novi Sad, 1977, p. 178-194.

³⁵ See: *Petnaest bračnih radosti*, prev. Vojmir Vinja, Zagreb, Zora, 1954; *Petnaest bračnih radosti i Eustache d'Amiens, Mesar iz Abevillea*, prev. Vojmir Vinja, Zagreb, Zora, 1972.

³⁶ See: *Tri starofrancuske hronike o Zadru: u godini 1202*, prev. Petar Skok, Zagreb, JAZU, 1951.

³⁷ See: VILARDUEN, Žofroa, *Hronika četvrtog krstaškog rata i osvajanje Konstantinopolja*, prev. Dejan Acović, Loznica, Karpos, 2011.

4. Serbian medieval literature translated into French

In order to investigate what segment of the Serbian medieval literature has been translated into French, we used catalogues of the National Library of France (Bibliothèque nationale de France) as referent repository of all that is published in France, especially its digital library for online use named Gallica, as well as catalogues of The Matica Srpska Library.³⁸

One of the oldest Serbian documents in the monastery Hilandar, the liturgical book written by Saint Sava (Rastko Nemanjić) in 1199, the *Karyes Typicon*, was translated into French by Viktorija Stegić and published in Belgrade in 1985.³⁹

Concerning hagiographies, old Serbian biographies of Saints or ecclesiastical leaders called *žitija*, very few of them were translated into French, in the middle of the 19th century, such as Domentijan's work *Les Némania: vie de St Syméon et de St Sabba*. The translation was made by Slavist Aleksander Borejko Chodźko in 1858.⁴⁰ It is about two most important figures of the Serbian history: Stefan Nemanja, called Grand Prince, founder of the Nemanjić dynasty, canonised by the Serbian Orthodox Church under the name of Saint Symeon Myrrh-streaming who abdicated in favour of his son Stefan Nemanjić, the future King of Serbia, and went to Mount Athos; Rastko Nemanjić, Stefan Nemanja's youngest son, later known as Saint Sava, who was the archbishop of the autocephalous Serbian Church and the founder of the Serbian law. Thus, in historical and in clerical sens, both biographies have great significance for the nation. A monk Domentijan the Hilandarian, a major figure in the Serbian medieval literature, was a contemporary of Saint Sava. He wrote biography of Saint Sava in 1253 which was in fact an apotheosis of a monasticism and Christianity, and ten years later he wrote biography of Saint Symeon (1263/1264).

Another important text, connected to the constitution of the legal system of the Serbian Empire in the 14th century, *Dušanov zakonik* (1349), was translated by Biljana Janevska (*Code de Dušan*) and was published as bilingual edition in 2008.⁴¹

More recently, in 2013, an anthology of the Serbian medieval poetry was published in the digital literary magazine, *Serbica*, dedicated to the promotion of the Serbian literature in France. It contains the poems from the 12th to 16th century written by Saint Sava, Stefan Prvovenčani, Atanasije, Pandeh, Emperor Stefan Uroš V, Jefimija (secular name Jelena Mrnjavčević), Monk Isaiah, Monk of Rila, Jakov of Serres, Pahomije, Siluan, Rajčin Sudić, Patriarch Jefrem, Despot Stefan Lazarević, Đurađ Zubrović, Dimitrije Kantakuzen, Teodor Ljubavić, Monk of Mount Athos. The poems were translated by Boris Lazić.⁴²

An important part of the translated literature from Serbian language into French is given to the epic poetry⁴³. Some of those anonymous poems belonging to the Cycle of Kosovo (Kosovski ciklus), a sort of chansons de geste, were translated for the first time in the 19th century, in the period of Romanticism which encouraged the development of national languages and folklore. The battle of Kosovo, held on 15th June 1389 between the Serbian troops led by the prince Lazar

³⁸ <http://www.bnf.fr>, www.gallica.bnf.fr Electronic catalogues of the Matica Srpska Library are available on <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=80017&lani=sr&sri=lat>

Among useful bibliographical sources concerning the Serbian literature translated into French see: PAVLOVIĆ, Mihailo and JANJIC, Dušan (eds), *Bibliographie française sur la poésie populaire serbe et croate*, Beograd, Srpska akademija nauka i umetnosti, 1995; PETROVIĆ, Nikola S., *Prilog francuskoj bibliografiji o Srbima i Hrvatima (1544-1900)*, Beograd, Državna štamparija, 1900; POPOVIĆ, Pavle, *La littérature yougoslave*, Paris, Librairie Félix Alcan, 1931; SREBRO, Milivoj (ed), *Bibliographie de la littérature serbe en France (1945-2004)*, Beograd, Narodna biblioteka Srbije, 2004.

³⁹ See: *Le typikon de Carée de Saint Sava*, réd. par Dimitrije Bogdanović, traduction française Viktorija Stegić, Belgrade, Ed. phototypique, 1985.

⁴⁰ See: *Legendes slaves du Moyen-Age 1169-1237: les Némania, vies de St Symeon et de St Sabba*, traduction du paléoslave en français, avec un texte en regard, par Alexandre Chodźko, Paris, l'auteur, 1858.

⁴¹ See: *Code de Dušan*, [traduit en français par] Biljana Janevska, Valjevo, M&S, 2008.

⁴² See: LAZIĆ, Boris (ed), *Anthologie de la poésie serbe médiévale*, traduction, choix et introduction Boris Lazić, in : *Serbica*, N° 2-3, 2013 (<http://serbica.u-bordeaux3.fr/index.php/a/347-anthologie-de-la-poesie-serbe-medievale>).

⁴³ Although the first collection of the Serbian folk literature was published in the 19th century, the epic poetry was composed between the 14th and 19th century, while the lyric folk poetry probably has pagan origins.

Hrebeljanović and the army of the Ottoman Empire under the Sultan Murad I, has been considered as the essential event for the Serbian national history, as well as for its spiritual being. Thus the first choice of texts to be translated into French was turned to that direction. Serbian national verses concerning the battle of Kosovo, which have been finally collected by Vuk Stefanović Karadžić, were selectively translated and published in France in 1834 under the title *Chants populaires des Serviens*, with announcement that they have been versified by Mme Elise Voïart according to Talvy's translation⁴⁴.

Some books containing national chants unfortunately stay without indication of the publishing year. For instance, we know that C. Courrière translated *La Bataille de Kossovo (l'épopée serbe)* during the the 19th century, but we could not say the exact date⁴⁵. Otherwise *La Bataille de Kossovo, rhapsodie serbe tirée des chants populaires* has been translated in 1868 by another author, Adolphe d'Avril.⁴⁶ Afterwards, a great Slavist, Louis Léger, showed his expertise on the topic and made a considerable number of studies on Slavic civilization, among them *Le Cycle épique de Marko Kralievitch* (1879, 1906).

Auguste Dozon made an amazing effort translating into French his choice of the Balkans national poetry under the title *L'épopée serbe: chants populaires héroïques: Serbie, Bosnie et Hertzégovine, Croatie, Dalmatie, Monténégro* (1888)⁴⁷. In that period, the interest for the Balkans, in general, was raising in France. Therefore, several studies concerning the Slavic mythology, customs, music and other cultural specificities were published, such as Chodźko's works on Slavic world, Léger's studies on Slavic mythology (1897, 1901)⁴⁸ and Divna Veković's *Etnographie européenne, vie et coutumes du peuple serbe* (1929)⁴⁹.

So, at the beginning of the 20th century some parts of the national epic verses were translated. In 1956 three famous epic poems, *La fille de Kossovo (Kosovka devojka)*, *Kraljevitch Marko et la fée (Kraljević Marko i vila)* and *La mort de Kraljevitch Marko (Smrt Kraljevića Marka)*, translated by Christiane Talodoire, were published in literary magazine *Les Quatre dauphins*.⁵⁰ Afterwards, Blaže Koneski published a book on Serbian prince Marko Kraljević with a choice of poems from the epic cycle of Marko, translated by Mira Čepinčić in collaboration with the Belgian critic André Doms (1986)⁵¹. In the 1990s, *Geste du Kossovo* was published in bilingual French-Serbian edition, with a preface written by the Serbian translator Biljana Janevska (1999)⁵². Due to her efforts, *Les poèmes serbes épiques* were published in 2008⁵³. More recently, *Le cycle du Kosovo, la poésie épique serbe* and *Le cycle du prince Marko, la poésie épique serbe*, were also

⁴⁴ Talvy's work probably precedes Elise Voïart's translation, but the note remains unclear: *Chants populaires des Serviens*, recueillis par Wuk Stéphanowitsch [Karadžić], et traduits d'après Talvy, par Mme Elise Voïart, Paris, A. Mercklein, 1834.

⁴⁵ See: *La Bataille de Kossovo (l'épopée serbe)*, [traduction de C. Courrière], [s. l.], [s. n.], [s. a.].

⁴⁶ See: *La Bataille de Kossovo, rhapsodie serbe tirée des chants populaires*, [traduit par Adolphe d'Avril], Paris, [s. n.], 1868. The revised, bilingual edition of this book will be published one century later: *La Bataille de Kossovo: chants épiques serbes*, traduit par Adolphe d'Avril, préface de Comnène Betchirovitch, édition bilingue, Paris, Un infini cercle bleu, 2006.

⁴⁷ See: *L'épopée serbe: chants populaires héroïques: Serbie, Bosnie et Hertzégovine, Croatie, Dalmatie, Monténégro*, traduits sur les originaux, avec une introduction et des notes, par Auguste Dozon, Paris, E. Leroux, 1888.

⁴⁸ See: LEGER, Louis, *Etudes de mythologie slave*, Paris, Maisonneuve, 1897; LEGER, Louis, *La mythologie slave*, Paris, E. Leroux, 1901.

⁴⁹ See: VEKOVITCH, Divna, *Etnographie européenne, vie et coutumes du peuple serbe*, Alençon, impr. de Laverdure, 1929.

⁵⁰ See: *Chants populaires serbes*, choix, présentation et traduction Christiane Talodoire, in: *Les Quatre dauphins*, N° 3, 1956, p. 14-26.

⁵¹ See: KONESKI, Blaže, *Le roi Marko: [suivi d']un choix de poèmes*, traduits par Mira Cepincic et André Doms, Paris, Ed. Saint-Germain-des-Prés, 1986.

⁵² See: *Geste du Kossovo*, [traduit par] Biljana Janevska, [texte serbe et traduction en regard avec une introduction en français], Beograd, Rivel Ko, 1999.

⁵³ See: *Les poèmes serbes épiques*, traduit et versifié par Biljana Janevska, Valjevo, M&S, 2008.

translated by Janevska (2013)⁵⁴, but for the first time in decasyllabic verse, typical of the Serbian epic poetry. This remarkable accomplishment, published as bilingual edition, brings together all poems of two epic cycles (cycle of Kosovo, and cycle of prince Marko), and in the most representative way offers Serbian medieval epic poems as an entire unit of cultural treasure to the French speaking readership.

The cycle of Serbian folk lyrics, also collected by Vuk Stefanović Karadžić, is translated into French as well. *Les chants féminins serbes*⁵⁵ were translated by Philéas Lebesque in 1920, with preface, comments and annotations by Miodrag Ibrovac, a great specialist in Serbian and Greek folk poetry⁵⁶. This edition was enriched by some traditional arias.

Thanks to Vuk Stefanović Karadžić's significant effort, Serbian medieval short stories and fairy tales were also assembled. Some of them are included in the international collection of folklore (*Collection internationale de folklore*) directed by J. de la Pradelle. Among them were Divna Veković's translations made with collaboration of M. Ginier under the title *Contes populaires serbes* (1934)⁵⁷. Furthermore, Ljiljana Huibner-Fuzellier and Raymond Fuzellier (1987, 2014) translated into French a lot of Serbian short stories, among them famous fairy tale *Zlatna jabuka i devet paunica* (*Le pommier d'or et les neuf paonnes*)⁵⁸.

As can be seen from the above, a great part of translated works were connected to the heroic vision of the Serbian nation. Due to the collector, Vuk Stefanović Karadžić, whose aim was to preserve all national oral tradition from abandon, these works gained their final form which made them suitable for translation into European languages, among them French.

5. Conclusions

Concerning the French medieval literature, the translation activity in Serbia is only partially conform to the postulates of the Polysystem theory. Most of the translated works were published in the 20th and 21st century, when the Serbian literature wasn't young any more, nor weak, nor in crisis, but, on the contrary, well developed and flourishing. Nevertheless, it has always been peripheral in the context of the World literature, due to historical circumstances and linguistic limitations.

Moreover, the choice of the texts to be translated seems to defy the Polysystem theory in some segments. There are no many translations of chansons de geste, because this literary genre is well developed in the Serbian literature; therefore, there is no need to „import” it. Neither the clerical literature is represented in the Serbian translations. That lack of interest could probably be explained by the reign of the communist regime in the second half of the 20th century, as well as by the differences in the religious tradition.

According to the Polysystem theory, texts to be translated are chosen by the receiving culture where those types of texts do not exist. In case of the Serbian culture it is true, because most of the translated works are the troubadour poetry and the chivalric romance, literary genres that are not native to the Serbian culture. However, both the troubadour poetry and the chivalric romance

⁵⁴ See: *Ly cycle du Kossovo: la poésie épique serbe*, traduite par Biljana Janevska, texte français et texte serbe en regard, Valjevo, éd. de l'auteur, 2013; *Le cycle du prince Marko: la poésie épique serbe*, chanté par Biljana Janevska, Valjevo, autorsko izdanje, 2013.

⁵⁵ See: LEBESQUE, Philéas, *Les chants féminins serbes, poèmes populaires traduits en français pour la première fois avec un commentaire comparatif, des airs traditionnels et diverses études critiques*, préface de Miodrag Ibrovac, Paris, E. Sansot, 1920.

⁵⁶ See: IBROVAC, Miodrag, *Claude Fauriel et la fortune européenne des poésies populaires grecque et serbe: étude d'histoire romantique*; suivie du Cours de Fauriel, professé en Sorbonne, 1831-32, Paris, M. Didier, 1966.

⁵⁷ See: *Contes populaires serbes*, recueillis d'après Vouk Karadjitch, [traduit] par Divna Vékovitch avec la collaboration de M. Ginier, préface de Son Exc. M. M[iroslav] Spal'kovitch, Paris, [s. n.], 1934.

⁵⁸ See: *Contes populaires serbes*, [recueillies par] Vouk Karadjitch, traduction et notes de Ljiljana Huibner-Fuzellier et Raymond Fuzellier, Lausanne – Paris, L'Age d'homme, 1987; *Le pommier d'or et les neuf paonnes et autres contes*, [recueillies par Vouk Karadjitch], imaginé et conçu par Natacha Pejin, illustrations par Mila Gajin, traduit du serbe par Ljiljana Huibner-Fuzellier et Raymond Fuzellier, Paris, Un infini cercle bleu, 2014.

represent only a segment of the French literature translated into Serbian. Moreover, those works are translated too late to make any significant impact on the Serbian literature.⁵⁹ Nevertheless, translating the French medieval literature in the 20th and 21st-century Serbia is not an anachronism. It rather expresses the need of the target (peripheral) literature to fill the gaps in the translation of the literary tradition which has always maintained a central position in that target literature. Major works of the French medieval literature are translated and almost all medieval literary genres are included: chansons de geste, troubadour poetry, chivalric romance, allegorical literature, comic and satirical literature, historiography. The major authors of the French medieval literature, such as Villon, Charles d'Orléans, Guillaume de Machaut, Eustache Deschamps, Christine de Pizan, Chrétien de Troyes and others, became available to the Serbian readership and entered the Serbian culture, thanks to few people, translators, who were able, using their knowledge and poetic skills, to fill the temporal and linguistic gap that separates us from the medieval times.

On the other hand, only a few significant clerical texts written in old Serbian, as well as the most important legal medieval text, entered the French literary system. Nonetheless, a considerably greater part of Serbian folk literature was translated into French and was researched by a number of specialists.

Finally, it is clear that, concerning the medieval literature, the French tradition maintains the central position within the Serbian literary system, while the Serbian medieval literature maintains the peripheral position within the French literary system.

Bibliography

- EVEN-ZOHAR, Itamar, *Papers in Historical Poetics*, Tel Aviv, Porter Institute, 1978.
EVEN-ZOHAR, Itamar, *Polysystem Studies*, [special issue of] *Poetics Today*, 11, 1 (Spring), Durham, Duke University Press, 1990.
EVEN-ZOHAR, Itamar, TOURY, Gideon (eds), "Translation Theory and Intercultural Relations", [introduction] in: *Poetics Today*, 2, 4 (Summer-Autumn), Durham, Duke University Press, 1981.
GENTZLER, Edwin, *Contemporary Translation Theories*, Clevedon, Multilingual Matters, 2001.
HRUSHOVSKI (HARSHAV), Benjamin, EVEN-ZOHAR, Itamar (eds), *Papers on Poetics and Semiotics*, 8, Tel Aviv, University Publishing Projects, 1978.

Webography

- <<http://www.bnf.fr>>
<<http://www.gallica.bnf.fr>>
<<http://www.serbica.u-bordeaux3.fr/index.php/a/347-anthologie-de-la-poesie-serbe-medievale>>
<<http://www.vbs.rs/cobiss/>>
<<http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=80017&lani=sr&scri=lat>>

⁵⁹ In the Middle Ages, the translation activity in Serbia was focused on other types of texts. About the translation activity in Medieval Serbia see: ĐURIN, Tatjana, "Three Monks and a Philosopher", in: FEDERICI, Federico, TESSICINI, Dario (eds), *Translators, Interpreters and Cultural Negotiations*, Palgrave Macmillan, 2014.

IDENTICAL AND DIFFERENT: THE IDENTITY IN THE DECENTERED WORLD

IDENTIC ȘI DIFERIT: IDENTITATEA ÎN LUMEA DESCENTRATĂ

Milorad DJURIĆ

Secretariatul Provincial pentru Cultură
și Informare Publică din Voivodina, Serbia

E-mail: miloraddjuric1@gmail.com

Abstract

In this paper we will analyze the relationship between globalization processes, as well as the intensification of social relations/communications at the planetary level and types of identity through such communication form. Our hypothesis is that changes in the sphere of social identity can produce structurally seen as a consequence of changes in the process of producing social communication. In other words, we believe that the identity, regardless of whether it is a question of personal or group, has been re-production, based on collective relations; that the dominant framework for producing identity in the last few centuries a nation, personified in the national state; that the processes of global communication largely relativized framework of national states; so that the production of identity must now look at it from a different, individual perspective.

Rezumat

În lucrare va fi cercetată legătura dintre procesul de globalizare, ca un proces de intensificare a relațiilor sociale/comunicațiilor la nivel planetar și tipurile de identitate care se formează printr-un astfel de mod de comunicare. Presupunerea noastră este că schimbările apărute în sfera producerii sociale a identității pot fi urmărite ca modificări în procesul de producere socială a comunicației. Cu alte cuvinte, considerăm că identitatea, atât cea personală cât și cea de grup, a reprezentat dintotdeauna o re-producție, bazată pe relații colective; cadrul dominant al producerii identității în ultimele câteva secole l-a reprezentat națiunea, întruchipată în statul național; că procesele de comunicație globală s-au realizat în mare parte în cadrul statului național; astfel că și producerea identității trebuie azi privită dintr-o altă perspectivă, individuală.

Keywords: *identity, globalization, communication, culture, nation-state*

Cuvinte-cheie: *identitate, globalizare, comunicație, cultură, stat național*

Lumea care se îndepărtează

La începutul secolului XXI cu siguranță nu veți greși dacă, asemănător lui Alain Badiou în *Logica lumilor*, veți afirma că trăim într-o lume complexă, „atonică”, (Badiou, 2009), căreia îi lipsește axul, respective un principiu de structurare universal, care ar lega lucrurile într-o totalitate stabilă; că trăim în lumea care respinge logica în alb-negru, binară, în favoarea unor forme nuanțate, ramificate care neagă competența unui centru de regulare a lumii vieții. Câteva decenii mai devreme, Jean-François Lyotard a atenționat că metanarațiunile nu mai au puterea de a pune stăpânire pe diversitatea vieții, în același timp îndepărtându-se de orice fel de centrare, de sprijin pe principiile sau năzuințele față de un obiectiv propus. Totalitatea este schimbată cu elemente separate și cu micronarațiuni care nu pot avea pretenția asupra interpelării întregului. În locul meta-

povestirilor universal despre libertate, egalitate și dreptate, la ordinea de zi sunt micro-proiectele, localizate în timp și spațiu, care transformă cu orice preț centrul transcendențial omogen de odinioară din care se produce istoria, într-un camp eterogen de proiecte nemăsurabile, de sublegitimatie (Liotar, 1988). asupra acestei suspendări a “marcatorului principal” indică și Anthony Giddens, folosind metafora trăsirii zmeului. După părerea sa, lumea socială modernă nu poate fi un mediu stabil, pentru că cunoștințele noi (noțiunile, teoriile, inovațiile) nu fac ca lumea socială să fie mai simplă și mai transparentă, ci constant (dar și tot mai repede) schimbă natura sa, îndreptând-o în direcții noi (Giddens, 1998: 147). Pe de altă parte, Huntington constată că, în locul realizării depline a universului occidental, se desfășoară un proces policentric, respectiv că procesul de modernizare este despărțit de occidentalizare și că nu produce orice fel de civilizație universală și nici nu occidentalizează societățile neoccidentale (Huntington, 1998: 20). În sfârșit, Ulrich Beck consideră că „ortodoxismul colectiv al acțiunii politice” se apropie de sfârșit și că o căutare a răspunsurilor politice la întrebările importante nu are un participant stabilit și nici un loc stabilit – trendul individualizării este inevitabil și are ca urmare dispariția conștiinței de sine colective și slăbirea capacității societății pentru o activitate politică (Beck, 2003:137).

Ce se găsește după acest consimțământ (ne)așteptat la instabilitatea accentuată și la decentarea lumii contemporane? Desigur faptul că este imposibil a nega schimbările sociale intense care au avut loc în ultimul sfert al secolului al XX-lea. Autorefecția permanentă și cantitatea enormă de informații care în fiecare clipă intră în universul vieții sociale transformă relațiile globale într-un proces complex în care apar constant noi provocări. Cuvântul-cheie al acestor schimbări este globalizarea, totalitatea proceselor care schimbă în mod dramatic relațiile economice, politice, sociale și individuale la nivel planetar. Aceste procese, deseori paradoxale și contradictorii, schimbă în mod radical și postulatele care stau la baza percepției noastre de apartenență la o anumită cultură și tradiție, cu un cuvânt, la ceea ce în teorie poartă denumirea de – identitate. Prin urmare, dacă dorim azi să vorbim despre identitate, și nu o analizăm din perspectiva globalizării, riscăm ca să tratăm într-un mod neadecvat una din principalele probleme sociale.

De aceea, subiectul acestei lucrări este chiar relația dintre procesul de globalizare, ca o intensificare a relațiilor/comunicațiilor sociale la nivel planetar și a tipurilor de identitate care se formează printr-o astfel de comunicație. Presupunerea noastră este că schimbările în domeniul producției sociale a identității se pot privi în mod structural ca schimbări în procesul de producție socială a comunicației. Cu alte cuvinte, considerăm că identitatea, indiferent dar este vorba despre cea individuală sau de grup, este întotdeauna o re-producție, bazată pe relațiile colective; cadrul dominant al producerii identității în ultimele câteva secole a fost națiunea, întruchipată în statul național; că procesul de comunicație globală și de stabilire de rețele la nivel planetar au realizat într-o mare măsură cadrul statului național; astfel și producerea identității se poate acum privi dintr-o altă perspectivă, individuală.

Identic și diferit...

Identitatea este categoria cheie a teoriilor contemporane ale relațiilor. Constructiviști, poststructuraliști, feministele, protagoniștii teoriei criticii – cu toții s-au ținut ferm, ce e drept în diferite feluri, de această noțiune. Tematizarea problemelor identitare a primit câteodată proporțiile unei isterii identitare, lăsând la o parte numeroase probleme ontologice și metafizice. Problematizările teoretice ale identității au reprezentat și o reacție la problemele politice-practice care au apărut din când în când pe orizonturile evenimentelor sociale și a dezbatărilor politice, așa cum a fost cazul cu mișcarea pentru drepturile minorității afro-americane în Statele Unite ale Americii în anii șaizeci, sau cu o erupție de revendicări pentru recunoașterea diferitelor grupuri etnice în fosta Uniune Sovietică și în Europa de Răsărit în decursul anilor nouăzeci, ori cu chestiunea orientărilor sexuale la începutul secolului XXI.

Însă, acestea au reprezentat doar episoade în îndelungata istorie a răspunsului la întrebarea „cine sunt eu”, „cui aparțin”, „prin ce sunt identic/diferit de alții”, „cine suntem noi” și „cine sunt ei” ș.a. Căci, poate că este imposibil ca în același timp să fim ființe umane și să nu avem

sentimentul unei identități aparte. Totalitatea caracteristicilor (gusturi, interese, calități, vicii) caracteristicile fizice (culoarea pielii, înălțimea, greutatea), limba pe care o folosim, valorile (părerile religioase, filozofice) și rolurile (de clasă, profesionale), toate împreună formează totalitatea a ceea ce putem numi identitate. În același timp, indiferent dacă este vorba despre o identitate personală sau de grup, ea a fost dintotdeauna colectivă și relaționistă. Asupra acestui fapt indică și Claude Lévi-Strauss criticând, după părerea sa fixația exagerată pentru noțiunea de identitate individuală: „Credința pe care o acordăm acesteia (a identității - *MD*), ar putea să fie doar reflexia unei stări a civilizației a cărei existență ar fi limitată la câteva secole. În acest caz însă renumita criză a identității cu care ne plictisesc ar primi o nouă semnificație. Ea ar asemana cu un semn emoționant și copilăros căruia micile noastre personalități i se apropie din punctul de la care fiecare ar trebui să renunțe de a se considera cel mai important“ (Levi Stros: 1995, după: Halpern, 2009: 25).

O concepere asemănătoare a identității individuale, a relației dintre individ și comunitate, a fost susținută și de Ruth Benedict (faptul că azi „toți” vorbesc despre cultură deisgur îl datorăm și lucrării sale *Modele de cultură*). Pentru Ruth Benedict, holismul radical subînțelege că: întregul determină părțile sale, nu numai relațiile lor, ci și propria sa ființă. Din acest unghi, integrarea este immanentă oricărui întreg cultural, pe când dezintegrarea deisgur că este considerată ca proces negativ. Și cea mai mică deviere individuală este privită ca o deviere patologică în relația față de întreg, un semn clar că integritatea unei culturi este pusă sub semnul întrebării. O astfel de concepere implică că culturile, ca și lumi închise ale vieții, de fapt nu se pot întrepătrunde sau comunica între ele. Toate culturile au aceeași valoare, însă sunt și complet diferite.

În societățile contemporane, producția de identitate se realizează, prin urmare, prin sentimentul individual de apartenență la un grup – de familie, clasă, geografic, politic, confesional, etnic... Sentimentul de apartenență se construiește, prin urmare, prin opoziția față de „altul”. Definiția „altuia”, celui „diferit”, devine astfel o condiție încorporată în însăși logica identității. Necesitatea distincției identic/diferit este conținută de fapt în însăși esența obiectului. Caracteristicile identitare nu reprezintă ceva „în sine”, ci se definesc întotdeauna în relația față de cei care nu posedă aceste caracteristici. Interpretarea unei identități reprezintă un rezultat practic al procesului de autodescriere a individului în cadrul unui anumit grup.

În această operațiune rolul cheie îl au limba comună, ritualele memoriei, repetiției, cu un cuvânt – cultura. „Oamenii sunt în întregime determinați prin cultura lor”, consideră Eriksen și Stjernfelt (2013:12). Culturile formează întreguri închise, organice, care reprezintă cadru elementar pentru realizarea indivizilor. În acest fel, cultura(lismul) nu este nimic altceva decât încă o versiune a colectivismului, respectiv încă o versiune a conceiverii rousseau-iene despre teoria acordului social, după care indivizii își obțin individualitatea în procesul de constituire a comunității. În plus, individualitatea nu este doar una fizică, simplă, individul ca o calitate aparte formându-se abia prin corelația cu comunitatea. În acest fel, individul reprezintă individualitatea intermediată de comunitate.

Cultură, națiune, stat...

În ciuda înmulțirii constante a tipurilor de comunități, respectiv a diferitelor tipuri de identitate de grup, în sensul modern al cuvântului cadrul dominant și de bază de (auto)producere a identității cu siguranță că a fost națiunea, respectiv statul național, ca „prelungirea” ei instituțională. Contextul istoric al generării acestui cadru este complex, însă totuși putem să-l stabilim în perioada sfârșitului războaielor religioase și a încheierii Păcii de la Westfalia. *Cuius regio, eius religio* nu a reprezentat doar o „parolă” care a servit ca idee pentru încheierea războaielor religioase, ci va deveni și un principiu de bază de modelare a statelor nou-formate pe rămășițele orânduirii politice creștine medievale. Prin Pacea de la Westfalia, lumea (în esență, este vorba despre Europa), a fost împărțită în state suverane care nu recunosc stăpânirea supremă a nimănui și prin aceasta devin un cadru absolut pentru toate procesele sociale, politice, juridice și confesionale care au loc în granițele lor. Prin Pacea de la Westfalia a fost proclamat deci un eveniment epocal de desubstanțializare a

orânduirii politice de până atunci și a fost prezentat un nou cadru de bază al sintezei în care o relevanță hotărâtoare o vor avea – teritoriul, cultura și națiunea. Națiunea și cultura, de fapt, devin două părți ale aceluiași fapt. Traducerea Bibliei în limbile „populare“, standardizarea accelerată a acestor limbi, crearea unui caracter istoric simbolic comun – toate acestea au reprezentat mijloace pentru realizarea unui scop – crearea unei noi baze pentru integrarea socială. În acest proces, interacțiunea dintre cultură și naționalitate se va dovedi a fi hotărâtoare: prin intermediul prelucrării reflexive a moștenirii cultural-lingvistice, comunitatea politică se va transforma în națiune, care, pe de altă parte, tinde să se articuleze în – stat.

Procesul de producere culturală a națiunilor va culmina în decursul secolului al XIX-lea în decursul acestei „primăveri a popoarelor“, se realizează naționalizarea sistematică a moștenirii culturale din epocile anterioare, chiar și a ambianțelor naturale¹. Se recurge și la inventarea tradiției, pentru a se stabili legături convingătoare cu „marii strămoși“, respectiv pentru a se sublinia bazele autentice ale unei culturi naționale. Orizontul „tradiției“, devine linia de selectare a „temelor“ corespunzătoare, mecanism condus pe plan politic și social. Statul național, devine astfel un program special de producție a tradiției, cu alte cuvinte, de producție a unei identități colective. În acest fel, ea funcționează și ca urmare și ca și cauză a națiunii.

Cu toate că, după cum ne atenționează Eric Hobsbawm, există un grad de neclaritate intelectuală în numeroase încercări de a se defini criteriile obiective și universale de definire a națiunii (Hobsbaum, 1996: 12), acestea mereu se învârt în jurul unui grup limitat de noțiuni: limbă, etnicitate, teritoriu, istorie comună, zestre culturală etc. Este vorba despre un proces în care o anumită moștenire se transformă în „tradiția“ statului. Baza acestui proces, deci, îl formează cultura, care nu numai că oferă un ax comun al identității colective, ci o face aceasta într-un context care devine instituționalizat și care obligă. Această instituționalizare (sistemul de stat educativ și cultural) reprezintă o parte componentă a mecanismului care consolidează spiritul unității și a legăturilor colective, care, prin urmare, dispune de caracteristici integrative puternice.

Astfel, cultura devine formă a conștiinței colective în cadrul căreia se desfășoară acaparea și re-producerea individuală reflexivă a unei anumite tradiții culturale, un fel de reactualizare a „memoriei sociale“, dar în granițele comunității politice/a statului. Însă, este important a sublinia că procesul unei astfel de integrări nu se desfășoară în cadre morale, ci psihologice. Giddens atrage atenția asupra acestui fapt: „În astfel de împrejurări securitatea oncologică are o bază psihologică și depinde numai de abilitatea care nu are o semnificație morală și prin care ne protejăm de o serie de evenimente și trăiri care ar putea să o strice (Giddens, 1985: 218). În locul semnificației morale care este înlăturată, unitatea începe să se bazeze pe simboluri culturale, consolidând astfel sentimentul psihologic al securității și apartenenței la colectiv. În acest sens, cultura, respectiv culturalismul, le putem considera, asemănător lui Arjun Appadurai, drept o politică a identității ridicat la nivelul statului național (Appadurai, 2011: 32).

Însă, dacă în secolul al XIX-lea națiunea ca un cadru identitar, ca un mecanism de producere a identității, atinge apogeul – în secolul al XX-lea apar primele probleme serioase. Formarea Organizației Națiunilor Unite, în urma Celui de-al Doilea Război Mondial, face desigur parte din evenimentele care vor avea urmări de lungă durată asupra universului politic existent până atunci. Prin adoptarea Declarației universale a drepturilor omului către Națiunile Unite au fost proclamate principiile noii orânduirii mondiale. Aceasta se referă, în primul rând, la negarea doctrinei (pe baza Păcii de la Westfalia) prin care dreptul internațional se găsește în exclusivitate în domeniul statelor suverane. „Indivizii și grupurile devin subiecte ale dreptului internațional” (Held, 1997: 105). Prin urmare, în prim-plan ajung drepturile individuale², care vor influența, cu timpul,

¹ „Azi când privim un prospect turistic, știm să găsim destinația dorită. Însă, dacă putem fără șovăire să legăm un peisaj de o țară, aceasta pentru că în secolul al XIX-lea a fost desfășurată o muncă intensă la codificarea naturii. Pictorii, poeții, romancierii, au stilizat și au preamărit aceste peisaje emblematice ale națiunii, cu scopul de a le reîntoarce sufletul” (Tijes, 2009: 340).

² În ce măsură a reprezentat Declarația universală a drepturilor omului adoptată de Națiunile Unite un pas important de ieșire din conceperea academică a relațiilor dintre individ și comunitate, ne mărturisește și scrisoarea de protest pe care,

asupra adoptării unei serii de reguli internaționale prin care statele se vor constrânge să respecte noile standarde față de proprii cetățeni.

În urma Declarației universale despre drepturile omului au venit și alte documente (Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Declarația de la Helsinki ș.a.) care au reprezentat suportul juridic pentru o altfel de concepere a drepturilor și libertăților individuale și colective ale omului³, respectiv o altfel de concepere a relațiilor dintre individ și colectivul căruia îi „aparține” și astfel au trasat un drum nou, ireversibil, pentru perspectiva individualistă a lumii contemporane.

Comunicare, globalizare...

Schimbarea nu a avut loc doar la nivelul hotărârilor politico-juridice, ci și în viața propriu-zisă, în lumea trăirilor sociale reale. Dezvoltarea exponențială a tehnologiei de comunicație a marcat puternic jumătatea a doua a secolului al XX-lea. La începutul cunoscutei sale cărți *Understanding Media: The Extension of Man*, Marshall McLuhan comentează dezvoltarea tehnologică a omenirii în felul următor: ”După trei mii de ani de explozie, prin intermediul tehnologiilor fragmentare și mecanice, lumea occidentală cunoaște implozia. În decursul acestor secole mecanice am prelungit corpurile noastre în spațiu. Iar azi, după mai bine de un secol de tehnologie electrică, am prelungit și sistemul nostru nervos central într-o rețea de proporții mondiale, desființând și spațiul și timpul în relație cu planeta noastră” (McLuhan, 1971: 37).

Această „rețea de proporții mondiale”, care desființează timpul și spațiul, va deveni caracteristica esențială a procesului care câteva decenii mai târziu va fi numit – globalizare. Tematizarea acestor procese a atins proporții enorme, dovedind în acest fel că descoperirea codului social și politic al acestui fenomen a devenit condiție necesară de funcționare în lumea contemporană. Numeroși autori care se ocupă de analiza globalizării au dat și numeroase definiții. Totuși, în această lucrare ne vom folosi de afirmația lui Gidens, prin care globalizarea este „...intensificarea relațiilor sociale pe plan mondial, care leagă locurile îndepărtate în așa mod încât întâmplările locale sunt modelate de evenimente care au avut loc la kilometri depărtare și *vice versa*” (Gidens, 1988: 69).

Am ales definiția lui Gidens pentru că se referă la două momente importante care sunt explicit relevante pentru problema identității, respectiv pentru relația individ – comunitate: intensificarea relațiilor sociale și relativizarea relațiilor în spațiu. Intensificarea relațiilor sociale este un alt nume pentru – cuomunicație, iar intensificarea și expansiunea în spațiu a comunicației, după părerea noastră, schimbă esențial condițiile de producere a identității. Căci, dacă acceptăm atitudinea lui Luman conform căreia „procesul elementar care se constituie social ca o realitate aparte este procesul comunicației” (Luman, 2001: 206), atunci desigur se poate accepta și că schimbarea esențială a modului de comunicație subînțelege și schimbarea producerii celui social. Orice dezvoltare tehnologică care schimbă considerabil condițiile de distribuire a informațiilor

cu ocazia pregătirilor pentru adoptarea Chartei, în anul 1947, în numele Asociației Antropologilor Americani, a semnat-o Melville Herskovic. În scrisoare se subliniază necesitatea acceptării și respectării următoarelor principii: „1. Individul își realizează personalitatea prin cultura sa, așa că respectarea diferențelor individuale subînțelege și respectarea diferențelor culturale; 2. Respectarea diferențelor între culturi este legitimată prin afirmația științifică că nu este descoperită nicio tehnică prin de apreciere a culturilor; 3. Standardele și valorile sunt relative pentru cultura din care provin, astfel că fiecare încercare de a se formula postulatele care din modul de a gândi prezent într-o cultură s-ar transforma într-un cod moral în același volum trebuie să minimalizeze orice capacitate de aplicare a Chartei despre drepturile omului asupra omenirii ca întreg” (după: Erik i Stjernfelt, 2013: 138).

³ Unul dintre efectele esențiale ale acestor schimbări se reflectă în contestarea monopolului statului național asupra formării perspective identitare monolitice, respective în revendicările de recunoaștere a identităților entice colective în cadrul statelor naționale ceea ce se va transforma mai târziu în diferite versiuni ale multiculturalismului. Canada a fost primul stat care în legislația sa a introdus noțiunea de multiculturalism, ca o parte a năzuințelor de a se rezolva încordarea între majoritatea anglofonă și minoritatea francofonă. Primele rezultate legislative se bazează, de fapt, pe biculturalism, însă în urma revendicării celorlalte grupuri etnice, inclusiv triburile băștinașe, a predominat opțiunea multiculturalismului. Din anul 1982 multiculturalismul a intrat în Constituția Canadei, ca parte a Chartei canadiene despre drepturi și libertăți.

influențează asemenea asupra necesității de a preamări șabloanele de gândire vechi și bine întemeiate. În acest sens, se impun două evenimente tehnologice epocale care au influențat considerabil asupra schimbării modului de producere a comunicației – apariția sateliților de comunicație și a Internetului.

Lansarea primului satelit de telecomunicație civil *Telstar* în orbita Terrei a avut loc pe data de 10 mai 1962. Satelitul avea numeroase limite și performanțe destul de simple, însă a fost acesta primul caz din istoria omenirii în care transmiterea informațiilor să fie trainic despărțită de pământ, de teritoriu. Până atunci, granițele teritoriale ale statelor au reprezentat, în același timp, și granițele potențiale de comunicație. Prin apariția sateliților, teritoriul nu mai reprezintă o piedică. Granițele, cele naturale sau artificiale, nu mai reprezintă o problemă. Și Anthony Giddens atrage atenția asupra importanței sociale deosebite ale acestei descoperiri tehnologice: „Odată când stabiliți o rețea de comunicație prin intermediul sateliților, aceasta înseamnă că din orice parte a Terrei se poate stabili comunicația cu o altă parte, fapt prin care, măcar în principiu, se face posibilă o comunicație globală imediată. După părerea mea, aceasta a schimbat într-o mare măsură societatea mondială, dar și în viețile noastre particulare s-au introdus numeroase schimbări” (Giddens, 2003: 148).

Schimbările au fost provocate și de un alt eveniment – apariția Internetului. Acesta nu este un mediu nou, obișnuit, și nu permite încadrarea în conceperea tradițională despre mijloacele de comunicare în masă. Mediile „clasice” (presa, radioul, televiziunea) sunt organizate după modelul *unul-pentru-toți*, pe când Internetul este structurat după principiul *toți-tuturor*. Prin aceasta, configurația mondială este schimbată ireversibil – acum totul este centru și în același timp – totul este periferie. Această relativizare a spațiului este o consecvență inevitabilă a principiului arhitecturii Internetului. Asemănând mai mult cu o plasă de pescari decât cu pânza de păianjen, ea este un imperativ în funcția esențialului – unei legături mai facile și a extinderii continue a plasei. Dominique Cardon, în *Internet democrația*, atrage atenția asupra acestui moment: „Consecința unei astfel de alegeri a arhitecturii rețelei, este stabilirea de inovații potențiale la granițele rețelei, în softver și calculatoarele care sunt conectate la ea. Aceasta asigură fiecărui utilizator puterea de a dezvolta, de a face vizibile realizările sale și de a le transmite celor pe care îi consideră interesați” (Cardon, 2013: 17). De aceea, controlul Internetului reprezintă o sarcină grea deoarece nu are niciun centru. Internetul este o platformă decentrată, neutră și nu se poate monopoliza de către orice organizație în dorința de a se impune un anumit conținut în dauna altora. Acest „republicanism” informativ influențează direct asupra culturii schimbului și a colaborării dintre indivizi, evitând centralizarea, ierarhizarea și selectarea.

Internetul, ca un „teritoriu” infinit, creează un spațiu public virtual care absoarbe numeroase forme de sociabilitate existente până acum. „Scenariul de informatizare a celor mai dezvoltate societăți”, consideră Liotar, „permite să se clarifice total, chiar cu pericolul de a se preamări mult, anumite aspecte ale transformării științei și a efectelor ei asupra puterii publice și a instituțiilor civile, efecte care abia dacă ar fi putu fi observate în alte perspective” (Liotar, 1988: 15). Informațiile se exteriorizează. Statele naționale, cu teritoriile lor, cu granițele și cu enormele aparate ideologice de stat de care dispun, devin pur și simplu învechite. Granițele statelor naționale nu mai reprezintă limita dintre relațiile și legăturile interne și externe, între „noi” și „ei”. Statele naționale nu mai sunt în stare să fie unicii controlori ai sistemului de producere socială a comunicației, respectiv nu mai pot să asigure consimțământul despre tipul de identitate dorit și nu mai pot să-și „protejeze” cetățenii de efectele în lanț ale proceselor care se desfășoară în afara granițelor lor.

Ca într-un sat oarecare, dar de data aceasta într-unul global, oamenii sunt din nou incluși în cursul evenimentelor. „Omul singur este puțin”, zice Liotar, „însă el nu este izolat, el este cuprin într-un proces mai complex decât oricând și și de o serie de relații mobile. Fie tânăr sau bătrân, bărbat sau femeie, bogat sau sărac, el este mereu așezat pe „nodurile” mașinii de comunicație, indiferent cât ar fi acestea de mărunte. Mai degrabă s-ar putea spune: este așezat pe locurile prin care trec diferite mesaje. Și nu este deloc, chiar și când este cel mai mizerabil, privat de influența

asupra acestor mesaje, care trec prin el, așezându-l fie pe locul destinatarului, fie pe cel al autorului mesajului, fie al obiectului de referință⁴. (Liotar, 1988: 29). În acest joc de comunicație al indivizilor „atomizați” se formează rețele elastice de comunicație care suportă modificări cu orice informație nouă. Aceste rețele nu sunt îngrădite de o totalitate de reguli și proceduri pragmatice caracteristice pentru comunicația instituțional(izat)ă. Astfel este înlesnit ca individul să fie în curent cu evenimentele din orice parte a planetei, practic într-un timp real.

Una dintre cele mai importante consecințe ale acestor schimbări este dezrădăcinarea, deterritorializarea. Pentru Gidens, dezrădăcinarea este „ridicarea relațiilor sociale din contextele locale ale interacției și restructurarea lor în cadrul unei întinderi nedefinite a timpului-spațiului” (Gidens, 1998: 30). Locul, teritoriul, este tot mai puțin un element constitutiv al socialului. Acesastă suspendare a competenței oricărui „loc” sau „centru” produce neapărat o fluiditate ridicată a societăților contemporane. Iar într-o astfel de lume fluidă consolidarea individualismului nu este neașteptată. După Ulrich Beck, cauza principală a noilor schimbări în individualizare este următoarea: „Găsit în fața nesiguranței produse de lumea globală, individul trebuie să aducă hotărârile proprii. Această nouă formă de individualizare este rezultatul insuccesului specialiștilor în manipularea cu riscurile. Nici știința, nici politica predominantă, nici mijloacele de comunicare în masă, nici economia, nici sistemul juridic, ba chiar nici armata, nu sunt în stare ca în mod rațional să definească sau să controleze riscurile. Ca urmare, oameni se întorc înspre ei înșiși... (Bek, 2011: 82). Și încearcă să devină – mai buni și mai concurenți⁴.

Către autenticitatea individuală...

Orientarea înspre sine a indivizilor reali este acum, deci, susținută de o aparatură de comunicație puternică din punct de vedere tehnologic. Vântul schimbărilor tehnologice bate în spatele individului. Fiind parte a Rețelei Planetare⁵, indivizii sunt în poziția nu numai de a primi și de a trimite fără probleme mesaje, ci și de efectua, în același timp, o selecție specifică a rostului. Rezultatul acestei poziții obținute (în mod neașteptat) este, pe de o parte, explozia „sociabilității”, formarea unei mulțimi de legături alese, iar pe de altă parte, deficitul esențial al autotematizării, inexistența legăturii între temele despre care se vorbește și „societate”, respectiv constituirea rostului în cadrul acestor „societăți” de comunicație, legate în acest fel în rețele. De fapt, indivizii sunt tot mai puțin sociabili, și tot mai mult întorși înspre ei înșiși. În locul constituirii generalului, participanții la Rețea decurg la autoreprezentare, la producerea identității individuale proprii⁶. Căci, în situația în care individul, inclus în Rețea, poate să fie „totul” și când ca destinatar și totodată creator al informațiilor și mesajelor nu mai are pentru aceasta nevoie de intermedierea complexă a diferitelor instituții sociale sau de stat, se creează condiții de instaurare a sinelui ca un sistem diferențiat în relația față de mediu.

Cu aceasta este de acord și Niklas Luhmann: „Autopoesisul conștiinței este, prin urmare, esența faptică a sistemelor psihice individuale. Ea se găsește în afara tuturor sistemelor sociale – ceea ce ne permite să adăugăm că autoreferența ei are sorți de izbândă doar într-un mediu social. Autodescrierea este un proces care se poate articula și modifica pe sine însăși și care pentru aceasta dezvoltă semantica cu care sistemul poate să opereze în mod conștient” (Luhmann, 2001: 363). În această operațiune individul folosește diferite formule, marcări și deosebiri pe baza cărora mai apoi primește sau nu primește rezonanța socială.

În tot cazul, tendința de individualizare este evidentă și trimite asupra faptului că toate felurile de colectivități posedă capacități din ce în ce mai mici pentru activitatea socială și politică. „Cu alte cuvinte”, afirmă Beck, „în măsură ce dispărea momentul social-moral, în lume se dezvoltă bazele republicanismului cosmopolit care se bazează pe libertatea individului” (Bek,

⁴ De aceea, probabil, nu ar trebui să ne mire opsesiunea în masă de auto-învățare, de fitness, yoga, chirurgia estetică, modă, în general, de toate formele de autoperfecționare.

⁵ Se consideră că în acest moment (2015) în jur de trei miliarde de oameni folosesc Internetul.

⁶ Sherry Turkle, ca exemplu al unei internet-șizofrenii specifice, subliniază următoarele: „Când sunt online, oamenii simpli s-au prezentat ca plini de farmec, tinerii ca bătrânii, bătrânii ca tinerii” (după: Petrović, 2013: 79).

2003: 137). Poate că această afirmație a lui Beck este exagerată și simplificată și poate că identitățile colective nu își vor pierde atât de repede farmecul și puterea lor, însă, pe de altă parte devine clar că creșterea puterii individului și tendința sa înspre subiectivism indică mult mai mult asupra faptului că identitățile în lumea contemporană mult mai mult produc și mult mai puțin reproduc. Spre deosebire de strămoși, care întotdeauna au reprezentat o parte a unei orânduiri, indivizii contemporani se găsesc în poziția de a căuta propria măsură a existenței lor, propria lor autenticitate individuală...

Traducere din limba sârbă de Mircea Măran

Bibliografie

- Apaduraj, Ardžun. *Kultura i globalizacija*. Beograd. Biblioteka XX vek, 2011. Print.
- Badiou, Alain. *Logic of Worlds*. London. Continuum, 2008.
- Bek, Ulrih. *Svetsko rizično društvo – u potrazi za izgubljenom sigurnošću*. Novi Sad, Akademska knjiga, 2011.
- Bek, Ulrih. *Virtuelni poreski obveznici*, u: *Globalizacija – Mit ili stvarnost, Sociološka hrestomatija* (priredio Vuletić Vladimir). Beograd. Zavod za idžbenike i nastavna sredstva, 2003.
- Eriksen, Jens-Martin i Frederik Stjernfelt. *Demokratske kontradikcije multikulturalizma*. Helsinški odbora za ljudska prava u Srbiji. Beograd, 2003.
- Giens, Entoni. *Odbegli svet*. Beograd. Stubovi kulture., 2005.
- Gidens, Entoni. *Posledice modernosti*. Beograd. Filip Višnjić, 1998.
- Halpern, Katrin. *Treba li prestatu da se govori o identitetu?*, u: *Identit(i)* (priredili Halpern, Katrin i Ruano-Borbalan, Žan-Klod). Beograd. Clio, 2009.
- Hantington, Semjuel. *Sukob civilizacija*. Podgorica. CID, 1998, 2005.
- Held, Dejvid. *Debate o globalizaciji*, u: *Globalizacija – Mit ili stvarnost, Sociološka Hrestomatija* (priredio Vuletić Vladimir). Beograd. Zavod za udžbenike i Nastavna sredstva, 2003.
- Held, Dejvid. *Demokratija i globalni poredak*. Beograd. Filip Višnjić, 1997.
- Hobsbaum, Erik. *Nacije i nacionalizam od 1780*. Beograd. Filip Višnjić, 1996.
- Kardon, Dominik. *Internet demokratija*. Beograd. Fabrika knjiga, 2013.
- Liotar, Žan-Fransoa. *Postmodernost stanje*. Bratstvo-jedinstvo. Novi Sad, 1988.
- Luman, Niklas. *Društveni sistemi*. Novi Sad. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2001.
- Mekluan, Maršal. *Poznavanje opština – čovekovih produžetaka*. Beograd. Prosveta. 1971.
- Tijes, An-Mari. *Kulturna proizvodnja evropskih nacija*, u: *Identitet(i)* (priredili: Halpern, Katrin i Ruano-Borbalan, Žan-Klod). Beograd. Clio, 2009.

SCIENTIFIC AND JOURNALISTIC CONCERNS BY TEODOR FILIPESCU**PREOCUPĂRILE ȘTIINȚIFICE ȘI PUBLICISTICE ALE LUI
TEODOR FILIPESCU****Mircea MĂRAN**Școala de Înalte Studii de Specialitate
pentru Instruirea Educatorilor, VârșețE-mail: miceam@live.com**Abstract**

Teodor Filipescu was born in 1870 in the place Glogoni, near Pancevo. Chemist by profession, committed to Sarajevo in service of the Austro-Hungarian to control quality of gold and silver. Filipescu gave a significant contribution of researching Romanian-speaking population in Bosnia and Herzegovina. He published, in the first decade of the XXth century, some ethnographic reference papers in Romanian and Serbian, becoming the first native Romanian ethnographer of Serbian Banat. In 1906, appears in Bucharest, in Romanian Academy Publishing, monograph "Romanian colonies in Bosnia and Herzegovina". In his numerous articles and studies, published in the early decades of the twentieth century, in addition to show and explain this subject, he also addressed some issues related to the socio-linguistic and ethnographic Romanian population in the Pančevo. In the interwar period he published and a monographic study about history of Vojvodina. Not least, Filipescu is manifested as a good publicist and author of reports and travel notes.

Rezumat

Teodor Filipescu s-a născut în anul 1870 în localitatea Glogoni de lângă Panciova. Chimist după profesie, angajat la Sarajevo în serviciul austro-ungar de control al calității aurului și argintului, Filipescu a dat o însemnată contribuție la cercetarea populației românofone din Bosnia și Herțegovina, despre care a publicat, în primul deceniu al secolului al XX-lea, câteva lucrări etnografice de referință în limba română și limba sârbă, devenind astfel primul etnograf român originar din Banatul sârbesc. În anul 1906 îi apare la București, în editura Academiei Române, monografia "Coloniile române din Bosnia și Herțegovina". În numeroasele sale articole și studii publicate în primele decenii ale secolului al XX-lea, pe lângă subiectul amintit a mai abordat și unele probleme referitoare la realitatea socio-lingvistică și etnografică a populației românești din zona Panciovei, publicând în perioada interbelică și un studiu monografic despre istoria Voivodinei. Nu în ultimul rând, Filipescu se manifestă și ca un bun publicist și autor de reportaje și note de călătorie.

Keywords: *ethnography, Romanian-Serbian relations, Romanians in Bosnia, travel notes***Cuvinte-cheie:** *etnografie, relații româno-sârbe, românii din Bosnia, note de călătorie*

Etnograful, chimistul, profesorul și publicistul Teodor Filipescu face parte din pleiada personalităților originare din localitățile Banatului sârbesc care au dat o contribuție prețioasă la dezvoltarea vieții științifice și culturale românești în diferitele sale aspecte, în primele decenii ale secolului al XX-lea. Cunoscut în special prin contribuțiile sale privind cercetarea comunităților românofone din Bosnia și Herțegovina și din alte zone ale Peninsulei Balcanice, ca un colaborator

fidel al gazetei *Tribuna* din Arad și mai târziu ca profesor de chimie și fizică la Academia de științe tehnice, filiala Cluj, Filipescu nu își uită în numeroasele sale texte și în activitățile sale cultural-naționale originea sa din Banatul sârbesc, Glogoniul natal și localitățile din zonă în care avea rude, prieteni, cunoscuți.

Despre originea familiei Filipescu aflăm chiar de la dânsul, în lucrarea sa *Voivodina sârbească*, unde în contextul evenimentelor din timpul ultimului război austro-turc din 1788-91, amintește faptul că străbunicul său, împreună cu alte rude, a venit în Banat din Țara Românească, stabilindu-se la Torac, iar de acolo, în anul 1823, bunicul său Simeon trece la Glogoni lângă Panciova, în Granița Militară, împreună cu soția, cu fiica Maria și cu cei patru fii ai săi, printre care era și Sofronie, tatăl lui Teodor Filipescu (Filipescu, 1929: p. 31). Teodor s-a născut în anul 1870 la Glogoni, rămânând din fragedă copilărie orfan, după ce mama sa Eva Filipescu (născută Boariu) a decedat în 1876, iar tatăl său, fost funcționar în oficiul vamal, doi ani mai târziu. Dintre rudele sale, Teodor Filipescu scrie cu mândrie despre unchiul său Constantin, membru în guvernul Voivodinei Sârbești și a Banatului Timișan, cu sediul la Timișoara. Pentru că acesta nu avea copii, a adoptat-o pe Anuța, sora lui Teodor, care astfel a trecut la unchiul său. După desființarea Voivodinei, Constantin Filipescu a primit postul de adjunct în Ministerul de Interne de la Budapesta, însă a fost nevoit să se pensioneze din cauza bolii și a decedat la Timișoara în anul 1878. Anuța, sora lui Teodor, s-a înapoiat la Glogoni și în curând s-a căsătorit în satul vecin Ofcea, la familia Jivan. Nu avem detalii despre faptul cine l-a crescut pe Teodor după moartea părinților săi. Știm că a frecventat cursurile liceului din Zemun, unde și-a luat bacalaureatul în anul 1889. La aceeași instituție școlară și-au susținut bacalaureatul și alți membrii ai familiei Filipescu, și anume Ilia, în anul 1888 și Constantin, în anul 1894. De menționat faptul că urmașii acestei familii trăiesc și azi la Zemun și că Teodor a întreținut relații cu rudele sale (ceea ce amintește și în notele sale de drum "Călătoria mea la București și Constantinopol"), pe când în localitatea Glogoni descendenții familiei Filipescu au emigrat în Canada la începutul anilor șaizeci ai secolului lăsat în urmă. În tradiția satului natal, numele lui Teodor Filipescu este aproape necunoscut.

După absolvirea liceului, tânărul Teodor se înscrie la Politehnica din Viena, unde studiază în perioada anilor 1889-1893, devenind inginer chimist. Se angajează la Sarajevo, în Bosnia și Herțegovina găsită sub ocupație austro-ungară prin deciziile Congresului de la Berlin, la postul de chimist legist, respectiv "comisar de poansonagiu" (Filipescu, 1929: p. 52), responsabil pentru controlul calității aurului și argintului pe întreaga provincie. La începutul secolului al XX-lea, Teodor Filipescu a devenit deja un nume cunoscut prin numeroasele lucrări din acest domeniu publicate atât în limba română, cât și în limba sârbă. De fapt, primele lucrări pe care le-a publicat au fost mai apropiate de specialitatea sa de bază – cea de chimist. Astfel, în anul 1901 publică broșura în limba sârbă intitulată *Svojstva, vrijednost i važnosi zlata i srebra za industriju* (Caracteristicile, valoarea și importanța aurului și argintului pentru industrie)¹, iar în 1902, tot în limba sârbă, studiul *Kalajdzije u Čipulicima*². Un an mai târziu (1903) îi iese de sub tipar și lucrarea în limba germană *Beitrage zur Tabakuntersuchung. Herzegovinische und makedonische Tabake. Eine vergleichende Studie* (Contribuții la cercetarea tutunului. Tutunul din Herțegovina și Macedonia. Un studiu comparativ). În acești ani începe să publice și primele texte în limba română, întâmpinând la început și anumite probleme. Anume, manuscrisul său *Aurul și argintul*, oferit spre publicare secțiunii științifice a „Astrei” în anul 1904 (desigur că este vorba despre traducerea în limba română a studiului publicat în 1901 în limba sârbă), nu a fost acceptat de recenzentul dr. A. Chețianu, care argumentează respingerea manuscrisului lui Filipescu prin faptul că „e prea îndepărtat de trebuințele momentane și actuale ale poporului nostru, conziderând că poporul are necezitate mai urgentă de

¹ *Svojstva, vrijednost i važnosi zlata i srebra za industriju*. Napisao Teodor Filipescu, Hemičar i činovnik punciranja. Sarajevo, Vlastito izdanje, 1901.

² Teodor Filipescu, "Kalajdzije u Čipulicima", *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 1902, XIV., p. 297-301

alte publicațiuni mai apropiate de trenbuințele lui zilnice” și că „forma e defectuasă, stilul și limba cu mari scăderi”, cu toate că „fondul lucrării preste tot e bun, iar datele exacte”³.

Este de înțeles că Filipescu avea anumite probleme de exprimare în limba română literară, având în vedere proveniența sa dintr-o localitate de la periferia spațiului etnic românesc, cu populație mixtă germano-română și găsită într-o zonă dominată numeric de coreligionarii sârbi, și faptul că școlarizarea și-a făcut-o în medii găsite departe de ținuturile cu o populație românească omogenă, chiar și postul său de muncă, prin urmare și domiciliul său fiind într-o zonă și mai îndepărtată, la Sarajevo. Cu toate acestea, Filipescu avea o identitate națională pe măsura celei a elitei intelectuale românești din monarhia dualistă, ceea ce a și influențat asupra interesului său pentru problemele etnografice, cu care va obține rezultate demne de invidiat. Chimistul nostru mărturisește despre aceasta într-un text publicat în *Țara noastră*⁴: „... eu deși sunt la Sarajevo, am căutat să cunosc starea instituțiilor noastre culturale”, iar pe lângă aceasta „aici în Sarajevo, între sârbi, am învățat a scrie și vorbi românește, ceea ce doresc din inimă să imitez și alți Români din acele părți, care sunt pe calea sârbizării”.

Colaborator și membru al *Astrei*, donator a numeroase piese iconografice pentru muzeul *Astrei* din Sibiu, Filipescu este premiat la Expoziția din 19 august 1905, la inaugurarea Muzeului Asociațiunii, devenind un nume binecunoscut atât printre românii din Austro-Ungaria, cât și în Vechiul Regat. Donațiile pe care le face la Sibiu reprezintă fotografii, 13 la număr, din satul natal Glogoni și din satul învecinat Ofcea, cât și două tablouri reprezentând case țărănești din Glogoni. În revista *Luceafărul* publică câteva fotografii cu portul țărănesc din Glogoni⁵. Deci, o contribuție la cunoașterea valorilor etnografice ale românilor din ținutul natal. Muzeul Etnografic al Transilvaniei, înființat în 1922, a achitat de la Teodor Filipescu o colecție de țesături vechi din Banat.

Implicarea sa în realitatea național-culturală a românilor din ținutul său natal, în ciuda faptului că trăia la Sarajevo, reiese și din polemica purtată în anul 1908 pe paginile revistei *Țara noastră* din Sibiu și *Lupta* din Budapesta cu preotul Nicolae Popovici din Alibunar, pe subiectul revendicărilor de destituire a preotului Iancu Cerbu de la postul de paroh ortodox român al Panciovei, ca urmare a numeroaselor articole semnate de Alexandru Țințariu, publicist din Panciova, în mai multe publicații în limba română din Austro-Ungaria, în care preotul Cerbu a fost acuzat de „purtare scandaloasă” în parohia sa. După ce preotul Popovici iese în apărarea lui Cerbu și a forurilor bisericești de la Caransebeș, acuzate de Țințariu că nu întreprind nimic pentru a-l înlătura pe preotul problematic de la parohia din Panciova, apare și intervenția lui Filipescu de susținere a opiniilor lui Țințariu, pornind de la ideea că „domnii” de la Caransebeș nu vor să asculte „glasul poporului”⁶. Din acest text, cât și din răspunsul la replica lui Nicolae Popovici (publicată în *Lupta*), reiese clar că Filipescu cunoștea foarte bine starea de lucruri în satul său natal, dar și în localitățile din împrejurime, precum Ofcea, Doloave, Satu Nou sau Panciova, recunoscând pe de altă parte că, de pildă, la Uzdin sau la Seleuș nu a fost niciodată⁷. Filipescu scoate la iveală numeroase abuzuri ale preoțimii din Tractul Panciovei, acuzând autoritățile eparhiale că nu iau măsuri pentru îmbunătățirea situației cultural-naționale și confesionale printre românii din aceste localități, în care procesul de sârbizare a luat avânt. În acest context, critică pasivitatea intelectualității locale, care nu organizează manifestări culturale și nu ia măsuri de emancipare culturală a țărănimii, ceea ce a dus, după părerea sa, la asimilarea completă a românilor din Sefcherin și Borcea și la intensificarea acestui proces la Panciova, Doloave, Satu Nou și în alte localități. Limba română literară este neglijată complet în aceste localități periferice ale arealului românesc (ceea ce, după cum am văzut mai sus, a recunoscut-o și referindu-se la sine însăși), iar manifestările culturale la Glogoni și în alte sate reprezintă o raritate. Despărțământul Panciova al

³ Proces verbal luat în ședința Secțiunii științifice a Asociațiunii, ținută la Sibiu la 1/14 și 2/15 iulie 1905, *Analele Asociațiunii pentru Literatură și Cultură Poporului Român*, nr. IV, iulie-august 1905, p. 209

⁴ *Țara noastră*, Sibiu, nr. 21 din 1908, p. 177

⁵ *Luceafărul*, Sibiu, nr. 21 din 1903

⁶ *Țara noastră*, nr. 12 din 1908, p. 100

⁷ Idem, „Un răspuns”, nr. 20 din 1908, p. 167 și nr. 21 din 1908, p. 176-177

Astrei este considerat ca unul fără o activitate prea bogată, comparativ cu alte despărțăminte. Prin urmare, poate că atitudinea lui Filipescu față de situația identitară a românilor din Banatul de sud-vest este prea dură și că totuși a exagerat în unele aprecieri ale sale, însă cuvintele sale dovedesc că în toți acești ani în care trăia departe de ținutul natal a întreținut legături cu cei de acasă și că în măsura posibilităților a încercat să contribuie la promovarea valorilor conaționalilor săi din ținutul Panciovei.

Cea mai intensă activitate științifică și publicistică a lui Filipescu o constatăm în perioada anilor 1906-1908, când întreprinde o serie de acțiuni de cercetare și de prezentare a rezultatelor cercetărilor sale din domeniul etnografiei, de data aceasta ocupându-se de problema populației românofone din Bosnia și Herțegovina, ceea ce îi va aduce și cele mai mari succese în cariera sa de savant și de publicist. Capodopera sa este monografia *Coloniile Române din Bosnia*, pe care o publică în 1906 pe 312 pagini în editura Academiei Române din București⁸. Aceeași lucrare o publică și în limba sârbă, sub titlul de *Karavlaška naselja u Bosni* (Localități de vlahi negri din Bosnia)⁹.

Pe lângă "caravlahii" din Bosnia, Filipescu prezintă interes și pentru alte comunități românofone din Peninsula Balcanică și în scopul cunoașterii acestor comunități întreprinde mai multe călătorii de studiu prin Bosnia, Serbia, Macedonia. Călătoria întreprinsă în anul 1907 prin Bosnia și Serbia a fost întreruptă din cauza îmbolnăvirii cercetătorului, care a fost astfel nevoit să se înapoieze la Sarajevo¹⁰. În anul următor îl găsim însă în Macedonia, unde face cercetări etnografice printre aromânii de acolo. Revista *Macedonia* îi mulțumește pentru grija pe care o arată față de această populație¹¹.

În acești ani publică zeci de articole în gazeta *Tribuna* din Arad, pe diferite subiecte, marea majoritate fiind însă legate de problema națională românească în diferitele sale aspecte. Astfel, întâlnim texte despre românii din Bosnia (comunitatea românească din Sarajevo, care număra pe atunci 25 de familii, în general funcționari de stat și ofițeri, care organizau cu anumite ocazii manifestări culturale românești, având, cu o ocazie, și un taraf de lăutari-țigani din Serbia, care le cântau cântece românești), despre românii din Serbia, Albania, Macedonia, probleme referitoare la școlile și bisericile românești în Imperiul Otoman, foiletonul *Chestia bisericească-națională în Turcia*¹², foiletonul *Propagandele naționale în chestia balcanică*¹³ și alte subiecte.

Dintre lucrările sale publicate în *Tribuna*, de o deosebită valoare și importanță, după părerea noastră, sunt notele sale de drum intitulate *Călătoria mea la București și Constantinopol*, publicată ca foileton începând cu numărul 194 din 1906 și terminând cu numărul 124 din 1907. Călătoria întreprinsă de Teodor Filipescu în luna septembrie 1906, împreună cu soția și cu fiica sa, avea ca scop vizita la Expoziția națională din București și excursia cu caracter turistic la Constantinopol. Partea a doua a notelor sale de drum, în care descrie impresiile sale din Constantinopol, le publică și în broșura sa *Călăuz prin Constantinopole și împrejurime*¹⁴. Este vorba despre un fel de ghid turistic, foarte la modă în acele vremuri (Костић, 2006, passim), în care autorul dă sfaturi viitorilor călători care intenționează să viziteze capitala otomană.

Se înțelege de la sine că acesta era interesat și de situația identitară și națională a românilor din Monarhia dualistă, întreținând în același timp și legături cu numeroase personalități din lumea științifică, culturală și politică din Vechiul Regat. Nu în ultimul rând, amintim și faptul că relațiile

⁸ *Coloniile Române din Bosnia. Studiu etnografic și antropogeografic, de Teodor Filipescu. Cu 20 ilustrațiuni și o hartă etnografică*. Edițiunea Academiei Române. București (Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, S-sor Ion St. Rasidescu), 1906.

⁹ *Karavlaška naselja u Bosni: etnografsko-antropogeografsko proučavanje / priopćio Teodor Filipescu ; iz prinose Tome Dragičevića*, Sarajevo, Zemaljska štamparija, 1907, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 19, str. 77-102, 215-241, 335-358 (separatni otisak)

¹⁰ „Un român valoros”, *Tribuna*, nr. 231/1908

¹¹ *Tribuna*, nr.212, 1908

¹² *Tribuna*, nr.29, 30, 32, 35, 36 din 1907

¹³ *Tribuna*, nr. 62-76, 1907

¹⁴ *Călăuz prin Constantinopole și împrejurime*. De Teodor Filipescu. Arad (Tip. George Nichin), 1907

sale cu sârbii din Sarajevo erau cordiale și că în numeroase texte îi dă ca exemplu conaționalilor săi ca pe oameni cu o identitate și conștiință națională ridicată, reproșându-le, totuși, câteodată și anumite atitudini și măsuri nefavorabile față de români.

Dintr-o scrisoare pe care o trimite în anul 1904 mitropolitului Ioan Mețianu aflăm că Filipescu îl recomandă, „ca un organ care controlează toate prăvăliile argintarilor, juvaerilor, orologierilor și comercianților cu obiecte de aur și argint în Bosnia și Herțegovina, și ca un cunoscător al acestor obiecte, ca și a industriei argintului și aurului din Monarchie”, pe unul dintre prietenii săi sârbi din Sarajevo, și anume pe Jovan Mitricevici, argintar după profesie, care „a fost premiat la expozițiunile în Pesta, în Viena, în Paris 1900 etc”, în legătură cu procurarea de obiecte de argint pentru catedrala din Sibiu. Filipescu își oferă totodată și serviciul său de control, pentru ca „lucrurile care se vor cumpăra se fie așa cum a fost ofertul”. Semnează “Teodor Filipescu, chimist im Punzirungsamt”.

Faptul că și Teodor Filipescu, ca și atâția alți intelectuali români, reprezintă o punte de legătură între poporul sârb și român, este confirmat și de o altă intervenție a sa în *Tribuna*¹⁵, în care stăruie asupra înființării unei societăți comerciale la Sibiu, după modelul lui “Napredak” din Sarajevo. El traduce în românește statutele societății “Napredak pentru plasarea copiilor la meserii și comerț” din Sarajevo și le pune la dispoziție lui Victor Tordășianu, președintele Reuniunii sodarilor români din Sibiu. Consideră că trebuie înființată o reuniune asemănătoare la Sibiu, “în nemărginita-i dragoste pentru binele-i obștesc”¹⁶.

Renumerele pe care deja și l-a câștigat printre românii și sârbii din monarhie, dar și în rândul autorităților, a contribuit ca în 1910, cu ocazia alegerilor pentru parlamentul Bosniei și Herțegovinei, Filipescu să fie numit de guvern în comitetul electoral alcătuit din 10 membri.

După terminarea Primului Război Mondial și destrămarea Austro-Ungariei, trece în România, unde datorită competențelor sale profesionale și a renumelui deja câștigat, ocupă funcții responsabile în organele de stat ale regatului român, printre care cea de director al măsurilor și greutateților, la Cluj, fiind și membru fondator al Societății de Științe din acest oraș¹⁷. În perioada anilor 1924-1927 este membru al Societății Etnografice Române, iar postul său de muncă era cel de profesor titular de fizică și chimie la Academia de Științe Tehnice din România, Filiala Cluj.

După cum se poate observa pe baza funcțiilor pe care le îndeplinea, Filipescu își continuă și în perioada interbelică activitățile sale științifice, în condiții ceva mai deosebite comparativ cu anii antebelici. Preocupările sale din domeniul etnografiei sunt valorificate în articolele din presă și în comunicările prezentate cu diferite ocazii. Astfel, la ședințele ținute de Societatea Etnografică Română a susținut comunicarea „Harta etnografică a românilor din Serbia”¹⁸. În Calendarul *Astrei* pe 1928 îi apare un articol din domeniul economiei¹⁹ și ceea ce poate că este cel mai interesant, este autor de manuale școlare, publicând în anul 1924 o carte de citire²⁰.

Când este vorba despre volumele cu caracter științific pe care le-a publicat în perioada interbelică, cea mai însemnată realizare îi este monografia pe care deja am amintit-o, intitulată *Voivodina sârbească, Studiu critic și istoric-etnografic*, publicată în anul 1929. După cum susține în prefață, acest subiect l-a susținut și la ședința plenară a secțiunilor științifice-literare a *Astrei*, la Cluj, pe data de 11 octombrie 1928. Aceasta este ultima lucrare de referință a lui Filipescu, prin care încearcă să argumenteze, pe baza documentelor pe care le-a colectat, rolul elementului etnic românesc în istoria Banatului și, mai concret, în cea a Voivodinei de după Revoluția de la 1848-49. Desigur că este vorba și despre o reîntoarcere la origini, subliniind și rolul familiei sale, a satului și a ținutului natal în crearea istoriei popoarelor conlocuitoare pe acest spațiu.

¹⁵ *Tribuna*, nr. 123, 1907, p. 6-7

¹⁶ *Bunul econom*, nr. 22, 1907, p. 4

¹⁷ *Buletinul Societății de Științe Cluj*, Tomul 1, 1921

¹⁸ *Transilvania*, nr. 1, 1944, p. 86

¹⁹ *Cultura poporului*, nr. 208, 1927, p. 4. Vezi și: *Societatea de mâine*, Cluj, nr. 46/47/48, 1927, p. 540

²⁰ *Carte de citire pentru cl. A III-a a școalelor de ucenici, ediția I*, de ing. T. Filipescu, 1924, Ardealul, Institut de arte grafice soc. anon., Cluj (vezi: *Societatea de Mâine*, Cluj, 19 octombrie 1924, nr. 27)

Relațiile sale cu ținutul său natal, respectiv Banatul sârbesc, se pare că nu au fost întrerupte niciodată. Atunci când imigranții de origine din Banatul sârbesc își înființează în România propria asociație (*Asociața pentru Cultura Românilor din Banatul Iugoslav*), cu ocazia adunării generale ținută la Timișoara pe data de 1 iunie 1930, printre cei care au sprijinit și salutat această activitate se găsește și numele profesorului Teodor Filipescu (Maran, 2004 : p. 81).

În ciuda faptului că până în prezent nu a fost elaborată o biografie mai amplă a acestui om de știință și de cultură, numele lui Teodor Filipescu este deseori citat în studiile etnografice preocupate de problema populației românofone din Peninsula Balcanică. Este evident că sunt încă destule probleme neelucidate în ceea ce privește viața și opera sa. Prin studiul de față am încercat să arătăm cine a fost Teodor Filipescu și astfel să stimulăm continuarea cercetării vieții și operei acestei importante personalități a trecutului nostru cultural și științific.

Bibliografie

- Filipescu, Teodor (1929): *Voivodina sârbească. Studiu critic istoric-etnografic*. București
Костић, Ђорђе С. (2006): *Добро дошли у Србију*. Београд
Maran, Mircea (2004): *Kulturni razvoj Rumuna u Banatu 1918-1941*. Pančevo
Sikimić, Biljana (2008): Karavlasts in Bosnia and Herzegovina today The Romance Balkans (B. Sikimić, T. Ašić, eds), Belgrade: Institute for Balkan Studies 2008, 227–246.

**IV. TRANSLATIONS – TRANSLATIONS STUDIES /
TRADUCTIONS – ÉTUDE DES TRADUCTIONS /
TRADUCERI – TRADUCTOLOGIE**

**INTERIORITY AND EXTERIORITY.
MYTHICAL LANDMARKS AT ELIADE AND DE SAINT EXUPÉRY**

**INTÉRIORITÉ ET EXTÉRIORITÉ.
REPÈRES MYTHIQUES À ELIADE ET DE SAINT EXUPÉRY**

**INTERIORITATE ȘI EXTERIORITATE.
REPERE MITICE LA ELIADE ȘI DE SAINT EXUPÉRY**

Liliana Gabriela (VOȘ) HABINA

PhD Student, Technical University of Cluj-Napoca, Baia Mare Northern University Centre

E-mail: vos_liliana_gabriela@yahoo.com

Abstract

The issue of time, which transcends the cultural spaces, being present from Homer until today, it has in the early 20th century literature a new approach induced by the proustian model and bergsonian philosophy who introduces the notion of duration.

Eliade also brings to the fore through his works, the historical time abolition, the disguising the sacred in profane, the exit of the labyrinth, the problem of the double, where the way to universal truths consists of repeated initiations for the Center finding.

The same search of self, proposing Antoine de Saint-Exupéry in the Little Prince roman, the duration spent in the desert island of space being one of the suspended time triggered by the ritualistic dynamics of the relationship interiority-exteriority.

Résumé

La question du temps, qui transcende les espaces culturels, présent depuis Homère jusqu'à nos jours, il a dans la littérature du début du XXe siècle une nouvelle approche induit par la modèle proustien et la philosophie bergsonienne qui a introduit la notion de durée.

Eliade met également en évidence à travers ses œuvres, le thème de l'abolition de temps historique, de déguiser le sacré au profane, la sortie du labyrinthe, où la problème de double, la façon de vérités universelles se compose des initiations répété pour trouver le Centre.

La même recherche de soi, proposant d'Antoine de Saint-Exupéry dans Le Petit Prince, la durée passée dans l'île déserte de l'espace étant un temps suspendu déclenchée par la ritualiste dynamique de la relation intériorité-exteriorité.

Rezumat

Problematica timpului, ce transcende spațiile culturale, actuală de la Homer până azi, își află în literatura începutului de secol XX o nouă abordare indusă de modelul proustian și de filosofia bergsoniană ce introduce noțiunea de durată.

Eliade aduce în prim-plan prin operele sale, tema abolirii timpului istoric, camuflarea sacrului în profan, ieșirea din labirint, problema dublului, unde drumul spre adevărurile universale este constituit din inițieri repetate pentru găsirea Centrului.

Aceași căutare a sinelui, o propune Antoine de Saint-Exupéry în romanul Micul prinț, durata petrecută în spațiul insular al deșertului fiind una a timpului suspendat declanșat de dinamica ritualică a relației interioritate-exterioritate.

Keywords: *interiority, duration, labyrinth, Self, ritual*

Mots-clés: *intériorité, durée, labyrinthe, Soi, rituel*

Cuvinte-cheie: *interioritate, durată, labirint, Sine, ritual*

Prins în această lume a relației, constituită din trei sfere, naturalul, socialul și transcendentalul, omul este parte a Lumii și, în același timp, o altă lume, în care se construiește pe sine prin raportul dintre exterioritate și interioritate, ce reprezintă de fapt coordonatele timpului, „mareele” existenței. Problematika timpului, ce transcende spațiile culturale, actuală de la Homer până azi, își află în literatura începutului de secol XX o nouă abordare indusă de modelul proustian și de filosofia bergsoniană ce introduce noțiunea de durată.

Pe fundalul unei perioade în care artistul se oferă prin crearea propriului univers, în care eul se edifică prin parcurgeri inițiatice, devenire ce implicit produce acea emoție cititorului percepută ca autenticitate, Eliade aduce în prim-plan prin operele sale, tema abolirii timpului istoric. *Noaptea de Sânziene (Pădurea interzisă)*, roman apărut în 1955, întrețese realul cu fantasticul în abordarea temelor atât de dragi lui Eliade: camuflarea sacrului în profan, ieșirea din labirint, abolirea timpului istoric, problema dublului. Drumul spre adevărurile universale este suprapus peste ampla frescă socială a României anilor 1936-1948, cu secvențe în Anglia, Franța și Portugalia, constituit din inițieri repetate pentru găsirea Centrului.

Aceeași căutare a sinelui, dar de data aceasta explorată într-o singură secvență a vieții, aceea a perioadei petrecute în deșertul Sahara ca urmare a prăbușirii avionului, o propune Antoine de Saint-Exupéry în micul roman *Micul prinț*, apărut în 1943, o poveste cu discrete accente autobiografice, prezentată cu o dezarmantă naivitate, cu acea candoare a copilului care a fost de Saint-Exupéry. Ieșirea din timp a aviatorului prăbușit în deșert este însoțită de teme întâlnite și la Eliade: ieșirea din labirint, inițierile repetate, problema dublului. Abolirea timpului istoric este pusă din start, durata petrecută în spațiul insular al deșertului fiind una a timpului suspendat declanșat de apăsarea singurătății.

Cadrul căutării Centrului este o poveste de dragoste: cuplul Ștefan-Ileana, dragostea maturității, și cuplul Copilul-floarea, dragostea candidă. Catalizatorul, în ambele situații, este un animal: ariciul la Eliade și Vulpea la de Saint-Exupéry, prezența acestora demonstrează componenta mitică a povestirilor și implicit ne confruntăm cu o camuflare a sacrului în profan. Aventura îl duce pe Micul Prinț, plecat de acasă, de pe Asteroidul B612, din cauza unei povești de dragoste mult prea complicate, cu o floare, într-o călătorie în care va descoperi lumea oamenilor mari. Incursiunea cuprinde șase planete, pe fiecare aflându-se un singur locuitor: un rege, un vanitos, un bețiv, un businessman, un lampagiu și un geograf. Abia a șaptea planetă, unde cifra șapte este cifră cosmică, sacră, simbol al perfecțiunii ce semnifică totalitatea spațiului și timpului, Pământul îi oferă finalul inițierii prin îmblânzirea Vulpii.

Plonjarea în interioritate, ca ieșire din timp, la Saint-Exupéry, în universul copilului, devine un labirint al miraculosului; raportarea la exterioritate se concretizează prin îmblânzirea Vulpii și învățarea ritului de la aceasta. Aici avem trecerea în timpul sacru al ritualului, timp al suspendării profanului, în ziua de joi când vânătorii merg la joc în sat.

Inițierea Micului prinț include și nevoia de rituri care „e și el ceva cu totul dat uitării (...). E ceea ce face ca o zi să se deosebească de celelalte zile, o oră, de celelalte ore” (DE SAINT EXUPÉRY, s.a., 64). Dinamica raportului Eu-Celălalt se traduce prin acel lucru prea des uitat: „a îmblânzi” înseamnă „a-ți crea legături”, mai mult, „nu cunoaștem decât ceea ce îmblânzim” (DE SAINT EXUPÉRY, s.a., 63) Lecția de supraviețuire a aviatorului prăbușit în deșert este aceea că toate adevărurile simple, oamenii mari le pierd din vedere. Taina Vulpii este și ea simplă: „(...) limpede nu vezi decât cu inima. Ochii nu pot să pătrundă-n miezul lucrurilor” și „Devii răspunzător de-a pururi pentru ceea ce ai îmblânzit. Tu ești răspunzător de floarea ta” (DE SAINT EXUPÉRY, s.a., 66). Eliade subliniază în lucrările sale științifice simplitatea adevărurilor universale, pentru a căror înțelegere, adultul, spre deosebire de copil, are nevoie să decodifice semnele pentru a pătrunde

sensurile. Ceea ce caută omul, o spun ambii autori, poate fi regăsit „într-o singură floare sau într-un strop de apă” (DE SAINT EXUPÉRY, s.a., 72), dar e nevoie ca fiecare să reînvete să vadă cât de specială e planeta lui.

Nedumerirea eternă în fața timpului, ce exprimă ambiguitatea ființei umane, se camuflează și se dezvăluie concomitent pe parcursul narațiunii complexe la Eliade în *Noaptea de Sânziene*, unde simultaneitatea planurilor epice, personajele purtătoare a unor mesaje metafizice și vocile narrative, dau un efect de caleidoscop: schimbarea unui element poate deturna întreg eșafodajul imaginativ construit de personaje. Tabloul nepictat al lui Viziru, din spațiul insular al camerei de hotel, până a timpului-interfață a exteriorității și interiorității, trimite involuntar la desenele pentru Micul prinț, dintr-un alt spațiu insular, al deșertului.

Timpul, reper transcendent al fantasticului, este conceptul prezent la modul obsesiv în opera lui Eliade, metamorfozele acestuia îmbrăcând toate aspectele în romanul *Noaptea de Sânziene*. Noua dimensiune a duratei introduse, fenomen de modificare insolită atât a ritmului cât și a „ordinii temporale obiective” (GLODEANU, 2014, 14), ce se realizează, după cum precizează Adrian Marino, prin: „înghețarea timpului”, „încetinirea”, „accelerarea” și „inversarea” lui, devine personalizată, se constituie ca zonă a interiorității sau exteriorității, a explorării identității personale ce nu este altceva decât „suma tuturor ipostazelor temporale pe care un individ le parcurge evoluând, depășindu-se, revizuiindu-se” (PLEȘU, 2003, 19). Aventura fantastică propusă de Eliade răspunde imperioasei nevoi de poveste a omului și a nevoii dialogice între real și misteriosul posibil, trimițând chiar de la început, spre un timp al îngemănării realului profan cu sacralul, timpul „când cerurile se deschid”: solstițiul.

Cu toate că omul modern refuză sacralul, nu va reuși niciodată să abolească în totalitate comportamentul religios, astfel că momentul solstițiului redă posibilitatea perceperii ritmului cosmic al naturii printr-o ruptură de nivel, o breșă în omogenitatea aparentă a spațiului și timpului ce direcționează spre căutarea propriilor forțe ascunse. Respectând tiparul mitologic al spațiilor liminale, zone ale ambiguității unde omul nu aparține nici statutului de inițiat nici celui de neinițiat¹, Eliade direcționează periodic personajele spre aceste spații, fie în momentele de „criză” personală, fie în cele de „criză” socială sau de sărbătoare când sacralul izbucnește în cotidian (*Sânzienele, Crăciunul, Paștile*): marginea pădurii, *Camera Sambô* și replica ei, camera secretă de hotel. Obsesia timpului devine obsesia personajelor; Ștefan Viziru are revelația acestui reper mitic: „Voiam să știu că cineva poate rămâne neîntinat și inalterabil pe acest pământ, că cineva poate trăi în afara de Timp, trăind numai pentru mine, jertfindu-și viața pământească pentru ca să pot crede, să mă pot mântui...” (ELIADE, 1999, 423). Mărturisirea nu face altceva decât să demonstreze angoasa personajului, alter-ego al autorului, aceea a mântuirii prin ieșirea din timp, nu ca realizare religioasă ci ca desăvârșire spirituală, aici credințele occidentale și orientale, India fiind țara de adopție a lui Eliade, împletindu-se pe fondul preocupărilor filosofice, inedit introdus de istoricul religiilor în sfera prozei fantastice românești.

Plonjarea în rezervorul mitologic aduce la suprafață simboluri și credințe camuflate, a căror reactualizare păstrează vie mentalitatea tradițională: Ștefan și Ileana, ce refac unitatea primordială prin moarte, simbolizează ieșirea din timp și din roata încarnărilor-reactualizare a mitului androgenului; burta balenei, simbol al labirintului, al oului ce plutește pe apele primordiale-spargerea învelișului echivalează cu transcenderea timpului ciclic; casa-simbol al centrului; ieșirea din labirint-semn al atingerii *Centrului*, este în cazul lui Ștefan Viziru, nunta-moarte, în timp ce pentru Partenie, „Centrul este Celălalt”, proiectat în dublul său, Viziru², arborele, *axis mundi* ce marchează centrul, a cărui regresivitate periodică în materie moartă este doar aparentă, „o camuflare în mineral (...), să se poată reface pe dinlăuntru...” (ELIADE, 1999, 257). Muntele, simbol al *Muntelui cosmic*, dar și al lui *axis mundi*, a cărui apariție marchează apropierea deznodământului

¹ Van Gennep, inventariază toate riturile de trecere, când omul se află în zona de „prag”, situație liminală a momentului inițierii, a trecerii de la un stadiu la altul.

² Explicarea conceptelor introduse de Eliade este realizată de Doina Ruști în *Dicționarul de simboluri din opera lui Mircea Eliade*.

legăturii Ștefan-Ileana, prezent în plimbarea acestora prin Brazilia, a cărui escaladare este din ce în ce mai grea în apropierea vârfului, unde codrul se îndeasă; aici autorul introduce și simbolul crucii, „la o cotitură”, tot un *axis mundi*, semn al intersectării orizontalului profan cu verticalitatea sacrului în *Centru*, punct al anulării tuturor direcțiilor, tuturor răcăirilor.

Apelul la simbol, ca depozitar al ethosului, păstrează credința lui acasă, a devenirii întru Ființă, cum spunea Noica, oriunde s-ar afla personajele, la Paris, la Lisabona sau în Brazilia, iar „a ignora sau a uita conținutul acestei «memorii colective» plăsmuită de tradiție echivalează cu o regresie față de starea naturală (condiția aculturală a copilului) sau cu un păcat, sau cu un dezastru” (ȚUȚEA, 1993, 152). Țesătura labirintică a planurilor realului și fantasticului este marcată de firul Timpului, al cărui traseu este indicat de semnele al căror înțeles, odată descifrat, vor arăta drumul spre stână, finalitate a inițierii, echivalentă cu găsirea „întrebării juste”, cheie a spațiului paradisiac al camerei Sambô.

Adevărat maraton pe tema obsedantei formule din nuvela *Tinerețe fără de tinerețe*: „Ce ne facem cu timpul?”, romanul *Noaptea de Sânziene*, primul roman total în literatura română, include nu mai puțin de 54 referiri directe la conceptul de timp, trecut prin toate registrele de interpretare: mitologic, filosofic, psihologic, metafizic. Debutul investigației temporalității este marcat de fiorul misterios al apropierii miezului *Noptii de Sânziene*, timp al miracolelor și al cerurilor deschise dar „numai pentru cei care știu cum să le privească” (ELIADE, 1999, 257), a inițiaților care au fost învățați de cineva. Evocarea ariciului din copilărie, care simțea apropierea lui Ștefan și își ascundea țepii, lăsându-se mângâiat, introduce cititorul în lumea simbolismului magic, unde ariciul este „purător al unei inteligențe creatoare și al unei etici superioare. El ordonează succesiunea zilelor și a nopților, preîntâmpină incestul Soarelui și Lunii, izbăvind astfel lumea de apăsarea unui păcat primordial” (EVSEEV, 1999, 47). Ființă ce este capabilă să descopere „iarba fiarelor”, aici cu sensul de cheie a lumii fantastice, îi apare lui Viziru ca un semn. Eroul, apăsător de nostalgia spațiului paradisiac, revine ciclic la marginea pădurii unde, cel ce participă la urzirea lumii, ariciul, nu mai apare, închizând în acest mod comunicarea cu sacrul, tărâm transcendent ce ar fi putut face posibilă salvarea din apăsarea timpului istoric.

În cronologia romanului, primul tip de timp evocat este cel al creației; Biriș, analizând opera lui Partenie, constată diluția provocată de încercarea acestuia de „a trișa”, de a trăi și scrie în același timp, fapt inadmisibil. Creația presupune o confiscare a cotidianului, o suspendare a profanului pentru a putea trece în singura zonă unde creația este posibilă: sacrul.

Egoismul lui Viziru, a cărui preocupare pentru ieșirea din Timp îl împiedică să participe plenar la cotidian, situându-se în permanență într-o stare de trecere, de prag, în așteptarea miracolului, este estompat de dorința lui secretă de a deveni sfânt, „de a putea iubi pe toți oamenii cu aceeași intensitate” (ELIADE, 1999, 25), dar și de asidua încurajare a celor din jurul său de a se încrede în semne care pot deschide porți nebănuite spre acolo unde timpul stă în loc. Prezențului Anisie, pentru care timpul curge altfel, demonstrează posibilitatea de a descoperi „cheia revelației metafizice a trecerii de la ne-ființă la ființă”, a trăirii într-un timp cosmic unde transparența lumii revelă valorile. Trecerea în lumile fantastice, înseamnă suspendarea tuturor funcțiunilor fiziologice și anularea oricărui gest profan, înseamnă că „la îndemâna noastră și totuși invizibil celorlalți, inaccesibil celor neinițiați – există un spațiu privilegiat, un loc paradisiac” (ELIADE, 1999, 72).

Distincția între problema Timpului, preocupare a filosofilor și obsesia curgerii timpului, preocupare a lui Ștefan Viziru, se constituie ca distincție între planul realului, al discuțiilor filosofice și psihologice, și planul fantasticului de manifestare, unde investigația trece în zona mitologică și metafizică a curgerii timpului. Această distincție o introduce și pe cea a personajelor implicate: participanți sau spectatori, situație derutantă, știut fiind că spectacolul trebuie „jucat, adică inserat în Timp, în durată care curge” (ELIADE, 1999, 108), dualitatea ființei umane ia, în acest context, o nouă turnură. Eliade aduce în prim-plan astfel mentalitatea tradițională care afirmă că omul nu poate fi real decât prin participare (la timpul și spațiul cosmic), intuiție pe care omul contemporan încearcă să și-o însușească glisând în fantastic, unde invizibilul devine vizibil. Chiar Ștefan Viziru, îi spune Ioanei pe parcursul romanului, „trebuie să mă integrez ritmurilor cosmice”,

ca imediat să reformuleze într-un mod mai accesibil înțelegerii acesteia: „Trebuie să-mi aleg un costum potrivit cu ritmul cosmic”. Devine evident că această integrare nu este accesibilă în orice condiții și nici celor care nu sunt pregătiți.

Inserate în real, elementele ce pot declanșa instant saltul spre fantastic, nu ies din cadrul banalului: osul mort al unei măsele devitalizate, cariul ce roade ritmic biroul precum un ceasornic ce măsoară Timpul-Moarte, pe care Biriș îl consideră Timpul adevărat, dar și lumina, care pare verde ca-ntr-un bob de strugure, în spațiul paradisiac al camerei Sambô, sau schimbătoare de la clipă la clipă în camera secretă de hotel unde învăluie pânza albă a tabloului nepictat, ce-i îngăduie lui Viziru să regăsească un alt fel de Timp, un timp pe care nu-l trăise încă, ascuns adânc în ființa lui. Obsesia labirintului temporal, ce pare o imensă sferă metalică, este proba inițiativă, găsirea ieșirii echivalează cu revelația *Centrului*, aregăsirii de sine, a înțelegerii că aparența impenetrabilității acestui înveliș este doar pentru cei nepregătiți, cei care nu știu să vadă semnele. Mesajul din labirint, „tot ce nu aparține lumii noastre seamănă cu restul lumii noastre”, anunță de fapt că tot ceea ce ni se pare că există, ferestre, mașină, vapor, chiar există, iar descoperirea lor ține de depășirea propriilor limite, experiență simbolică pentru condiția omului contemporan. Semnele sacre camuflete în profan „constituie un ghid către o lume a esențelor, cu condiția să poată fi descifrate” (GLODEANU, 2009, 137), mai mult, reprezintă dovada că granița dintre lumi este atât de fină, încât e destul o atingere imperceptibilă pentru a sfărma coaja.

Obsesia timpului merge, la Bibicescu de exemplu, până la dorința de exorcizare a Timpului Destin, fragmentul pe care-l îngăduie Istoria, în cadrul fantastic al Spectacolului unde a rămâne spectator echivalează cu ieșirea din Timp, acolo unde omul poate fi o unitate armonioasă, unde raportul echilibrului interior cu cel exterior se traduce prin echilibrul dintre Cosmos și Istorie, catalizat de emoție deoarece „În creație trebuie să existe emoția. Emoția ne leagă pe toți, indiferent de unde venim, din Africa, din Asia, indiferent de tradițiile, religiile, vârstele noastre. Până la urmă, ea este inconștientă și illogică, e legată de faptul că noi, ca oameni, ieșim din singurătatea noastră spre un alt om sau spre un alt grup de oameni” (HAUSVATER). Visul tămăduitor, deschide pentru Biriș poarta ieșirii din Timp. Vehiculul călătoriei sale fantastice prin labirint este vaporul, momentul, o noapte de Paști, când, în credințele populare, cerurile se deschid, noapte fără început și fără sfârșit pentru el și ceilalți oameni ce se află îngenuncheați pe puntea vaporului, cu lumânări aprinse în mâini. Ca o luntre a lui Caron, vehiculul fantastic al lui Biriș îl poartă spre spărtura de lumină ce-l revelează pe Dumnezeu; și pentru Biriș, măcinat de un timp celibatar, fără urme, ieșirea din labirint există.

Adevărata eliberare din cercul materiei se face doar prin moarte, pragul ultim și inițierea ultimă, unde culpa metafizică a obsesiei trăirii „în timp și totodată în afara timpului” se anulează. Obsesia labirintului temporal trădează neliniștile existențiale, preocuparea pentru desființarea timpului istoric, timp al suferinței omului decăzut, iar „spre a te vindeca de acțiunea Timpului trebuie să te <întorci înapoi> și să dai de <începutul lumii>” (ELIADE, 1978, 83). Salvarea vine din decamufarea sacrului, într-o zonă a fantasticului unde accesul la eternitate devine posibil, experiență încercată de personajele narațiunilor fantastice eliadiene și deziderat teoretizat în romanul *Noaptea de Sânziene*, ce se constituie ca un magistral tratat de abolire a timpului istoric.

„Numai cu inima poți vedea bine, lucrurile esențiale rămân ascunse ochilor“ îl învață Vulpea pe Micul prinț, în timp ce ariciul îl inițiază pe adolescentul Viziru, a cărui copilărie a fost puternic marcată de camera Sambô, în taina „semnelor” ce deschid drumul spre Centru: Sinele.

This work was supported by the project “Interdisciplinary excellence in doctoral scientific research in Romania - EXCELLENTIA” co-funded from the European Social Fund through the Development of Human Resources Operational Programme 2007-2013, contract no. POSDRU/187/1.5/S/155425.

Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul „Excelență interdisciplinară în cercetarea științifică doctorală din România – EXCELLENTIA” cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contract nr. POSDRU/187/1.5/S/155425.

Bibliografie

- ELIADE, Mircea, *Aspecte ale mitului*, București, Editura Univers, 1978
ELIADE, Mircea, *Încercarea labirintului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990
ELIADE, Mircea, *Drumul spre centru-antologie* de G. Liiceanu și A. Pleșu, București, Editura Univers, 1991
ELIADE, Mircea, *Mitul eternei reîntoarceri*, București, Editura Univers enciclopedic, 1999
ELIADE, Mircea, *Noaptea de Sânziene*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999
EVSEEV, Ivan, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999
van GENNEP, Arnold, *Riturile de trecere*, Iași, Editura Polirom, 1996
GLODEANU, Gheorghe, *Coordonate ale imaginarului în opera lui Mircea Eliade*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2009
GLODEANU, Gheorghe, *Orientări în proza fantastică românească*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2014
JUNG, Carl Gustav, *Opere complete I – Arhetipurile și inconștientul colectiv*, București, Editura Trei, 2003
PLEȘU, Andrei, *Despre îngeri*, București, Editura Humanitas, 2003
RUȘTI, Doina, *Dicționar de simboluri din opera lui Mircea Eliade*, București, Editura Coresi, 1997
SAINT EXUPÉRY, Antoine de, *Micul prinț*, Cluj-Napoca, Editura Sfynx, s.a.
ȚUȚEA, Petre, *Între Dumnezeu și Neamul meu*, București, Editura Arta Grafică, 1993

Siteologie

- HAUSVATER, Alexander, <http://ceascadecultura.ro/ServesteArticol.aspx?idart=3857>, *Revista Teatrul azi*, Alexander Hausvater: "Verdi e un contemporan care stătea în rândul 4, locul 24", accesat în 07.12.2015, ora 0:24

TRANSLATIONS, COMMUNION BETWEEN THE PAST AND PRESENT

TRADUCERILE, COMUNIUNE ÎNTRE TRECUT ȘI PREZENT

Mădălina-Cerasela IACOB

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Abstract

Translations at a global level represent a way of connecting the past with the present. Through translations, the present can know more about the past. The domain of the translations is not easy; it takes experience and knowledge in order to elaborate a correct translation. Translations were a means of communication in the past and today they are the base of the world's not only cultural but also scientific development.

Rezumat

Traducerile la nivel global reprezintă un mod de a face legătura între trecut și prezent. Prin intermediul traducerilor, prezentul poate să cunoască mai multe despre trecut. Domeniul traducerilor nu este unul ușor; este nevoie de experiență și cunoaștere pentru a putea realiza corect o traducere. Traducerile au fost mijloace de comunicare în trecut iar astăzi sunt baza dezvoltării nu doar culturale ci și științifice a lumii.

Keywords: *translations, globalization, past, present, international language.*

Cuvinte-cheie: *traduceri, globalizare, trecut, prezent, limbaj internațional.*

Dacă ar fi să pornim de la simpla explicație a cuvântului „traducere”, am putea spune că acesta reprezintă acțiunea de a traduce, precum și produsul acestei acțiuni. Acțiunea de a traduce presupune transpunerea unui text dintr-o limbă în alta, fie el cel original sau o altă traducere a acestuia. Dacă luăm separat acest cuvânt, spre a-l analiza, vom descoperi că acesta nu reprezintă doar produsul acțiunii, ci și procesul prin care se obține acest produs, diferența fiind cea de stilistică și anume, faptul că dacă dorim să folosim cuvântul „traducere” pentru a reda produsul acțiunii de a traduce, îl vom folosi ca și substantiv, iar dacă vom dori să îl folosim pentru a reda procesul prin care obținem o traducere, va trebui să îl folosim însoțit de anumite construcții contextuale, sau prepoziții.

Procesul de a traduce nu a fost același ci a fost perfecționat de-a lungul timpului, ba chiar modernizat prin mijloacele tehnologiilor de ultimă oră. Ceea ce este cert, totuși, este faptul că traducerile au fost de un mare folos pentru întreaga civilizație și chiar civilizare a întregii umanități.

Chiar dacă societatea a evoluat, în domeniul traducerilor, se poate dovedi cu stupoare că este corect să spunem „cu cât știm mai mult, cu atât ne dăm seama că știm prea puțin” deoarece cât trăiește, omul învață. Traducerile pot fi înțelese doar de cei care le practică, de către cei care zi de zi acumulează noi cunoștințe și navighează pe noi tărâmurile cunoașterii.

Oamenii de rând se lovesc de traduceri zi de zi, chiar și fără să își dea seama, fie că sunt pe etichetele diverselor produse din comerț, manualele de instrucțiuni ale aparatelor electrocasnice sau în diversele spot-uri publicitare.

Traducerile sunt un mod de a uni, un mod de a cunoaște și nu în ultimul rând, un mod de a îmbogăți nu doar cultura personală a unei persoane ci și cea a unei întregi națiuni. Domeniul

traducerilor nu este unul de ignorat, ci mai degrabă este un domeniu care merită admirat și aprofundat.

Gândindu-ne la traduceri acestea pot fi necesare în mai multe domenii, în multe manuale, contracte, poezii, jocuri, tratate, notițe, notificări, scrisori și multe altele. A traduce nu este o activitate ușoară, pe lângă ceea ce ține de alfabetul fiecărei limbi, contextul și înțelesul cuvintelor pot aduce multe bătaii de cap dacă nu sunt stăpânite îndeajuns.

Dicționarele nu sunt singurele cu care un traducător se poate înarma atunci când începe o traducere, deoarece este inutil a avea arme dacă acesta nu știe cum să le folosească. Nu putem spune că activitatea de a traduce un catalog este aceeași cu cea de a traduce o poezie, de aceea translatorul este cel care trebuie să știe cum să îmbine cunoștințele proprii pentru a crea această artă a traducerii care odată creată nu aduce decât urmări fructuoase.

Deși pare plictisitor la o primă privire, este deosebit de plăcut să observi diversele modalități de comunicare ale popoarelor lui Dumnezeu. În a observa și studia cultura unui popor există diverse avantaje și multiple descoperiri care pot aduce o satisfacție profesională cât și personală, însă atunci când se studiază și limbajul unei culturi, mult mai multe lucruri fascinante vor ieși la suprafață cu siguranță.

Observând faptele și rezultatele războaielor glorioase din trecut care au avut ca urmare asimilarea unui popor de către poporul cuceritor, sau chiar invers, fapte mărețe din istorie care s-au concluzionat prin contopirea unei civilizații cu o alta, vom înțelege că traduceri au avut și aici un cuvânt decisiv, prin simplul fapt că civilizația care a fost nevoită să se supună voinței cuceritorilor, a fost constrânsă vrând, nevrând, să apeleze la folosirea traducerilor pentru a învăța și face pe plac celor care au cucerit-o.

Un prim exemplu este cel al culturii romane, care a impus învățarea limbii latine în toate teritoriile ocupate, aceasta începând chiar cu Dacia, a cărui rezultat este limba noastră națională, și anume româna. Chiar limba noastră dacă stăm bine să ne gândim, are la baza procesul traducerii deoarece strămoșii noștri, dacii, au fost nevoiți să învețe limba latină, prin traducere și prin intermediul conviețuirii cu romanii.

Limba latină a fost cea impusă de către romani, iar aceasta a dăinuit chiar și după decada imperiului, toate documentele oficiale și limba de studiu din manualele școlare fiind latina. Inclusiv astăzi, latina este limba de bază, care trebuie învățată pentru a pricepe cum se cuvine limba română, chiar și elevii zilelor noastre au inclusă în programa școlară, limba latină. (BACONSKY, 2012)

Exemplul dat mai sus nu este singurul care poate fi dat, deoarece nu doar romanii au impus învățarea limbii lor în teritoriile ocupate, ci și alte popoare precum francezii sau englezii care au recurs la această metodă de asemenea, epatând prin propriile obiceiuri și tradiții, astfel înglobând celelalte naționalități pe care le-au asimilat.

Un exemplu concludent ar fi chiar și cele mai proaspete cuceriri teritoriale ale zilelor noastre, marile colonii ale secolului luminii, cum ar fi India sau țările musulmane cucerite de poporul francez, unde se vorbește limba franceză și respectiv teritoriile din India unde engleza este limba de bază.

Traducerile sunt o punte de legătură între trecut și prezent prin simplul fapt că legăturile dintre oameni se fac prin intermediul comunicării, iar traduceri sunt cele care ne ajută să facem acest lucru.

Prin traduceri reușim să fim la curent cu știrile de ultimă oră, reușim să învățăm lucruri noi zi de zi, și nu în ultimul rând, reușim să ținem legătura cu celelalte civilizații de pe Glob.

Astăzi, în India se folosește o multitudine de dialecte, cum ar fi: Urdu, Hindi, Tamil și multe altele, însă limba engleză este cea care se folosește zilnic, fie că este folosită în sânul familiei, în comerț sau la locul de muncă engleza este cea care îi unește pe cetățenii indieni, chiar dacă o folosesc cu cei în vârstă care din cauza vârstei sau a circumstanțelor nu au reușit să o stăpânească la perfecție, traduceri sunt cele care le vin în ajutor de fiecare dată.

În zilele noastre engleza este o limbă de circulație internațională și totuși ar fi absurd să îi întrebăm pe englezi despre conceptul traducerilor, pentru că în prezent există peste 7.000 de limbi

vorbite, pe care o singură persoană nu le poate învăța, de aceea ceea ce putem noi să facem este fie să încercăm să ne dedicăm întreaga viață pentru a învăța aceste limbi, fie să ne mulțumim cu ceea ce traducerile ne oferă.

Traducerile pot fi considerate originale. Acestea comportă anumite exigențe și coduri de seriozitate și precizie, care ajung până în inima vieții etnice cât și spirituale ale indivizilor și popoarelor. Odată cunoscut documentul original, acesta poate fi transpus într-o altă limbă, încercând să se redea exact sensul, însă mulți autori sunt de părere că traducerea nu poate substitui originalul. Dacă meditam bine, ajungem la ideea că Biblia noastră, Cartea Sfântă pe care civilizația religioasă din zilele noastre se bazează astăzi, este de fapt o traducere, pe care noi o luăm ca și originală. (RICOEUR, 2005)

Totuși, dacă vom da același text mai multor traducători, fie el un text tehnic fie unul științific, vom constata în fond că vor exista mai multe versiuni și că oricât am încerca, textul nu va fi tradus exact în aceeași manieră, deoarece detaliile legate de limbă sunt multe și pot reda același lucru în mai multe maniere.

Traducerile sunt cele care ne permit să pătrundem în lumea altor civilizații, este poarta deschisă spre cunoaștere, libertatea de a împrumuta și înfrumuseța propria noastră limbă și cultură. Traducerea poate fi considerată o manieră cât mai naturală și lejeră marcată de către geniul originalului, care dă Savoare patriei prin intermediul viilor culori ale diversității create de către Dumnezeu.

În Rusia, există mai multe limbi și dialecte fiecare aparținând unei familii, fie slavonă, turcă, altaică sau caucaziană, însă marea majoritate a cetățenilor vorbesc rusa. În lume există 1.3 milioane de vorbitori de chineză, 800 de milioane de vorbitori de limbă hindi, 530 de milioane de vorbitori de limbă arabă, 350 de milioane de oameni care vorbesc spaniola, 278 de milioane de adepți ai limbii ruse, indoneziană 250 de milioane, germana 185 de milioane, 175 de milioane de vorbitori de franceză, japoneză 130 de milioane, turcă 83 de milioane, swahili 50 de milioane și engleză 800 de milioane, numărul ajungând spre 1.8 milioane de vorbitori, datorită fenomenului de globalizare și datorită mijloacelor moderne de comunicare.

Limba engleză este recunoscută de marea majoritate a oamenilor de pe glob oriunde și oricând. Chiar și prin intermediul muzicii, poeziei și artei în general. Engleza este limba creatoare a globalizării și comuniunii între popoare. (BUTNARU, 2013)

În zilele noastre nu este greu să reușești să ții legătura cu o persoană de o altă naționalitate, prin simplul fapt că există fel și fel de modalități de a traduce și transpune ceea ce dorim să spunem, prin intermediul diverselor programe de traducere care se găsesc pe internet și care din păcate sunt folosite doar la acest nivel conversațional, necesitând pe viitor îmbunătățiri majore pentru a putea fi folosite cu încredere și în alte domenii mai serioase și importate.

Lăsând la o parte limba engleză, și privind spre limbile bazate pe latina, cum ar fi italiana, portugheza sau spaniola, putem să fim mândri, noi ca popor român de faptul că limba noastră provine dintr-o limbă atât de melodioasă și că este înfrățită cu alte limbi atât de plăcute auzului, cum sunt cele enumerate mai sus. Limba italiană este limba muzicii clasice, nu există o limba mai plăcută auzului, mai melodioasă și suavă pentru muzică.

Limbile care au stăpânit lumea științifică precum și cea culturală a trecutului au fost franceza, germana, rusa și engleza. Fiecare dintre aceste limbi concura pentru un loc și o poziție decisivă în societatea de la nivel global. Engleza și franceza erau folosite pentru anumite discipline iar germana și rusa au început să câștige teritoriu datorită descoperirilor lui Liebig în chimie și pentru conceperea tabelului de elemente de către Dimitri Mendeleev.

Între anii 1900-1940 a început să existe o rivalitate între limbile folosite pentru cercetările și descoperirile științifice ale momentului. Din cauza declinului Berlinului în 1945, Germania și-a pierdut statutul, naștii au abuzat de știință și au discreditat propria limbă devenind vorbitori de limbă engleză în America și Marea Britanie unde au fost nevoiți să se supună limbii. Franceza și rusa au suferit de asemenea un declin, deși erau încă folosite din motive politice, în ultimi ani ai existenței U.R.S.S., dar au ieșit din uz în anul 1989.

Engleza a rămas limbajul internațional, limba de circulație internațională pentru știință, jurnalele și ziarele erau publicate în Tokyo, Beijing, Moscova, Berlin, Paris dar era necesar să conțină neapărat o traducere în engleză. Deci limbajul decisiv, limba supraviețuitoare era engleza, un limbaj de referință pe care fiecare membru al comunității științifice globale trebuia să îl cunoască și săpânească pentru a putea comunica și împărtăși informații cu ceilalți membri.

Dacă ne întoarcem în istorie, traducerile au fost un mediu de a comunica între civilizațiile existente, precum și un mod de a descoperi noi culturi și noi aderanți la civilizație. Marele explorator și om de știință Christopher Columb, a descoperit noi teritorii și popoare pe care le-a dus la lumina civilizației prin intermediul traducerilor, prin faptul că a reușit să conviețuiască, să le respecte totuși limba învățând-o, astfel convingându-i să i se alăture. (BELLOS, 2011)

Acest mare învățat om al trecutului, dăinuie și astăzi în prezentul nostru prin intermediul descoperirilor sale, precum și prin calitățile sale care îl fac să fie văzut azi drept o personalitate integră, capabilă să cutreiere mările în lung și lat pentru a descoperi noi teritorii.

Deși pare greu de asimilat, Christopher Columb, vorbea și săpânea noțiuni din limbi diverse, cum ar fi spaniola, italiana, portugheza, greaca, latina și chiar ebraica. Acesta reușea prin intermediul traducerilor să comunice cu regii și regatele vremurilor de atunci, să le ceară sprijin sau pur și simplu pentru a le furniza informațiile necesare în legătură cu noile teritorii descoperite sau planurile elaborate pentru a explora.

Fiecare descoperire făcută, fie un teritoriu nelocuit, fie un teritoriu viețuit de către om, toate au contat și au contribuit la crearea societății noastre. Cristopher Columb a descoperit nu doar teritorii bogate, ci și oameni, chiar triburi de bășinași care s-au acomodat cu civilizația și care și-au adus aportul la cultură prin obiceiurile și culturile lor specifice, astfel interacționând cu ceilalți, s-a creat o asimilare culturală cu bune și rele, toate fiind luate ca atare.

Acest mare explorator săpânea cu iscusință limbile europene ale Evului Mediu, astfel încât a ținut jurnale de voiaj dar a păstrat o copie a unui, în secret în limba latină. Acesta a folosit limbile bazate pe latină pentru a denumi noi teritorii ale noii lumi, și pentru a-și eticheta noile descoperiri.

Christopher Columb săpânea cu succes și noțiuni legate de astronomie, de care se folosea transpunându-le pe înțelesul noilor popoare descoperite, totul bazându-se pe traducere și intuiție. Toate aceste descoperiri și realizări, sunt dovada faptului că traducerile au avut o contribuție la viitorul cultural al umanității.

Logic gândind, traducerile sunt o punte de legătură între descoperirile trecutului, legătura de care prezentul are nevoie pentru a acumula sau perfecționa noi descoperiri. Pentru a putea înțelege mult mai bine istoria trecutului, obiceiurile și tradițiile trecutului, chiar și oamenii și mentalitatea de pe atunci, vechile scrieri sunt cheia.

Traducerile sunt prezente și în justiție și domeniul juridic, deoarece în ultima jumătate de secol, o amplificare și o primenire a investigațiilor de logică juridică, a fost accentuată, grație, noilor moduri de abordare, mai riguroase și mai complexe, furnizate de logica formală și deopotrivă contemporană, iar, pe de altă parte, și începutului și dezvoltării teoriei moderne a argumentării.

Justiția este cunoscută încă de pe vremea romanilor, din cele mai vechi timpuri, deci aceasta însăși a fost transmisă prin intermediul traducerilor. Dacă aprofundăm analiza noastră, vom observa că mulți termeni din dreptul român și-au chiar păstrat denumirile din limba latină. (STOIANOVICI, 2006)

În speță, oricând este necesară o reinformare, sau o aprofundare, pe baza traducerilor se pot face o multitudine de descoperiri. Vechile texte de medicină sau istorie scrise în limba latină sau în alte limbi vechi pot fi de folos pentru informarea în medicina actuală.

În concluzie, domeniul traducerilor este un domeniu bogat, aș îndrăzni să spun unul chiar nesecat de inspirație și moduri de a transpune cuvintele, construcțiile semantice, expresiile și sensurile cuvintelor dintr-o limbă în alta, ceea ce face ca legătura dintre generații să fie în continuu strânsă.

Bibliografie

1. Paul Ricoeur, *Despre traducere*, Editura Polirom, 2005.
2. Leo Butnaru, *Traduceri din secolele XX – XXI*, Editura Tipo Moldova, 2013.
3. Rodica Baconsky, *Traduceri fără frontiere - Traductions sans frontieres*, Editura Limes, 2012.
4. Drăgan Stoianovici, *Logica și dreptul - culegere de traduceri*, Editura Paideia, 2006.
5. David Bellos, *Is that a fish in your ear?: Translation and the Meaning of Everything*, Editura Faber and Faber, Inc, 2011.

CARPATHIAN ROMA'S DIALECT – LANGUAGE DEVELOPMENT AND LOANS FROM ROMANIAN AND HUNGARIAN

ROMA DIALECTE CARPATES – DEVELOPPEMENT DU LANGAGE ET PRETS ROUMAINS ET HONGROIS

DIALECTUL RROMILOR CARPATICI – EVOLUȚIA ȘI ÎMPRUMUTURILE DIN LIMBA ROMÂNĂ ȘI MAGHIARĂ

Ionel CORDOVAN

student-doctorand, anul II, domeniul Filologie

Universitatea „Ovidius” din Constanța

E-mail: gionicordovan@yahoo.com

Abstract

In this article we intend to present the stages of historical development of the Romani language, to make a presentation of the evolution of Carpathian Roma's dialect from Romania from a multilingualism perspective, highlighting the Hungarian and Romanian influences on the patois spoken by Carpathian Romas.

Résumé

Dans cet article, nous avons l'intention de présenter les étapes du développement historique de la langue romani, à réaliser une présentation de l'évolution du dialecte Roumanie Carpates Roma du point de vue du multilinguisme, mettant en évidence les influences hongroises et roumaines sur le dialecte parlé des Carpates Roma.

Rezumat

În articolul de față ne propunem să prezentăm etapele dezvoltării istorice ale limbii rromani, să realizăm o prezentare a evoluției dialectului rromilor carpatici din România din perspectiva multilingvismului, evidențiind influențele maghiare și românești asupra graiului vorbit de rromii carpatici.

Keywords: *Romani, dialect, Carpathian, Romanian, Hungarian*

Mots-clés: *dialecte Roma, Carpates, roumain, hongrois*

Cuvinte-cheie: *rromi, dialect, carpatic, român, maghiar*

Originea, atestarea și evoluția limbii rromani

Limba rromani este singura limbă indo-europeană care a fost vorbită exclusiv în Europa, începând cu Evul Mediu și a cărei vocabular și gramatică este legată de limba sanscrită. Este o parte a familiei de limbi indiene din diaspora, vorbite de călătorii indieni în afara Indiei¹.

¹ http://romani.humanities.manchester.ac.uk/files/11_origins.shtml

În Europa, primele cuvinte scrise în limba rromani datează din 1547, când Andrew Borde publică în „*Prima carte de introducere a cunoașterii*”, 13 fraze traduse în limba engleză. Întrucât această atestare este cu totul insuficientă, material, pentru caracterizarea unei limbi și, pe de altă parte, este destul de târzie (deși în secolul al XVI-lea, când a apărut fragmentul sus-citat, rromii erau deja menționați cu o istorie veche), soluția care li s-a impus lingviștilor interesați de acest idiom a fost aceea a *reconstrucției*, cu mijloacele comparatismului istoric. Practic, structura relativ recentă a limbii rromani poate fi comparată cu aceea cu a unor limbi din India, pentru că există atestări scrise din epoci foarte vechi. Se poate reconstitui astfel, măcar parțial, o anumită stratificare lexicală și gramaticală care poate oferi repere pentru o etapizare logic deductibilă a limbii în discuție.

Se disting trei faze în dezvoltarea istorică a limbii rromani:

- proto-rromani (pre-europeană)
- limba rromani arhaică (perioada bizantină)
- dialecte moderne de limbă rromani (începând cu secolele al XIV-lea – al XV-lea)

După declinul din perioada bizantină, la sfârșitul secolul al XIV-lea, populațiile vorbitoare de limbă rromani au început să emigreze din Balcani, stabilindu-se în Europa Centrală și de Vest în secolele XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. Diferențele dintre diferitele maniere de vorbire folosite de rromi au apărut în această perioadă, rezultatul fiind împărțirea limbii în ramuri dialectale. Evoluțiile interne diferite în morfologia, fonetica și lexicul limbii au fost însoțite de influențele exercitate de limbile cu care au venit în contact dialectele limbii rromani, cele mai importante influențe fiind din limba turcă, română, maghiară, germană și limbile slave. Cele mai timpurii atestări ale limbii rromani se constituie sub forma unor grupuri de propoziții și fraze scurte, datând de la mijlocul secolului al XVI-lea până la jumătatea celui de-al XVII-lea. Aceste surse reprezintă dialectele din Europa de Vest, Europa de Sud și Balcani. Aici există o mare varietate de surse, care devin tot mai cunoscute în secolul al XVIII-lea, atestând existența unor comunități vorbitoare de limbă rromani în întreaga Europă.

Caracteristicile lingvistice analizabile în aceste documente confirmă faptul că sunt apropiate de variantele dialectului găsit în limba rromani de azi. Astfel, prin secolul al XVIII-lea, formarea dialectelor limbii rromani a fost finalizată. Pe de altă parte, faptul că are multe elemente comune cu variantele vorbite astăzi arată că este vorba despre un fenomen de conservare foarte puternic, explicabil prin traiul relativ închis, enclavizat, al comunităților respective de vorbitori.

Teoria straturilor etimologice și a repartiției dialectale

Bernard Gillat-Smith introduce, pentru prima dată, terminologia prin care idiomurile rrome erau defalcate în: *idiomuri din grupul „vlah”* și *idiomuri din grupul „non-vlah”*. Această distincție *vlah / non-vlah*, utilizată după aceea în întreaga lume, viza, în principal, influența masivă exercitată de limba română asupra idiomurilor rrome, până la a doua jumătate a secolului al XIX-lea (dezrobirea rromilor din Principatele Române). Această formulare nu acoperea însă realitatea lingvistică din vastul teritoriu în care existau rromi, în principal, european, american, australian.

În revista *Études Tsiganes* apare menționat, în anul 1982, interesul tânărului lingvist francez Marcel Courthiade, de a studia intens posibilitățile de grupare, pe baza realității dialectale, a idiomurilor rrome. La puțin timp după aceea, cercetătorul avea să publice o serie de articole pe această temă, articole în care se procedează la trecerea în revistă a tuturor încercărilor de clasificare a idiomurilor rrome europene, date la iveală de: F.X. Miklosich, Arhiducele Iosif (József főherceg), Jan Kochanowski, Georges Calvet, Terence Kaufman, Lev Čerenkov și Tatiana Ventcel.

Depășind clasicele repartizări geografice ale idiomurilor rrome după criteriul național (statal), Marcel Courthiade trece la clasificarea idiomurilor rrome europene după criteriul straturilor dialectale, așezate succesiv în spațiul european. Ideea unei astfel de clasificări este motivată, pornindu-se de la realitățile din teren, de la diferențierile percepute dintre un idiom sau altul, care nu pot fi demarcate clar pe baza isoglozelor, tocmai din pricina particularităților cimentate, ca urmare a

asezării vorbitorilor ce reprezintă diversele dialecte din zonele dialectale respective, în momente istorice diferite. Astfel, Marcel Courthiade condensează diversitatea dialectală rromă în trei straturi succesive de expansiune și, în cadrul fiecăruia din ele, admite existența unor subdivizări dialectale tradiționale. Autorul prezintă câteva dintre principalele trăsături distinctive ale dialectelor din stratul I, cel mai vechi, și ale dialectelor din straturile II-III, mai noi.

Dialectul rromilor carpatini / carpatici

Pentru clasificarea dialectelor limbii romani trebuie selectat criteriul după care se face clasificarea. Uneori, clasificarea dialectului se bazează pe criterii strict geografice, iar alteori pe caracteristicile structurale ale dialectelor - lexic, fonetică, morfologie. În acest ultim caz, este necesară reliefaarea acelor caracteristici care sunt relevante la nivel global și care pot fi folosite ca o grilă de referință pentru a compara diferite dialecte, respectiv, pentru a determina relațiile dintre ele. De cele mai multe ori, cercetătorii nu sunt de acord căror caracteristici ar trebui să le acorde o atenție mai mare pentru a le conferi statutul de bază a clasificării. Prin urmare, sunt mai multe modele de clasificare a dialectelor limbii rromani. O altă dificultate este aceea că unele dialecte pot avea aceleași caracteristici în două ramuri distincte ale dialectului. Astfel de dialecte de tranziție fac parte din orice peisaj lingvistic. Prin urmare, este aproape imposibil să se postuleze bariere clare între grupurile de dialecte sau ramuri ale dialectului.

Astfel, există mai mulți factori care sunt responsabili pentru diferențierea dialectului în limba rromani:

- migrația populației vorbitoare de rromani în diferite perioade în întreaga Europă;
- răspândirea geografică a schimbărilor structurale, creând ceea ce numim *izoglose*;
- influența limbilor de contact;
- modificări specifice care sunt limitate în structura dialectelor individuale.

Pe baza acestor criterii, au fost stabilite principalele patru dialecte ale limbii rromani întâlnite în România: căldărăresc, ursăresc, carpatic și spoitoresc.

Din punct de vedere tipologic, idiomul *rromilor carpatini* aparține, la origine, grupului de dialecte balcanice arhaice din *stratul I*, alături de dialectele: *mečkar* și *kabuzi* (Albania), dialectele *xanduri* (Grecia), dialectul *erliilor și drindarilor* (Bulgaria), dialectele *arli*, *bugurzi* și *mahazer* (în fosta Iugoslavie), dialectele *ursarilor și spoitorilor* (România), dialectele din Turcia, *grupul de dialecte* vorbite de *Polska rroma* (rromii polonezi), *cele din Țările Baltice* și *cele din Rusia septentrională*.

Primele cercetări în domeniul limbii rromani în spațiul geografic românesc datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (anul 1790), când Farkas Mihály-Vistai redactează un vocabular trilingv (rrom-latin-maghiar).² Examinând lexicul conținut de manuscris (2148 de unități), constatăm că dialectul cunoscut de Farkas Mihály-Vistai era cel „carpatin”, cu puternice influențe lexicale românești, maghiare și slave. Apar, astfel, cuvinte pentru noțiuni abstracte tipice pentru graiurile acestui dialect, la origine desprins din dialectele din stratul I (de ex.: *meripó* „moarte”, *mudaripó* „omor; crimă”, *phiripó* „umbrelă, mers”, *sunglipó* „miros”).

Grammaire, dialogues et vocabulaire de la Langue rommane des sigans pour fair suite à L'Histoire vraie des vrais Bohémiens, publicată de J.A. Vaillant, la Paris, în anul 1861, reprezintă altă lucrare de lingvistică rromă din spațiul românesc³ care, cu toate că ocupă doar 13 pagini, oferă o imagine mulțumitoare asupra principalelor chestiuni de limba rromani. *Vocabularul* rrom-francez – componenta cea mai importantă a lucrării, ce reunește peste 2000 de elemente – conține foarte multe cuvinte românești, care, pentru cititorii care nu cunosc limba română, pot trece drept rome.

² *Vocabularium Zingarico - Latinum et Hungaricum. Quod fieri fecit curiositatis caussa Michael Pap Szatmári. Per Michaellem Farkas, alias Vistai natum Zingarum. Collegii nostri per aliquot annos civem togatum*

³ Considerăm această lucrare un produs al lingvisticii românești în virtutea faptului că J. A. Vaillant și-a desfășurat o parte din activitatea didactică și științifică Țările Române, mai ales în Țara Românească (la București și în alte localități). Astfel, după cum se vede, lucrarea a fost scrisă în franceză și publicată la Paris, putând fi revendicată de lingvistica franceză.

Așa, de exemplu, *airea* „délire” (cf. adv., adj. românesc *aiurea*), *ajerime* „intelligence, compréhension, intellect” (cf. s.f. românesc *agerime*), *bold* „épingle” (cf. s.n. românesc *bold*), *borfas'* „souillon” (cf. s.m. românesc *borfaș*), *trez* „réveil” (cf. s.f. românesc *trezire*) etc.

Deși limba rromilor din țările române beneficiază de un număr mai mare de lucrări, limba rromilor ardeleni avea să se bucure de o descriere la un înalt nivel de exigență lingvistică abia la jumătatea secolului al XIX-lea. Rafinatul cunoscător și teoretician al limbii rromani, dr. Henryk Wlislöcki (născut la Brașov, în anul 1856; mort la Sânmiclăuș, în anul 1907) a dat o lucrare de referință în domeniu. Henrik Wlislöcki ramâne, poate, cel mai prolific cercetător din lume de până la finele secolului trecut al fenomenului rrom, excelând în domenii ca: folclorul, limba, etnografia și etnologia. Dintre lucrările sale privitoare la limba rromani, se detașează ca importantă *Die Sprache der Transsilvanischen Zigeuner Grammatik Wörterbuch*, lucrare care constituie un reper foarte important în cercetarea graiului carpatic.

La peste o sută de ani de la apariția studiilor lui Wlislöcki, Gheorghe Sarău publică, în 1997, o lucrare cu o valoare inestimabilă pentru lingvistica rromă (*Rromii, India și Limba Rromani*) care realizează o configurație istorică, socială și lingvistică a colectivităților de rromi din România. Conform criteriului socio-lingvistic, Gheorghe Sarău distinge următoarele categorii de rromi: *vătrași*, *căldărari*, *ursari*, *carpatini* (*carpatici*) și *spoitori*. Ultimele patru categorii de rromi reprezintă principalele dialecte ale limbii rromani vorbite în România. Amintiți în primele încercări de clasificare a rromilor mai întâi ca rromi „moravo-bohemieni” - după numele provinciilor Moravia și Bohemia (Miklosich, 1872-1881, I: 3) apoi sub numele de rromi „ceho-moravi” (Arhiducele József [József Főherczeg], 1888, 2), rromii din această ramură aveau să fie ulterior cunoscuți sub denumirea de rromi „carpatici” sau „carpatini”.

Astfel că rromi „carpatini/carpatici” apar în schemele de clasificare ale unor cercetători ca: Erdős Kamill, Jan Kochanowski, TERENCE Kaufman, Ventcel'-Čerenkov, Georges Calvet (începând cu 6 martie 1968, când s-a organizat cursul de predare a dialectului căldărarilor la INALCO - Paris și în 1987).

Potrivit acestor autori, rromii „*carpatici*” sunt întâlniți în Slovacia (preponderent și bine studiați), în Ungaria (în zona Nógrád și în vecinătatea Budapestei), în Cehia, în Polonia meridională, în Ucraina (Galiția), în nord-vestul României (Maramureș, Bihor, Satu Mare, Cluj) și, dispersați, în toată Transilvania.

Lőrincz György amintea de existența în Transilvania a *rromilor sedentari* („domestici”, „vătrași”) de la sate, pe care îi încadra din punct de vedere social unui grup de mijloc ce face legătura între grupul „aristocratic”, de la orașe, și cel „de jos”, reprezentat de rromii „semi-nomazi” (vorbitori ai unui dialect rrom de influență românească).

Din prezentarea făcută de Vekerdi József la cartea lui Lőrincz György, aflăm că idiomul *rromilor sedentari* („domestici”) din satele transilvănene este, de fapt, cel prezentat de Dr. Heinrich Wlislöcki în *Die Sprache der Transsilvanischen Zigeuner*⁴.

Judecând după faptele de limbă consemnate în această lucrare, în contextul cercetărilor noastre, constatăm că dialectul în cauză este cel al *rromilor carpatini* (*carpatici*), reperați de noi în câteva puncte dialectale transilvănene: Ineu (Bihor), Coltău (Maramureș), Gilău și Bontida (Cluj), Dumbrăveni (Sibiu).

Dacă în Țara Românească și în Moldova rromii s-au grupat, preponderent, pe lângă populația românească majoritară, în Transilvania situația a fost cu totul diferită, întrucât, pe lângă populația românească majoritară, existau încă două comunități numeroase - maghiară și săsească/șvabă -, fapt care a condus la nuanțări, mai cu seamă de natură lingvistică, în sânul acestor ramificații rome - care, în fond, la origine, s-au structurat printr-o serie de departajări dictate de fenomenele istorico-sociale.

Fenomenul aculturării fiind mult mai simplu în Țările Române, în cele ce urmează ne vom referi la fenomenul similar înregistrat în spațiul transilvănean. H. Wlislöcki, în prefața lucrării sale,

⁴ Henrik Wlislöcki indică, la p. 1 a lucrării sale, doar zona geografică a dialectului descris, cea a Sibiului.

consacrate limbii rromilor din Transilvania, enumera trei ramificații ale limbii rromani, reprezentate de dialectele: „maghiar-rrom”, „valah-rrom” și „sas-rrom”, deosebite între ele prin împrumuturile preluate din cele trei limbi de contact: maghiară, română și germană (dialectul săsesc).

Wlislocki considera că dialectul „maghiar-rrom”, vorbit de rromii care trăiau printre unguri, era cel mai „curat” dintre dialectele rrome transilvănene și estima că, „*în decurs de câțiva ani*”, „*rromii care coabitau cu românii, vorbind mai mult românește, își vor pierde limba, prin asimilarea lor de către populația majoritară*”. Acest fenomen însă nu s-a produs, ci, dimpotrivă, rromii, care inițial fuseseră aculturați în comunitățile din Muntenia și apoi trecuseră în Transilvania și în Ungaria, și-au păstrat limba maternă rromani, spre deosebire de rromii aculturați ungarilor, care, ca efect negativ al măsurilor bune de emancipare întreprinse de Maria Tereza și de Josif al II-lea, nu și-au mai păstrat limba, rromii unguri cochetând cu ideea că chiar reprezentau ceea ce li se spunea ca sunt: *új polgárok* „cetățeni noi”, *új magyarok* „maghiari noi”.

De la Vekerdi József (Vekerdi 1973, 69-70) aflăm ca dialectul rrom descris de H. Wlislocki este cel vorbit de rromii unguri sedentari și că rromii din Ungaria și Transilvania, proveniți din foștii rromi *nomazi* și *semi-nomazi* plecați din „vechea Românie” își păstrează limba maternă, limba rromani de varietate (influență) românească.

Mai târziu, după aproape un secol, situația în Transilvania s-a schimbat. Vekerdi József, recenzând cartea lui Lőrincz György, distingea în Transilvania trei păături sociale de rromi:

- *rromii aristocrați*, cei mai „civilizați” (cetadini, care nu și-au pierdut limba maternă; se ocupă cu muzica sau sunt muncitori calificați).
- *rromii sedentari* („vătrași”, „domestici”) *de la sate* (vorbesc, de asemenea, limba maternă - cea descrisă de H. Wlislocki 1884 - și limba maghiară). Exerciță meseriile de fierari, corfari (împletesc mături, coșuri de nuiele etc.), salahori în agricultură sau în construcțiile de drumuri și poduri.
- *rromii semi-nomazi*, *rromii „șătrari”*, clasa cea mai de jos). Sunt vorbitori ai dialectului rrom de influență românească și provin din vechile Principate Române.

De la Erdős Kamill (Erdős Kamill, 1958, 449-457) aflăm că în Ungaria dialectul carpatin este cel mai arhaic, dar în el au pătruns cuvinte din maghiară pentru a suplini cuvintele vechi rrome dispărute sau noțiuni noi. Rromii carpatini - menționează Erdős - sunt foarte prietenoși cu cetățenii de alte etnii și în cazul în care se împrietenesc devin foarte fideli prietenilor „albi”.

Din păcate însă, de la Henrik Wlislocki încoace, acest dialect nu a fost suficient abordat de către cercetători, oricum nu la nivelul științific dovedit de acest laborios cercetător. Doar Gherorghe Sarău adună toate informațiile despre dialectele limbii rromani vorbite în România și peste tot în lume, realizând un excelent *compendiu de dialectologie rromă*.

Restrângând arealul de cercetare la o singură comunitate de rromi vorbitori ai dialectului carpatin (Ineu de Bihor), localitate în care, alături de rromi, trăiesc români și maghiari, vom constata că majoritatea împrumuturilor sunt din cele două limbi de contact. Este de remarcat faptul că cele mai multe împrumuturi maghiare au trecut întâi în limba română, apoi au fost adaptate în limba rromani.

Pornind un *corpus de texte* obținut prin înregistrarea și culegerea unor fragmente de conversație pe teme variate de la vorbitorii graiului carpatin, s-au identificat peste 250 de unități de origine maghiară⁵ și alte peste 200 de unități care au etimoane românești. Unele cuvinte, chiar dacă par a avea originine românească, ele sunt împrumuturi din lexicul internațional: *telefon*, *televizor*, *hotel*, *radio*, *varianta*, *revista*, *doktor*, *director* etc.

Lexicul unei limbi „vorbește” despre istoria poporului respectiv. După cum s-a demonstrat, origininea poporului rrom a fost stabilită pe baza dovezilor lingvistice. Cunoașterea trecutului unei comunități, analiza contextul istorico-lingvistic sunt elemente care sprijină elaborarea unei cercetări, fie ea sociologică, antropologică sau dialectală.

⁵ Nu vom realiza, aici, o prezentare analitică a acestor împrumuturi, ci ne vom limita doar la fișarea lor.

Chiar dacă împrumuturile diferă de la un dialect la altul - împrumuturi maghiare în cazul dialectului carpatic, împrumuturi românești în dialectul cădărarilor și al ursarilor, împrumuturi slave în dialectul romilor ursari și împrumuturi turcești la rromii spoitori - există comprehensiune între cele patru dialecte. Dialecte unei limbi nu fărâmițează limba comună. Cele patru mari dialecte ale limbii rromani întâlnite în România (carpatic, căldărăresc, spoitoresc și ursăresc) sunt complementare. Ele nu fac altceva decât să întregească limba, dându-i o importantă bogăție lexicală, prin împrumuturile și creațiile specifice fiecărui dialect.

ANEXĂ: *Împrumuturi din limba maghiară*

Limba maghiară	Graiul local	Limba română	Graiul carpatic
abrosz	abros	față de masă	abròso
ásó	arșeu	cazma, hârleț	arșeo
bádog	badoc	tablă	badògo
biztos	bistoș	sigur	bistoś
bakancs	boconci	bocanci	bokònci
bot	botă	băț	bòta
bugyogó	bughigăi	chiloți, șalvari	budigăi
burgondi	burbundăi	sfeclă furajeră	burgandăi
kajszin	caisân	cais	koàisîn
kamat	camătă	dobândă	kàmăta
kancsó	canceu	cană pentru apă, vin	kanćeò
kapu	căput	poartă	kăpùto
kovács	căuaci	fierar	kovàci
kefe	chefe	perie	kèfe
csósz	cios	paznic	còso
csöröge	cirighele	minciunele	ćirigèle
cserép	cirip	țiglă	ćerèpo
kalapács	clăpaci	ciocan	klopàci
kalap	clop	pălărie	klòpo
kocsonya	cocioane	piftie	koćioàni
konyha	cohe	bucătărie	kòihe
koporsó	copârșeu	sicriu	koporsèo
kórház	corhaz	spital	korhàzo
korlát	corlaț	antreu îngrădit	korlato
kostolni	coștoli	a gusta	koştolinel
krumpli	croampe	cartofi	kroàmpi
koldus	culduș	cerșetor	kuldùși
daráló	dărălău	teasc, rășniță	daralão
dohány	dohan	tutun	dohàno
fedő	fedeu	capac	feděo
festék	feștic	vopsea	feštiko
fiók	fioc	sertar	fiòko
fűrés	firez	fierăstrău	firèzo
függöny6	firlong	perdea, draperie	firlòngo
fűző	fizău	șiret	fizão

Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul „Exelență interdisciplinară în cercetarea științifică doctorală din România – EXCELLENTIA” cofinanțat din *Fondul Social European*, prin *Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013*, contract nr. POSDRU/187/1.5/S/155425.

⁶ Din germ. „forhang”

This work was supported by the project "Interdisciplinary excellence in doctoral scientific research in Romania - EXCELLENTIA" co-funded from the European Social Fund through the Development of Human Resources Operational Programme 2007-2013, contract no. POSDRU/187/1.5/S/155425.

Bibliografie

1. BORDE [Boorde] Andrew 1547, *The first Boke of the Introduction of Knowledge*.
2. CORDOVAN, Ionel; SARĂU, Gheorghe; BAICU, Mariana; GURĂU, Liviu, *Rromii în comunitatea locală Ineu*, Oradea, Editura Primus, 2012.
3. CORDOVAN, Ionel; CRĂCIUN, Maria; BAICU, Mariana; PUIU, Edda; Sarău, Gheorghe; GURĂU, Liviu, *Monografia satului Ineu*, Oradea, Editura Primus, 2014.
4. CORTIADE, Marcel, *Romani fonetika thaj lehipa. Fonetika i pravopis romskog jezika*, Titograd, 1986, 104 p.
5. Erdős, Kamill 1958, *A classification of Gypsies in Hungary*, "Acta Ethnografica Academiae Scientiarum Hungaricae", vol.VI, No 3-4, p.449-457.
6. FARKAS, Mihály-Vistai, *Vocabularium Zingarico-Latinum et Hungaricum. QWuod fieri fecit curiositatis caussa Michael Pap Szatmári. Per Michaellem Farkas, alias Vistai natum Zingarum. Collegii nostri per aliquot annos civem togatum*, <Cluj>, <1768-1796> <83 + 3p. mss.>.
7. GRIGORE, Delia; PETCUȚ, Petre; SANDU, Mariana, *Istoria și tradițiile minorității rromani – Manual pentru clasele a VI-a și a VII-a*, București: Editura Sigma, 2005.
8. HANCOCK, Ian, *The Romani Language and the Roma*, în "Grammar of Vlax Romani" (London & Austin: Romanestan Publication), 1993 a, p.1-4.
9. HANCOCK, Ian, *Lo studente ungherese Valyi István e le origini indiane della lingua romani*, "L.D.", anno 29, no 5, 1993 b, p.21-23.
10. JÓZSEF főherceg és Ponori, Thewrewk Emil, *Czigány nyelvtan. Romano csibákero sziklaribe [A bevezetést Ponori Thewrewk Emil írta]*, Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, XXIII, 1888, 377 p. cu erata.
11. MIKLOSICH, Franz [Xaver], *Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's*, Wien, în "Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften" (ed. în 8 vol. (I-VIII): 1872-1877).
12. SARĂU, Gheorghe, *Rromii, India și Limba Rromani*, București, Editura Kriterion, 1998.
13. SARĂU, Gheorghe, *Struktură rromane čhibăqe [Structuri ale limbii rromani]*, București, Editura Universității din București, 1998.
14. VEKERDI, József, [recenzie la ...], *Nagy Olga: A nap húga meg a pakulár*, "É. T." [Paris], no. 3/1973, p.69-70.
15. WLISLOCKI, Dr. Heinrich von, *Die Sprache der transsilvanischen Zigeuner. Grammatik, Wörterbuch von /.../*, Leipzig: Wilhelm Friedrich Königliche Hofbuchhandlung, 1884, 128 p.
16. WLISLOCKI, Dr. Heinrich von, *Asupra vieții și obiceiurilor ȱiganilor transilvăneni, (note) Georgescu, Sorin / (postf.) Grigore, Delia*, Editura Kriterion, 1998.
17. WLISLOCKI, Dr. Heinrich von, *Despre poporul nomad al rromilor: Imagini din viața rromilor din Transilvania*, Editura 2000 Atlas, 2000.

V. BOOK REVIEWS / CRITIQUES DE LIVRES / RECENZII

KLAUS IOHANNIS – *THE FIRST STEP*
Curtea Veche Publishing Company, Bucharest, 2015

KLAUS IOHANNIS – *PRIMUL PAS*
Editura Curtea Veche, București, 2015

Vasile MAN

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Abstract

*After the success of the first volume: **Step by step**, the author, Klaus Iohannis, the President of Romania presents in the second volume – **The first step**, the principles which lie at the basis of his project, offering the strategy of another way of making politics.*

*Structured on three chapters, this volume comprises: **A campaign in a sea of scandals; The old way of making politics and We got out country back**, revealing the atmosphere of the presidential elections from the fall of 2014. The people – the author says – did not vote for **the power** but for **the change**.*

Now, in November, 2015, we assist after one year, at the first essential change: the replacement of the old political government, with a first Prime Minister and technocrat ministers, of specialists – independent who have as a first mission to end the crisis between the politicians and the citizens of the Country.

Rezumat

*După succesul primului volum: **Pas cu pas**, autorul, Klaus Iohannis, Președintele României, prezintă în volumul al doilea – **Primul pas**, principiile care stau la baza proiectului său, oferind strategia unui alt mod de a face politică.*

*Structurat pe trei capitole, acest volum cuprinde: **O campanie într-o mare de scandaluri; Vechiul model de a face politică și Ne-am luat țara înapoi**, dezvăluind atmosfera alegerilor prezidențiale din toamna anului 2014. Oamenii – precizează autorul – nu au votat **Puterea** ci **Schimbarea**.*

Acum, în noiembrie, 2015, asistăm după un an, la prima schimbare esențială: înlocuirea vechiului guvern politic, cu un Prim ministru și miniștri tehnocrați, de specialiști – independenți care au ca primă misiune de-a pune capăt crizei dintre politicieni și cetățenii Țării.

Keywords: *presidential elections, Romania, change*

Cuvinte-cheie: *alegeri prezidențiale, România, schimbare*

„Rezultatul alegerilor prezidențiale din România se poate dovedi a fi cel mai pozitiv dintre evenimentele politice petrecute în Europa în acest an”.

FINANCIAL TIMES

„Preluați mandatul [prezidențial] în vremuri de mari provocări la adresa Europei și a țării dumneavoastră. Fiți siguri că Germania va continua să sprijine și în viitor România pe drumul reformelor importante care urmează să fie făcute, în special în ceea ce privește îmbunătățirea statului de drept”.

JOACHIM GAUCK,
Președintele Germaniei

„Prin apartenența sa la francofonie, România împărtășește cu Franța atașamentul pentru o lume ce respectă diversitatea, în special cea culturală și lingvistică, al cărei simbol este victoria dumneavoastră, pe care o salut”.

FRANÇOIS HOLLANDE,
Președintele Franței.



După un *Cuvânt înainte* al autorului Klaus Iohannis, Președintele României, volumul PRIMUL PAS este structurat pe trei capitole: CAPITOLUL I - **O campanie într-o mare de scandaluri**; CAPITOLUL II - **Vechiul mod de a face politică** și CAPITOLUL III - **Ne-am luat țara înapoi**, având, în final: **În loc de încheiere**.

Primul pas pentru orice început – precum spune autorul în *Cuvânt înainte*, „Este o mișcare pe care mulți o doresc și o așteaptă, dar pe care aproape nimeni nu o poate anticipa cu precizie, un gest imprevizibil, și de aceea încărcat de o energie aparte, ce are însă forța de a schimba cursul lucrurilor, atunci când se manifestă”. Victoria Președintelui României, Klaus Iohannis, la alegerile din noiembrie 2014, a fost un altfel de pas, iar reușita s-a datorat credinței cu toată puterea că „ideile pot schimba lumea”. Aceste idei a „lucrului bine făcut” au constituit proiectul pentru România, iar valoarea lor a contribuit la victoria în alegerile prezidențiale.

După succesul primului volum: Pas cu pas. Autorul vorbește, în această carte despre

principiile care stau la baza proiectului său, oferind „un alt mod de a face politică”; pornind de la un sistem clar de referință.

În cele 27 de texte din capitolul I sunt descrise evenimentele ce definesc „O campanie într-o mare de scandaluri” dar cu rezultate record, datorită susținerii majorității covârșitoare a cetățenilor, în care generația tânără a avut o implicație activă.

Textele din capitolul II definesc „Vechiul mod de a face politică”, invocând nevoia de reformă, moralitate și justiție.

În paginile capitolului III, „Ne-am luat țara înapoi”, cu mențiunea: **16 noiembrie 2014: data schimbării**, sunt prezentate primele manifestări și decizii în calitate de Președinte în funcție.

În finalul volumului – un document istoric excepțional –, Autorul respinge ideea de inerție în societatea românească, prin credința fermă într-un alt set de valori care trebuie reinventate și încurajate: „capacitatea de a spera, solidaritatea, deschiderea, toleranța, generozitatea, inteligența și spiritul critic”. Cultivate, aceste valori, în *România lucrului bine făcut*, sintetizează încrederea „în forța lor de a redeveni un nou contract între clasa politică și cetățeni”.

„Oamenii – precizează autorul – nu au votat **Puterea** ci **Schimbarea**, iar acest pas făcut de români pe 16 noiembrie ne obligă să ne redefinim prioritățile la nivelul întregii clase politice. Dacă electoratul a făcut posibilă schimbarea greu de gândit – inclusiv în state europene cu democrații mai

rodade-, alegând un președinte dintr-un grup minoritar, suntem datori să aducem un alt suflu în politica românească și să întâmpinăm acest gest colectiv printr-o conduită neechivocă”.

Milioanele de români care au votat pentru schimbare, au cerut clasei politice mai multă demnitate și onestitate, repere morale, respect pentru cetățean și contact cu adevăratele probleme ale țării.

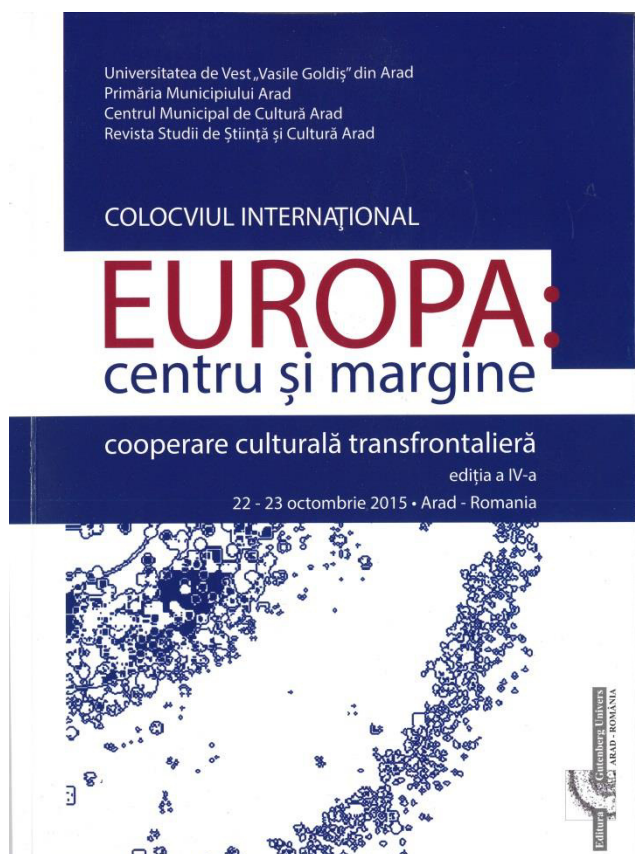
Acum, în noiembrie, 2015, la un an de la alegerile Prezidențiale, asistăm la prima schimbare esențială: înlocuirea vechiului guvern de partid, cu un Prim Ministru și miniștri tehnocrați, de specialiști – independenți -, personalități recunoscute și apreciate pentru performanțele obținute în domeniul lor de specialitate.

Speranța și credința în valorile autentice, care să contribuie la prosperitatea cetățenilor și a Țării, au devenit realități și certitudini pentru noi și pentru Pașii următori ai Președintelui României, Klaus Iohannis.

UN COLOCVIU TEMATIC „PROMOVAREA LITERATURII ȘI CULTURII EUROPENE, PRIN TRADUCERI”

Lia F. FAUR

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad



Colocviul internațional „EUROPA: CENTRU ȘI MARGINE”, desfășurat în perioada 22-23 octombrie 2015, la Arad, a ajuns la a patra ediție. Lucrările prezentate constituie subiectul volumului cu același titlu, apărut la Editura Gutenberg Univers, 2015, în condiții excelente. În debut, cuvântul Prof. univ. dr. Coralia Cotoraci, Rectorul Universității de Vest „Vasile Goldiș”, despre tema colocviului „Promovarea literaturii și culturii europene, prin traduceri”, urmat de Mesajul Președintelui Universității, Prof. univ. dr. Aurel Ardelean, care își exprimă dorința ca acest colocviu să se permanentizeze și să contribuie la promovarea imaginii Aradului în competiția *Arad – Capitală Europeană a Culturii – 2021*. Un cuvânt de început este adresat și de Academicianul Prof. univ. dr., Thede Kahl, Universitatea din Jena, Germania, căruia i s-a conferit cu această ocazie titlul de DOCTOR HONORIS CAUSA a Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad. Intervenții în deschiderea volumului au avut Daniel Albu și Gheorghe Falcă, primarul Aradului, care semnează un articol despre

Reinventarea Aradului prin cultură, material de prezentare a Aradului în contextul candidaturii din 2021. Proiectul arădenilor este unul îndrăzneț, iar cultura a fost mereu pilonul de stabilitate în orice comunitate, se mizează pe activism, creativitate și implicare, pe transformarea orașului în cartier european, iar râul Mureș – cea mai frumoasă stradă de *loisir* nautic.

Ineditul acestui colocviu și, implicit, volum, a fost varietatea de abordări pe marginea temei. Vasile Man, coordonatorul proiectului, prezintă revista Universității în articolul *Studii de Știință și Cultură, o revistă cu impact internațional*. Ce înseamnă *impact internațional*? Înseamnă că revista are vizibilitate reală prin colaboratorii săi, cercetători din centre universitare și nu numai, remarcabile, din străinătate. Astfel, în 2014-2015 s-au publicat 54 de articole semnate de autori de la Universități și Centre de Cercetare din România, și 57 de articole semnate de autori din străinătate (Franța, Spania, Italia, Germania, Serbia, Polonia, Ungaria, Republica Moldova, Maroc, Canada etc.) Vizibilitatea internațională se remarcă și prin citările din cele peste 30 de universități din Europa.

Universitatea din Novi Sad, o parteneră a Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, a avut două reprezentante prin lect. univ. dr. Virginia Popović și drd. Ivana Janjić. *Dificultăți în traducerea proverbelor lui Vuk Stefanović Karadžić în română* este studiul supus dezbaterii, asupra traducerii proverbelor românești, ale lui Anton Pann, și sârbului Karadžić. *Amândoi au cules*

proverbe românești care seamănă cu niște cântece epice sau lirice, iar traducerea se adaptează fiecărui traducător, în parte. Astfel, un proverb cules de Anton Pann în *Povestea vorbeii cum este* „Cine pleacă de dimineață departe ajunge”, tradus în limba sârbă „Cine se scoală de dimineață apucă două norocuri” sau „Numai cu vorbă nu se face ciorbă”, tradus, „Mai bine să mănânci de toate decât să vorbești de toate”. S-a constatat că morala acestor vorbe stă sub forma unei preferințe de povață, bazate pe caracter, și în traducerea sârbă se dorește o morală cât mai extinsă, mai cuprinzătoare de sensurile pe care le poate produce. Ivana Janjić semnează un alt articol în limba engleză despre Nicolae Constantin Batzaria, cunoscut românilor ca fiind prozatorul și publicistul Nicolae Batzaria, un aromân născut la Kruševo, în Macedonia, în 1874, cu o ascensiune politică de invidiat: senator, timp de opt ani, în parlamentul otoman, membru remarcabil în partidul „Uniune și Progres” în timpul crizei din Balcani, ministru al Lucrărilor Publice în guvernul turcesc. În această calitate a reprezentat Imperiul Otoman la încheierea Tratatului de Pace de la Londra din 1913. Va milita pentru cauza aromânilor în Balcani și va conduce primul ziar aromânesc editat în România, *Deșteptarea* (1913). Stabilizat în România, urmează cariera publicistică, moment în care îl imaginează pe Haplea, semnându-se „Moș Nae”, sub acest pseudonim se și introduce între personajele BD-ului său. Cade în dizgrația Partidului Comunist și va sfârși în 1952 în lagărul de la Ghencea.

Eudochia Volontir-Sevciuc, Universitatea Paris IV, din Franța, aduce în discuție „Concordanța timpurilor în franceză și română”, un articol scris în limba franceză. Problematică prezentată se referă la concordanța timpurilor care tinde să dispară, în abordarea frazei, amintind concordanța indicativului și a timpului, în limba franceză în corelație cu întrebuintarea timpului în română. Autoarea oferă mai multe exemple alese din literatura română (*Orbitor*, de Mircea Cărtărescu), ceea ce conferă o mai bună percepție asupra subiectului ales. De la Iași, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, vine Șerban Axinte cu un articol despre „Sensul istoriei în opera Gabrielei Adameșteanu”. *Dimineața pierdută* este romanul prezentat ca „una dintre cele mai importante realizări ale genului din perioada comunistă și postcomunistă”, un roman al mai multor epoci, care a fost tradus în mai multe limbi, cu un bogat aparat critic în străinătate. Concluzia este că în opera Gabrielei Adameșteanu „nimic nu e cu adevărat închis, terminat, decât în măsura în care prezintă deschideri către viitor, dar, mai ales către trecut”, trecutul fiind cel care conține miezul lucrurilor prin recitirea lui de fiecare dată altfel.

Subsemnata semnează un material despre „Valențe educative în traduceri din literatura pentru copii”, cu un exemplu de traducere a unui fragment, engleză-română, din *Harry Potter și Piatra Filozofală*, de J.K. Rowling. „Conflicte culturale, forțe centrifuge și tendințe centripete în Europa secolului XXI”, o lucrare prezentată în engleză de Ștefan – Iaroslav Daniel, Universitatea „Babeș – Bolyai”, Cluj-Napoca, despre incompatibilitățile culturale și conflictele ideatice sau chiar armate, într-o lume aflată în perioada post-războiului rece. În articolul său, „Identitate și alteritate în cultura Europei centrale și periferice. Cazul scriitorilor români de expresie franceză”, Speranța – Sofia Milancovici face un demers asupra perspectivei semnificațiilor extralingvistice pe care le câștigă noțiunile de „vechi” și „nou”, ca dimensiuni ale atitudinilor culturale în contextul Europei unite socio-cultural. Aflăm că inițiatorii literaturii române francophone au fost femei, o adevărată „triadă” de rezistență realizată prin: Ana de Noailles, Martha Bibescu și Elena Văcărescu. Subiectele abordate au făcut o trecere în revistă a valorilor contemporane și a ideilor prezente multe din dezbaterile actuale. Miruna Ciocoi-Pop, Universitatea „Vasile Goldiș” din Arad tratează problematica simbolisticii în romanul lui Günter Grass – *Beim Häuten der Zwiebel*. Scopul lucrării este de a face o prezentare generală elementelor simbolice din romanul, în traducere, *Decojind ceapa*, în care autorul face dezvăluiri asupra apartenenței sale la Waffen-SS. Autoarea reușește să prezinte romanul ca pe o operă literară de valoare, înlăturând afirmațiile că această scriere ar fi una autobiografică. O situație asemănătoare cu cea a românului Max Blecher, în perioada interbelică. Încadrată perfect în tema colocviului, lucrarea în germană, „Câștiguri și pierderi în arta traducerii. Considerații bazate pe opera lui Goethe, *Faust*”, Alexandra-Denisa Igna, Universitatea din Oradea, structurează în două părți: teoretică și practică, un studiu comparativ asupra traducerii în general,

pornind în ipoteză de la Umberto Eco, *A spune cam același lucru*, și Lucian Blaga, *Cum am tradus pe Faust*. Partea practică tratează două texte remarcabile ale aceluiași *Faust*, în traducerea lui Lucian Blaga și a lui Ștefan A. Doinaș. O altă lucrare prezentă în volum este „Divina zidire – sinteză biblică în versuri”, a Corinei Bejan Vașca, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, pornește de la asocierea creației poetice cu rândurile din *Biblie*: „Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece !” Mirel Anghel, Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București, tratează o problemă actuală în contextul multiculturalității: „Provocările predării limbii engleze studenților mediciniști”, accentuând pe dificultatea asimilării lexicului medical, în continuă dinamică.

Volumul mai cuprinde lucrările următoare: „Activitatea lui Iuliu Traian Mera la <<România Jună >> din Viena, Dumitru Mihăilescu, Colegiul Particular „Vasile Golșiș” din Arad, „Tipuri de discurs în textul de televiziune”, Angela Jireghie, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, „Emerson – Maestrul fotografiei peisagiste”, Virgilia Markert, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, „Viața concertistică în Transilvania secolului al XIX-lea”, Andra – Maria Armean-Dinescu, Cluj. Ultima parte a volumului este dedicată *Aradului – Capitală Europeană a Culturii – 2021*, fiind prezentate personalități arădene : Ioan Slavici, Vasile Goldiș, sub semnătura Cezarei Lăzărescu și a lui Eugen Gagea, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”.

În contextul coloviului s-au desfășurat lansări de carte: Virginia Popović și Ivana Janjić, *Cultura (a)română din Serbia în context european*, și recitaluri de poezie. Poeții invitați la lectură au fost : Ioan Moldovan (Redactor-șef al revistei *Familia*, Oradea), Vasile Dan (Redactor-șef al revistei *Arca*, Arad), Șerban Axinte (Iași) și Lia Faur (Arad).

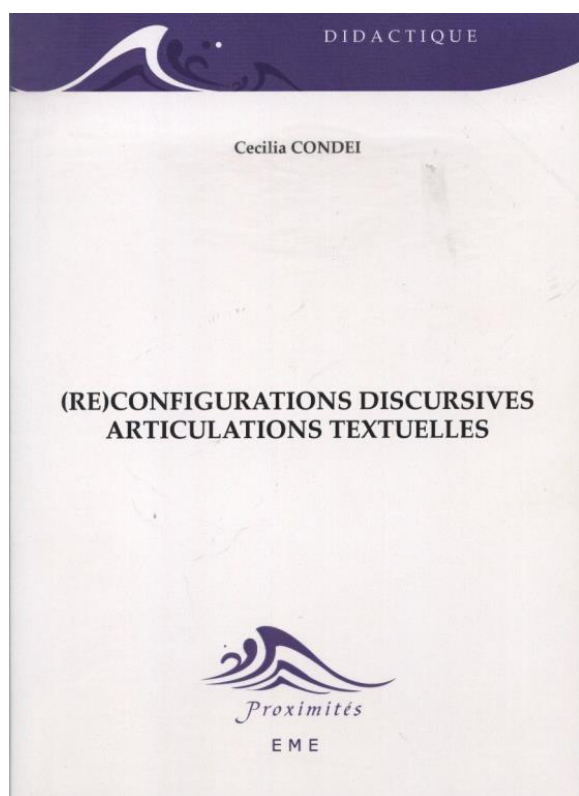
Volumul se încheie cu un album de fotografii, realizate de Virgiliu Jireghie și Virginia Popović. Lectură plăcută!

**CECILIA CONDEI, *DISCURSIVE*
(RE)CONFIGURATIONS. TEXTUAL ARTICULATIONS,
ÉDITIONS MODULAIRES EUROPÉENNES, COLL. PROXIMITÉS,
FERNELMONT, 2015, 170 p.**

**CECILIA CONDEI, *(RE)CONFIGURATIONS DISCURSIVES.*
ARTICULATIONS TEXTUELLES, ÉDITIONS MODULAIRES
EUROPÉENNES, COLL. PROXIMITÉS, FERNELMONT, 2015, 170 p.**

**CECILIA CONDEI, *(RE)CONFIGURAȚII DISCURSIVE.*
ARTICULAȚII TEXTUALE, EDIȚII MODULARE EUROPENE,
COLECȚIA PROXIMITÉS, FERNELMONT,
2015, 170 p.**

Valentina RĂDULESCU
Université de Craiova



Un livre sur l'analyse du discours se trouve à n'importe quel moment de son parcours dans une situation incommode, générée, sans aucun doute, par sa position à la frontière de deux mondes, considérés jusqu'il y a très peu de temps totalement séparés : la linguistique et la littérature. Pourtant, depuis quelques décennies, le travail des chercheurs construit des pistes de recherche communes inspirées simultanément par l'un et par l'autre. L'une d'elles est l'analyse du discours. La choisir comme position principale de recherche ne réduit que partiellement l'inconfort déjà évoquée. Et encore moins si l'on se fixe comme zone d'observation la littérature francophone, celle des « venus d'ailleurs » dans le Panthéon littéraire français.

(Re)configurations discursives. Articulations textuelles est paru dans une prestigieuse maison d'édition belge, Éditions Modulaires Européennes¹, dans l'une des collections *Proximités*, intitulée Didactique, dirigée par le Professeur Luc Collès de l'Université Catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve, Belgique. Le public visé est « tout aussi

hétérogène que les écrivains concernés : reconfiguré d'après les visées académiques fonctionnelles du moment, désireux d'"articuler" (le résultat est une jointure) des univers discursifs déjà visités et/ou inédits, curieux de découvrir les pratiques discursives qui forment les objets dont parle le discours » (p. 8)

¹ Détails sur la maison d'édition et ses collections : <https://www.intercommunications.be/fr/>.

Ce livre atteint, donc, les deux pôles d'inconfort dont nous avons parlé : il est construit dans la perspective d'un linguiste qui observe le fait linguistique dans le discours littéraire et porte sur une catégorie de littérature considérée souvent comme marginale. Comment vaincre ces difficultés sinon grâce à un appareil conceptuel soigneusement choisi et un parcours argumentatif convaincant ? L'auteure considère ce parcours comme imposé par la perspective énonciative et l'associe à deux objectifs distincts : « a) revisiter une zone, considérée comme périphérique, de la Littérature de langue française (terme très général et sans prétention classificatoire), celle réservée aux écrivains venus d'ailleurs dans le monde littéraire français et dont le discours garde, certes, des spécificités remarquables et b) mettre en discussion une problématique liée à la reconfiguration discursive et aux articulations linguistiques multiples perceptibles dans le discours littéraire de ces écrivains qui s'expriment en français. » (p. 5)

Deux espaces géographiques sont privilégiés : les écrivains du Nord de l'Afrique et de l'Est de l'Europe. Le fil conducteur est constitué par les pratiques discursives de ces écrivains qui, bien que placés à des distances spatio-temporelles considérables, présentent des comportements discursifs très apparentés. D'abord, ils procèdent tous à une reconfiguration de leur discours en français par rapport à celui de la langue première, ce qui influe sur la « compositionnalité » de leurs textes. Cela détermine l'existence de trois paliers d'analyse correspondant aux trois chapitres du livre : « [...] les (re)configurations discursives, les articulations textuelles et leurs spécificités dans des situations d'autotraduction, tenant compte que bon nombre d'écrivains étrangers d'expression française, dont le discours est analysé, ont gardé l'habitude d'écrire dans leurs deux langues : d'origine et d'adoption » (p. 6)

Le premier chapitre tourne autour du concept de « configuration » (sens de Norbert Elias) de « configurationnalité » ou plutôt d'une permanente re-configurationnalité des discours dans leur passage d'une langue à l'autre. La « figuration » qui assure le fondement théorique du premier chapitre est toujours à comprendre dans le sens que lui prête Norbert Elias : « [...] une notion essentiellement dynamique, et point du tout statique, qui permet de comprendre le passage d'une situation à une autre. »² Cette dynamique permet de distinguer la « pluralité d'aspects configurationnels », la position du discours des écrivains étrangers dans l'Institution littéraire française, les différents contextes du pouvoir (« le pouvoir politique et le pouvoir du mot dit, autrement dit la force du discours à travers la parole, avec un complément d'explication sur le fait que cette relation n'est pas réversible. », p. 75) ou la gestualité communicative (sous-chapitre *Voix de femmes et corps parlants*).

De la reconfiguration discursive l'analyse passe à la reconfiguration textuelle dont les traces sont distinguables dans « le plan de texte, la figurabilité du texte, les marqueurs d'intégration linéaire, l'agencement des formes du continuum » (p. 6). C'est la matière du deuxième chapitre qui envisage ce continuum comme élément résultant d'une certaine conduite de l'articulation textuelle. L'auteure discute ici, entre autres, la problématique de la circularité, comme « forme de construction textuelle », forme qui brise la linéarité au profit de la compréhension globale du texte par une disposition paragraphique bien au-delà des normes. Les relations entre le titre et le texte s'avèrent chez ce type d'écrivains comme ayant deux grands rôles : identificateur ou élément d'orientation dans la multitude de genres qui organise la matière discursive. La problématique du continuum est présentée dans le sous-chapitre *Interdiscours. Intertexte. Contenus et formes de manifestation*, occasion pour parler de la migration des mythes autochtones dans les écrits en langue d'adoption, comme chez Maria Maïlat ou pour évoquer la situation du « discours sur » qui intègre le « discours du », comme forme d'intertextualité qui traverse l'œuvre de Oana Orlea (*Un sosie en cavale*).

Le troisième chapitre, plus restreint que les deux autres, se focalise sur les reconfigurations discursives et les articulations textuelles correspondantes du discours des écrivains francophones lors du passage d'une langue vers l'autre. L'on prend en compte surtout la situation

² « Norbert Elias ou la sociologie des continuités », *Labyrinthe* [En ligne], 5 | 2000, Document (n° 5), mis en ligne le 17 février 2005, consulté le 26 septembre 2014. URL : <http://labyrinthe.revues.org/273>.

« d'autotraduction, puisque là, l'auteur-traducteur est obligé à un exercice de dédoublement qui a de longues conséquences sur son texte » (p. 135).

La conclusion de l'auteur retient des marques du discours de ces écrivains venus d'ailleurs : la prédilection pour l'acte explicatif, d'où « l'importance des déclarations sur le rapport de l'auteur avec son œuvre, déclarations dont le rôle est d'orienter le parcours du lecteur, mais qui s'instituent en même temps comme une négociation permanente du contrat de création avec ce lecteur. » (p. 153). On retient également l'insertion des mots de la langue maternelle dans les écrits français, dont la sinuosité syntaxique pose souvent des problèmes d'interprétation, ensuite l'articulation des écrits avec la vie de ces écrivains, la présence des formes de censure et d'autocorrections. « D'ici jusqu'à l'instauration d'un "corps parlant" n'est que très peu. Le processus de reconfiguration prend en compte ce segment d'union du verbal au non verbal. » (p.154) et l'analyse se focalise sur les œuvres de Malika Mokeddem, Maria Maïlat, Oana Orlea.

La liste des écrivains qui forment le corpus est large, le critère de sélection bien motivé : mettre ensemble les œuvres des écrivains très différents comme « celles de Panaït Istrati, Malika Mokeddem, Marco Micone, Oana Orlea, Hédia Baraket, Dumitru Tsepeneag, Matei Visniec, Darina Al Joundi et bien d'autres, c'est pour essayer tout simplement et très modestement de souligner les conditions de fonctionnement de quelques pratiques discursives spécifiques du discours de ces écrivains » (p. 6). Ce sont en fait des figures qui peuvent représenter leurs zones géo-littéraires. Parmi eux, l'auteur annonce une figure privilégiée « le nom et l'œuvre de Panaït Istrati seront les plus évoqués. L'un et l'autre représentent, à nos yeux, un exemple d'articulation et de reconfiguration assurées par les déplacements fréquents de l'écrivain dans l'espace géographique, linguistique, culturel qui, lui aussi, articule l'Orient de l'Occident, le Sud et le Nord. » (p. 6). Cela s'explique d'ailleurs par les récits de Panaït Istrati, les seuls dont l'histoire se déroule en Roumanie, ou en Turquie, en Syrie, en Égypte, ou en France – véritable articulation d'espaces-cultures hétérogènes.

Les notions de base sur lesquelles repose la construction du livre s'organisent sous forme d'index à la fin, liste suivie par une riche bibliographie de spécialité (support papier ou électronique) et par l'inventaire des œuvres analysées.

Maria Teresa Zanola, *Arts et métiers au XVIIIe siècle. Etudes de terminologie diachronique*, Harmattan, 2014

Mioara CODLEANU

Facultatea de Litere,
Universitatea „Ovidius” din Constanța
E-mail micodleanu@gmail.com

Abstract

As a teacher at the Catholic University of Sacro Cuore of Milan, Maria Teresa Zanola is interested by the specialized language which she studies in a diachronic perspective. Her book *Arts et métiers au XVIIIe siècle. Etudes de terminologie diachronique* fits well in this area of interest while proposing to highlight the relationship between the development of the terminology and the dynamics of the various specialized areas. The development of science and technology, of arts and crafts in the eighteenth French century is accompanied by a profusion of publications addressed to a public increasingly broad and opens the doors of the areas that the tradition destined exclusively to the initiated people.

Résumé

Enseignante à l'Université Cattolica del Sacro Cuore de Milan, Maria Teresa Zanola s'intéresse au langage des sciences, qu'elle aborde dans une perspective diachronique. Son livre *Arts et métiers au XVIIIe siècle. Etudes de terminologie diachronique* s'inscrit bien dans ce domaine d'intérêt tout en se proposant de mettre en évidence le rapport entre le développement terminologique et la dynamique des différents domaines spécialisés. Le développement de la science et de la technique, des arts et des métiers au XVIIIe siècle français est accompagné par un foisonnement d'ouvrages adressés à un public de plus en plus large et ouvre ainsi les portes des domaines que la tradition voulait secrets, destinés en exclusivité aux initiés.

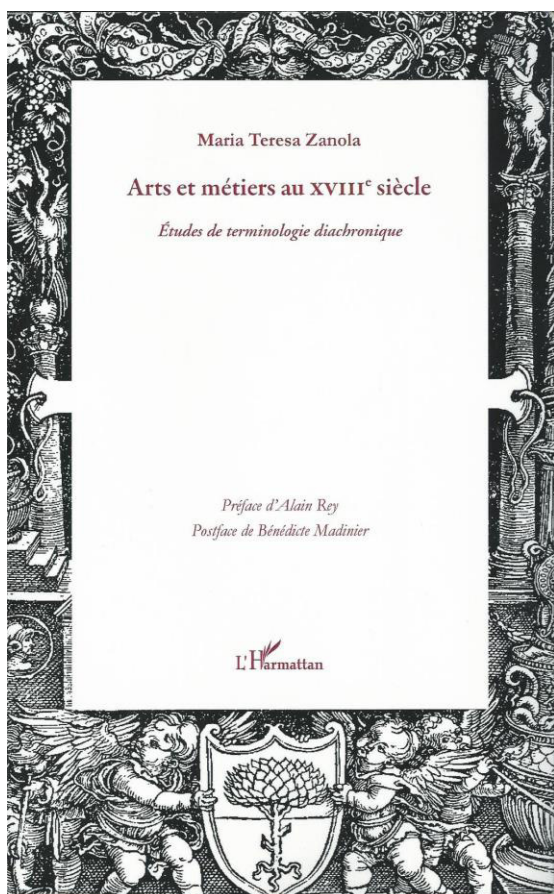
Rezumat

Profesor la Universitatea Catolică Sacro Cuore din Milano, Maria Teresa Zanola studiază limbajele de specialitate pe care le abordează într-o perspectivă diacronică. Lucrarea sa *Arts et métiers au XVIIIe siècle. Etudes de terminologie diachronique* se înscrie și ea în această arie de interes propunându-și să evidențieze legătura strânsă dintre dezvoltarea terminologică și dinamismul diferitelor domenii specializate. Dezvoltarea științei și tehnicii, a artelor și meseriilor în secolul al XVIII-lea francez este însoțită de o mulțime de lucrări ce se adresează unui public din ce în ce mai larg deschizând astfel porțile unor domenii pe care tradiția le dorea secrete, destinate doar celor inițiați.

Keywords: arts, crafts, technology, science, development, terminology

Mots-clés: arts, métiers, technique, science, développement, terminologie

Cuvinte-cheie: arte, meserii, tehnică, știință, dezvoltare, terminologie



Auteure d'essais de terminologie, Maria Teresa Zanola dirige l'Obesservatorio di Terminologia et Politiche Linguistiche de l'Université Cattolica del Sacro Cuore de Milan, enseigne la linguistique française et étudie le langage des sciences en perspective diachronique et comparée.

Son livre *Arts et métiers au XVIII^e siècle. Etudes de terminologie diachronique* paru dans la collection « Rose des vents » de l'Harmattan avec une préface d'Alain Rey et une postface de Bénédicte Madinier, met en évidence le lien étroit entre l'évolution des différents domaines d'expérience humaine et la constitution dynamique de leurs terminologies. La question du corpus dans l'exploration des terminologies, le lien entre la vie des termes et la vie technique et scientifique, la concordance entre le soin accordé aux classements terminologiques et la rigueur des nouvelles sciences qui commencent au XVIII^e siècle à imposer leurs concepts dans la dénomination, voilà des axes qui gouvernent la recherche de Maria Teresa Zanola.

Les trois parties qui structurent l'ouvrage s'intéressent à la croissance technique et scientifique des arts et des métiers en France au siècle des Lumières, accompagnée d'une description

terminologique de plus en plus précise et minutieusement structurée, à une époque définitoire pour le phénomène.

Dans la première partie, *Pour une terminologie diachronique*, l'auteure présente sa position relative à la vie « tumultueuse » des termes, leur histoire en rapport étroit avec l'évolution des savoirs et des acquis dans des domaines techniques particuliers. Les termes sont, certes, influencés par l'histoire mais ils ont aussi la force « de faire l'histoire d'un siècle », d'une discipline, d'une technique.

Soulignons aussi la reprise insistante de l'idée de la relation étroite entre l'apparition des nouveautés techniques et la création des nouveaux termes ainsi qu'entre le parcours souvent sinueux de la détermination dénomminative et l'histoire d'un domaine spécialisé. Cette reprise n'est qu'une invitation à une réflexion approfondie sur l'état des arts et des métiers au XVIII^e siècle à travers leurs lexiques.

La deuxième partie du livre, *Les méthodes descriptives*, passe en revue la richesse des sources pour l'étude de la terminologie spécialisée à l'époque des Lumières : dictionnaires techniques et scientifiques, monographies des arts et des métiers, vocabulaires méthodiques, répertoires et glossaires et surtout l'Encyclopédie de Diderot et d'Alembert, somme impressionnante des disciplines, sciences et techniques de l'époque. Le foisonnement de ces ouvrages marque un repositionnement par rapport aux secrets des métiers réservés jusqu'alors aux initiés, ouverts dorénavant à des publics de plus en plus larges. Les dictionnaires techniques et scientifiques offrent un support terminologique et épistémique pour la diffusion des savoirs spécialisés. Ils mettent en évidence en même temps la difficulté de décrire des domaines soumis à une mise à jour constante et donc le besoin d'actualisation incessante de l'information diffusée, même pour un ouvrage de la taille de l'Encyclopédie avec ses 8 volumes concernant les arts et les métiers mécaniques et ses 6 volumes de planches harmonisées avec le texte.

Maria Teresa Zanola note les différences profondes entre deux dictionnaires spécialisés. Le premier, celui de la chimie, science qui s'inscrit sur la voie d'une révolution conceptuelle,

terminologique et méthodique est un véritable traité de chimie qui marque le parcours sinueux du langage des alchimistes, énigmatique et opaque vers la recherche d'une nomenclature homogène, précise et scientifique. Le deuxième dictionnaire, celui de l'industrie, domaine dont la terminologie est affectée par l'évolution des techniques artisanales vers l'industrialisation, réunit des articles concernant les activités professionnelles du temps. Les publics auxquels s'adressent les deux dictionnaires sont différents ce qui induit des différences entre ces deux ouvrages. Il s'agit d'une part, du monde des initiés savants - pour le premier- et du public beaucoup plus large et hétérogène de la petite et moyenne bourgeoisie - pour le second – ce qui confère à ce dernier l'allure d'un ouvrage de vulgarisation. Chaque dictionnaire spécialisé répond aux intentions de communication spécialisée spécifiques pour le public visé.

La troisième partie dont le titre est *Arts et métiers pour le luxe : techniques, innovations et terminologies*, se propose de mettre en évidence la corrélation entre l'essor économique et commercial de l'époque, la préoccupation des auteurs de tout décrire, enregistrer, expliquer et la fixation des terminologies domaniales.

Les recueils terminologiques, véritables manuels et modes d'emploi contenant des descriptions technologiques ont le rôle fondamental de fixer les arts et les métiers afin de pouvoir les transmettre aux générations suivantes.

Un nouveau type textuel naît : le texte technique, un « hypertexte avant la lettre », « une véritable base de données partageant un réseau notionnel et une vision culturelle commune ».

L'approche de quelques métiers précis : l'horlogerie, la faïence fine, l'industrie du cuir et de la peau, la chapellerie et le textile permet à l'auteure de constater que l'histoire des disciplines et des domaines peut être retracée suivant l'histoire de leurs terminologies. Tout en montrant le potentiel exploitable du corpus terminologique abordé elle explique comment la langue est en même temps reflet et moteur du progrès technique, socle solide pour un lexique spécialisé normalisé du français des arts et des métiers.

Approche diachronique d'un impressionnant corpus terminologique, véritable introduction dans l'étude des dictionnaires spécialisés français, le livre de Mme Zanola offre un panorama des domaines représentatifs des arts et des métiers dont l'épanouissement contribue à la spécificité du patrimoine culturel français.

**Mizeriile vieții și bolile sociale exprimate prin condeiul unui bănățean
Mircea MĂRAN, *Mizeriile vieții. Folclor, amintiri, povestiri, I, Zrenianin,*
Editura ICRV, 2014, 199 p.**

Virginia POPOVIĆ

Universitatea Novi Sad, Serbia



După volumul dedicat lui Nicolae Țințariu, unul dintre cei patru frați ai familiei Țințariu, a apărut un volum de valoare inestimabilă al altui frate, Alexandru Țințariu, *Mizeriile vieții*. Volumul I, care cuprinde folclor, amintiri și povestiri, aduce la suprafață unele date mai puțin cunoscute sau aproape necunoscute despre bogata activitate literar-publicistică de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în Banat. Aproape toate istoriile literare din Voivodina precum și unele cărți de critică literară vorbesc, în lipsa unor argumente mai clare, despre literatura română de pe aceste meleaguri, ea fiind "relativ tânără" și care datează din deceniul cinci al secolului trecut. Cartea de față vine cu date precise și cu dovezi în formă de povestiri și pagini adevărate de folclor literar bănățean, semnate de Alexandru Țințariu, scriitor, publicist și traducător din Petrovăsâla (Vladimirovaț), în care se demonstrează faptul că activitatea literară și publicistică la începutul secolului al XX-lea a fost destul de bogată, oamenii de condei de atunci publicând texte în foarte multe reviste și gazete literare din Banatul sârbesc și România.

Alexandru Țințariu nu a trăit întreaga viață în satul său natal, nici în satul Uzdin, de unde provine familia mamei sale și de unde a moștenit talentul și iubirea față de cuvântul scris, o parte a vieții a trăit-o în orașul Panciova iar mai apoi la Sibiu și Timișoara. Dragostea față de oamenii în mijlocul cărora și-a petrecut anii copilăriei, l-a determinat să așterne pe hârtie povestiri și amintiri despre ei, idealizând viața de la sat și moravurilor lor. Fiind un lupător pentru ideea emancipării naționale și culturale a românilor din Monarhia Austro-Ungară, a întâmpinat foarte multe greutăți în libera sa exprimare literară, dar și "din cauza dezbinării existente în cadrul comunității românești de acolo" (Măran, p. 12), intelectualii din acea vreme nu erau întotdeauna de părerea condeiului necruțător al lui Alexandru Țințariu.

În volumul de față, istoricul Mircea Măran a publicat cu atenție materialul cules din mai multe biblioteci și colecții de arhivă, adunând la un loc textele (literare) lui Alexandru Țințariu publicate în revistele *Steaua* (Panciova), *Revista ilustrată* (Șoimuș), *Poporul român* (Arad), *Familia* (Timișoara), *Tribuna* (Arad), *Familia* (Petrovăsâla), etc. Țințariu publică foarte multe creații folclorice culese din localitățile din jurul Panciovei, în volumul de față, la capitolul dedicat folclorului se găsesc câteva poezii populare intitulate *Doine poporale din Banat*, *Descânțecale ale poporului* și *Datini și credințe poporale*, dovedind marea atașare a scriitorului față de țărânul român, arătând prin operele sale neajunsurile, moravurile societății de la sfârșitul secolului trecut

precum și inadaptarea lui la schimbările accelerate din societate în acea perioadă. Datinile, poveștile, poezia populară sunt și ele niște arhive ale popoarelor. Cu ele se poate oricând reconstitui trecutul întunecat a poporului din satele noastre și limba vorbită în Banat înainte cu mai mult de o sută de ani. Fiind pe alocuri textele culese de istoricul Mircea Măran cu anumite influențe dialectale, ne dăm seama de autenticul și ineditul acestor povești, de tristețile și mizeriile vieții în care fiecare om, mai întâi se luptă contra neîncrederii în intelectualii vremii din Panciova și împrejurimi, iar pe de altă parte laudă contribuția unor bănațeni la lupta pentru menținerea identității naționale românești. Poezia populară este întâia fază a civilizației unui neam ce se trezește la lumina vieții, fiind păstrătoarea limbii și al obiceiurilor strămoșești. De aceea, Mircea Măran le-a pus în fața tuturor celorlalți povestiri intercalate între copertele volumului de față, fiind conștient de prețioasa dimensiune pe care aceste versuri le au pentru cultura noastră românească.

Povestirile și schițele publicate mai întâi în reviste din Oradea Mare, Budapesta, Arad, etc. iar apoi piesele sale de teatru publicate la diferite edituri din Cluj, Arad și Brașov, aduc o altă lume, decât în poeziile populare. Anume, la începutul secolului al XX-lea se schimbă viziunea asupra lumii sub influența noilor descoperiri științifice, apare acum pozitivismul care e acum criticat, nu se mai fac clasificări pe „tipuri” și categorii, ci se trece la studierea individualului, a trăirii individuale a vieții, eliberate de normele și etichetele tipologice și categoriale. Această influență s-a simțit în toate colțurile Europei și se pare că a ajuns și până la intelectualii noștri din Banat. În operele scriitorilor apare crâncena prezentare a vieții, relismul dur, țăranii cu tot felul de neajunsuri, nevoi, dorințe neîmplinite, de la boli sociale, la boli fizice și degradare morală. De aici și titlul volumului *Mizeriile vieții* care circumscrie mizeria clasei țărănești, mizeria socială, mizeria morală. Autorul povestirilor, Alexandru Țințariu încearcă să ofere o altă viziune asupra lumii, presărată cu elementele de naturalism și de un anume soi de realism folcloric, de o viziune naturalistă *avant la lettre* foarte des întâlnită în baladele populare balcanice, în special sârbești și românești. La Țințariu, naturalismul servește, în povestirile sale, unor precepte moraliste ca și multor altor contemporani ai săi din România, unde prezentarea crudă a bolilor sociale apare ca o lecție de morală, anume omul trebuie să se ferească de vicii care pot să-l conducă la degradare fizică și sufletească. Cu o morală a revoltei în cuget, eroii opun credința lor în demnitatea umană, unei înțelegeri mai presus de fatalismul biologic. Țințariu evocă cu predilecție omul din popor, pe cel din trecut și mai mult pe cel din prezent lui, o ființă cu instincte puternice, știind să-și croiască singur destinul sau zdrobindu-se de împrejurările vieții pe care el o trăiește. În povestirile sale țăranul este un om eroic: puternicele lui instincte sunt o formă de expansiune a vieții. Dacă citim titlurile povestirilor culese de Mircea Măran și publicate în volumul de față, descoperim adevărate mizerii ale țăranului bănațean și problemele cu care se confruntă în viața lui cotidiană: mizeriile vieții, chinurile vieții, iluzii veștejite, singur în lume, soarta amară a omului, vieți în flăcări și cenușe, jertve ale iubirilor, țipătul de groază și moartea, leșinuri, osânde, nebunii, nervozitate, sinucideri, boli fiziologice și dușmăanii... toate aceste fapte sunt redată clar, în povestiri cursive și în propoziții presărate cu bănațenisme. Alexandru Țințariu, prin înfățișarea reală a vieții, în povestirile sale presărate de un realism crud și rece, la începutul secolului trecut a devenit unul dintre puținii oameni de condei care a intrat în publicistica și literatura română de la noi și din România.

Partea a treia a cărții unde sunt publicate schițele publicate de Țințariu în revista *Familia* din Timișoara poartă titlul *Salon* și aici sunt publicate schițele cu nuanțe romantice, unde principalele motive sunt Erosul și natura, nocturnul, oniricul și macabru, fantezia și fantastical, viața și moartea.

Prin această carte, Mircea Măran a făcut un efort care a dat roade, a încercat să descopere cercetătorilor de viitor ai literaturii române din Voivodina că literatura de pe aceste meleaguri are rădăcini în vremuri mult mai îndepărtate decât se știa până acum.

Cristian Stamatoiu, *Etimologii populare „francoafone” în dramaturgia românească / Des fausses étymologies «franco-aphones» dans la dramaturgie roumaine*

Corina BOZEDEAN

Universitatea „Petru Maior” din Târgu Mureș



Apărută în anul 2015 la editura Artes, cartea lui Cristian Stamatoiu, *Etimologii populare „francoafone” în dramaturgia românească / Des fausses étymologies «franco-aphones» dans la dramaturgie roumaine*, reunește o serie de studii, publicate deja în mare parte, având ca subiect principal comicul de limbaj derivat din folosirea improprie a unor cuvinte de origine franceză sau cu sonoritate franțuzească.

Scriitorul în jurul căruia se conturează aceste studii e Ion Luca Caragiale, autorul fiind un reputat cercetător al fenomenului Caragiale, pe care l-a caracterizat cu o formulă deja consacrată, și anume „caragialumea”, prin care se desemnează complicitatea cu orice realitate ce cultivă selecția negativă a valorilor. Ambiția autorului e aceea de a trasa o evoluție diacronică a etimologiilor populare de origine franceză în dramaturgia românească și alege, astfel, să-l situeze pe Caragiale pe o axă care începe cu Vasile Alecsandri și se extinde înspre Ionesco.

Studiile reunite în acest volum reprezintă o transpunere liberă „în” și „din” limba franceză, cu un *Appendix* în limba engleză la final; această abordare lingvistică face ca interesul pentru carte să nu fie doar unul teatrologic, ci și traductologic, pe mai multe paliere.

Mai întâi, cartea afirmă pe parcursul mai multor capitole importanța traducerilor pentru o receptare adecvată pe plan internațional a operei lui I. L. Caragiale, denunțând și politica deficitară desfășurată în acest sens. Sunt inventariate cele câteva traduceri în limba franceză a scrierilor lui Caragiale, începând cu cea a lui Neuschotz de Iassy din 1896, urmată de cea ale lui Eugène Ionesco și Monica Lovinesco în anii '60, dar publicată abia în 1994, respectiv cea din 2002 a Paolei Benz-Fauci. Autorul interoghează multiplele provocări lingvistice la care este supus traducătorul francofon în transpunerea barbarismelor de origine franceză din lexicul personajelor caragialiene și realizează o analiză comparativă între opțiunile traductive ale lui Ionesco-Lovinesco, respectiv a Paolei Benz-Fauci. În acest sens analizează 15 itemi reprezentativi pentru barbarismele de origine franceză, observând o „relativă superioritate” a ultimei variante care sesizează mai nuanțat comicul de limbaj.

Tot din perspectiva traducerii atrag atenția, pe lângă reflecțiile traductologice, și unele opțiuni ale autorului-traducător la transpunerea studiilor dintr-o limbă într-alta. Deși ambiția nu e aceea a unei traduceri, ci a unei transpuneri libere, surprind unele opțiuni, precum adăugarea sintagmei „dolce farniente” în textul în limba română despre Alecsandri: „pe acest fundal de *dolce farniente* sosește în 1839 un mesaj important din Moldova” (p. 10), pe când, varianta inițială în limba franceză, publicată cu doi ani mai devreme, era „C'est dans ce contexte qu'arrive en 1839 un message capital pour sa destinée” (p. 23). Nu e vorba în această adăugire de o chestiune de fidelitate, ci de echivalență a mesajului, întrebarea care se naște fiind aceea dacă avem de-a face cu o privire etică retrospectivă, sau cu o construcție estetică de natură lingvistică, prin valorizarea sonorității expresiei italiene.

Interesantă pentru cititorii preocupați de practica traducerii e transpunerea numelor proprii din limba română în limba franceză, așa cum apar ele în traduceri publicate, sau cum alege să le instrumenteze autorul. În cazul antroponimelor, atât cele reale, cât și cele fictive, se remarcă asimilarea lor în limba țintă prin adaptare grafică. Regăsim astfel forme precum Catzavenkou, Trahanake, Léonida (p. 58-59) ce vizează păstrarea sonorității numelui din limba sursă. În perspectiva unor noi traduceri, ar fi poate oportună traducerea efectivă a unor nume proprii fictive pentru a le păstra valoarea pragmatică, dat fiind că ele stabilesc un raport cu personalitatea personajului. Ar fi, de exemplu, cazul lui Brânzovenescu, care ar suporta, credem, o traducere de genul „Fromagesco”.

Pe de altă parte, în ce privește numele proprii reale, dată fiind una din regulile definatorii în practica traducerii, și anume intraductibilitatea acestora, apar oarecum surprinzătoare unele echivalențe propuse, precum cea pentru numelui criticului Vasile Fanache (Basile - p. 51) sau Michel (p. 49) pentru Mihai, ca diminutiv a lui Mitică.

Pentru celelalte substantive proprii, traducerea se face în general în funcție de statutul semantic al referentului; în cazul numelor proprii ce desemnează reviste, organizații (*Dacia literară*, p. 23; *Junimea*, p. 48 p. 52), autorul operează un simplu report, însoțit adesea de expresii co-referențiale care explicitează cuvântul din limba-sursă.

Interesante și incitante pentru traducători și traductologi sunt propunerile privind posibile traduceri viitoare ale lui Caragiale în alte limbi, sensul deviant stilistic al comicului caragialian putând fi redat în acest caz prin elemente dialectale. În avansarea acestor propuneri, autorul sugerează utilizarea dialectului napoletan în cazul limbii italiene, articulările de tip down south pentru engleza americană, bavareza pentru germană sau graiul secuiesc pentru limba maghiară. În plus, autorul atrage atenția că în spațiile lingvistice în care burghezia modernă s-a format în secolul al XIX-lea sub alte influențe culturale decât cele franceze, abordarea traducerii ar trebui să se facă nu doar lingvistic, ci antro-po-cultural. Tocmai de aceea pare oarecum îndrăzneță propunerea privind „oportunitatea lingvistică năucitoare de a-l traduce pe Caragiale în acele idiolecte africane conturate sub influență franceză și chiar, de ce nu, în ciudatul limbaj de fuziune al creolei” (p. 94).

Dincolo de aceste reflecții traductologice, implicite sau explicite, cartea lui Cristian Stamatoiu propune o lectură agreabilă, plină de umor în anumite pasaje, mai ales cele ce conțin considerații de natură politico-socială. Sunt savuroase analogiile între realitatea socială de la sfârșitul secolului al XIX-lea și cea din postcomunism, atunci ca și acum fiind propulsați în prim-plan „indivizi lipsiți de scrupule și, în cel mai bun caz, șireți” (p. 67), și care fac parte „dintr-un conglomerat oportunist-fripturist obișnuit să conducă doar la „bara din față” (p. 89).

Autorul denunță și legile care guvernează comunicarea actuală, caracterizată de ofensiva anglicismului care face ca largi pătri socio-lingvistice să pronunțe *à l'anglaise* termeni de marcă tipic franceză, cum ar fi *Orange*, *Danone*, sau celebrul *Auchan*, pronunțat de parcă ar fi vorba de englezescul „ocean”. Această „rinocerită” (p. 65), cum o numește autorul, contaminează nu doar publicul larg, ci și mediile artistice, inclusiv cele teatrale, astfel încât în transpunerea scenică a comediilor caragialiene se omit adesea implicațiile dramatice ale subtilităților lingvistice ale „franțuzismelor”.

Desigur, cartea poate fi abordată prin mai multe grile de lectură, importantă fiind și dimensiunea ei etică prin sancționarea apetenței „boborului” pentru un logos – pretins multilingv – steril. Consecințele acestui tip de multilingvism care proliferază, inclusiv în viața cotidiană, este departe de a reprezenta o deschidere înspre diverse universuri culturale; el reprezintă, din păcate, o sursă de erori prin credința falsă că ar exista niște scheme universale de transcodare lingvistică. Finalmente, cartea lui Cristian Stamatoiu lasă să se înțeleagă că recursul la resursele lingvistice ale altor limbi nu trebuie să fie un gest reflex, ci unul reflexiv, o evaluare cognitivă, în absența căreia se ajunge adesea la structuri fanteziste și ridicole, de tipul „furculition” sau „fripturition”.

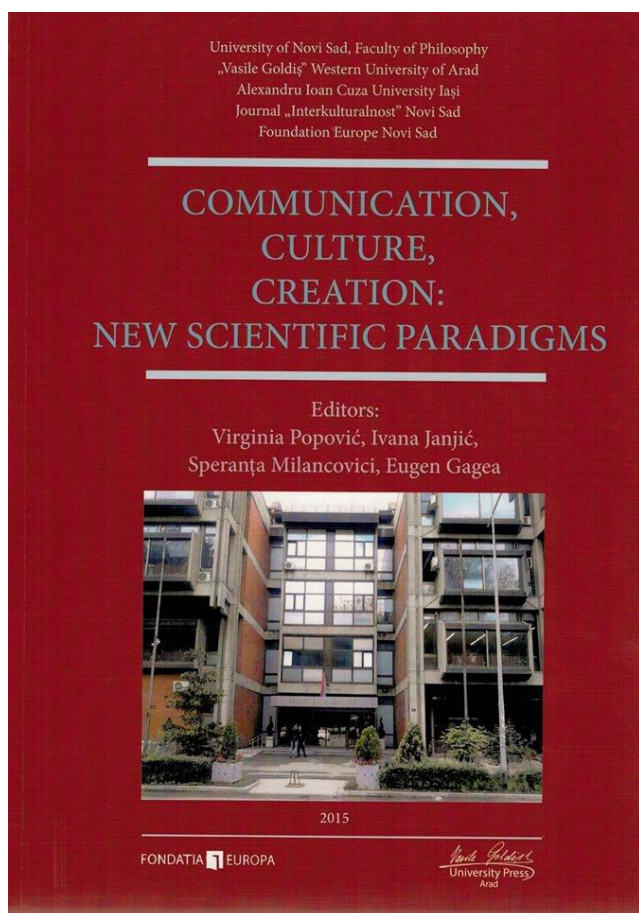
Comunicare, Cultură, Creație: Noi Paradigme Științifice. Editori: Virginia Popović, Ivana Janjić, Speranța Milancovici și Eugen Gagea. „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2015, 916 pagini

Sorin D. VINTILĂ

Universitatea din Novi Sad,
Facultatea de Filosofie,

Departamentul de Limba și Literatura Română, Novi Sad, Serbia

E-mail: daniel_sorin_9@yahoo.com



La început de an universitar, în primele zile ale lui octombrie 2014, avea loc, la Facultatea de Filozofie a Universității din Novi Sad, Serbia, sub directa organizare a Departamentului de Limbă și Literatură Română, o amplă Conferință internațională, ambițios intitulată *Comunicare, cultură, creație: noi paradigme științifice*. Evenimentul științific în sine a fost un succes, mai mult de optzeci de participanți din aproape zece țări prezentându-și lucrările sau rezultatele ultimelor cercetări din sfera științelor umaniste, cu preponderență din filologie și științele educației, dar și din istorie, filozofie, psihologie școlară ori pedagogie.

Organizarea unei întâlniri atât de ample a oamenilor de știință din domeniile amintite a avut la bază, mai întâi, dorința de a aniversa 60 de ani de activitate științifică și pedagogică la Facultatea de Filosofie din Novi Sad. În al doilea rând – aceea de sublinia, apăsător, nevoia de răspândire a cunoștințelor pe temeiul interculturalității, dar și mândria de a face acest lucru în mod consecvent, de decenii, cu necurmată credință în această valoare științifică și umană. Un al treilea motiv pentru înhărmarea

la un efort organizatoric atât de amplu a fost, așa cum precizau organizatorii încă de la început, acela că promovarea interculturalității atrage după sine numai lucruri bune: „plurilingvismul (stimularea învățării mai multor limbi), învățarea interculturală (învățarea prin experiență lingvistică și culturală), transdisciplinaritatea (integrarea mai multor discipline de învățământ în care se regăsește dimensiunea interculturală), specializarea lingvistică pe domenii de specialitate (utilizarea limbii străine în diferite context profesionale)”.

A trecut un an de atunci și întreaga efervescență care însoțise Conferința s-a materializat, luând forma unui volum. „Un *ce* banal, acolo...”, ar fi unii dispuși a mormăi, gândind că, desigur, normală e cuprinderea lucrărilor într-o carte, după atâta tevdură! Fără îndoială. Asta până în momentul în care nu văd respectivul volum: un „monstru”, în format A4, de 916 pagini, superb editat, sub titlul *Communication, Culture, Creation: New Scientific Paradigms*, avându-i editori pe Virginia Popović, Ivana Janjić, Speranța Milancovici și Eugen Gagea. „Patronajul științific” e format din Facultatea de Filozofie a Universității din Novi Sad, Universitatea de Vest „Vasile

Goldiș” din Arad, Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași, cu sprijinul revistei *Interkulturalnost* și a Fundației Europa, ambele din Novi Sad. La pagina 5, în textul ce stă sub titlul *În loc de prefață*, editorii ne informează că „în volum sunt cuprinse 121 de articole din 13 țări: Belgia, Bosnia și Herțegovina, Brazilia, Croația, Georgia, Italia, Macedonia, Republica Moldova, Polonia, România, Rusia, Serbia și SUA”, aspect ce evidențiază, dar și celebrează, fie și numai prin această însumare, bogăția și diversitatea culturală europeană, dar nu numai. În același loc, i se aduce la cunoștință cititorului că volumul a fost realizat în cadrul proiectului *Jezici i kulture u vremenu i prostoru / Limbi și culturi în timp și spațiu*, iar tipărirea i se datorează Tipografiei Universității „Vasile Goldiș” din Arad.

Studiile și articolele cuprinse între copertile brun-lucioase sunt însă cele care dau valoare certă acestui volum, răsplătind cu vârf și îndesat efortul organizatorilor Conferinței și pe al editorilor. Cele mai multe dintre ele, aproximativ cincizeci, aparțin sferei largi a literaturii, cu teme din literaturile naționale sau comparată, poetică, imagologie, interpretare și analiză de text, istorie literară, folclor și etnologie. Astfel, sunt de citit articole dedicate scriitorilor români (I. Alexandru, T. Arghezi, I. L. Caragiale, B. Fundoianu, V. Horia, Al. Macedonski, Al. Odobescu, E. Schlattner, I. Slavici, N. Stănescu ș.a.), sârbi (I. Andrić, I. Ivačković, M. Pavić, P. Urošević), maghiari (A. Bodor, L. Borsodi) sau universal (Homer, Dostoievski, W. Shakespeare, G. Apollinaire, Herta Müller, St. Heym, B. Vian, Ester Barlessi, V. Nabokov, B. Brecht ș.a.), precum și altele, despre „corporalitatea interbelică”, „trasee poetice”, „imagini și stereotipii”, „fantomele comunismului”, „polifonie etică și estetică”, „destin cultural”, „jocuri narative”, „Phoenix și imortalitatea Romei”, „folclorul și comunicarea literară” etc.

Numeroase sunt și contribuțiile ce acoperă aria lingvisticii, a limbii în sensul cel mai larg: în jur de treizeci de articole, despre „adaptarea nelogismelor”, „termeni cromatici”, „analiza discursului și lingvistica textului”, limbajul juridic, „echivalențe semantico-pragmatice”, „sistemul antroponimic”, limbă și stil, ori aspecte diverse ale limbilor arabă, engleză, franceză, germană, italiană, macedoneană, maghiară, română, ruteană, sârbă, slovenă, spaniolă, în individualitatea sau în conexiunile dintre ele. În proximitate se plasează și materialele ce abordează diversele aspecte ale traducerii, sau cele care oferă perspective socio- și psiho-lingvistice despre limba idiș și hasidismul sătmărean, comunitățile mozaice, culturile și limbile minoritare, interferențele lingvistice și culturale, comunicare și cultură, discurs și comportamente ale politeții, identitate și alteritate (efectuând, după cum se vede din simpla înșirare a termenilor, translarea către terenul interculturalității) și multe altele.

Un număr de aproximativ cincisprezece articole pot fi grupate în sfera științelor educației, întrucât prezintă teorii și practici ale educației și pedagogiei interculturale, tratează aspecte ale vastei arii a învățării limbilor străine, sau ne informează despre „limbajul pedagogic”, umorul în „discursul telecinematic”, „adaptarea școlii la cerințele educabilului”, „bunul profesor”, reforma educației, „folosirea interactivă a aplicațiilor Android”, dar și despre adopția copilului sau „devianța școlară și delincvența juvenilă”.

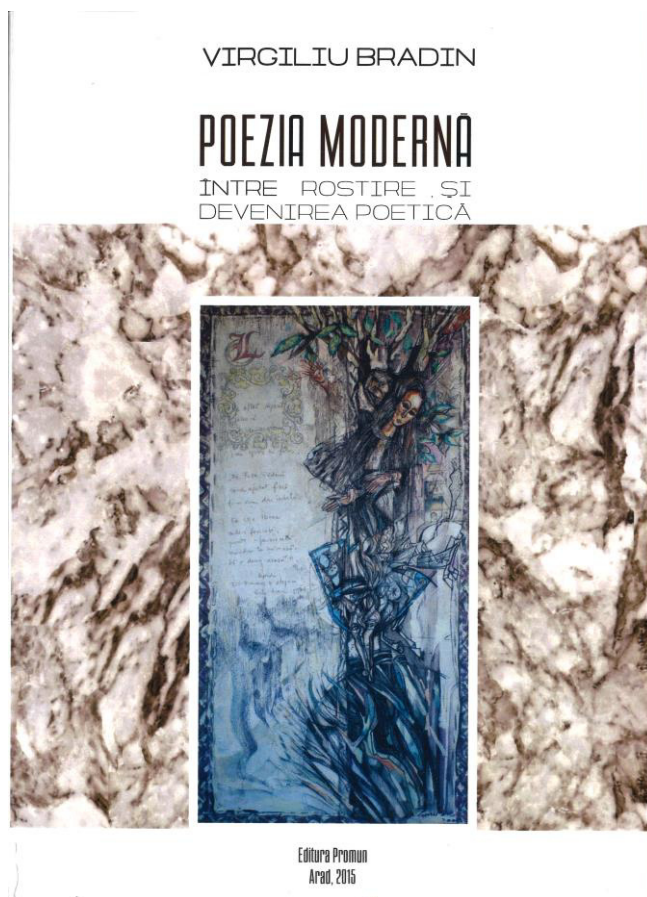
Volumul include și articole de-ale istoricilor, pe subiecte precum: „războaiele dacice în istoriografia sârbă”, „Consiliul Timișoarei”, „sursele creștinismului timpuriu” în regiunile noastre, studii filozofice, tratând despre „interpretare și înțelegere”, „alchimie, naufragiu și metamorfoză”, sau jurnalistice, cum ar fi cele care abordează „discursul media asupra dependenței de droguri”, sau mediatizarea protestelor de la Roșia Montană.

Această succintă trecere în revistă a domeniilor științifice, a ariilor de interes și a temelor abordate de autorii care publică în volumul recenzat aici nu încearcă altceva decât trezirea interesului unui public cât mai larg pentru *Communication, Culture, Creation: New Scientific Paradigms* – o carte destinată nu gimnasticii mâinilor (cântărind ea aproape 2,5 kg...), ci, evident, minții și sufletului.

Virgiliu Bradin, *Poezia modernă între rostire și devenirea poetică*

Dumitru MIHĂILESCU

Colegiul Particular „Vasile Goldiș” Arad



Cunoscut – prin activitatea sa științifică anterioară – ca un fin și avizat cercetător al istoriei locale, Virgiliu Bradin abordează, prin lucrarea pe care o vom prezenta în continuare, domeniul poeziei moderne.

În paginile cărții *Poezia modernă între rostire și devenire poetică* (Editura Promun, Arad, 2015, 172 p.) sunt reunite opt eseuri în care autorul urmărește „evoluția parcursului expresiv, al inovațiilor lexicale, dar și ale imaginarului, adus de noua și temerara gândire poetică, pornită de la reprezentativii săi precursori și cultivată ingenios, până la apogeu, la începuturile perioadei interbelice, când devenise deja o incontestabilă aventură spirituală în arta cuvântului”.(p.156)

În *Cuvânt înainte*, Virgiliu Bradin ne oferă câteva repere ale demersului său critic și situează obiectul poeziei în domeniul inefabilului, ilustrând acest lucru cu afirmația poetului spaniol Federico Garcia Lorca despre poezia înaintașului său Luis Gongora y Argote: „Nici tu, nici eu, nici un poet nu știm ce este Poezia. Este aici: privește. Îi țin focul în mâinile mele”. Greu definibilă, poezia este,

subliniază autorul, „un dar al sufletului și al expresiei acestuia în cuvinte, în *rostire*, o aventură spirituală ce dă glas unor densități existențiale ce învăluie, asemenea unui mister, întreaga ființă a poetului”.(p.5)

După *Cuvânt înainte* urmează opt eseuri cu titluri semnificative: I. *Lautréamont și Novalis – precursori ai liricii moderne*; II. *Charles Baudelaire – poet al modernității artistice și al antimodernității cotidiene*; III. *Alchimia cuvântului – Arthur Rimbaud*; IV. *Jocurile poeziei la Stéphan Mallarmé*; V. *Poetul damnat – Paul Verlaine, promotor al simbolismului*; VI. *Paul Valéry și tentația spiritului pur în poezie*; VII. *Poezia evenimentului la Guillaume Apollinaire*; VIII. *Modernismul – tendințe, orientări, curente literare*. După *În loc de concluzii*, cartea se încheie cu un dens studiu intitulat *Un demers exegetic generos privind lirica modernă* semnat de conf. univ. dr. Dumitru Vlăduț care este menționat și consultant științific al cărții.

Este știut faptul că orice curent literar e modern față de cele anterioare, prin însuși caracterul de noutate pe care-l are. Renașterea e modernă față de Evul Mediu, romantismul față de clasicism, simbolismul față de romantism etc. Modernismul devine pentru prima oară numele unui curent în 1890, când Rubén Dario fondează *el modernismo*.

Un avizat cunoscător al literaturilor romantice, Paul van Tieghem, afirma că „Așa cum Renașterea a pregătit epoca clasică a literaturii europene, romantismul inaugurează epoca sa modernă”. Cuvintele acestea întăresc o idee care, prin circulația ei, a devenit un loc comun: este

vorba de recunoașterea unor afinități structurale ale romantismului cu unele curente moderne. Ideea aceasta este împărtășită și de Virgiliu Bradin, deoarece în primul capitol surprinde „direcțiile novatoare” întâlnite la Lautréamont sau Novalis. În Lautréamont îl vede pe precursorul avangardei suprarealiste. La romanticul Novalis întâlnim considerații teoretice novatoare pentru limbajul poetic, pentru romanticul german sensul poeziei este acela „de a reprezenta ireprezentabilul, a vedea invizibilul și de a simți insensibilul”, iar în *Fragments* se întreabă: „Atunci când anumite poezii se transpun în muzică, pentru ce să nu transpunem muzica în poezie?” De la considerațiile și viziunile poetului asupra „poeziei viitorului” va porni marea poezie modernă de la sfârșitul secolului al XIX lea, notează Virgiliu Bradin, insistând asupra ideii că „Estetica și poetica simbolistă vor medita și vor prelua o parte din registrul concepțiilor sale asupra idealului poetic în care poezia și muzica fac corp comun”.(p.29)

În capitolele următoare, autorul consacră eseuri elocvente asupra fondatorilor poeziei moderne europene: Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, aprecierile critice nuanțate fiind făcute cu multă finețe și justificate cu texte reprezentative din creația poetilor respectivi. Reflecțiile teoretice ale lui Baudelaire, numeroase, dispersate, de mare rafinament și profunzime (*Salon de 1859, Le Peintre de la vie moderne 1863*) construiesc o atitudine modernă și ele configurează conceptul de modernitate și edifică o poetică modernistă. Din exegeza lui Virgiliu Bradin se conturează ideea că poezia „musicienne du silence” a lui Mallarmé, volumul *Iluminări* al lui Rimbaud sau *Les Poètes maudits* al lui Verlaine sunt momente exemplare ale articulării unei poetici moderniste.

Un eseu dens este cel intitulat *Paul Valéry și tentația spiritului pur în poezie*, autorul subliniind faptul că pentru autorul *Cimitirului marin* „Poezia înseamnă o strictă operație în limbaj, iar rolul poetului, asemenea omului de știință, este tocmai acela de a reînnoi și renaște mereu starea-limită a limbajului poetic în care cuvântul, obiectul poetic, devine instrumentul principal ce ține de laboratorul intim al poetului”.(p.84)

Secțiunea consacrată lui Guillaume Apollinaire evidențiază contribuțiile teoretice referitoare la libertatea absolută de exprimare a textului poetic, al poemului sintetic, autorul cărții analizând cu atenție volume precum *Alcools, Calligrammes*, sau anumite poezii precum *Le pont Mirabeau, Les Collines* ș.a. „După Apollinaire, concluzionează Virgiliu Bradin, poezia este de acum liberă să pornească de la orice, printr-o asimilare totală și nelimitată a tuturor materialelor lingvistice existente, de care ne lovim zilnic, chiar și a celor mai banale în existența lor, dar care în textul poetic, au rolul să-l surprindă, plăcut sau neplăcut, pe cititorul ei, căci noua poezie este îndreptată, în primul rând, spre acesta.” (p. 89)

O mențiune aparte trebuie acordată capitolului *Modernismul – tendințe, orientări, curente literare* (45 de pagini) în care exegetul analizează mișcările moderniste din secolul al XX lea, menționând faptul că toate au fost precedate de simbolism. Modernitatea, crede Hugo Friedrich, începe cu poetul francez Charles Baudelaire, la sfârșitul secolului al XIX lea, însă curentul se cristalizează autonom în jurul primului război mondial. Din demersul lui Virgiliu Bradin rezultă că fundamentul teoretic al modernismului se găsește în gândirea lui Friedrich Nietzsche, intuționismul lui H. Bergson, fenomenologia lui Edmund Husserl și psihanaliza lui Sigmund Freud. Dacă în alte curente culturale tonul l-a dat literatura, de data aceasta artele plastice au deschis o nouă perspectivă: E. Munch, Pablo Picasso.

Autorul analizează sumar doctrina *ismelor* (futurism, expresionism, dadaism, suprarealism) subliniind faptul că revoluția s-a produs atât în expresie, care a devenit tot mai „autonomă”, eliberată de orice constrângeri, mergând până la refuzul regulilor gramaticale, logice și poetice, cât și în conținut, deoarece au cultivat stările vagi, onirice, subconștientul, ocultismul, automatismul psihic, hazardul.

Cartea elaborată de Virgiliu Bradin se încheie printr-o seamă de referiri asupra modernismului literar spaniol, exegetul menționând faptul că moderniștii spanioli (Antonio Machado, Jorge Guillen, Juan Ramon Jimenez, Rafael Alberti, Garcia Lorca) continuă direcția modernistă a poeziei franceze (Rimbaud, Mallarmé), dar au preluat anumite teme și motive din literatura populară, păstrând astfel amprenta națională.

Parcurgând cu atenție exegeza realizată de autor, nu putem să nu remarcăm faptul că, într-o manieră accesibilă, dar fără nicio concesie de la exigențele științifice moderne, sunt fixate elementele – cheie ale poeziei moderne, care „a restituit cuvântului și formelor expresive drepturile și conotațiile lor inițiale”. Observații fundamentale se referă la arhitectura poeziei, importanța nivelului lexical în perceperea universului liric, la sinteza poetică, susținute de exemple din marea poezie, elemente care transformă *textul* într-un veritabil exercițiu intelectual.

Teoreticianul Hugo Friedrich în *Structura liricii moderne*, lucrare fundamentală pentru fenomenul literar în discuție, între caracteristicile liricii moderne surprinde forța de sugestie și noutatea limbajului poetic. „Materialul lexical curent îmbracă semnificații neobișnuite, iar metafora provoacă o contaminare de lucruri obiectiv și logic incompatibile”. Este exact ceea ce a mărturisit Lucian Blaga: *Poetul este atât mânuitor, cât și mântuitor al cuvintelor. El scoate cuvintele din starea lor materială și le aduce în starea de grație*. Primul enunț din afirmația lui L. Blaga exprimă concepția modernă asupra rolului poetului, care este investit cu forță creatoare, spre deosebire de poezia anterioară, în care muza sau divinitatea erau invocate spre a dărui harul poetului, considerat *simplu mânuitor al cuvintelor*.

Surprinde plăcut, în întreaga lucrare, exemplaritatea argumentării, accesibilitatea comunicării, varietatea informației.

Prin tonul riguros științific al expunerii, prin varietatea informației și prin volubilitatea comunicării, lucrarea de față reprezintă o contribuție remarcabilă pentru receptarea poeziei moderne.

Virginia Popović, Ivana Janjić, *Cultura (a)română din Serbia în context european*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2015

Dumitru MIHĂILESCU

Colegiul Particular „Vasile Goldiș” Arad



Apărut recent, volumul *Cultura (a)română din Serbia în context european*, a fost realizat în cadrul Proiectului Colocviul internațional „EUROPA: Centru și Margine – Cooperare culturală transfrontalieră”, 2015, organizat de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, revista „Studii de Știință și Cultură”.

Nu există, cred, o introducere mai bună pentru această recenzie, decât o succintă prezentare a autoarelor.

Doamna Virginia Popović este conferențiar universitar doctor la Departamentul de Limba și literatura română al Facultății de Filosofie din Novi Sad, a publicat un număr însemnat de studii referitoare la literatura în limba română din Voivodina, fiind membru în diferite organisme științifice de specialitate, precum și în colegii științifice și colective de redacție ale unor importante publicații.

Cealaltă autoare, Ivana Janjić este asistent universitar la Facultatea de filosofie din Novi Sad și a efectuat cercetări în părțile de sud ale Serbiei

pentru a cunoaște populația aromână din această zonă, având preocupări constante pentru promovarea multiculturalismului.

În *Argument*, ni se explică scopul acestei lucrări: “aducerea în actualitate a elementelor identitare și culturale ale aromânilor din sudul Serbiei și ale românilor din Voivodina” (p. 8), autoarele realizând o cercetare comparativă istorico-etnografică a culturii române și aromâne din Serbia în context european.

Noutatea demersului inițiat de către autoare este evidențiată de dr. Mircea Măran în *Prefață*: „...pentru prima dată sunt în același loc prezentate mai aprofundat două comunități românești (sau românofone) care aparent nu au prea multe tangențe, în afară de rădăcinile lingvistice comune. Este vorba despre românii din Banatul sârbesc, o comunitate care prin identitatea sa națională și confesională, prin tradiția istorică și prin limbă se poate considera, pe bună dreptate, drept o parte componentă a corpului etnic românesc, și de aromânii din sudul Serbiei, comunitate pe cale de dispariție și identitate.” (9)

În *Introducere*, autoarele se referă la impactul literaturilor naționale asupra literaturilor minorităților și la faptul că Serbia este un spațiu unde se cultivă interculturalitatea la toate nivelurile, aici găsim cea mai mare concentrație de limbi și culturi din Peninsula Balcanică.

Lucrarea are o organizare bipartită. Prima parte, autor dr. Virginia Popović, este intitulată *Cultura românilor din Voivodina*, iar partea a doua, autor drd. Ivana Janjić se referă la *Cultura aromânilor din sudul Serbiei*.

Prima parte a lucrării este structurată în patru capitole: 1. *Cultura și literatura în Banatul sârbesc înainte de 1918*, 2. *Săptămânalul „Libertatea” și revista „Lumina” – promotori ai culturii spirituale a românilor din Voivodina*, 3. *Romanul românesc din Voivodina*. 4. *Poezia de limbă română din Voivodina*.

În primul capitol, care este cel mai extins, Virginia Popović se referă la primele activități culturale, la rolul publicațiilor românești dinainte de 1918 din Banatul sârbesc („Convorbiri literare”, „Educatorul”, „Steaua”, „Familia”) și al intelectualilor români din secolul al XIX-lea (C. Diaconovici-Loga, Paul Iorgovici, Nicolae Tincu Velia, A. Șaguna). O mențiune aparte trebuie acordată secțiunii care se referă la *Poezia română din Voivodina în era globalizării*, un studiu dens în care se subliniază faptul că “sentimentul apartenenței la un alt spațiu lingvistic, precum și conexiunea cu literatura română au creat, pentru scriitorii români din Serbia, un cert statut identitar (p. 30), literatura română din Voivodina fiind o literatură relativ tânără care, într-o perioadă relativ scurtă, a marcat o adevărată evoluție artistică în plan estetic, în căutarea identității naționale.

În capitolul următor, autoarele evidențiază rolul săptămânalului „Libertatea” și al revistei „Lumina”, care au întreținut interesul cititorilor pentru scrisul în limba română, în paginile lor fiind prezenți scriitori români din Banatul sârbesc și din România.

Capitolele *Romanul românesc din Voivodina* și *Poezia de limbă română din Voivodina* sunt adevărate micromonografii ale fenomenului literar din Voivodina. Autoarea dovedește o apreciabilă capacitate de sinteză, reușind să stabilească momentele importante în “clădirea istoriei romanului voivodinean”, precum și contribuția principalelor voci lirice la înnoirea poeziei. Observator fin și precis al fenomenului literar, autoarea constată că până la jumătatea secolului al XX-lea nu s-a publicat nici un roman, iar “drumul afirmării epicului în literatura română postbelică din Voivodina [...] nu este prea roditor, romanul înregistrează doar pe alocuri succese demne de amintit”. (p. 68), proza dezvoltându-se pe linie traditionalistă, realitatea socială evocată fiind una rurală. Alta este situația poeziei, unde, spune autoarea, “se produc deschideri către o poezie actuală, către un limbaj poetic modern, neoavangardist, atingând prin câteva voci inconfundabile pragul de sus al liricii românești actuale.” (p. 67)

A doua parte a lucrării, *Cultura aromânilor din sudul Serbiei* este realizată de drd. Ivana Janjić și are cinci capitole: 1. *Aromânii din Serbia – o minoritate pe cale de dispariție*, 2. *Aromânii din Serbia reprezentați în cifre*, 3. *Cultura aromână – cultură balcanică*, 4. *Nume de familie la aromânii din sudul Serbiei*. 5. *Motivații pentru învățarea dialectului aromân în Serbia*. Demersul autoarei se bazează pe o bibliografie de specailitate esențială și pe cercetări pe teren pentru cunoașterea populației aromâne din sudul Serbiei. În urma analizei datelor statistice oferite de recensământul populației din diferite perioade, autoarea ajunge la concluzia că această comunitate aromână din Serbia este “o minoritate care de-a lungul secolelor dispăre încet” (p. 89), aromânii aparținând grupului etnic cu o populație bătrână, vârsta medie fiind 55,7 ani.

Se remarcă secțiunea dedicată culturii, tradițiilor și folclorului aromânilor, obiceiurilor de nuntă - pețitul – noțiuni mitologice și religioase, autoarea exemplificând cu un text în aromână. Interesant ar fi fost dacă ar fi dat și traducerea.

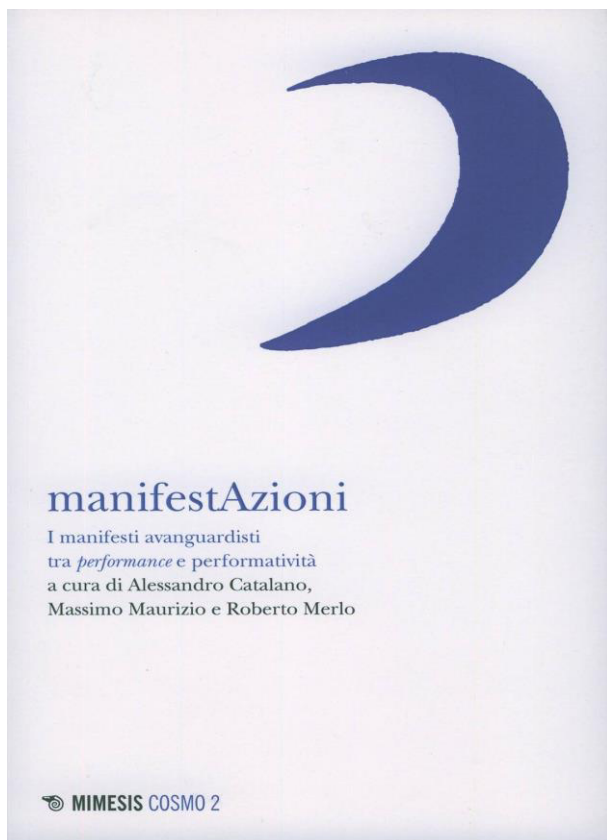
Considerații interesante face autoarea în legătură cu numele de familie ale aromânilor din sudul Serbiei, aceste nume provenind din vechi supranume care definesc întregul grup.

În capitolul *Motivații pentru învățarea dialectului aromân din Serbia* autoarea urmărește examinarea factorilor motivaționali în învățarea aromânei, rolul profesorilor în motivarea studenților pentru a învăța o limbă, scopul final fiind „de a-i ajuta pe descendenții aromânilor să păstreze identitatea culturală și să învețe limba maternă a strămoșilor lor.” (p. 137)

Prin tonul riguros științific al expunerii, prin varietatea informației și prin volubilitatea comunicării, lucrarea de față reprezintă o contribuție importantă pentru punerea în valoare a culturii române și aromâne din Serbia. Lucrarea se recomandă atât specialiștilor, cât și unui public larg, interesat de istoria limbii și culturii române.

ManifestAzioni. I manifesti avanguardisti tra performance e performatività edited by Alessandro Catalano, Massimo Maurizio e Roberto Merlo

Alina ȚENESCU
Universitatea Craiova



ManifestAzioni. I manifesti avanguardisti tra performance e performatività, edited by Alessandro Catalano, Massimo Maurizio e Roberto Merlo, Milano-Udine: Mimesis, 2014, re-evaluates, from a comparativist and pragmatic perspective, the avant-garde literary manifesto in terms of theatricality (*performance*) and its actional rhetoric (*performatività*). Out of ten chapters, representing communications delivered on the occasion of the homonymous conference organized on the 2nd and 3rd of March, 2012, by the University of Turin, two are Romanian, signed by Rodica Ilie ("Transilvania" University of Brașov) and by Emilia Parpală (University of Craiova). The volume opens with the pluri-perspectival definition of the manifesto and continues with its exemplification in six cultural areas: Latin America (Anna Bocuti), England (Rebecca Beasley), Czech Republic (Alessandro Catalano), France (Eleonora di Mauro), Italy (Barbara Zandrino), Poland (Alessandro Ajres), Romania (Emilia Parpală) and Russia (Sergej Birjukov, Nadia Caprioglio). These contexts

define the differences as well as the identity of the manifesto, a species which is characteristic of historical avant-garde.

For Rodica Ilie (*The Literary Manifesto – Text, Discourse, Action*, pp. 9-23), specialist in avant-gardism within Romance space, the avant-garde manifesto operates in two directions: the polemic imposing of an artistic ideology and the imposing of a new type of literature; consequently, it must be analyzed both from the perspective of doctrine contents, and of effects, as *speech act*. As specific act of literary communication, the manifesto has an intentional and teleological character, being an autonomous and self-referential event which detaches itself from its author. Ilie maintains the dual perspective in the definition of the manifesto as paradoxical text / discourse, built upon the tension between nihilism and constructive dynamism which re-establishes the order.

Barbara Zandrino (*Declamazioni Futuriste*, pp. 119-132) analyzes the specificity and the impact of futurist declamations, emphasizing the importance of contributions by F.T. Marinetti and Francesco Cangiullo. She concentrates on the peculiarities of declamation (where the multiplication of points of view and inventive playful solicitations are commonplace) and on the active participation of the public, attracted into the performative game. The dynamic and synoptic futurist declamations have gained notoriety in the culture of the 20th century and have undergone ulterior developments, anticipating the *happenings*, as well as the performance art of the 1960s and 1970s, especially the research in *body art*. Zandrino further refers to the masochist and Freudian regressive practices with Vito Acconci, to the violent experiences on one's own body with Gina Pane (1972),

to the transvestitism with Luigi Ontani, to the emergence of *Fluxus* in the 1960s – a movement focused on expressive freedom, interdisciplinarity, multimediality and the idea of total antibourgeois art (132).

Sergej Birjukov (*Manifesto e “Manifestività” nell’Avanguardia Storica Russa*, pp. 39-46) brings into discussion the concepts of “manifesto” and “manifestivity” in Russian historical avant-garde. He discusses several types of programmatic declaration specific to Russian avant-garde, mentioning amongst others, Aleksej Kručenyč, Velimir Chlebnikov, V. Majakovskij. He argues that we can recognize challenging and provocative elements in these general manifestos which also contain a poetological program as well as the definition and assertion of well-defined goals. The author concludes that these manifestos, conceived as declarative and explicit artistic texts, exhibit clear procedures; they have immediately become “subject of discussion”, of debate, of comprehension and misunderstanding, and have consequently animated reflections on behalf of supporters and detractors. That is why the manifestos are worth our attention and they still continue to raise our interest nowadays.

In Chapter 4, Nadia Caprioglio (*Šklovskij, Kručenyč, Malevič. Una Forma Nuova Genera Un Nuovo Contenuto*, pp.47-58) starts from the assertion that “a new form generates new content”, and tackles the specificity of several futuristic manifestos, highlighting contributions by Šklovskij, Kručenyč and Malevič, who all try to answer essential questions of Russian avant-garde at the beginning of the twentieth century. Malevič, for example, tried to find a reply to the Russian avant-garde issue of referential words, seen as charges of objects, used by old masters, which are by now incapable of expressing raw emotions or aspirations of new art revolutionaries (poets, painters and so on) (56).

It is a common assertion that Russia exported avant-garde. Before analyzing the constructivist, integralist and surrealist (meta)manifestos of the historical Romanian avant-garde, Emilia Parpală (*Rhetorical Acts, Performative Acts. Urmuz and the (Meta)Manifestos of Romanian Avant-garde*, pp. 59-73) proposes the concept of “implicit manifesto”, which she illustrates with a “forerunner of the Revolt” – Urmuz; the rhetoric model of his *Weird Pages* had a decisive impact on the first wave of Romanian decanonization. In conclusion, Emilia Parpală states that Romanian avant-garde manifestos have both advertising and poetic character, therefore “their literarity attenuates their performativity”. From a pragmatic perspective, the distribution of speech acts shows preference for directive and declarative illocutions, for the over-exposure of the group ethos, for strong, redundant structuring (73). The research outlines the moderation, synthesis and specificity of the Romanian artistic insurrection.

Eleonora di Mauro (*Attimi di Sub Specie Aeternitatis, ovvero Gli Scritti Programmatici della Modernità Letteraria Francese*, pp. 25-38) grasps instants of *sub specie aeternitatis* or, better said, she seizes the specificity of programmatic writings of French literary modernity. She starts from the premise that the creative fervour and enthusiasm which animated literary circles during the 19th and the 20th centuries is sign of a unique reshaping movement resembling a “reforming nebula”. She contends that the last years of French 19th century are characterized by the proliferation of numerous writings endowed with programmatic traits, writings that are to be found within the pages of literary reviews and take the form of articles announcing a new creed, of forewords, pamphlets or polemic columns with explicit prescriptive intent; they all initiate movements such as *Verslibrisme*, *École Romane*, *Impulsionnisme*, *Somptuarisme* and so on. Taking into account the aesthetic research that enlivened the atmosphere of literary circles at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century, the author argues that it is worth searching for the substratum which lead to the emergence of meta-literary discourses and which, if it did not “equal the performativity and the experimental charge of manifestos of great historical avant-gardes” (26), still “presented some manifesto effects” (26) construed by a powerful perlocutory force. Di Mauro agrees that the programmatic texts of literary modernity claim a “creative” language and demand astounding expressive forms, able to “answer to the appeal of a generation constrained to interface a new world” (34); it is all about a reality that only art can represent on

condition to give up the supremacy of the form and to “convey a powerful ideological message” (34). The author concludes that the advantage behind the attempts of the “modern reforming nebula” is that we can acknowledge the pioneering spirit claimed by an art that turns out to be a “field of hypotheses” (37) and the capacity to forerun the “laboratory of a factory of experimentation and trial” – which will be the great historical avant-gardes of the 20th century.

Alessandro Ajres (*Il Ruolo del Manifesto nei Movimenti che Anticipano la Prima Avanguardia Polacca*, pp. 75-94) emphasizes the role of the manifesto in the movements which anticipate the first Polish avant-garde, highlighting the impact of the literary manifesto in inter-war Poland during the period 1918-1939. During this period, the literary manifesto proves to be a very popular genre. Ajres punctuates the most important moments for the Polish historical avant-garde: the first review interested in futurism – *Zdrój* (representing Polish literary expressionism and expressionism in painting organized around *Blunt* group); the first cycle of publications of *Zwrotnica* review (which marks the birth of the first Polish avant-garde); Katarynka group manifestos; *Gga. The First Polish Almanack of Futurist Poetry*; the *Manifesto of Primitivists*; the *Immortal Volume of Futurizations*; the *Unique Numbers of Futurists* (such as the *Knife in the Stomach*) and the issue of the first number of *Nowa Sztuka*. The author argues that the Polish literary manifesto is a “form of communication linked to the futurist movement in common imaginary”; with Polish futurists, one of the landmarks consists in the constant negotiation and renegotiation of traditions. Ajres is convinced that the Polish futurist experience and manifestos are concluded in 1923; as a theoretical frame, he pleads for the classical equilibrium between form and content: “the contents cannot be limited to be a pretext for art; it must be instead the supreme value of a work of art to which the form submits”. (94).

Alessandro Catalano (*Avanguardia/Avanguardia: Il Lungo Cammino dell'Arte Moderna Ceca dal Cubismo al Poetismo attraverso I Manifesti Letterari*, pp. 95-118) follows the long path of Czech modern art from cubism to “pietism” across literary manifestos, while clarifying the oscillation in modern language between the existence of “a Czech avant-garde” or of several “Czech avant-gardes”. Several halts mark essential instants of Czech modern art: modernism (with the first Manifesto of Czech Modernism); cubism and futurism; the First Appeal of Czech Writers in 1917; the Proletarian Art (with its first manifesto – *Proletářské umění*) and poetism. The inter-war period is characterized by an “original theoretical analysis of modern art based on the binominal poetism / constructivism. Alessandro Catalano draws the attention that Czech avant-garde found its most consistent expressive form in the programmatic manifestos and texts by K. Teige – the main theoretician of Czech avant-garde. Besides having conceived a system based on the opposition constructivism / poetism, he helped raising, in the Czech literary context, the literary manifesto at the level of an “autonomous genre” (117); most of his texts published in the 1920s can be read as a “manifesto in progress”.

In *Radical Realism: Ezra Pound and the Vorticist Manifestos*, pp. 133-143, Rebecca Beasley contends, against M. Puchner, that the modernist manifesto was not deprived of its avant-garde content, was not simply an attempt to “catch up with the extreme modernism” of the Continental avant-gardes” (133). The British modernist magazine *Blast* published manifestos of Britain’s only avant-garde art modern movement – vorticism. The author argues that the vorticist manifesto has influenced the subject matter and method of Pound’s never-to-be finished poem – *The Cantos*, suggesting that the earliest drafts of the poem hint to the fact that Pound borrowed from vorticism a method of representing history through vortices. The impact of the manifesto on the poetry of Ezra Pound was not merely formal, but it provided a model of what Pound called “realism”.

Anna Boccuti (*Esordi Avanguardisti in America Latina: Non Serviam di Vicente Huidobro*, pp. 145-156) analyzes *Non Serviam* by Chilean poet Vicente Huidobro, a manifesto inaugurating the birth of Creationism, the avant-garde beginning in Latin America in 1914. Justifying the founding value of the creationist word, Huidobro “expresses his will to become a demiurge” (152), a will that is rendered obvious in his *Poetic Art*. Boccuti concludes that the transformation of the

poet into an Artist-God as well as the dissolution of the human figure of the poet became constants of his production and that *Non Serviam* is nothing but a “precocious programmatic” assertion which does not lack in contradictions, thus revealing the “complexity that characterizes the creationist adventure of Huidobro and the Hispanic-American avant-garde multiforms” (152).

By bringing together studies dedicated to the avant-garde manifesto across different linguistic and cultural areas, this volume draw a panorama of historical avant-garde and stimulates the rethinking of cultural epiphenomena by fresh pragmatic approaches highlighting the actional potential of literature.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

General aspects

The journal, “**Studii de Știință și Cultură**” (“**Studies of Science and Culture**”), published by “**Vasile Goldiș**” Western University of Arad, is issued on a quarterly basis. The journal is evaluated by the National Council for Scientific Research and rated **B+**, **CNCSIS code 664**, during 2005-2011, **Scientific journal, reviewed and rated by CNCS in 2012, category: B, profile: humanities, field PHILOLOGY**.

The journal is indexed in International Databases (IDB): CEEOL (www.ceeol.com) from Frankfurt am Main, Germany; EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) from Ipswich, the United States of America; Index Copernicus-Journals Master List from Warsaw, Poland; and DOAJ, from Lund, Sweden.

Starting June 2012, the journal “**Studii de Știință și Cultură**” is published by “**Vasile Goldiș**” Western University of Arad, Romania, in partnership with the Department of Romanian, Aix Marseille University, CAER. EA 854, France; CIRMI (Interuniversity Lifelong Learning Research Center for Teachers of Italian) University of Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, University of Novi Sad, Serbia, University of Jena, Institute for Slavic Languages, Jena Germany,

Paper submission

The submission of an article to “**Studii de Știință și Cultură**” for the prospect of being published, implies:

- that the authors take responsibility for the content, as well as for their ethical behaviour;
- that the article has not been published or submitted for publication to another journal/review;
- that the copyrights have been transferred to the “**Studii de Știință și Cultură**” journal.

The papers shall be submitted in Romanian or in a world language. The title of the article, the abstract and keywords shall be submitted in English, French and Romanian, as a word document (WORD 97, WINDOWS 98 or later versions), no longer than 15 pages, including drawings, tables and references, in Times New Roman Font, single-spaced.

The paper shall comprise:

- the title, font size 16, bold, centered;
- the authors' full name, workplace(s) (with its complete denomination, not abbreviated), address (addresses) of their workplace(s) and the e-mail of the contact person, font size 12, bold, centered;
- the abstract, maximum length 10 rows, font size 12, italic, justified;
- keywords, maximum 5, font size 12, italic, centered;
- the text of the article, font size 12;
- the reference list, required for any article, shall be written according to the rules imposed by the International Standard ISO 7144/1986 entitled „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Citation Guidelines

Studies of Science and Culture, a Philology publication graded B by the National Council of Scientific Research (NCSR) contains the following main sections:

- I. Romance cultures / Romanian culture;
- II. German language and culture / Romanian language and culture;
- III. Slavic languages and cultures / Romanian language and literature;
- IV. Translatology;
- V. Reviews.

In conformity to international regulations (especially *Chicago Style, MLA*) we adopt starting from Volume XI, no. 2 / June 2015 the following way of presenting the bibliography for all the articles published in our journal:

1. The bibliography will be placed at the end of the article using Times New Roman 12. The entries in the bibliography will be placed in alphabetic order according to the author's last name. The author's last name will be in capital letters followed by the first name, the title of the publication in Italics, the place of publication, the publishing house, the year of the publication and, if necessary, the number of pages.

Example: BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. The author will mention the source in the following way **inside the article**: the first name of the author in capital letters, the year of publication, and the page number. Example: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. The footnotes will contain comments, translations of quotations, biography explanations etc. The introduction of footnotes will be performed by automatic insertion in Word.

The articles to be peer reviewed by our committee will have to be sent in Word (together with a PDF copy) to the e-mail address: vasileman7@yahoo.com

The deadlines for submitting the articles are the following:

- 10th Feb. for the first publication of the year / March;
- 10th May for the second / June;
- 10th Aug. for the third / September;
- 10th Nov. for the last publication of the year / December.

The Editorial Board

Tables and diagrams, figures or other images shall be inserted in the text at the right place, numbered, and their resolution shall be such as not to affect the quality of the material.

The structure of the article presenting results of empirical research shall observe international standards, according to the acronym IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussions), to which are added the conclusions.

Articles of any other nature shall consist of an introduction, the body of the work and conclusions; the body of the work can be organized as the author(s) see(s) fit.

The papers shall be emailed to vasileman7@yahoo.com, or both in electronic format and in print, to the editorial office at: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 - revista „Studii de Știință și Cultură”.

Scientific articles are subject to single-blind peer review.

The number of reviewers for the evaluation of an article is 2, and the reviewing time is 30 days.

Authors receive one of the following answers from the reviewers:

- article accepted;
- article accepted with alterations;
- article rejected.

The scientific reviewers shall focus, in evaluating papers, on the topicality of the subject, on the depth of scientific ideas, originality, as well as on the compliance with the instructions for authors. Failure to comply with the standards required by the review shall result in the papers being rejected.

Authors are kindly asked to:

- cite the “Studies of Science and Culture” journal in other publications where they submit papers, stating:
 - The journal title, “Studies of Science and Culture”, abbreviated as SSC;
 - The volume, issue and year of publication;
 - The page number where the cited text can be found;
- submit to editorial board of “Studies of Science and Culture” information on the publications where they cited our journal, by mentioning:
 - The journal title, abbreviation;
 - The volume, issue and year of publication;
 - The page number where the cited text can be found.

Further information: - telephone - 0040/0257/280335
- 0040/0257/280448
- mobile: 0724-039978
- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Contact person: Prof. VASILE MAN

Announcement for the authors

The magazine „Studii de Știință și Cultură”, starting with the volume 12, number 1/March 2016 subscribes, for evaluation, in order to be indexed in BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

INSTRUCTIONS POUR LES AUTEURS

Aspects généraux

La revue **Studii de Știință și Cultură** ("Études de Science et de Culture"), éditée par l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, est publiée trimestriellement. La revue a été évaluée par le Conseil National de la Recherche Scientifique de l'Enseignement Supérieur et classifiée dans la catégorie **B+**, **code CNCSIS 664**, pendant la période 2005-2011, **Revue scientifique évaluée et classifiée par CNCS en 2012, catégorie B, profil humaniste, domaine PHILOLOGIE**.

La revue est indexée dans les Bases de Données Internationales (BDI) suivantes: CEEOL (www.ceeol.com) de Frankfurt am Main, Allemagne, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) d'Ipswich, États-Unis, Index Copernicus-Journals Master List de Varsovie, Pologne et DOAJ, Lund, Suède.

Depuis le mois de juin 2012, la revue "**Studii de Știință și Cultură**" est éditée par l'Université de l'Ouest "**Vasile Goldiș**" d'Arad, Roumanie, en partenariat avec Le Département de Roumain d'Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d'Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Université Novi Sad, Serbie, Université Jena, Allemagne.

Soumission du manuscrit

La soumission d'un article à la Revue « **Studii de Știință și Cultură** », pour qu'il soit publié, présuppose:

- que les auteurs assument leur responsabilité en ce qui concerne le contenu, aussi qu'un comportement éthique;
- que l'article n'a pas été publié et qu'il ne sera pas soumis pour être publié dans une autre revue;
- que les droits d'auteur seront transférés à la revue « **Studii de Știință și Cultură** ».

Les textes des articles seront rédigés en roumain ou dans une langue de circulation internationale.

Le titre de l'article, le résumé et les mots clés seront rédigés en anglais, en français et en roumain, sous la forme d'un document WORD 97, WINDOWS 98 ou des variantes ultérieures, à une dimension de 15 pages au plus, y compris les dessins, les tables et la bibliographie dans la fonte Times New Roman, en interligne simple.

Le manuscrit comprendra:

- le titre, en dimension de la fonte 16, en caractères gras, centré;
- le prénom et le nom complets des auteurs, le(s) lieu(x) de travail (en titre complet, sans abréviations), l'adresse (les adresses) du lieu (des lieux) de travail et l'adresse électronique de la personne de contact, en dimension de la fonte 12, en caractères gras, centré;
- le résumé, 10 lignes au plus, dimension de la fonte 12, en italique, cadré;
- des mots clés, 5 au plus, dimension de la fonte 12, en italique, centré;
- le texte de l'article en dimension de la fonte de 12;
- la bibliographie, obligatoire pour tout article, est écrite conformément aux règles imposées par le Standard international ISO 7144/1986 intitulé « Documentation -présentation des thèses et des documents similaires ».

Normes de rédaction

« **Studii de Știință și Cultură** / Revue de Science et de Culture » (www.revista-studii-uvvg.ro), revue répertoriée en catégorie B – domaine *Philologie* – par le Conseil National de la Recherche Scientifique (CNCS), a son contenu structuré comme suit :

- I. Cultures romanes / culture roumaine
- II. Culture et langue allemandes / culture roumaine
- III. Langues et cultures slaves / langue et littérature roumaines
- IV. Traductologie
- V. Comptes rendus

Se conformant à la pratique internationale (cf. notamment *Chicago Style, MLA*), notre revue, à partir du volume XI, n° 2 / juin 2015, a décidé d'adopter en particulier les règles de citations suivantes pour chacun des articles qui y seront publiés :

1. La bibliographie, en corps 12, Times New Roman, sera placée **en fin d'article**, suivant l'ordre alphabétique des auteurs, chaque nom d'auteur y étant inscrit en majuscules, suivi du prénom, puis du titre en caractères italiques, du lieu d'édition, de la maison d'édition, de l'année de parution et, si besoin est, de la pagination. Exemple : BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1^e éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. Dans **le corps de l'article** le contributeur indiquera entre parenthèses, dans l'ordre, le nom de l'auteur en majuscules, l'année de publication et la page. Exemple : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. Les notes de bas de page seront réservées aux commentaires, traductions de citations, indications biographiques, leçons etc. L'insertion de ces notes sera réalisée sous Word par incrémentation automatique.

Les articles à soumettre au comité de lecture devront être envoyés sous forme de fichier Word (accompagné du fichier en version PDF) à l'adresse vasileman7@yahoo.com au plus tard :

- le 10 février pour le premier numéro de l'année / Mars;
- le 10 mai pour le deuxième numéro / Juin;
- le 10 août pour le troisième numéro / Septembre;
- le 10 novembre pour le dernier numéro de l'année / Decembre.

Le Comité de Rédaction

Les tables et les diagrammes, les figures ou des autres dessin seront insérés dans le texte à l'endroit adéquat, numérotés, et ils auront, autant que possible, une bonne résolution, pour ne pas affecter la qualité du texte.

La structure de l'article qui présente des résultats des recherches expérimentales suivra les standards internationaux, conformément à l'acronyme IMRAD (introduction, méthodes et matériaux, résultats et discussions), auxquels on ajoutera les conclusions.

Les articles de toute autre nature seront composés d'une introduction, du corps de l'ouvrage et des conclusions, les corps de l'ouvrage pouvant être organisé selon le désir de l'auteur (des auteurs).

Les manuscrits seront envoyés, par voie électronique à l'adresse vasileman7@yahoo.com, ou sur un support électronique et imprimé, au siège de la rédaction: Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Blvd. Revoluției, no. 94-96 - revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les articles scientifiques seront soumis au processus de critique PEER REVIEW "en aveugle".

Le nombre de critiques pour l'évaluation d'un article est 2, et le temps d'analyse est 30 jours. Les auteurs reçoivent des critiques une des réponses suivantes:

- article accepté;
- article accepté avec des modifications;
- article rejeté.

Les référents scientifiques suivront, en évaluant les manuscrits, l'actualité de la thème; l'approfondissement des idées scientifiques, l'originalité, aussi que le respect des instructions pour les auteurs. Le non-respect des standards sollicités par la revue conduira au rejet des manuscrits.

Nous prions les auteurs de:

- citer la revue « Études de Science et de Culture » dans d'autres publications où ils collaborent, en précisant:

- Le titre de la revue « Études de Science et de Culture », abréviation – SSC;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité;

- transmettre à la rédaction de la revue « Études de Science et de Culture » des renseignements sur les publications où ils ont cité notre revue, en mentionnant:
 - Le titre de la revue, l'abréviation;
 - Le volume, le numéro et l'année de parution;
 - Le nombre de la page du texte cité.

D'autres informations au - téléphone : - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- portable: 0724-039978

- Adresse électronique: vasileman7@yahoo.com

Personne de contact: prof. VASILE MAN

Annonce pour les auteurs

La revue „Studii de Știință și Cultură”, en commençant par le volume XII, numéro 1/mars 2016 s'inscrit, à l'évaluation, pour s'indexer dans BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

Aspecte generale

Revista „**Studii de Știință și Cultură**”, editată de **Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad**, apare trimestrial. Revista este evaluată de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior și clasificată în categoria **B+**, **cod CNCSIS 664**, în perioada 2005-2011, **Revista științifică evaluată și clasificată de CNCS în anul 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE**.

Revista este indexată în Bazele de Date Internaționale (BDI): CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt am Main, Germania, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) din Ipswich, Statele Unite ale Americii, Index Copernicus-Journals Master List din Varșovia, Polonia și DOAJ, Lund, Suedia.

Începând cu luna iunie 2012, revista „**Studii de Știință și Cultură**” este editată de **Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad**, România în parteneriat cu Le Département de Roumain d'Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d'Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universitatea Novi Sad, Serbia, din 2015 Universitatea Jena din Germania.

Prezentarea manuscrisului

Transmiterea către Revista „**Studii de Știință și Cultură**” a unui articol spre publicare, presupune:

- autorii își asumă responsabilitatea privind conținutul, cât și comportamentul etic;
- articolul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste;
- dreptul de autor se trece asupra revistei „**Studii de Știință și Cultură**”.

Textele articolelor vor fi redactate în limba română sau într-o limbă de circulație internațională.

Titlul articolului, rezumatul și cuvintele cheie vor fi redactate în limba engleză, franceză și română, ca document WORD 97, WINDOWS 98 sau variante ulterioare, cu o dimensiune de maximum 15 pagini, inclusiv desenele, tabelele și bibliografia cu Font Times New Roman, la un rând.

Manuscrisul va cuprinde:

- titlul, cu dimensiunea 16, aldine bold, centrat;
- prenumele și numele complet al autorilor, locul (locurile) de muncă (cu denumirea completă, nu prescurtat), adresa (adresele) locului (locurilor) de muncă și e-mailul persoanei de contact, cu dimensiunea literei 12, aldine, centrat;
- rezumatul, maximum 10 rânduri, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- cuvinte cheie, maximum 5, dimensiunea literei 12, italic, centrat;
- textul articolului cu dimensiunea literei de 12;
- bibliografia, obligatorie pentru orice articol, se scrie conform regulilor impuse de Standardul internațional ISO 7144/1986 intitulat „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Norme de redactare

Studii de Știință și Cultură, publicație acreditată în categoria B, domeniul Filologie, de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), își structurează conținutul în următoarele secțiuni:

- I. Culturi romanice / cultură românească
- II. Limbă și cultură germană / limbă și cultură românească
- III. Limbi și culturi slave / limbă și literatură română
- IV. Traductologie
- V. V. Recenzii

Conformându-ne practicilor internaționale (*cf.* mai ales *Chicago Style, MLA*), adoptăm, începând cu volumul XI, nr. 2 / iunie 2015, în mod special următoarele reguli de indicare a sursei bibliografice pentru fiecare articol ce va fi cuprins în paginile revistei noastre :

1. **Bibliografia**, utilizând Times New Roman 12 p., va fi plasată **la sfârșitul articolului** ; pozițiile din bibliografie se dispun în ordine alfabetică în funcție de numele autorului. Cu majuscule, se indică numele autorului urmat de prenume, apoi, conform normelor limbii, titlul lucrării în italic, locul publicării, editura, anul apariției și, dacă e necesar, numărul de pagini.

Exemplu : BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. În **corpul articolului**, contributorul va indica între paranteze, în ordine : numele autorului cu majuscule, anul publicării și pagina. Exemplu : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. **Notele de subsol** vor fi rezervate comentariilor, traducerii citatelor, indicațiilor biografice etc. Introducerea notelor de subsol se va realiza în Word prin insertare automată.

Articolele ce urmează a fi supuse atenției comitetului de lectură se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la adresa : vasileman7@yahoo.com, cel mai târziu până la data de :

- 10 februarie pentru primul număr din an / martie ;
- 10 mai pentru al doilea număr / iunie;
- 10 august pentru al treilea număr / septembrie;
- 10 noiembrie pentru ultimul număr / decembrie.

Tabelele și diagramele, figurile sau alte desene vor fi inserate în text la locul potrivit, numerotate și vor avea o rezoluție cât mai bună pentru a nu împiedica asupra calității materialului.

Structura articolului ce prezintă rezultate ale unor cercetări experimentale va urmări standardele internaționale, conform acronimului IMRAD (introducere, metode și materiale, rezultate și discuții), la care se adaugă concluziile.

Articolele de orice altă natură vor fi alcătuite din introducere, corpul lucrării și concluzii, corpul lucrării putând fi organizat după dorința autorului (lor).

Manuscrisele se trimit, pe cale electronică la adresa vasileman7@yahoo.com, sau pe suport electronic și listat, la sediul redacției: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 - revista „Studii de Știință și Cultură”.

Articolele științifice sunt supuse procesului de recenzare PEER REVIEW "in orb".

Numărul de recenzori pentru evaluarea unui articol este de 2, iar timpul de recenzare este de 30 de zile. Autorii primesc de la recenzori unul din următoarele răspunsuri:

- articol acceptat;
- articol acceptat cu modificări;
- articol respins.

Referenții științifice vor urmări, la evaluarea manuscriselor actualitatea temei; aprofundarea ideilor științifice, originalitatea, cât și respectarea instrucțiunilor pentru autori. Nerespectarea standardelor solicitate de revistă, conduce la respingerea manuscriselor.

Autorii sunt rugați:

- să citeze revista „Studii de Știință și Cultură” în alte publicații unde colaborează, precizând:
 - Titlul revistei „Studii de Știință și Cultură”, abrevierea – SSC;
 - Volumul, numărul și anul apariției;
 - Numărul paginii textului citat;
- să transmită redacției revistei „Studii de Știință și Cultură” informații referitoare la publicațiile în care au citat revista noastră, menționând:
 - Titlul revistei, abrevierea;
 - Volumul, numărul și anul apariției;
 - Numărul paginii textului citat.

Alte informații: - telefon - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobil: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Persoană de contact: prof. VASILE MAN

În atenția autorilor

Revista „Studii de Știință și Cultură”, începând cu volumul XII, numărul 1/martie 2016 se înscrie, pentru evaluare, în vederea indexării în BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

2016 Subscriptions for the review “Studies of Science and Culture”

Subscriptions:

The price of the review “Studies of Science and Culture” is of 49 lei/issue, in euro 11 euro/issue, in usd 15 usd/issue, and the subscribers for 2016 are entitled to a 25% discount.

The price of the yearly subscription for Romania is 164 lei/year, 4 issues.

Readers resident in Romania have the following payment options:

- bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R Arad,
RO34RNCB0015028152520236 in lei
- cash payment at „Vasile Goldiș” Western University Pay Office Revoluției Avenue Nr. 94-96,
Schedule: Monday - Thursday between 8-11 and 13-15,30
Friday between 8-9 și 11-12,30

The price of the yearly subscription for readers resident outside Romania are 38 euro/year, or 50 usd/year, 4 issues.

Readers non resident in Romania may send the money through bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R Arad;

RO07RNCB0015028152520237 in EURO

RO77RNCB0015028152520238 in USD

Subscribers are asked to send to the adress www.revista-studii-uvvg.ro a payment notification email in which to inform us of the shipping adress for the payed subscription.

Additional information regarding subscriptions can be obtained at tel.0257/285804 int 15, Adam Eugenia, fax 0257/214454.

ABONNEMENTS

À la Revue « Studii de Știință și Cultură » (« Étude de Science et de Culture) pour l'année 2016

Le prix de la Revue « Studii de Știință și Cultură » est de 49 lei/p. ; en euros, un numéro coûte 11 euros et en dollars, un numéro coûte 15 dollars. Les abonnements pour l'année 2016 bénéficient d'un rabais de 25%.

Les prix des abonnements annuels pour la Roumanie sont de 164 lei/an, 4 numéros.

Les lecteurs du pays peuvent opter pour des abonnements en lei, ainsi:

- par virement bancaire au compte de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouvert à B.C.R. Arad, **RO34RNCB0015028152520236 pour RON**
- par paiement en espèces, à la Caisse de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, 94-96 Blvd. Revoluției,

Programme: Lundi - Jeudi 8-11 h et 13- 15,30 h

Vendredi 8-9 h et 11-12,30 h

Les prix des abonnements annuels pour les lecteurs de l'étranger sont de 38 euros/an, or 50 USD/an, 4 numéros.

Les lecteurs de l'étranger peuvent opter pour abonnements, ainsi:

- par virement bancaire aux comptes de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouverts à B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pour EURO

RO77RNCB0015028152520238 pour USD

ATTENTION: Envoyez à l'adresse électronique www.revista-studii-uvvg.ro un courriel de notification du paiement, nous communiquant aussi l'adresse d'envoi pour l'abonnement payé, courriel vasileman7@yahoo.com

Vous pouvez obtenir des informations supplémentaires concernant l'effectuation des abonnements à tel. 0257/285804 int. 15, Adam Eugenia et par fax 0257/214454, pour OP ou les quittances acquittées.

ABONAMENTE **la Revista Studii de Știință și Cultură pe anul 2016**

Prețul Revistei Studii de Știință și Cultură este de 49 lei/buc., în euro un număr costă 11 euro, iar în dolari un număr costă 15 dolari, iar abonamentele pentru anul 2016 beneficiază de reducere 25%.

Prețurile abonamentelor anuale pentru România sunt de 164 lei/an, 4 numere.

Cititorii din țară pot opta pentru abonamente în lei, astfel:

- expediind banii în contul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, deschis la B.C.R. Arad,
RO34RNCB0015028152520236 pentru RON

- cu plata în numerar, la Casieria Universității de Vest „Vasile Goldiș Arad, B-dul Revoluției Nr.94-96,

Program: Luni-Joi orele 8-11 și 13- 15,30

Vineri orele 8-9 și 11-12,30

Prețurile abonamentelor anuale pentru cititorii din străinătate sunt de 38 euro/an, sau 50 usd/an, 4 numere.

Cititorii din străinătate pot opta pentru abonament, astfel:

- expediind banii în conturile Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, deschise la B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pentru EURO

RO77RNCB0015028152520238 pentru USD

ATENȚIE: Trimiteți pe adresa **www.revista-studii-uvvg.ro** un e-mail de notificare de plată, în care să ne comunicați și adresa de expediție pentru abonamentul plătit, e-mail vasileman7@yahoo.com

Informații suplimentare privind efectuarea abonamentelor se pot obține la tel. 0257/285804 int 15, Adam Eugenia și prin fax 0257/214454, pentru OP sau chitanțele achitate.